

Limba ROMÂNĂ

Nr. 7-8 (169-170) 2009

ANUL XIX · CHIȘINĂU

 INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Nr. 7-8 (169-170) 2009
IULIE-AUGUST
CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român*

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

- Editor** Echipa redacției ISSN 0235-9111
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Viorica-Ela CARAMAN
- Redactor** Tatiana FISTICANU
- Lector** Veronica ROTARU
- Procesare computer** Oxana BEJAN
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta și interior** Roman TOLICI (I – 1 decembrie [România]; IV – 27 august [Moldova]) I–XVI (pagini color)
- Colegiul de redacție** Alexei ACSAN, Ana BANTOȘ, Vladimir BEȘLEAGĂ, Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADĂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ion MELNICIUC, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

*Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al A.Ș.M.,
prin Hotărârea nr. 61 din 30 aprilie 2009, a recunoscut calitatea științifică
de profil a revistei „Limba Română”.*

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 84 58, 23 87 03

e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com

SUMAR

AUTOGRAF

Alexandru LUNGU	ROB ȘI STĂPÂN AL LIMBII ROMÂNE	6
	NETIHNA PIETREI	7

LECȚIILE ISTORIEI

Alexandru BANTOȘ	MEANDRELE UNUI TRAIECT LINGVISTIC	8
Ion CIOCANU	LEGILE ȘI FĂRĂDELEGILE DESPRE LIMBI	12
Dumitru IRIMIA	LUPTA CONTINUĂ	17
Nicolae RUSU	SLUGĂ LA STRĂINI BOGAȚI	26
Vladimir BEȘLEAGĂ	FRUCTUL REGIMULUI SOVIETIC	28

DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE

Theodor CODREANU	ADEVĂR ȘI LIMBĂ	32
Adrian Dinu RACHIERU	ODISEEA LIMBII ROMÂNE	37
Mihail Gh. CIBOTARU	CARUL LIMBII ROMÂNE	45
Petru BUTUC	DESPRE NOȚIUNILE ȘTIINȚIFICE DE LIMBĂ LITERARĂ ȘI ROMÂNĂ LITERARĂ	50

ACADEMIA ȘI ADEVĂRUL ȘTIINȚIFIC

Alexandru BANTOȘ	DOCUMENTE APARTINÂND ISTORIEI ȘI VIITORULUI	63
	ȘEDIINȚA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA PENTRU DISCUTAREA ȘI APROBAREA RĂSPUNSULUI SOLICITAT DE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA	64
	DECLARAȚIA ADUNĂRII GENERALE ANUALE A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI	71
	RĂSPUNS LA SOLICITAREA PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND ISTORIA ȘI FOLOSIREA GLOTONIMULUI „LIMBA MOLDOVENEASCĂ”	72
Nicolae CORLĂTEANU	DESPRE SURSELE DE FORMARE A ROMÂNEI LITERARE	75
	LAS VOUĂ MOȘTENIRE...	79

4 **Limba ROMÂNĂ**

	ION UNGUREANU – DOCTOR HONORIS CAUSA REPREZENTANT DE SEAMĂ AL ARTEI TEATRALE. FIȘIER BIOGRAFIC	81
Ion UNGUREANU	TEATRUL ȘI CREDINȚA	83
Mihai CIMPOI	FENOMENUL ION UNGUREANU	93
Andrei STRÂMBEANU	PENTRU NOI ION UNGUREANU ESTE UN CRITERIU	96
Nicolae MĂTCAȘ	„ÎN OPRELIȘTEA UNEI CLIPE DIN ISTORIE, POSTERI- TATEA ADMIRĂ GESTUL SEMEȚ DE DEMNITATE AL LUI BEETHOVEN...”	100
Victoria FEDORENCO	ADEVĂRUL ȘI CREDINȚA REGIZORULUI ION UNGUREANU	111
Pavel PROCA	FELICITĂRI, MAESTRE!	113
Ирина УВАРОВА	ГУЛЛИВЕР СРЕДИ НАС	115
Ion UNGUREANU	„TEATRUL VIEȚII MELE”	116
	PRO DIDACTICA	
Iulian BOLDEA	COSTACHE CONACHI ȘI NEOCLASICISMUL POETIC ROMÂNESC	125
Constantin ȘCHIOPU	REPORTAJUL ȘI INTERVIUL CA PROCEDEE DE RECEPTARE A OPEREI LITERARE	129
	ITINERAR LEXICAL	
Anatol EREMIA	IDENTITATEA TOPONIMIEI ROMÂNEȘTI	135
Marin BUTUC	DESPRE UNELE ASPECTE PRIVIND CARACTERUL SISTEMIC AL TERMINOLOGIEI MILITARE ROMÂNEȘTI	143
	ANIVERSARI. CONSTANTIN TĂNASE – 60	
Vlad POHILĂ	BLESTEMUL ȘI NOROCUL DE A FI PUBLICIST LA TIMPUL POTRIVIT...	145
Constantin GRIGORIȚĂ	REPORTAJ FOTOGRAFIC	148
Constantin TĂNASE	IMPLICAT DESCHIS ȘI ASUMAT	150
	CĂRȚI ȘI ATITUDINI	
Viorica-Ela CARAMAN	CULTURA CA BIO-GRAFIE	151

Mihai CIMPOI	CONSTANTIN CIOPRAGA ÎNTR-O PANORAMĂ SENTIMENTAL-DOCUMENTARĂ	155
	DIALOGUL ARTELOR	
Vladimir BULAT în dialog cu Roman TOLICI	SUBIECTIVITATEA MEA ARE CEL MAI ÎNALT GRAD DE OBIECTIVITATE	158
	ROMAN TOLICI ȘI MISTERIOASA UNDĂ DE ȘOC (PAGINI COLOR)	I-XVI
	ROMAN TOLICI VĂZUT DE COSMIN NASUI, SEBASTIAN AMZA, IOANA CRISTINA, CAROLA CHIȘIU, MARIA-MAGDALENA CRIȘAN, IULIA BLAGA	162
Vlad POHILĂ	GLEBUS SAINCIUC: UN ARTIST PLASTIC AL ÎNTREGULUI POPOR	165
	BASARABENI CELEBRI. ALEXANDRU LUNGU FIȘIER BIOGRAFIC	169
Ana BANTOȘ	ALEXANDRU LUNGU ȘI NEMĂRGINIREA EXILULUI	171
Iulian BOLDEA	POEZIA LUI ALEXANDRU LUNGU	175
Sorin ANCA	NEUMBRIȚA ORĂ 25	181
Iulian FILIP	NAVIGÂND PRINTRE COROANELE POETULUI	183
Alexandru LUNGU	ORA 25; DINTR-UN JURNAL DE SPITAL; PREVIZIUNI; NICĂIERI; ÎNAINTE DE POTOP; ARIPA BATE VÂRSTELE; SOMNUL SIN- GURĂCIUNII; ȘOAPTA PANDOREI; PE NEȘTIUTE; VERSURI	185
Dan DĂNILĂ	VEȘNICUL ARGONAUT	191
Andrei FISCHOF	REQUIEM PENTRU UN MARE POET	194
Lucian VASILIU	MI L-AM ASUMAT CA PE UN COLEG MAI MARE	196
Titu POPESCU	O RETRAGERE NOBILIARĂ	198
Mihai POSADA	INVITAȚIE LA NEMURIRE	200
	DUMITRU IRIMIA ÎN POSTUMITATE S-A STINS DIN VIAȚĂ UN MARE PRIETEN AL BASARABIEI	205
	AUTORI	207

6 Limba ROMÂNĂ

Alexandru LUNGU

ROB ȘI STĂPÂN AL LIMBII ROMÂNE

*

Între mine și limba română există mai mult decât un flux de simțire reciprocă. E o simbioză binecuvântată care-mi dăruie împlinirea unui sens major al ființării. Sunt un rob fericit al limbii, dar în același timp un stăpân statornic și neiertător al ei. Cred că poezia, cea care-și merită numele și-și împlinește rostul, reprezintă inima și duhul fiecărei limbi. Ce înfățișare și ce puls sonor ar avea, de pildă, franceza fără Ronsard și Baudelaire, italiana fără Petrarca și Dante, româna fără Eminescu și Ion Barbu?

*

Pentru mine cea mai apropiată de perfecțiune este limba română. Acest simțământ profund subiectiv nu umbrește prețuirea celorlalte limbi. Limba noastră este încă relativ tânără, are rădăcini adânci, dar și ramuri pe cale de înmugurire și virtuale înfloriri. Viguroasă, fără înnodări anchilozante, statornicită, dar păstrându-și minunate deschideri mișcătoare, sonorități neașteptate și miezuri stârnitore de noi înțelesuri, „mult e dulce și frumoasă” limba ce ne călătorește prin trecerea acestei lumi. Nu uit că de vreo jumătate de veac limba română a fost rănită prin infiltrarea unei ideologii nefaste cu țândări de lemn și încercări de schilodiri nemernice. Fenomen întristător a cărui stingere va cere un răstimp destul de lung. Toată vremea i s-a opus însă și continuă să-l înfrunte existența limbii românești curate și nevătămate. Fără a fi singurii, poeții au fost și rămân garanți de frunte pentru creșterea luminoasă a limbii române. Și mă bucur foarte că majoritatea poezilor din Basarabia, atâți cât mi-a fost dăruit să-i citesc, se arată vrednici și uneori străluciți mânduitori ai limbii menite dăinuirii biruitoare.

nețihna pietrei

prin nețihna pietrei
prin volbură apelor
ori încotro mă duc
și m-aș tot duce rătăcindu-mă
în nălucirile lumii

nouri lunecându-mi trecerea
se răstiră sub pași
dezvăluie tot mai aproape
veacul ce va să vie
în lumina mereu tănuită

prin volbură apelor
prin nețihna pietrei
rătăcit în nălucirile lumii
tot umblu și zbor
după blândețe aproape sublimele
potcoave de cai
morți în cine mai știe
ce bătălii dinainte pierdute

Alexandru LUNGU

Alexandru MEANDRELE
BANTOȘ UNUI TRAIECT LINGVISTIC

Cine stăpânește trecutul, acela controlează viitorul.

G. Orwel

*Calea reformei stărilor rele trece prin restabilirea numelor
corecte pentru toate lucrurile, ființele și acțiunile.*

Confucius

Reflectând asupra evenimentelor produse în „istoricul an 1989”, cum era calificat două decenii în urmă acest segment al istoriei noastre, te întrebi: ce a însemnat respectiva perioadă pentru noi și de ce pronosticurile mai mult decât optimiste lansate atunci par a fi astăzi simple și ordinare exagerări? Ce s-a întâmplat totuși acum două decenii la Chișinău, în ce măsură evenimentele de atunci au alcătuit premisa derulării la alte turații și la alți parametri a destinului nostru? Pentru a pătrunde esența lucrurilor, trebuie să vedem cum au interpretat atunci, dar și mai târziu, acțiunile revendicative, ieșite din comun pentru fostul imperiu sovietic, participanții și organizatorii lor: Ion Hadârcă, Ion Druță, Mircea Snegur, Grigore Vieru, Ion Ungureanu, Nicolae Mățaș, Anatol Ciobanu, Valentin Mândăcanu, Leonida Lari... Punctul culminant al protestelor populației autohtone l-a constituit adoptarea Legislației lingvistice în cadrul sesiunii sovietului suprem al R.S.S.M. de legislatura a treisprezecea. Cele trei legi – „Cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S.M.”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S.M.” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină” – au format axa revizibilității general despre care peste doi ani, la 31 august 1992, profesorul Ion Dumeniuk (5 mai 1936 – 3 noiembrie 1992), autor și promotor al noilor acte normative, director al Departamentului de stat al limbilor și primul redactor-șef al revistei noastre, scria: „Adoptarea Legislației lingvistice reprezintă una dintre puținele bătălii câștigate de românii basarabeni în lupta lor pentru a supraviețui ca neam. Să ne gândim numai cât face revenirea la alfabetul latin. Prin

el, în fața rusificării s-a durat un adevărat zid chinezesc, pe care nu-l mai poate distruge nimeni. Evenimentul este de o importanță istorică și constituie o mare victorie a intelectualității noastre”. Era o afirmație categorică și obiectivă. Timpul, cu regret, nu a adus modificări acestor aserțiuni.

Inițial implicat direct în mișcarea de renaștere națională, Ion Druță, scriitorul cu cea mai mare popularitate și credibilitate în 1989, la tribuna Marii Adunări Naționale, desfășurate în preajma sesiunii amintite, rostea un discurs îndrăzneț pentru acele vremuri, în care făcea o analiză exhaustivă, fără menajamente, a momentului. Scriitorul formula metaforic motivele ce i-au determinat pe cetățeni să se adune împreună, în număr impunător – cca 1.000.000 de persoane –, „la răscrucea destinului lor”: „Niciun popor nu poate accepta să fie dat afară din propria sa casă, dat afară din albia limbii sale materne, dat afară din matca străvechilor datini și obiceiuri.” Mai mult decât atât: referindu-se la „jocul împrejurărilor istorice”, „care vine de aproape jumătate de secol oarecum de-a curmezișul neamului nostru”, autorul concretizează că „ne-am ridicat cu toții în apărarea celor (valorilor – n. *Al. B.*) ce nu aparțin unei singure generații, ci neamului în totalitatea sa”: istoria, limba, pământul. Este de reținut tonul necruțător, incisiv al declarațiilor. Apreciatul scriitor uită de cenzură, de realitățile regimului sovietic, existent și rezistent încă, și îi îndeamnă pe cei prezenți să transforme „mărețea Adunare” „într-o piatră de hotar a istoriei noastre moderne”. Vorbește cu un curaj nemaiîntâlnit despre destinul vitreg al acestei palme de pământ: „Din nefericire, bătrâna noastră Basarabie figurează și ea ca un ultim punct al acestor anexe, ca un acord final funebru al înțelegerii dintre Stalin și Hitler. Ca urmare a acestei înțelegeri, frumosul trup al vechii noastre așezări a fost tăiat în trei bucăți, tăiat rămâne până azi și autoritățile superioare, care nu ostenesc a ne tot avertiza de primejdiile ce se nasc, în jumătate de secol nu au scos un singur cuvânt pentru a lămuri acestui blând popor pentru ce a fost el împărțit așa și nu altminteri. Măcinarea și deșchimbarea valorilor general umane ale acestui neam au mers atât de departe, încât astăzi chiar numele străvechii noastre așezări a fost smuls cu rădăcini cu tot din limba scrisă și vorbită, de parcă Basarabia nu ar fi fost numele maicii noastre nedreptățite în văzul lumii, ci o poreclă”. Asemenea afirmații, de o actualitate dezarmantă și în prezent, nu mai fuseseră rostite la Chișinău timp de jumătate de secol. Scriitorul va reveni și la tribuna sesiunii parlamentare asupra cauzelor ce ne-au smuls din letargia politică, opinând că adoptarea Legislației lingvistice „va marca [...] primul pas, începutul unui proces îndelungat și anevoios de refacere spirituală”.

În eseu *Troița de la răscruce*, publicat în revista „Basarabia”, nr. 6, 1993, Ion Druță încearcă să descifreze enigma și sursa calamităților abătute peste noi, indicând asupra căilor ieșirii din impas. Or, cunoscutul romancier afirma: „Fierbințeala marilor adunări naționale nu a fost suficientă pentru a coace în cuptoare pâinea unui mare adevăr”. Pierzania în care ne-am pomenit, credea autorul, vine de la vechea orânduire socială. „Comunismul, concluzionează Ion Druță, a fost un blestem al omenirii, iar blestemurile, după cum se știe, nu vin pentru o scurtă

durată de timp. Ele când vin, apoi vin. Și a scăpa de dânsle deseori nici o viață de om nu-i de ajuns”. Autorul *Poverii bunătății noastre* notează în același eseu: „Comunismul a descompus temeliile general umane ale societății, bazate pe ideile creștine, și, prin spărturile create, a țâșnit sălbăticia, barbarismul, vandalismul”. Ideea de mai sus este nuanțată și într-un interviu difuzat la televiziunea națională în seara de Crăciun a aceluiași an, 1993, în care Ion Druță susține că „rapănul comunist”, „care se poate întâmpla să fi pătruns și în măduva oaselor”, „este o boală groaznică de care noi o să scăpăm greu, foarte greu. Poate cu timpul o să ne putem noi spăla de ciuma asta, care a trecut prin toate popoarele și natural că a trecut și prin poporul nostru”.

Legislația lingvistică, reper și imbold pentru viitoarele și atât de necesarele reforme economice, sociale, dar și politice, a avut un impact puțin semnificativ totuși pentru societatea moldovenească, întrucât, plătind tribut cadrului juridic sovietic, legile nu au reușit să asigure ocrotirea, promovarea și regenerarea limbii noastre ca expresie a identității neamului, nu i-au croit o altă soartă. Adoptată în condițiile unor tensiuni politice fără precedent, amplificate de grevele rusofonilor (la sfârșitul lunii august 1989, la acțiunile de protest contra limbii române participau 113 întreprinderi industriale întrunind cca 80.000 de muncitori), Legislația lingvistică nu a fixat denumirea corectă a limbii vorbite și scrise în Republica Moldova – limba română –, nu a creat premisele pentru conștientizarea și consolidarea spiritului național al românilor basarabeni.

Războiul de la Nistru (1992), declanșat din motive „lingvistice”, apoi înjghebarea la comanda nostalgicilor vechiului regim a autonomiei transnistriene, tergiversarea și neglijarea oportunității de a modifica legile în cauză în conformitate cu noul statut al Republicii Moldova, care, în 1991, scăpase de imperiul sovietic, dar nu și de imperiul limbii ruse, fixarea în Constituția Republicii Moldova (1994) a falsei denumiri a limbii, lichidarea Departamentului de stat al limbilor (primăvara anului 1994), ofensiva fără precedent a moldovenismului primitiv de sorginte stalinistă au amplificat procesul de degradare și de rusificare a limbii oficiale. Creșterea dependenței Republicii Moldova, în special după 2001, față de Rusia și extinderea influenței acesteia între Prut și Nistru prin manipularea diferențului transnistrian și a pârghiilor economice de tot felul, vehicularea imaginii primejdii ce amenință statalitatea Republicii Moldova dinspre Prut, deteriorarea fără precedent, premeditată, a relațiilor cu România au distorsionat mesajul nostru identitar, au propulsat în prim-plan interesele populației rusolingve, moldovenii împotmolindu-se în mlaștina unui complex de inferioritate tot mai evident, cu rădăcini la 1812. Sunt, în acest context, de o actualitate tulburătoare concluziile trase acum un secol de către savantul rus N. N. Durnovo (1876-1937), membru corespondent al A.Ș.M. al U.R.S.S.: „Poporul din Basarabia, datorită rusificării silnice, e transformat într-o hoardă de robi muți și ignoranți”. Asemenea mentalitate au, se pare, o parte dintre alegătorii Republicii Moldova care votează politicieni compromiși și ideologii expirate. Oare nu astfel sunt receptați mulți dintre concetățenii noștri (cca 1.000.000) care muncesc de nevoie peste hotare?

O națiune nu e decât o limbă, susține un celebru cărturar francez. Suntem o națiune? Legile scoase cu cleștele din gura lupului au fost treptat date uitării, guvernării de toate culorile politice, fără excepție, pe parcursul a două decenii, neglijându-le și marginalizându-le. Majoritatea celor aflați la cârma Republicii Moldova, fiind, în fond, niște epigoni ai fostului regim de ocupație prorus, au continuat să pervertească nestingherit conștiința națională și cea lingvistică a românilor basarabeni. Cele două decenii alcătuiesc un lanț neîntrerupt de anihilare programată a identității noastre și, în primul rând, a limbii materne. Astfel, rămânând „pe linia de gravitație a Rusiei”, Republica Moldova nu are perspectiva supraviețuirii ca formațiune statală suverană și independentă, cu o economie edificată pe criterii și principii naționale, cu o populație ce trebuie să-și păstreze, natural, identitatea etnolingvistică de sorginte romanică („venim din munții latini”), ci nu una fabricată în laboratoarele puternicilor zilei. Coborând în timp, suntem datori să reținem avertismentul lui Eminescu: „Sute de ani, spune marele nostru înaintaș, românii au fost, cel puțin indirect, stăpâniți de turci; niciodată însă în curgerea veacurilor turcii nu au pus în discuțiune limba și naționalitatea română. Oriunde însă românii au căzut sub stăpânirea directă sau indirectă a slavilor, dezvoltarea lor firească s-a curmat prin mijloace silnice”.

Cele două veacuri de „frăție” slavă, inclusiv cele două decenii de „independență”, îi dau dreptate poetului. E un trecut pe care ni-l asumăm, deși nu l-am stăpânit. Ce ar trebui, în atare situații, să credem despre viitorul acestui pământ? Răspunsul, se pare, este simplu. Evenimentele vor fi altele, lucrurile se vor așeza altfel cu o singură condiție: frontiera Uniunii Europene să ajungă la Nistru.

Ce se va întâmpla în asemenea caz cu Transnistria, autonomie artificială, pseudoconsecință a oficializării limbii noastre? Soarta acestui cap de pod al rușilor spre Vest e ca și hotărâtă. Încă Petru cel Mare, în testamentul său, lăsa urmașilor instrucțiunea pentru „a lor luare aminte”: una dintre condițiile ce ar asigura dominația imperiului, nota țarul, este de „a vâri”, sub orice motiv, în teritorii străine „oștile rosienesti” și „a le ține (acolo) vremelnicește până la prilejul de a rămâne acolo pentru totdeauna”.

E, așadar, aproape imposibil să afirmi când și cum își va retrage Rusia oștile din Transnistria. În schimb, este previzibilă șansa de a scăpa definitiv de ocupația armatei pe nume „limba moldovenească”. Prăbușirea acestui mit politic depinde de noi și de capacitatea noastră de a reedita la alte dimensiuni „istoricul an 1989”.

Ion CIOCANU **LEGILE ȘI FĂRĂDELEGILE DESPRE LIMBI**

La început au fost legile. Avem în vedere cele trei legi adoptate în 1989: „Cu privire la statutul limbii de stat a R.S.S. Moldovenești”, „Cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești” și „Cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină”.

Imperiul sovietic (U.R.S.S.) încă funcționa, partidul comunist (P.C.U.S.) nu dădea semne de moarte (dimpotrivă, după „restructurarea” și „transparența” declarate de tânărul pe atunci Mihail Gorbaciov, strecurat ca prin minune între mastodonții din conducerea de vârf a statului și partidului, alimenta speranțe de revigorare și evoluție), Vladimir Lenin continua să fie numai pe ici-acolo criticat (dar nu și aruncat din mentalitatea și comportamentul social al maselor), și într-un atare context social-politic Sovietul Suprem al R.S.S. Moldovenești adoptă hotărâri de neimaginat până la acea vreme: „A trece scrisul limbii moldovenești la grafia latină” și, îndeosebi, „A abroga Legea R.S.S. Moldovenești din 10 februarie 1941 «Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la alfabetul latin la alfabetul rus»”.

Faptul că în toate textele se scria „limba moldovenească” nu e cazul să ne mire. După 1812 Rusia, care luase fără vreun temei juridic Basarabia, a avut grijă întâi să tolereze glotonimul *limba română*, apoi să-l înlocuiască treptat cu „limba moldovenească”, pentru ca, de pe la 1871, să stopeze procesul de predare în limba acestui pământ, trecând oficial la limba rusă pe întreg teritoriul imperiului (mai concret și mai detaliat în privința aceasta a se vedea: Lidia Colesnic-Codreanca, *Limba română în Basarabia (1812-1918)*, Chișinău, Editura Museum, 2003).

Ștafeta „limbii moldovenești”, deosebită de limba română, necesară țarismului pentru a edifica o națiune „moldovenească”, alta decât cea română, a fost preluată de imperiul sovietic, astfel încât decenii la rând conaționali noștri de până la 1989 (iar unii – și după acest an) afirmă – în opinia lor, justificat – că bunicii și părinții lor au fost „moldo-

veni” și au vorbit „limba moldovenească”. Din păcate, așa a fost, însă e regretabil că numiții concetățeni nu se interesează cine și în ce scop i-au transformat în... „moldoveni” vorbitori de „limba moldovenească”.

Abia după declararea „restructurării” și „transparentei” gorbacioviste ni s-a permis să ne aducem aminte că am fost și suntem români și că vorbim limba română. Zicem „ni s-a permis” și ne gândim la niște discuții furtunoase, cu participarea unor iluștri savanți ruși și ucraineni, între care Vladimir Șîșmariov, Ruben Budagov, Samuel Bernștein, Dmitri Mihalci, Rajmund Piotrowski, Stanislav Semcinski ș.a., în cadrul cărora se afirma argumentat că limba „moldovenească” este, în temei, limba română, împesțirată însă cu rusisme și scrisă cu alfabet rusesc. Pe urmele dezvăluirilor făcute publice de tot mai mulți scriitori, ziariști, istorici, juriști și, nu în ultimul rând, savanți filologi, se trezeau conașionalii noștri, care înțelegeau tot mai limpede că e timpul să ne salvăm de teroarea limbii ruse, iar româna să fie declarată în republica noastră drept limbă oficială. Regimul comunist, încă în vigoare, acceptă formarea unei ample Comisii interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești. Da, „moldovenești”, pentru că stereotipul nu putea fi depășit repede, ușor și definitiv.

Nu minimalizăm câtuși de puțin contribuția vreunui membru al pomenitei Comisii, a cărei sarcină principală era pregătirea unei Legislații lingvistice, dar evidențiem activitatea – în cadrul acelei Comisii – a lui Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș și Ion Borșevici, care, prin sutele de articole, dialoguri radiofonice și televizate, cuvântări întru susținerea ideii de declarare a limbii poporului băștinaș majoritar drept limbă oficială, au apropiat ziua convocării Marii Adunări Naționale din 27 august 1989, la care au participat aproximativ un milion de cetățeni, exprimându-și voința fermă de a adopta Declarația de Independență, în care limba oficială a statului nostru a fost numită corect – *română* –, și legile despre limbi, discutate între timp cu un entuziasm nemaiîntâlnit până atunci. Cartea lui Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș *Coloana infinită a verbului matern* (Chișinău, Editura Hyperion, 1990) și tratativele deloc ordinare și ușoare ale lui Ion Borșevici în cadrul Comisiei, apoi și în cel al Sesiunii a treisprezecea a Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești (desigur, și alte articole, studii, luări de cuvânt ale altor autori) ne pot crea o imagine veridică a drumului extrem de complicat și anevoios până să fie aprobate prin lege deziderate ca „În scopul lichidării deformărilor survenite în construcția lingvistică din R.S.S. Moldovenească, al luării sub protecția statului a limbii moldovenești – una dintre premisele fundamentale ale existenței națiunii moldovenești în cadrul formației sale național-statale suverane, al asigurării funcționării ei în toate sferile pe teritoriul R.S.S. Moldovenești și al reglementării relațiilor lingvo-naționale în republică, Sovietul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești hotărăște:

„A completa Constituția (Legea Fundamentală) a R.S.S. Moldovenești cu articolul 70¹ având următorul conținut:

Articolul 70¹: Limba de stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești este limba moldovenească. Limba de stat este folosită în viața politică, economică,

14 Limba ROMÂNĂ

socială și culturală și funcționează pe baza grafiei latine” sau „...ținând cont de identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă...”

Legile despre limbi, din care am citat, au fost echivalente cu o răzbunare a românilor din Republica Moldova pentru veacurile de oprimare națională și culturală de după 1812. Cu toate compromisurile făcute regimului care încă mai dăinuia, în primul rând – acceptarea denumirilor „popor moldovenesc” și „limba moldovenească”, în al doilea rând – atitudinea blândă față de limba rusă și față de celelalte limbi vorbite la est de Prut, legile despre limbi din 1989, obținute în urma unor eforturi colosale din partea scriitorilor, savanților, întregii intelectualități a timpului, au avut o importanță de-a dreptul istorică.

Afirmația din urmă își justifică valabilitatea în contextul în care aceeași Sesiune a Sovietului Suprem, la 1 septembrie 1989, a aprobat „în linii mari” proiectul Programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul R.S.S. Moldovenești și a dat Consiliului de miniștri însărcinarea să perfecționeze Programul menționat cu luarea în considerare a obiecțiilor și propunerilor făcute de deputați, să-l aprobe și să asigure realizarea lui în termenul stabilit.

Imperfecte, după cum s-au dovedit curând, din cauza acceptării glotonimului promovat încă de țarismul rus și a nenumăratelor concesiuni făcute limbii ruse și celorlalte limbi vorbite în teritoriu, cele trei legi despre limbi, adoptate în 1989, au generat tot atunci o mișcare largă și o activitate prodigioasă în întreaga societate. La 30 august 1991 președintele republicii Mircea Snegur a semnat un decret cu privire la înființarea Departamentului de stat al limbilor, menit să poarte răspundere pentru realizarea Programului complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor. Au început să se desfășoare acțiuni de nivel republican cu referate și comunicări în limba română, glotonimul limba română a început să fie utilizat liber în domeniul învățământului de toate gradele; în instituții, întreprinderi și organizații de toate profilurile au fost formate curând circa două mii de cursuri, cercuri, grupe de învățare a limbii române (chiar dacă acestea i se spune și „moldovenească” ori „de stat”). În colectivele de muncă de toate profilurile erau numite persoane concrete menite să supravegheze respectarea Legislației lingvistice. Au fost instituite comisii pentru supravegherea respectării Legislației lingvistice în colective, raioane și o comisie de rang republican, subordonată direct Guvernului.

Se părea că veacurile de umilință erau lăsate pentru totdeauna în urmă. Putem înmulți considerabil exemplele concrete de reînviere a limbii strămoșești în anii 1989-1993. Din păcate, pot fi numite și fapte de împotrivire camuflată și chiar fâțișă Legislației lingvistice adoptate în 1989. Or, începând cu acestea, vorbim nu atât despre legile istorice (totuși) despre limbi, cât despre adevărate fărădelegi în acest domeniu.

Deși mai democratice în comparație cu legile despre limbi adoptate în Ucraina și în celelalte ex-republici unionale sovietice, actele noastre lingvistice au fost considerate de liderii rușilor de la Tiraspol și de la Tighina (Bender) o încălcare a drepturilor cetățenilor alolingvi și, ca urmare, ei au chemat lumea în stradă, la grevă împotriva legilor noastre, echilibrate și pașnice în esență. Curând Fe-

deranția Rusă a pus la cale și a desfășurat un război fratricid la Nistru, având drept pretext lezarea demnității etnicilor ruși. Conducerea statului și parlamentul chișinăuian s-au arătat oarecum înfricoșate, au devenit refractare imperativelor fixate deja în legislația din 1989.

Că nu susțineau în toate și întru totul Departamentul specializat, înființat între timp (a se vedea articolul *Cine trage sforile la Guvern?* de Alexandru Bantș, în săptămânalul „Literatura și Arta” din 14 martie 1993), e una. Că Guvernul n-a acceptat niciunul dintre proiectele de variante revăzute ale legii despre funcționarea limbilor în republică, cu fixarea la locul convenit a glotonimului *limba română*, unul întocmit și publicat în presă de Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe, condus la acel timp de regretatul academician Silviu Berejan, și găzduit în cotidianul „Moldova suverană” de inimosul jurnalist Tudor Țopa (cu riscul demiterii din funcție!), altul – întocmit și prezentat la Guvern de colectivul Departamentului de stat al limbilor (acesta a fost discutat, parțial redactat, până la urmă acceptat în cadrul Secției Probleme sociale a executivului), dar... în loc să dea curs variantei într-un fel definitive a proiectului (cu precizarea denumirii corecte a limbii vorbite la est de Prut), executivul și-a văzut misiunea în a... desființa unicul organism statal chemat prin definiție să supravegheze respectarea Legislației lingvistice, – e o altă acțiune / inacțiune prin care statul Republica Moldova s-a dovedit ostil limbii sale de... stat.

De altfel, Departamentul limbilor a fost ignorat și mai abitir la nivel de parlament. Încă pe când trăia Ion Dumeniuk (decedat la 3 noiembrie 1992), Departamentul prezentase Guvernului o completare a Codului contravențional, prin care propunea fixarea de amenzi conducătorilor de toate rangurile, care îngăduiau / tolerau comiterea de încălcări ale legilor despre limbi; propunerea Departamentului a fost discutată și acceptată de executiv, dar lăsată fără atenție de legislativ.

Guvernul Sangheli a renunțat categoric la atestarea cadrelor de conducere și a funcționarilor din sfera socială sub aspectul cunoașterii limbii zise „de stat”, după ce emisese câteva hotărâri ca cea „Despre organizarea și desfășurarea atestării cadrelor privind nivelul de cunoaștere a limbii de stat” (28 decembrie 1993, nr. 805) și aprobase tot atunci „Programa de atestare a cadrelor privind nivelul de cunoaștere a limbii de stat pentru exercitarea obligațiilor de serviciu”, iar departamentul specializat înfăptuise o muncă serioasă în vederea pregătirii de acest eveniment care ar fi dat un impuls puternic învățării limbii române de către mase întregi de funcționari, e încă una dintre multele dovezi neîndoielnice ale lipsei de voință politică în rezolvarea problemei revenirii la normalitate în sfera vieții spirituale a poporului român de la est de Prut.

Fixarea în Constituția din 29 iulie 1994 a glotonimului „limba moldovenească”, după ce denumirea *limba română* devenise între timp o achiziție a intelectualității și a altor pături ale populației din republică, a fost un alt act de surzenie a elitei conducătoare la vocea savanților competenți și onești locali și de peste hotare, care încă înainte de 1989 argumentau că limba „moldovenească” e aceeași *limbă română*, atât că pe atunci ea se scria cu alfabet rusesc. Ba chiar după adoptarea

Constituției parlamentul chișinăuian s-a dovedit nu doar reticent, ci totalmente ostil hotărârii Prezidiului Academiei de Științe a Republicii Moldova din 9 septembrie 1994, apoi și hotărârii Adunării Generale Anuale a aceluiași for științific din 28 februarie 1996, care răspundea, de altfel, unei solicitări a legislativului: „...denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ”. În condițiile aflării la putere a Partidului Democrat Agrar, a socialiștilor și interfrontiștilor, la 27 aprilie 1995 n-a fost luat în considerare nici mesajul, ce-i drept – nițel întârziat, al președintelui de atunci al statului, Mircea Snegur, cu titlul „Limba română este numele corect al limbii noastre”. La un moment dat a încetat să fie vehiculată denumirea republicii noastre ca „cel de-al doilea stat românesc”, s-a început un adevărat război – de data aceasta declarat nu de rușii de la Tiraspol și Tighina, ci de conducerea „noastră” – *limbii române și istoriei românilor* ca discipline de studiu în școlile de toate gradele.

Un atac fără precedent împotriva spiritualității noastre naționale românești a pornit, după 27 februarie 2001, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova. Cuceririle noastre istorice (totuși) din 1989 sunt nu doar minimalizate, ci anihilate în temei. Răzbunarea secolelor de asuprire națională și culturală a românilor est-pruteni de către regimurile țarist și sovietic e amânată. Mase întregi de elevi, liceeni, studenți și reprezentanți ai altor pături sociale au participat la o serie de mitinguri de protest împotriva declarării limbii ruse în calitatea unei a doua limbi oficiale a republicii, promisă de guvernanți „fraților mai mari” din imperiul rusesc. Forțată de ieșirea în piață a zeci și sute de manifestați fără gând de cedare presiunii din partea Moscovei, conducerea românofobă a statului nostru a găsit modalități oarecum ingenioase – și perfide! – pentru a deschide larg ușile și chiar porțile republicii în fața limbii ruse, prin adoptarea unei antinaționale „Legi a publicității”, prin redactarea altor documente privind politica națională, menite să astâmpere setea de supremație cu orice preț a limbii ruse la est de Prut. Între altele, în 2009 problema declarării limbii ruse ca a doua limbă oficială a Republicii Moldova a fost abordată din nou de ambasadorul rus la o întâlnire oficială desfășurată la Ministerul de Externe chișinăuian.

Nu mărim în chip abuziv numărul exemplurilor concrete din care se înțelege duros de limpede că legile despre limbi, adoptate în 1989 și care alimentau speranțe adunate de aproape două veacuri, au fost transformate de regimul politic comunist antinațional în adevărate fărâdelegi pentru românii din Republica Moldova, îndemnați azi din nou să aleagă cuvintele „moldovenești” de cele... românești și să studieze numai operele scriitorilor „moldoveni”, nu și ale celor... români, ca și cum Bogdan-Petriceicu Hasdeu ori Alecu Russo n-ar exemplifica întru totul unitatea nedezmembrabilă a literaturii naționale românești, atât de bine „prinsă” și de marele preot și poet basarabean Alexei Mateevici încă în 1917. Or, toate au o limită, și adevărul nu va fi înfrânt, mai cu seamă când avem testamentele lăsate nouă de Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Alexei Mateevici, Eugeniu Coșeriu, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Ion Dumeniuk, Grigore Vieru și de alți înaintași care ne însuflă tărie de caracter și credință în victoria jinduită.

Dumitru **LUPTA CONTINUĂ** IRIMIA

*Vom fi liberi în măsura în care liberă va fi limba
și istoria noastră, în măsura în care vom ști să le apărăm
împotriva timpurilor atât de potrivnice nouă.*

Grigore Vieru

Pentru Grigore Vieru condiția esențială a ființei umane – libertatea – este libertatea ființei. Libertatea limbii unui popor este consubstanțială libertății istoriei aceluia popor. Cu această gândire s-a integrat Gr. Vieru, cu toată ființa sa, în lupta pentru apărarea identității și unității limbii și neamului românesc.

Reluăm, aici, ca omagiu adus poetului care și-a asumat destinul neamului românesc cu o exemplară devoțiune, articolul *Lupta continuă*, publicat în revista „Dacia literară”, nr. 21 din 1996.

*

În fața adevărilor axiomatice singura atitudine normală este (sau ar trebui să fie) cunoașterea, recunoașterea și afirmarea lor. Imanente realității obiective, ele nu se mai cer demonstrate, iar punerea lor sub semnul întrebării vădește ignoranță sau lipsă de maturitate. Sau altceva, cu mult mai grav.

Că românii, oriunde s-ar afla ei și oricum s-ar numi sau ar fi numiți, ca oameni ai locului: munteni, moldoveni, maramureșeni, basarabeni, bucovineni, ardeleni sau altfel, vorbesc una și aceeași limbă, **limba română**, descendentă din latina populară, **e un asemenea adevăr axiomatic**.

Cunoscut mai întâi intuitiv, din lăuntru limbii, de peste un mileniu, de vorbitorii înșiși, care se recunosc prin limba română ca aparținând aceluiași neam, acest adevăr se va impune în mod cu totul firesc ca adevăr obiectiv călătorilor străini, oameni de cultură, din Italia mai ales (Roma

și Veneția), intrați în contact direct, în primele secole ale mileniului nostru, cu locuitorii acestor meleaguri și cu limba lor.

Conștiința romanității și unității limbii și poporului care o vorbește s-a așezat apoi în centrul „lucrării” mai multor generații de cărturari români, traducătorii cărților religioase și cronicarii umaniști mai întâi: „Românii cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Râm se trag” (Gr. Ureche), „Și el [Traian] au discălicat neamul, seminția care trăiește pînă acum în Moldova și în Țara Muntenească și cît norod ieste în Ardeal cu acestu nume: *român*”. „Așa și neamul acesta, de carele scriem, al țarilor acestora, numele vechiu și mai dreptu ieste rumân, adică râmlean, de la Roma” (Miron Costin, *De neamul moldovenilor*).

Toți acești cărturari aveau în același timp și conștiința deosebirilor de vorbire, de la o provincie la alta, deosebiri de asemenea firești, care se manifestă însă în spațiul unei aceleiași identități lingvistice și viziuni specifice asupra lumii.

Începea acum procesul de dezvoltare a limbii române ca limbă de cultură, aceeași pentru toți românii din toate provinciile hotărnicite de istoria în mod frecvent agresivă cu ființa națională a românilor.

Unitatea naturală a limbii române vorbite, ca spațiu al dezvoltării ființei naționale românești, se releva mai bine și se întărea definitiv prin unitatea ei ca limbă literară, instrument al culturii naționale, de asemeni spațiu al dezvoltării ființei naționale.

Sub acest semn își ocupă limba română locul de drept, mai întâi, între limbile textului sacru, începînd cu tipăriturile lui Coresi: *Tetraevangheliul românesc* (1561), *Psaltirea românească*, *Liturghierul românesc* (1570) ș.a. Cu aceeași înțelegere își intitulează Varlaam *Carte românească de învățătură* Cazania din 1643, plecată de la Iași și ajunsă în cele mai îndepărtate regiuni locuite de români – Transilvania, Maramureș, Bucovina, Basarabia, Muntenia etc. Și tot așa *Psaltirea* lui Dosoftei este „pre versuri scrisă în limba românească la Iași în 1673”.

Aceași înțelegere stă la baza cărților juridice; *Pravila lui Vasile Lupu*, de la 1646, se intitulează *Carte românească de învățătură*. În același sens își asumă publicistul rolul de modernizare a limbii de cultură din perspectiva unității limbii, poporului și spiritualității românești, concepție reflectată și în titlurile publicațiilor: „Curierul românesc” (I. H. Rădulescu, București), „Albina românească”, „Alăuta românească” (Iași, Gh. Asachi). Știința limbii, lingvistica romanică, în primul rînd, a fixat și din această perspectivă, a maximei rigori, adevărul unității limbii române, de pe toate meleagurile, ca limbă romanică specifică, de tip oriental. Ceea ce a surprins pe lingviștii romaniști, români și străini, a fost **marea unitate a limbii române** – „În general, dialectul daco-român se caracterizează printr-o unitate relativ mare. Pe cînd napoletanul nu pricepe pe venețian, nici bavarezul pe hamburghez (...), românul din Banat și cel din Basarabia se înțeleg ușor, deosebiri dintre graiurile lor fiind mai mult lexicale” (S. Pușcariu), „Dacoromâna, vorbită pe teritoriul României de astăzi, în Basarabia și într-o parte din Bucovina,

aparținând în timpul și după cel de-al Doilea Război Mondial la U.R.S.S., ca și într-o parte din Banatul care aparține Jugoslaviei, în câteva sate din Bulgaria și din Ungaria, lângă granița românească” – **păstrarea în timp a caracterului ei romanic**. Limba română – o insulă de romanitate într-o mare slavă, în termenii lui Al. Philippide – este singura limbă neolatină care a rezistat într-un context lingvistic străin naturii sale: limbi slave, ugrofinice, în raport cu limbile romanice occidentale care se învecinau între ele sau și între ele. Cealaltă limbă romanică, de tip oriental, limba dalmată, avea să fie înghițită pînă la sfîrșitul secolului trecut de marea limbilor slave.

Cele două dimensiuni ale specificității limbii române: păstrarea caracterului romanic și marea ei unitate sînt, de fapt, interdependente; s-au susținut în timp în mod reciproc. Din poziția specială pe care a avut-o limba română, ca și la alte popoare, e adevărat, dar într-o mai mare măsură, limba română a păstrat, întărit și adîncit, împotriva agresivității istoriei, conștiința identității naționale și, de aceea, apărarea ei a fost în permanență un mod fundamental de apărare a ființei naționale. Altfel spus, agresivitatea istoriei împotriva acestui „mare și nefericit popor” (M. Eminescu), în loc să ducă la destrămarea lingvistică și națională a românilor, a întărit unitatea poporului și unitatea limbii sub semnul romanității. În felul acesta, limba română a devenit principal adăpost al ființei naționale.

Aceasta este și perspectiva în care își înscrie M. Kogălniceanu *Cursul de istorie națională*, deschis la Academia Mihăileană în 1843: „Eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește limba română și ca istorie națională – istoria Moldovei întregi înainte de sfîșierea ei, a României și a fraților din Transilvania”.

Și tot acesta este sensul de adîncime al gândirii lui Eminescu despre raportul de consubstanțialitate **limbă – ființă națională**, în dimensiunile obiectivă și subiectivă deopotrivă: „Ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvîntului. Și, fiindcă spirit și limbă sînt aproape identice iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin... Dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: <așa voiesc să fiu eu și nu altfel>, oare s-ar fi născut atîtea limbi pe pămînt? Prin urmare, faptul că noi românii, cîți ne aflăm pe pămînt, vorbim o singură limbă, **una singură** (subl. ns.) ca nealte popoare, și aceasta în oceane de popoare străine, care ne-ncongiură, e dovadă destulă că așa voim să fim noi, nu altfel”.

Unitatea limbii române, nu supradialectală, ci interdialectală, este înțeleasă de Eminescu din lăuntru ei, din acel spațiu sacru în care istorie – spirit – limbă sînt una. Din această perspectivă atrage poetul atenția politicianilor că termenul *patrie* își are punctul de plecare în *pater* și, de aceea, iubirea, *sans phrase*, a patriei implică iubirea de trecutul ei istoric, și corelează, în *Scrisoarea III*, într-o interdependență absolută, dimensiunea geografică și dimensiunea istorică în conceptul **moșie-țară**: „N-avem oști, dară iubirea de **moșie** e un zid / Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid / (...) Rămîneți în umbră sfință, Basarabi și voi, Mușatini, /

20 Limba ROMÂNĂ

Descălecători de țară, dătători de legi și datini, / Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră / De la munte pîn'la mare și la Dunărea albastră”.

Ducînd mai departe raportul semantic dintre *moșie* (în strînsă legătură cu *moși-strămoși*, *strămoșesc*) și *țară*, să observăm că termenul *țară*, continuator al latinescului *terra*, dar dezvoltînd, în mod sistematic, numai în limba română acest sens, prin familia lexicală pe care o condiționează, prin planul său semantic și prin relațiile semantice dintre termenii *țară*, *la țară*, *țăran*, *țarină*, *țarină* / *țărînă*, de suprafață, dar mai ales de adîncime, reflectă o viziune românească, indiferent de variațiile dialectale de pronunțare, reflectă și asigură unitatea în spațiul și timpul profan (*țară*, *Țara Românească*, *Țara Moldovei*, *Țara Hațegului* etc., *la țară*, *țăran*) și unitatea dintre spațiul și timpul sacru (*țărînă*).

Cînd istoria, agresivă și nedreaptă, a rupt această unitate, limba română dezvoltă sau actualizează o altă dimensiune a sacralului, odată cu sensul de *Țară-patria mamă*. Acest sens este foarte frecvent astăzi în întrebuintarea limbii române în Basarabia și în nordul Bucovinei.

* * *

Acest adevăr, axiomatic, al unității limbii române și al unicității ei ca limbă romanică orientală vie, a fost nu *infirmat* ci *izgonit* doar de factorul politic, atunci cînd acesta a așezat la baza acțiunilor sale un principiu imoral în sensul cel mai grav prin însăși natura sa: supunerea adevărului științific (aici, istorico-lingvistic) interesului politic, care în esență era deznaționalizarea românilor din Basarabia. De pe această „platformă”, cu o abilă și vicleană operație, în sfera terminologiei dar și a conținutului de adevăr pe care aceasta îl reflectă, sintagma *grai moldovenesc*, acoperind o realitate obiectivă – variantă dialectală a limbii române – a putut deveni *limba moldovenească*. Operația a implicat două „intervenții”: conținutul conceptual al termenului *grai* a fost ridicat la sensul de limbă, iar determinanțului *moldovenesc* i s-a modificat sfera de întindere, care cuprinde, în realitatea structurii dialectale specifice, numai o parte din Basarabia și totodată alte regiuni locuite de românii din România actualelor granițe.

Operația s-a făcut mai întîi în 1812, după prima ocupare a Basarabiei de către imperiul țarist, printr-un joc politic marcat de ticăloșie. Sintagma este folosită în Regulamentul de organizare administrativă a Basarabiei. În 1828 este abandonată odată cu impunerea limbii ruse ca limbă oficială. Va fi reintrodusă în circulație în 1924, pe teritoriul artificialei R.A.S.S. Moldovenești, în Transnistria, cu intenții politice foarte clare, și imediate și de perspectivă. Altă direcție, pe fondul acelorași intenții politice, dar cu o altă strategie, a determinat introducerea, între anii 1932-1938, a sintagmei *limba și literatura română* în aceeași Republică autonomă –, terminologie interzisă în 1938. În 1940, cînd se va constitui, odată cu cea de-a treia răpire a Basarabiei (a doua avusese loc la 1878), în urma pactului Molotov-Ribbentrop, R.S.S. Moldovenească – visată de Lenin și realizată de Stalin – se va impune, pe acest teritoriu, din nou ca termen oficial, singurul *legal*,

limba moldovenească. Și așa va rămâne pînă în 1989, cu toate că, în anul 1951, la raportul prezentat la prima Conferință științifică asupra limbii, academicianul sovietic Șișmariov a susținut cu toată claritatea și fermitatea existența unei unități depline a limbii române literare din România și din R.S.S. Moldovenească.

În 1989 se părea că această imixtiune a factorului politic în înțelegerea și denumirea limbii române vorbite în Moldova ex-sovietică în conformitate cu adevărul lingvistic și istoric înceta.

Din păcate, factorul politic avea să-și schimbe peste foarte puțină vreme atitudinea față de adevărul științific, dînd naștere la ceea ce a început a fi numit „războiul limbilor” mai întii, războiul glotonimic, ulterior.

Sintagma „războiul limbilor” acoperă două realități interdependente, la fel de grave, chiar dacă sub aspecte diferite.

Un prim aspect caracterizează situația din Transnistria, unde atacurile sînt tot mai tenace împotriva scrierii cu alfabet latin, împotriva întrebuițării limbii române, chiar împotriva ființei românești.

Și este război adevărat – război absurd – între o administrație nerecunoscută la Chișinău, nerecunoscută de niciun alt stat, o administrație a unei formațiuni statale inexistente pentru lumea civilizată și fără nicio îndreptățire și o populație – populația autohtonă, românească – a cărei îndreptățire se află în însăși esența și istoria ființei ei naționale.

Și în acest război, inegal și imoral, profesori și elevi sînt dați afară din școli, la Tighina, la Tiraspol, în alte localități, pentru că nu vor să renunțe la propria limbă, adică la propria identitate națională. Iar Ilie Ilașcu este condamnat la moarte pentru că a făcut din afirmarea și apărarea identității și unității naționale a românilor însăși esența vieții sale.

Dintr-o altă perspectivă, a raportului dintre vorbirea moldovenească, numită *limba moldovenească* în documente oficiale și în Constituție, și limba română, războiul, la fel de absurd, este artificial, și pare doar terminologic sau vrea să fie prezentat ca atare; dar, oricum ar fi, poate avea consecințe foarte grave și imediate, și de perspectivă.

Motivările, explicite sau numai implicite, prin care se încearcă a se argumenta sintagma nejustificată *limba moldovenească* sînt în întregime false, întrucît nu au acoperire în realitatea lingvistică și istorică și întrucît deturneză sensul firesc al raportului *glotonim – etnonim*.

În plan terminologic; să se numească *limba moldovenească* deoarece, tînărul stat, „suveran și independent”, se numește Republica Moldova. Dar se numește limba germană la Viena limba austriacă? Se numește portugheza limba braziliană în Brazilia, spaniola limba argentiniană în Argentina?

În planul realității etnolingvistice; să se numească *limba moldovenească*, pentru că poporul „tînărului stat” este poporul moldovean, frate, este adevărat, cu po-

22 Limba ROMÂNĂ

porul român, dar altul, alt popor, cu o altă identitate națională decît poporul român!...

E de observat aici că guvernatorii țariști ai Basarabiei ocupate, savanții ruși și chiar savanții sovietici autentici s-au ferit să nege unitatea etnică și unitatea lingvistică a poporului român din Basarabia (ocupată), Bucovina (inclusiv, partea ocupată, mai întîi de imperiul austriac, apoi de imperiul sovietic și rămasă încă ocupată) și România.

„Basarabienii sînt români... în limba ce o vorbesc predomină elementul latin” (viceguvernatorul F. F. Wiegel – 1823-1826); „După naționalitate, românii sînt cei care dețin majoritatea numerică în Basarabia” (istoricul rus P. N. Batiușkov, 1892); „În prezent românii trăiesc în România regală, în Basarabia rusească, într-o bună parte a Bucovinei, într-o parte a Transilvaniei, în Macedonia, Istria și Dalmația. Toți românii, care sînt împărțiți, teritorial și politic, de trei state, constituie sub aspectul limbii un tot întreg” (F. A. Brockhaus și I. A. Efron, 1894).

Savantul rus N. N. Durnovo (1876-1937) își amintește de o întîmplare la o școală într-un sat de pe malul Nistrului, iar amintirea sa subliniază tocmai raportul dintre limbă și esența ființei naționale a românilor: „Acest băiețuș a făcut să ni se descopere niște legi firești ale limbii române populare, ne-a deschis o fereastră de etnografie și folclor românesc. El avea în căpșorul lui o întregă lume națională, lume pe care noi n-o cunoșteam, lume în care limba lui de copil era atît de frumoasă și care avea să dispară din Basarabia din vina noastră...”

Atunci am înțeles eu păcatul acela imens care se face în Rusia privind pe românul basarabean.

Am studiat geografia și istoria acestei țări și am ajuns la convingerile mele de astăzi. Acum, cînd îmi amintesc de băiețelul acela, mă așez la masă și scriu pentru a mia și una oară că Basarabia trebuie să fie românească” (*apud* „Literatura și Arta”, 15 septembrie 1994).

În aceeași lungă perioadă de ocupație țaristă se traduc și se editează cărți „în românește”: în 1816, apare la Chișinău *Carte de rugăciuni*, tipărită „în românește în exarhiceasca tipografie a Basarabiei pentru bisericile și preoții moldoveni”, în 1819 se editează la Sankt Petersburg, *Noul și Vechiul testament*, în „tălmăcire românească”, iar în 1827 o *Gramatică rusască și românească*.

A impune sau a încerca a impune cu mijloace politice sintagma *limba moldovenească* pentru a determina (în contra sensului firesc al raportului) nașterea în conștiința subiectului vorbitor a ideii că el ar aparține unui alt popor, cu o altă ființă națională, înseamnă a ignora principala și cea mai adevărata lecție a istoriei: Agresivitatea factorului politic a desfăcut și a făcut imperii, a desfăcut și a făcut state, pentru că statele, numai statele au contururi, numite granițe, frontiere, care pot fi trasate la o masă oarecare, într-un loc oarecare, în niște condiții oarecare, în mod arbitrar, prin ticăloșie, prin trădare, prin violență, prin dictatură, prin mancurtizare. Popoarele însă nu pot fi făcute sau desfăcute. „Conturul” popoarelor se află chiar în lăuntrul ființei lor, nu „trasat”, ci dezvoltat, adîncit, de istoria, de cultura și de limba lor.

Pe scurt, sintagma *limba moldovenească* nu-și are rațiunea de a fi întrebuințată din trei motive fundamentale:

1. Nu corespunde adevărului științific (istoric, lingvistic, etnolingvistic); nu există o limbă moldovenească, ci există un specific moldovenesc, un specific bănățean, un specific maramureșean, un specific muntenesc de întrebuințare populară a limbii române, singura limbă romanică de tip oriental care a dezvoltat cele trei variante funcționale: limbaj popular, limbă literară, limbaj poetic;
2. Poartă în sine amprenta istoriei întrebuințării ei, de imperialismul țarist mai întâi, de cel comunist mai apoi, precum și componentele acelei întrebuințări: minciună, ticăloșie, dictatură, mancurtizare;
3. Deschide prăpastie între limba și cultura aceluiși neam; este un nonsens să vorbești despre Eminescu, Creangă, Sadoveanu, ca expresia cea mai profundă a specificității naționale a „moldovenilor”, și, în același timp, să constați că ei au construit această specificitate în limba română.

Însuși poetul A. Mateevici, al cărui poem *Limba noastră* a devenit, după 1992, imnul național al Republicii Moldova, participant la Mărășești, în războiul pentru independența și unitatea *tuturor* românilor, își citește poemul în deschiderea Cursurilor pentru învățătorii din Basarabia, în 1917, ca expresie artistică a ideii centrale pe care o așază la baza Conferinței sale: „Da, sîntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele popor român așezat prin România, Transilvania, Bucovina. Frații noștri din Bucovina, Transilvania, Macedonia își zic români. Așa trebuie să facem și noi... N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași ca peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba”, „Trebuie să știm de unde ne tragem, altfel sîntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că sîntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să le-o spunem și copiilor și tuturor celor nelămuriți. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă” (*Opere*, vol. I, Chișinău, 1993, p. 463-464).

Pe aceeași poziție și-a apărut condiția de Templu al Științei și Adevărului Academia de Științe din Chișinău, care s-a întrunit *la cererea* Parlamentului Republicii Moldova și, după o dezbatere cu curaj și demnitate, dă publicității răspunsul privind istoria și folosirea glotonimului *limba moldovenească*, în care se afirmă cu claritate: „În Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldav... dar nu se poate vorbi despre o <limbă> moldovenească literară, scrisă, de cultură. Limba literară (și în primul rînd cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română” și solicită: „Convingerea noastră este, de aceea, că articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmînd a fi formulat în felul următor: «Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este *limba română*»”.

S-a alăturat Academia Română, în temeiul aceleiași idei: Templu al științei fiind, are și dreptul și datoria de a apăra identitatea și unitatea limbii române, în care principal scop a și fost întemeiată în secolul trecut.

Congresul IV al Filologilor Români (Timișoara, 1991) a afirmat fără echivoc, prin Rezoluția aprobată în unanimitate și pusă în circulație prin publicații din România și din Republica Moldova, unitatea limbii și poporului român: „Congresul împuternicește Societatea de Științe Filologice să folosească toate mijloacele, pentru ca limba română, *una și aceeași în România, Republica Moldova, Bucovina de Nord și alte regiuni cu populație românească* să cunoască o dezvoltare unitară în măsură să asigure amplificarea tuturor funcțiilor sale, în condiții firești”.

Congresul V al Filologilor Români (Iași – Chișinău, 1994), precum și cele patru [devenite între timp zece] ediții anuale ale Conferinței Naționale de Filologie «Limba română azi», organizate la Iași și Chișinău, au afirmat, în dezbateri și prin rezoluții finale, imperativul respectării adevărului științific, pe care intelectualii Basarabiei (Nicolae Mățaș, *doctor honoris causa* al Universității „Al. I. Cuza”, Ion Dumeniuc, Anatol Ciobanu, Ion Buga, Silviu Berejan, Ion Ungureanu, Mihai Cimpoi, Valentin Mîndîcanu, Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija și mulți alții l-au așezat la baza procesului de renaștere națională din Basarabia.

La inițiativa președintelui Mircea Snegur, în zilele de 20-21 iulie 1995, se organizează în parlament Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, la care adevărul, singurul adevăr, axiomatic, este încă o dată apărat din toate unghiurile de lingviști din Republica Moldova (între ei: acad. S. Berejan, acad. H. Corbu, acad. N. Corlăteanu, acad. A. Ciobanu, prof. I. Buga etc.), dar și din Rusia (R. Piotrowski: „Trebuie să terminăm în modul cel mai urgent cu discuția inutilă dacă există sau nu limba moldovenească literară. Este clar că limba de stat literară în Republica Moldova este limba română”) și din Ucraina (acad. St. Semcinski: „Consider extrem de oportună propunerea dlui Președinte Mircea Snegur privind revizuirea articolului 13 al Constituției Republicii Moldova și stabilirea denumirii tradiționale a limbii moldovenilor – *limba română*”).

A venit apoi rîndul tinerilor: studenți, elevi și profesorii lor au ieșit în stradă și au rămas multe săptămîni în grevă, pentru apărarea adevărului istoric: **Limba română este numele corect al limbii noastre. Istoria poporului / neamului românesc este istoria noastră.**

Spre uimirea lumii occidentale: grevă pentru un adevăr științific! Spre renașterea speranței...

A urmat apoi inițiativa legislativă a președintelui Mircea Snegur: parlamentul să regîndească formularea articolului 13 din Constituție și a articolului 118, pentru ca Legea fundamentală a statului să reflecte (și să respecte) adevărul. Prin aceasta Constituția s-ar fi pus de acord și cu Declarația de suveranitate național-statală a Marii Adunări Naționale de la Chișinău, și cu Declarația de independență din 27 august 1989, precum și cu Legea privind instituirea limbii române ca limbă de stat, votată de Parlamentul Republicii Moldova la 31 august 1989. La Congresul al V-lea al Filologilor Români, organizat la Iași și Chișinău, între 4-9 iunie 1994, profesorul Eugeniu Coșeriu, unul dintre cei mai mari lingviști ai secolului, *doctor honoris causa* a peste 15 universități din lumea întreagă (inclusiv din România și

din Republica Moldova), membru de onoare al Academiei Române și al Academiei de Științe a Moldovei, originar din Basarabia, și-a încheiat Raportul principal, *Latinitatea orientală*, cu o frază gravă, în măsură să cutremure conștiințe: „**A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural**”.

Cu această idee, gravă, a susținut savantul umanist *Apelul* adresat de Congresul Parlamentului Republicii Moldova: „**S-a întrebat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români, dacă noi, filologii și lingviștii care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul; avem datoria. Nu, se înțelege, să-i «impunem» ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o asemenea greșeală, se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decât cel care comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună credință, doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei**”.

Și totuși Parlamentul Republicii Moldova a votat, la 9 februarie 1996, împotriva adevărului științific!

Că interesul politic a triumfat din nou nu e de mirare. Uimitor și deosebit de grav este că s-ar putea cu greu da răspuns la o altă întrebare care ar avea această formulare: **Dacă parlamentul unei țări nu are încredere în Academia de Științe a acelei țări, în institutele de învățămînt ale acelei țări (universități, licee), în tineretul acelei țări, în adevărul științei europene, în sacralitatea adevărului, în ce are încredere acest „corp de aleși ai poporului”?**

Încrederea noastră?

Destinul ființei naționale românești nu poate fi dependent de efemere jocuri politice și deturnări ale istoriei. Bătălia pentru apărarea și împlinirea lui se va relua ori de câte ori agresivitatea factorului politic o va impune, ori de câte ori o va impune esența însăși a adevărului, fixată definitiv de Mihai Eminescu în două ipostaze consubstanțiale:

„*Adevărul e stăpînul nostru, nu noi stăpînii adevărului*”.

„*Nu noi sîntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră*”.

Nicolae SLUGĂ
RUSU LA STRĂINI BOGAȚI

Eminescu a înțeles de timpuriu importanța majoră pe care o are limba în destinul istoric al unui popor. În articolul *Echilibrul*, publicat în aprilie 1870, poetul național al românilor profetea că „măsurariul civilizațiunei unui popor (...) e: o limbă sonoră și aptă de a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – simțăminte (...). Afară de aceea, civilizațiunea unui popor constă în deosebire în dezvoltarea acelor aplecări umane în genere care sunt neapărate tuturor oamenilor (...), acele principie care trebuie să constituie fundamentul, directiva a toată viața și a toată activitatea omenească. Cu cât aceste cunoștințe și principie care să le fie tuturor comune sunt mai dezvoltate, cu atâta poporul respectiv e mai civilizată”.

Sunt oare românii basarabeni mai civilizați după două decenii de când s-au pomenit într-o formațiune statală în care există toate atributele specifice unei țări suverane și independente – constituție, limbă de stat, frontiere, parlament, guvern, diverse structuri statale etc.? E adevărat, unele atribute statale există – doar pe hârtie, căci ea, hârtia, le rabdă pe toate – cum ar fi, de exemplu, independența. Ea e mai degrabă declarată, pentru că din 1992 până în prezent o parte a teritoriului Republicii Moldova – raioanele din stânga Nistrului – este ocupată de forțele armate ale Federației Ruse, unități militare care-și zic, eufemistic, „forțe pacificatoare”. Acestea susțin de atâta timp un regim separatist, autoproclamat, care nu recunoaște niciunul din atributele statului dintre Nistru și Prut. Mai mult, politica imperialistă a fostei metropole se face simțită și prin intermediul altor forțe, al acelor care țintesc și bombardează cu unde electromagnetice sufletul și conștiința basarabenilor. Este vorba, firește, de forța undelor de radio și televiziune. Atitudinea popoarelor slave în raport cu românii basarabeni a rămas, din păcate, acea de acum două secole și mai bine. În acest sens, în noiembrie 1876, M. Eminescu remarca, în articolul *Idealul unității politice a românilor*, că „niciun neam pe fața pământului nu are mai mult drept să

ceară respectarea sa decât tocmai românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decât dânsul”. Atitudinea altor neamuri, în schimb, față de toleranța românilor este departe de a fi reciprocă. Basarabeni pot aduce mii și milioane de exemple care demonstrează că atitudinea șovină a popoarelor dominatoare are în vizor, în primul rând, spiritul și conștiința de neam a celor dominați. Acest reflex este atât de vivace la foștii noștri „frați mai mari”, încât a rămas intact chiar și după două decenii de când fosta gubernie, în loc să revină, cum ar fost firesc, la Țara sa, a fost transformată într-o contrafăcută formațiune statală. Deși în acest răstimp numărul etnicilor ruși a scăzut între Nistru și Prut până la 6%, limba rusă mai domină spațiul public, în special cel urban, iar prin posturile radio și TV, chiar și cel rural. Cetățenii Republicii Moldova de etnie rusă, deși studiază în școli limba română, în relațiile cotidiene își impun insolent doar limba lor. Românii basarabeni care le cunosc limba, toleranți cum sunt, precum a remarcat și M. Eminescu, cedează de fiecare dată, iar în cazul în care n-o cunosc, dialogul se produce în două limbi – unul insistă în limba sa, iar celălalt reacționează cum poate. În presa de publicitate tot mai multe anunțuri și oferte apar exclusiv în limba rusă și nu rareori angajatorii forței de muncă fac specificarea, evident, în limba lor, că oferta se referă doar pentru rusofoni. În cel mai bun caz, ei o fac pe indulgenții, precizând că solicitantul la un loc de lucru „este obligat să cunoască limba rusă”. Deși trăiesc în Republica Moldova, primesc aici pensii și salarii grase, ei au grijă să-l susțină doar pe producătorul din țara lor etnică, procurându-i produsele de care-i invadată piața basarabeană. Personal am fost martor când un rusofon a insistat într-un magazin din cartierul Râșcani al capitalei să cumpere trei sticle de bere „Baltika” numai pentru faptul că erau produse în Rusia, chiar dacă ele aveau un preț dublu față de berea produsă în Chișinău. Mai sunt și alte detalii care demonstrează diminuarea lentă a importanței limbii oficiale a statului și această stare de lucruri, evident, nu este o normalitate într-o formațiune statală ai cărei guvernanți se respectă. Mai făcând abstracție și de faptul că este poreclită în continuare conform unor vechi intenții staliniste, atâta timp cât puterea legislativă și executivă a statului moldovean va fi aservită fostei metropole, limba română va avea rolul vitreg al unui copil abandonat de părinți la curtea bogată a unui străin.

Vladimir BEȘLEAGĂ **FRUCTUL
REGIMULUI
SOVIETIC**

Douăzeci de ani? Dar a trecut o groază de vreme! Mă gândesc și... parcă-mi pare că a fost ieri... Și totuși s-au scurs de atunci două decenii. Și atâtea s-au întâmplat între timp!

E destul doar să ne gândim la... ceea ce se cheamă Imnul de stat. Că doar despre Limba de stat vorbim, nu? Imn de stat, Limbă de stat... La început „Deșteaptă-te, române”, după aceea „Limba noastră-i o comoară”... Și dacă era „Deșteaptă-te, române”, și limba părea să fie româna, dar imediat ce s-a adoptat „Limba noastră” ca Imn de stat nu s-a mai știut nimic clar... (În trecut fie zis, limba de stat a devenit limba de... Stati. Cu istoriile și dicționarul respective.)

S-a dat o maaare bătălie pentru limbă, alfabet la sfârșitul anilor '80. Mii, sute de mii de oameni s-au încins în acea luptă îndârjită, printre care m-am numărat și eu. E destul să amintesc discursurile ținând de această problemă pe care le-am prezentat în acei ani la plenarele Uniunii Scriitorilor. Și cine alții au fost în așa-zisul detașament de șoc din acel dur război cu regimul dacă nu intelectualitatea, în frunte cu scriitorii? Muuulte ar fi de spus despre ceea ce au visat mințile noastre cele mai luminate să realizeze, și... ce s-a ales până la urmă... Deși câte ceva tot s-a ales: Alfabetul. Da, Alfabetul Românesc, pe care nici dracul însuși nu ni-l mai poate lua de aici încolo (Dar mai știi? Actualilor diriguitori le stă în gât ca un os, iar marele mahăr semnează actele oficiale tot cu buchii rusești și nimeni nu are curajul să-l cheme la tribunal pentru încălcarea flagrantă a Legii supreme în... acest stat care e mai degrabă... Statu-palmă-barbă-cot!”).

Dar știați că, atunci când se dădea acea bătălie pentru limbă și alfabet, mai marele R.S.S.M.-ului la acea vreme cloci într-însul și veni cu ideea ca... fie și latin alfabetul, dar să nu semene cu cel Românesc, ci să fie unul curat... moldovenesc! Ha-ha! Un fel de esperanto...

Istoricul an 1989

Acum, că am luat-o pe unda amintirilor și confesiunilor, să vă înșir coalea câteva pătărâni amuzante legate anume de acest subiect, lucruri pe care nu o să le găsiți în niciun fel de tratate și studii academice și care, dacă nu vi le împărtășesc eu la moment, pot pleca odată cu mine, în neagra uitare.

Nu știu cum se făcea că mai totdeauna, când se întâmpla vreo daravelă prin părțile noastre, mă pomeneam și eu fără să știu cum implicat. De cele mai multe ori... cu bătaii și păruieli, din care ieșeam greu și bine șifonat. Și nu aș afirma că sunt o fire belicoasă, nu, dar pesemne e nevoie și de niște tipi ca mine, care pe urmă să fie arătați cu degetul și... blamați. Așa a fost când s-a răsturnat... covata la „Chipăruș” în 1959, așa a fost cu pacostea de deputăție în '89-'90... Așa mi-a fost dat, să fiu martor și chiar participant la elaborarea textului Legislației lingvistice adoptată în 1989...

Or, în urma presiunilor opiniei publice și a amplelor mișcări de masă ale populației, oficialitățile comuniste formează expres o comisie pentru a redacta un document care să fie prezentat Sovietului Suprem al R.S.S.M. pentru aprobare. (Țin

să remarc aici că așa-numita Legislație lingvistică a fost un rezultat și un fruct al regimului sovietic, lucru care e uitat, de unde multe încurcături și aberații care au fost stipulate în Constituția Republicii Moldova adoptată de criptocomuniștii agrarieni. Chiar mă întreb dacă mai face să marcăm această dată, de douăzeci de ani de la acea întâmplare ori mai bine ar fi să tăcem... rușinați?) Cum se putea fără mine? Președintele comisiei care nu altul era (cum nici nu putea să fie!) decât domnul (pe atunci tovarășul) profesor Ion Borșevici, nu are ce face și mă include și pe mine în componența ei. Nu de la început chiar, cam de pe la mijloc, dar asta nu-mi scade din păcate câtuși de puțin! Erau acolo lingviști cu experiență, pe care nu am să-i numesc, ei și-au făcut datoria în mod onorabil. Ceea ce vreau să amintesc în aceste scurte note este anume procedura de lucru care m-a impresionat și care mi s-a imprimat în memorie.

Așadar, ne întrunim noi, membrii comisiei, într-un birou (unde în altă parte decât în somptuosul sediu al CC al PCM, care are configurația arhitectonică de pagodă chinezească), noi lucrăm în sudoarea frunții la următorul alineat al istoricului și arhivajnicului text al Legislației lingvistice, iar domnul (pe atunci tovarășul) președinte se plimbă plin de importanța misiunii sale prin fața ușii biroului, ca să ne asigure liniștea și condițiile optime de lucru. Dânsul nu participă activ, direct, ca nu cumva să se iște bănuiala că ar influența activitatea comisiei. Bun. Dar să vedeți ce am aflat mai târziu, și nu în momentul scrierii împreună cu ceilalți: imediat ce alineatul a fost gata, domnul (pe atunci tovarășul) președinte îl luase ca să facă cunoștință cu el *de visu*. Era, desigur, un lucru firesc, dumnealui purta toată răspunderea, noi nu eram decât niște executanți, niște negri. Dar ceea ce am aflat, tot pe urmă, de la camarazii mei mai vechi în ale activității comisiei, Emil Mândăcanu, Viorel I. Ciubotaru este că fiecare alineat formulat era prezentat de domnul președinte consilierului juridic al secretariatului CC al PCM, care îl prezenta, la rândul lui, secretarului doi, care, de fapt și dintotdeauna, a fost secretarul întâi, numai că din umbră. Iar ceea ce am mai aflat, tot mai pe urmă, este că acel consilier juridic de atunci nu era altul decât colegul meu de parlament de mai târziu, omul politic și lider de partid în anii următori domnul Nicolae Andronic. Iar secretarul de resort la care mergea domnul consilier juridic ca să obțină aprobarea cutărui sau cutărui alineat al elaboratei în sudoarea frunții, celebrei și istorice Legislații lingvistice a R.S.S.M. se numea V. Pșeniciniov, care, bineînțeles, nu ne cunoștea limba, așa că respectivul consilier urma să-i traducă. (Dacă nu cumva chiar noi traduceam, ar fi cazul să se afle de la chiar Emil Mândăcanu, fiul marelui luptător pentru limbă și alfabet românesc Valentin Mândăcanu.) Or, ceea ce avem azi ne-a fost oferit cu muuultă generozitate de acel secretar doi al CC al PCM, care nici nu ne cunoștea limba. Ha-Ha! Și noi marcăm douăzeci de ani de la magnificul eveniment! (Da, a avut loc o Mare Adunare Națională, dar și aceea a fost furată, ca atâtea revoluții, la bieții noștri de români...)

Dar să vedeți cum a fost votată Legislația lingvistică de către comisia special constituită din deputați ai Sovietului Suprem al R.S.S.M. Am asistat și noi, membrii echipei, pentru elaborarea textului, printre care și eu. Era, se pare, în sala de con-

ferințe a guvernului. Deputați, deputați, mai mult ruși, dar și vreo câțiva dintre ai noștri, printre care și domnul (pe atunci încă tovarășul) Ion Borșevici. Parcă-l văd și acuma, șezând pe un scaun cam îngust pentru Domnia Sa, dar nu știu cum așezat pe după o coloană care era în sală... Eu eram nu știu de ce cu ochii pe el, mă tot uitam să văd cum și ce face... Și iată, când după expunerea ritualică a problemei veni vremea să se procedeze la votare, noi, negrii care eram prezenți acolo, așteptam cu sufletul la gură: oare să voteze deputații? Oare munca noastră va să fie recunoscută și apreciată? N-am să uit, câte zile voi avea de trăit de aici încolo, felul cum au votat atunci deputații aceia sovietici, mai mult ruși decât de ai noștri... Dar mai ales cum s-a manifestat în cadrul aceluia moment președintele comisiei pentru elaborarea Legislației lingvistice, dl deputat sovietic, profesor și doctor în filozofie marxist-leninistă, rector timp de zeci de ani al universităților din Bălți și Ion Creangă din Chișinău (pe atunci institute). Cum a votat? Iac-așa, abia dacă a ridicat mâna, îndreptând-o din cot. Nu, nu a ridicat-o în sus, ca să se vadă, ci mai degrabă să nu se prea vadă. Mai ales că ședea acoperit pe jumătate de respectiva coloană... Am trăit atunci un sentiment straniu, foarte straniu... De ce să se fi ferit oare, nu pot să pricep nici astăzi... Dar așa a fost, exact cum vă spun. Poate că dumnealui nici nu și-a dat seama de propriu-i gest-comportament? Sau poate că era foarte conștient de respectiva faptă și de eventualele consecințe ce-l așteaptă? Nu vom ști niciodată.

Enigma aceasta m-a urmărit mulți ani. Nu, nu am discutat cu Domnia Sa, e pentru prima dată când consemnez acest detaliu foarte curios și elocvent. Dar tot acuma mi-am amintit că totuși am încercat o dată să mă dumeresc: dar ce-i cu această MAAARE NEDUMERIRE CARE ESTE LEGISLAȚIA LINGVISTICĂ A REPUBLICII MOLDOVA ȘI ULTERIOR SĂRBĂTOAREA NAȚIONALĂ ZIUA LIMBII?

Ocazia a apărut la o masă de comemorare a prietenului meu de universitate, doctorul în științe fizico-matematice profesorul Ion Ciubotaru. Era, firește, și fiul acestuia, Viorel, soția Maria, era și dl Borșevici. Atunci, amintindu-mi că am activat împreună cu Viorel Ciubotaru în cadrul acelei comisii, în cuvântul meu, în continuarea unei idei precedente, amintite de lingvistul și filologul Vlad Pohilă, am spus următoarele: „Acea legislație lingvistică, adoptată de puterea sovietică și dăruită nouă ca o pomană, de mult trebuia anulată și adoptată o nouă LEGE, care să fie una adevărată și să reflecte starea și necesitățile reale ale societății noastre”.

Ca să vedeți că nu l-am vizat anume pe dl Ion Borșevici, dar d-lui a ținut să-mi adreseze replica următoare (nu numai mie, ci tuturor celor prezenți la acea masă de pomenire). A zis literalmente așa (dar cu multă siguranță și chiar cu un pic de aplomb):

– Asta-i și alta nicicând nu o veți avea!

P.S. No comment.

Theodor ADEVĂR ȘI LIMBĂ CODREANU

Așadar, se împlinesc 20 de ani de când forul legislativ de la Chișinău a declarat limba română ca limbă de stat în actuala Republică Moldova. Reinstituirea adevărului istoric era imposibil de realizat fără *adevărul limbii*. Și trebuie spus, de la bun început, că limba unui neam are statut ontologic, consonant cu logosul divin: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Cuvântul Dumnezeu era”¹. Duhul Sfânt s-a pogorât de Rusalii în toate limbile pământului. Cu alte cuvinte, orice limbă este purtătoare de *ființă*, este ceea ce Heidegger numea Casa Ființei. Sălaş al *adevărului*, spunea Eminescu, *limba este stăpâna noastră, nu noi stăpânii limbii*. Este unul dintre cele mai adânci adevăruri ale poetului nostru, ocrotitorul cel mai de seamă al *limbii române*. Când Al. Mateevici definea limba română drept o *comoară în adâncuri înfundată*, el sesiza aura ontologică a limbii, solidară cu însăși existența neamului românesc. Dar ca tot ce-și trage seva din abisurile divinității, limba este purtătoare, deopotrivă, de *libertate pozitivă* și de *libertate negativă*, de *adevăr* și de *minciună*, oglindă a unei ambiguități originare.

Luigi Pareyson², creatorul *ontologiei libertății*, observa că *libertatea*, centrală existenței lui Dumnezeu, înseamnă biruință asupra *nimicului*, dar căderea omului a făcut ca din *posibilitate abisală* nimicul să fie, în lume, *răul* mărșălitor în istorie. De aceea, libertatea se aseamănă cu *Ianus bifrons*, omul fiind o ființă sfâșiată: plămădit din libertatea pozitivă a divinității, el a ales libertatea negativă a căderii, crezând că se poate substitui Creatorului. De aici ispita ca, în loc să recunoască limba ca *stăpână* în Duh, să se creadă „*stăpânul limbii*”. Aceasta este o condiție tragică de care omul nu pare să fie conștient. Sub asemenea condiție tragică trăiesc limba română basarabeni, de aproape două secole. Am vorbit de o *conștiință sfâșiată* în una dintre cărțile mele³. Fenomenul a fost posibil din pricina perfidiei istoriei umane, ca lăcaș al răului, al *libertății negative*. Mircea Eliade vorbea de *teroarea istoriei* referitor la soarta

poporului român, incluzând aici și teroarea asupra limbii române⁴. Această teroare a atins cote înfiorătoare sub regimul sovietic, dar ea nu s-a stins nici după aproape două decenii de la cucerirea independenței de stat. Răul, spune Luigi Pareyson, se manifestă cu o vigoare abisală teribilă. Dumnezeu l-a făcut pe om liber, nu inocent. Adică l-a înzestrat cu natură spirituală. În consecință, alegerea are întotdeauna vigoare eruptivă: „Libertatea negativă nu e inerție sau privațiune, carență sau lipsă, ci avânt de distrugere și instinct de moarte, care cu îngrozitoare eficacitate și sinistră vigoare străpunge și traversează lumea întreagă”⁵.

Anul 1812 a însemnat momentul de început al *căderii* românității din libertatea pozitivă în cea negativă. Omul este o ființă liberă, iar libertatea înseamnă întotdeauna *alegere*. La 1812, o minoritate din sânul românilor basarabeni a ales *libertatea negativă*. În speță, a deschis calea autonegării de sine a etniei și a limbii române, disimulându-se, mai întâi, în *moldovenism*, când în secolul al XIX-lea a biruit definitiv *ideea românească*: acel eminescian *suntem români și punctum*. Și asta fiindcă *limba română* s-a afirmat pe sine în toată libertatea pozitivă peste varietățile regionale, care dacă s-ar fi adâncit, s-ar fi adâncit și libertatea negativă a provinciilor din vecinătățile imperiale. Acest adevăr istoric a fost cu multă limpezime și vigoare afirmat de moldoveanul Mihail Kogălniceanu în vestita *Introducere* la „Dacia literară” din 1840.

Libertatea negativă în materie de limbă înseamnă răsturnarea raportului dintre *logos* și vorbitori, în sensul eminescian al cuvântului: limba română este destituită din condiția canonică de *stăpână*, de „comoară”, și transformată în „cenușăreasă”, în slugă agresată și umilită a celor care i-au luat locul ca falși „stăpâni”. Libertatea negativă mutilează *adevărul* și proclamă instaurarea pe tron de regină a *minciunii*. Doctrina *moldovenismului*, susținută cu atâta vigoare și energie de către aleșii libertății negative, este opera acestei înfricoșătoare răsturnări istorice. În inconștiența lor, „creatorii” de dicționare și de gramatici aberante, precum cele semnate de Vasile Stati, condamnă limba română la intrarea în *neant*, indiferent dacă ei continuă s-o numească *altfel*. Iar dacă limba se „încăpățânează” să nu piară, arată că ea încă stă sub aura *libertății pozitive* a vorbitorilor ei. În pofida tuturor intemperiilor, limba română din Basarabia sau din Ucraina va supraviețui până la ultimul ei vorbitor. Asta dacă libertatea pozitivă a vorbitorilor ei va fi strivită de libertatea negativă a politicienilor. Iar *păzitorii limbii*, care sunt marii scriitori, vor fi eliminați rând pe rând din această lume a răului și a ticăloșiei.

În Basarabia și în Bucovina, păzitorii limbii au suferit un adevărat fenomen al martirajului, ca în primele veacuri ale creștinismului. Oare cum poate fi numit altfel un Grigore Vieru, care a trăit până la ultima picătură de viață în ființa limbii române? L-am numit doar pe el, fiindcă amintirea lui este atât de apropiată și atât de dureroasă. Forța adevărului în limbă este atât de puternică, încât chiar și cei mai obedienți alegători ai libertății negative nu i-au putut rămâne indiferenți. Am să evoc aici un exemplu mai puțin cunoscut sau, în orice caz, uitat. Este legat de numele lui Mihail Sadoveanu și de cel al lui Emilian Bucov. Cititorul îl poate găsi în recent editatul jurnal inedit al lui Mihail Sadoveanu⁶.

34 Limba ROMÂNĂ

După o tentativă rămasă obscură de a pleca în exil în Elveția, în anul tulbure 1944, Mihail Sadoveanu a abandonat alegerea pozitivă și a urmat calea celei negative, devenind un fervent, cel puțin în aparență, admirator al Rusiei Sovietice. Din 1945 începe seria călătoriilor în U.R.S.S., unde este primit și tratat, propagandistic, împărătește. Nu e de mirare că va scrie, curând, lucrări și proze de felul: *Lumina vine de la răsărit*, *Mitrea Cocor*, *Nicoară Potcoavă*. În 1953, în plină „euforie”, după multe peregrinări în răsărit, i se întâmplă ceva. La Moscova îl cunoaște pe Emilian Bucov, pe atunci în fruntea scriitorimii comuniste de la Chișinău. Tocmai i se propusese marelui prozator să i se „traducă” și să i se publice în „limba moldovenească” romanele *Mitrea Cocor* și *Nicoară Potcoavă*. Stupefiat de o asemenea „traducere”, prozatorul a stat de vorbă cu Emilian Bucov, care i s-a plâns că la Chișinău se fac dure presiuni ca limba română să fie numită „limbă moldovenească”, existând un puternic curent de opinie că româna și „moldovenească” sunt limbi diferite. Ziarul „Moldova socialistă” era în avangarda noii libertăți de alegere negativă. Sadoveanu notează în jurnal, la 16 decembrie 1963: „A venit la mine Emilian Bâcov cu care am stat îndelung de vorbă despre frământările de la Chișinău în ce privește limba moldovenească, despre care unii moldoveni (minoritatea care își exercită libertatea negativă, – *n. Th.C.*) ar vrea s-o diferențieze de cea românească, pentru nu știu ce interese. Încercările de a da drept limbă deosebită moldovenească, expresii și cuvinte rostite provincial, e lipsită de seriozitate”. Era cea mai severă lovitură pe care o primea obedientul mare creator de limbă românească. Și, în ultimul ceas, el încearcă să repare ceva

1989. Vrem limbă, alfabet, tricolor

din ceea ce începuse prin libertatea de alegere negativă. A luat contact cu mari lingviști de la Moscova spre a stopa abuzurile contra limbii române. Se arată mulțumit că specialiștii ruși i-au dat dreptate asupra identității limbii „moldovenești”, promițându-i că vor interveni în capitala R.S.S. Moldovenești. Tot atunci, ține să laude pe un tânăr din Basarabia, Ion Vasilenco*, născut la Pașcani, din mamă moldoveancă și tată ucrainean, specializat în creația lui Alecu Russo și preocupat să lupte „contra celor ce vor să facă silnic și absurd din limba moldovenilor o limbă deosebită de a românilor”⁷. Nu știm, din păcate, ce s-a întâmplat cu tânărul și curajosul om de știință de la Chișinău. O fi ajuns prin Siberia, precum Nicolai Costenco. Dar cert e că nu toți intelectualii moldoveni au urmat libertatea negativă și așa a fost posibil să se ajungă la Grigore Vieru și la ceilalți scriitori care au produs miraculoasa renaștere a limbii române în Basarabia. Grigore Vieru a înțeles de timpuriu că *adevăr și limbă se îngemănează*, că limba română este *stăpâna* noastră, iar nu noi stăpâni mutilatori ai geniului ei. În 1968 el publica memorabila poemă *În limba ta*, inclusă în volumul *Numele tău*, în care străbate intuiția genială că *iubești, te bucuri, cânti, râzi, plângi și taci* în limba maternă. Acolo și numai acolo e deplina libertate divină. Citiți *Primul Testament* inclus și-n cel din urmă volum al său pe care a apucat să-l țină în palme⁸. Veți găsi acolo o veritabilă istorie concentrată a libertății pozitive a limbii române din Basarabia, chiar în sensul hermeneuticii religioase a lui Luigi Pareyson. Poetul pleacă de la o parabolă a regelui Solomon. Nu-i uită nici pe martirii limbii, în frunte cu Nicolai Costenco. Energiile lui Grigore Vieru se îndreaptă împotriva libertății negative care a invadat Basarabia, împingând neamul românesc și limba română la dispariție, adică la *nimicul existențial*. Spune Vieru, testamentar: „Dacă vom fi nevoiți să părăsim pământul natal cu același ritm, peste vreo 50 de ani s-ar putea să nu se mai vorbească românește pe la noi. Or, tocmai limba și religia au ținut vie ființa noastră națională de-a lungul veacurilor. Gândindu-mă la asta, am uneori clipe de prăbușire sufletească. Mă ridic însă. Altfel, n-aș mai putea scrie. Știu că Limba Română la noi nu este altceva decât o candelă plâpândă. Dar marele Shakespeare zicea: «Nu este destul întuneric în tot universul ca să stingă lumina unei plâpânde candelă»”⁹.

Se adună aici întreaga dramă a libertății ființei în lume, ipostaziată ca ființă a limbii române.

NOTE

¹ *Sfânta Evanghelie după Ioan*, 1, 1, în *Biblia*, versiunea diortosită după *Septuaginta*, de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 1556.

² Luigi Pareyson, *Ontologia libertății. Răul și suferința*, Editura Pontica, Constanța, 2005, trad. din italiană de Ștefania Mincu.

³ Cf. Theodor Codreanu, *Basarabia sau drama sfâșierii*, ed. I, Editura Flux, Chișinău, 2003.

⁴ Mircea Eliade, *Profetism românesc*, I, Editura „Roza vânturilor”, București, 1990, p. 143.

⁵ Luigi Pareyson, *op. cit.*, p. 278.

⁶ Mihail Sadoveanu, *Pagini de jurnal și alte documente inedite*, Editura Junimea, Iași, 2005, transpunere dactilografică și ordonare cronologică de Constantin Miu, Maia Miu și Olga Rusu, cu o introducere și note de Constantin Ciopraga.

⁷ Ibidem, p. 372.

⁸ Grigore Vieru, *Taina care mă apără. Opera poetică*, Princeps Edit, Iași, 2008, ediție de Grigore Vieru și Daniel Corbu, Itinerar bibliografic și bibliografie de Daniel Corbu, prefață de Mihai Cimpoi, postfață de Theodor Codreanu, p. 423-438.

⁹ Ibidem, p. 438.

* Criticul și istoricul literar, lingvistul Ion Vasilenco (20.01.1926-13.03.1977) a avut un destin dramatic. După reîncorporarea forțată a Basarabiei la Uniunea Sovietică, familia Vasilenco se stabilește cu traiul în Chilia, localitate de baștină a tatălui. Ion Vasilenco învață la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1946-1951), pe care o absolvete cu mențiuni. Își continuă apoi studiile doctorale la Institutul „A. M. Gorki” al Academiei de Științe a U.R.S.S. Se consacră activității științifice și literare, fiind înalt apreciat. Publică numeroase studii, articole, note de lectură despre clasicii literaturii române (V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu, M. Kogălniceanu, A. Donici, M. Sadoveanu ș.a.), participă la editarea acestora în spațiul sovietic, fiind preocupat în mod deosebit de viața și opera lui Alecu Russo.

În 1955 editează cu grafie rusească volumul *Alecu Russo. Opere alese*, iar în 1956 sub îngrijirea lui I. Vasilenco sunt publicate în limba rusă operele alese ale lui A. Hăjdeu și Barbu Delavrancea. În iulie 1957 publică în revista „Nistru” studiul polemic *Să restabilim în drepturi ortografia clasică națională*. În 1959 la Chișinău sunt tipărite, tot în limba rusă, operele alese ale lui Alecu Russo, cuvântul introductiv și notele aparținând lui I. Vasilenco.

În calitate de membru al colegiului de redacție al revistei „Nistru” și în cea de colaborator științific al Institutelor de profil de la Academii de Științe ale R.S.S.M. și U.R.S.S., Ion Vasilenco pledează energic pentru unitatea patrimoniului literar, cultural și lingvistic comun pentru toți românii, fapt care atrage atenția veghetorilor ideologici de moment, iar după apariția articolului *Constantin Stere* e discutat și aspru condamnat în diverse ședințe și în presa oficială. C. Stere este calificat personalitate contradictorie cu vederi naționaliste, profund reacționare, care a participat la unirea Basarabiei cu România, iar I. Vasilenco e declarat bolnav psihic și internat cu forța la spitalul republican de psihoneurologie din Costiujeni, unde este tratat inadecvat și fără propriul consimțământ. După încă un an doctorul în filologie I. Vasilenco este eliberat din serviciu pe motiv de boală. Nicolae Corlăteanu, directorul Institutului de Filologie, a încercat să ia apărarea distinsului său discipol, dar fără rezultat. Peste o vreme este și N. Corlăteanu destituit din funcție. I. Vasilenco apelează la susținerea și înțelegerea conducătorilor de partid și de stat, drumurile sale sunt însă barate. Este izolat și continuă să fie maltratată fizic și spiritual. În disperare decide să-și facă singur dreptate: în dimineața zilei de 13 martie 1977, la o săptămână de la devastatorul cutremur, se aruncă sub trenul ce sosea la gara Chișinău. Astfel iau sfârșit suferințele unuia dintre milioanele de victime ale regimului totalitar sovietic.

Dintre lucrările mai importante apărute după moartea savantului menționăm volumele: Alecu Russo, *Opere*, Chișinău, Editura Literatura Artistică, 1989 și Alecu Russo, *Cântarea României*, Chișinău, 1998, îngrijirea textelor poartă semnătura lui Ion Vasilenco și Efim Levit. În 2008, sub egida Institutului de Filologie al A.Ș.M., este editat volumul de studii, analize critice și medalioane *Ion Vasilenco. Reîntoarcerea valorilor*, lucrare îngrijită de regretatul cercetător Lazăr Ciobanu. Astfel este adusă în actualitate imaginea unui talentat om de știință, persecutat și marginalizat de către fostul regim (*nota redacției*).

Adrian Dinu RACHIERU **ODISEEA LIMBII ROMÂNE**
(TREI CRUCIAȚI: ALEXEI MATEEVICI,
EUGENIU COȘERIU, GRIGORE VIERU)

Vrem să fim liberi în limba română

Arcadie Suceveanu

Fenomenul miraculos al regenerării românismului în Basarabia, izbucnit pentru a stinge ceea ce s-a numit, îndreptățit, o „ruptură ontologică”¹, obligă la un efort integrator, ambivalent, recuperând o literatură care păstrează, prin memoria etnică, rădăcinile arheale românești dar care, sub „teroarea Istoriei” e bântuită de o „conștiință sfâșiată”, căutându-și specificitatea. Pericolul rusificării, criza dedublării, comamentul sincronizărilor întrețin, pe de o parte, sentimentele de marginalitate și înstrăinare, chiar reacții retractile; pe de altă parte, alimentează „complexul Ithaka” (cf. M. Cimpoi), Basarabia fiind – s-a spus – „o țară în exil”. Și dacă suntem de acord că o geografie literară românească nu poate ignora spațiul basarabean (cunoscând o schizoidie benignă care, în timp, a alimentat un *modus vivendi*), sarcina urgentă ar fi, după noi, dovedind realism politic, edificarea unui *spațiu cultural comun*². Ideea unionistă nu mai e populară, atractivitatea economică întârzie, dilema identitară se prelungește. A fost reactivată o fantomă lingvistică: limba moldovenească. În acest context ne putem întreba dacă Basarabia, trecând „proba exilului”, mai e o provincie românească și în ce măsură literatura ei (care nu poate fi doar românească) are, prin des-țărare, conștiința acestei apartenențe.

Românismul basarabean a fost „sentinela latinității” (Zamfir C. Arbure), iar fenomenul basarabean este un fenomen românesc *in extremis*³. Ca regiune de frontieră (*borderland*), Basarabia și-a prelungit protostatalitatea, independenta Republică Moldova zbatându-se între securizare și federalizare. În vreme ce rușii au încurajat identitatea moldovenească, lipsa unui proiect panromânesc la București⁴, incoerența decizională sau gafele diplomatice n-au făcut decât să amplifice dezinteresul⁵ și să blocheze replierea identitară. Cum *limba, marele personaj tragic al Istoriei basarabene*, a fost exilată⁶, glotonimul limba moldovenească

(norodnică) a făcut o fulminantă carieră, recunoscându-i-se chiar slavismul. Iar scrisul, pentru cei credincioși românismului, a devenit un act existențial, hrănind o *literatură rizomică*. Și pregătind, conspirativ, o fabuloasă renaștere, obstrucționată ori deturnată acum de pe calea reîntregirii.

Dacă poeții sunt conștiința morală a națiunii (cf. E. Coșeriu), cruciada pentru limbă, istorie și neam s-a purtat, se știe, sub stindard eminescian de către o mână de scriitori, repudiind „estetica de partid” (Marian Popa), și exemplul lui *Homo sovieticus*, încurajând mancurtizarea – veritabil genocid etno-cultural. Presiunea slavizării a trezit o conștiință îndurerată și a obligat la apărarea identității și a specificității. Dar acțiunea „moldovenistă” sovietică a avut un scop politic și, sub masca afirmării identității, a urmărit brutala separare de *unitatea sa etnică*, atențând la memoria istorică. Stegarii moldovenismului agită o fantomă lingvistică. A promova *limba moldovenească* înseamnă a dovedi o crasă ignoranță ori a comite o fraudă științifică, sub un întreit aspect (lingvistic, istoric, politic), nota Eugeniu Coșeriu; fiindcă român și moldovean „nu sunt termeni de același rang semantic”. Dincolo de absurditatea existenței a două state românești și a unei limbi care circulă sub o dublă denumire, chiar acceptând o identitate culturală „suplă”, condiționată de „logica metisajului” (Jean-Loup Amselle, 1990), vom spune, fără echivoc, că acel „naționalism sănătos”, cerut de E. Coșeriu în contextul bilingvismului, înseamnă, negreșit, raportarea la cultura „de origine”, invocând un necesar etnocentrism. Datoria de a-și apăra specificitatea nu înseamnă, în cazul literaturii basarabene, o reactivare a complexelor provincialismului (regionalismului), în numele duiosului *spiritus loci*. După cum reapropierea de cultura română, depășind un dispreț păgubos, n-ar trebui să încurajeze „puseurile localiste”, protejând, chipurile, un specific regional, populat de valori precare, cocoțate pe soclul „marilor clasici”. „Examenul integrării” (ca să preluăm formula lui Mihai Cimpoi) va fi necesarmente dur, respectând amprenta unei provincii culturale dar și *imperativul sincronizărilor interioare* printr-o nemiloasă „reducere la scară”.

*

Tu-ți ești înaltul tău județ

UN PROFET: ALEXEI MATEEVICI

Reactualizat spectaculos, meteoricul Alexei (Alexie) Mateevici (1888-1917) n-a avut norocul longevității; altminteri, îndrăzneț o profeție G. Călinescu, „ar fi fost un poet mare”. S-a stins la 29 de ani, înainte de întregirea hotarelor, așteptând încrezător „soarele renașterii” (cum se mărturisea într-o scrisoare expediată din Zaim, din „inima Buceagului”, către Ioan G. Pelivan, în octombrie 1906; și încălțat Alexieiu Matveeviciu). Creația sa poetică este de mică întindere, „cântărețul basarabean” având „multă dragoste” pentru *poporul părinților*, încercând a-i descătușa „puterile minții și ale inimii” (v. *Ce ne trebuie nouă?*, 1906). S-a născut la 16 martie 1888, la Căinari, în fostul județ al Benderului, în familia preotului Mihail, fiind primul copil. Va urma seminarul teologic din Chișinău (1902-1910) și Academia Kieveană (cu întreținere sinodală); firească, va debuta (sub pseudonim) „atacând” *Chestia preoțească* în gazeta „Basarabia” (tot în 1906). Interesat de viața religioasă și tipăriturile

bisericești, va risipi numeroase articole; exegezele teologice nu puteau lipsi din aria preocupărilor sale, dar Alexei Mateevici se va afirma și ca traducător ori culegător de folclor, cu cercetări etnologice. Își ia licența în G. T. Fechner (1914), devine preot militar un an mai târziu, pleacă pe frontul galițian, apoi pe cel românesc unde va contracta fatala febră tifoidă. Moare la 13 august 1917, la Chișinău, lăsând neamului o vibrantă odă închinată limbii, o poezie-manifest, un veritabil discurs identitar (cum am spune azi). Acea „serie de definiții” (observase G. Călinescu), evident metaforice, funcționează ca o *reacție nucleară* (cf. M. Cimpoi). Iar postumitatea lui Mateevici stă sub „mirajul unei poezii” (Ion Nuță).

Pe când „studentea” la Kiev, era interesat, în cadrul societății *Deșteptarea*, de „folklorul românilor noștri”; cu privirile „îndreptate la deșteptare”, aștepta mărturisitor „venirea zorilor”, înțelegând că românimea basarabeană află în cei de dincolo de Prut „frați de luptă”. Și că nu e vorba de „două vițe cu totul deosebite”. Încât, veghind „la straja intereselor naționale”, și-a asumat, cu versificări îndemânaticе și suflu profetic, *greul unui grai* sperând în *învierea* lui, anunțând un nou început. Veneticii „ne-au încălecăt”, s-au vărsat „mări de sânge”, iar păstrarea limbii pare un miracol. Preotul Mateevici va cunoaște (și recunoaște) o „foamete de cărți în limba mumă”. Și după o prelungă pauză lirică (1914-1917), confiscat – bănuim – de experiența frontului, va dovedi, tot pe front fiind (zona Tecuci – Mărășești), o teribilă febrilitate creatoare, răscumpărându-și tăcerea.

Este de admirat vizionarismul său social, nimbat de un creștinism cosmic. Vara, fiind „mai slobod”, lucra „din răspuțeri” (aflăm dintr-o epistolă) pentru *cei ce țin țara* (v. *Eu cânt*). Ascultând *Glăsuțul vieții*, el nădăjduia, oracular, în înfrângerea robiei „bietului plugar” și, desigur, proorocea „înviorarea țării”. De altminteri, prima poezie (publicată) era intitulată *Țăranii*. Acest *Homo christianus*, adevărată figură apostolică, credea în valoarea religioasă a vieții. Ca poet „mărturisitor”, pledând înflăcărat pentru *drepturile naționale*, recunoscând „sfințirea cu sudori” a gliei prin truda robilor pământului, va sugera chiar o „împământenire”: natura divină se răsfrânge binefăcător, caută „răsunetul” comuniunii, află o existență concretă în omenire (fie și ca „împărăție căzută”). Christos, așadar, e o *măsură vie*, în simbolismul luminii deslușim urme tolstoiene (marele rus fiind frecventat asiduu), memoria, individuală sau colectivă, poartă aceste însemne (valori) morale. Poetul desfășoară un discurs liturgic, în cheia predicilor (cf. Ana Bantoș), încât scoaterea din uitare a liricii religioase într-un timp ateu, dezvrăjit, ne-ar oferi un Mateevici integral, recuperat cu întreaga „roadă” a gândurilor sale.

Sensibilizând colectivitatea (trezită din letargicul somn al nepăsării), vizionarul Mateevici vrea, de fapt, recuperarea memoriei, veritabil patrimoniu. Or, echivalența memorie / grai coboară în vremea „vechilor cazanii”, îndeapărând colbul, slimul, mucegaiul etc. „În adâncuri înfundată”, *limba* trebuie să-și recapete „zgomotul de slavă” și să conducă la unire: „Jale mi-i că moldovenii / Încă nu s-au înfrățit” (v. *Frunza nucului*). Cântecul și plânsul neamului află în limbă adăpostul Ființei (în limbaj heideggerian). Dar acest testamentar poem imnic, având desti-nul capodoperei, se cuvine analizat în complementaritate cu poemul lui A. Mureșanu și, negreșit, într-o *subtilă continuitate* cu Eminescu, cum demonstra temei-

nic Dumitru Irimia. Să reamintim apoi că, aflat la Chișinău, preotul Mateevici va citi *Limba noastră* la ședința festivă a cursurilor pentru învățătorii moldoveni (18 iunie 1917), fiind întâmpinat cu o „ploaie de aplauze”, cum mărturisea Elena Alistar, directoarea Liceului Eparhial de fete; capodopera sa a fost publicată imediat în gazeta „Cuvânt moldovenesc” (nr. 49/21 iunie 1917), încetățenindu-se ideea că ar fi autorul unei poezii doar. Tonul mobilizator al odei închinată limbii pune în discuție, cu patos și militantism, destinul ființei naționale. Poetul-preot denunță o stare de fapt, invocă „vechi izvoade” și înțelege că limba, reînviată, „trebuie mult să ne îmbărbăteze”; altminteri, ștergerea urmelor („ce-a mai fost pe-aici și nu-i”, spunea cu un alt prilej) înseamnă un atentat la identitate.

Examinând, pe urmele altora, soarta capodoperei, vom recunoaște că, în timp, foarfecele cenzurii a intervenit, izbindu-ne, și în acest caz, de „blestemul croșetelor” (strofa a VII-a fiind cea vizată de vigilența „bodiuliștilor”); s-a pledat, îndreptățit, pentru *un Mateevici integral*, recuperându-se poezia ecleziastică. Mateevici a înțeles că miracolul rezistenței limbii, în absența mișcării de emancipare, nu ajunge. Avertismentul lansat în poema *Basarabenilor* (Mărășești, 10 iulie 1917) nu îngăduie echivocul; pătrunsă de fior mistic, poezia cere imperativ-salvator apariția unui proroc: „Să știți: de nu veți ridica / Din sânul vostru un proroc, / În voi viața va seca, / Zadarnic soarta veți ruga, / Căci scoși veți fi atunci din joc / Și-ți rămânea făr' de noroc”.

Ca spațiu periferic sau, mai exact, ca răscruce interculturală, Basarabia e condamnată la martiraj, la un „destin hristic”; revenirea spectaculoasă la românitate e chiar salvarea, ieșirea din înstrăinare, lichidând grava polarizare moldovenism / românism. Mateevici era ferm: „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut”. Vorbele lui, învederând o adevărată religie a limbii, n-au temperat zelul strategic al ficționarilor, inventând *moldoviniaska*. Lupta cu acești „rătăciți”, ignorând Istoria și atentând la memoria neamului, continuă. O lectură în paralel pe filiația Mateevici – Vieru, explorată de Ana Bantoș, pune în evidență tocmai tranziția de la memorie la Istorie [v. *Limba română*, nr. 1-4 (163-166) / 2009, p. 94-103] și grija de căpătâi pentru graiul matern, chezaș al ființării și rezistenței într-o vreme care aruncă identitatea în criză. Prin vocea lui Mateevici, Basarabia, confruntată cu vitregiile Istoriei, își strigă, dureros, înstrăinarea. Oda poetului-preot rămâne o bornă axiologică și un semnal de alarmă (actual, din păcate), nicidecum o curiozitate regională sau un text îmbătrânit, cercetat cu pioșenie muzeală.

*

Totuși să observăm că poemul clasicizat *Limba noastră*, desfășurând o pletoră de argumente lirice, indică apartenența fără a numi, explicit, limba română. Extirparea cuvântului român înseamnă, de fapt, „privarea de patria culturală adevărată”, nota M. Cimpoi. Or, artizanii sovietici ai identității moldovenești au cultivat o furibundă românofobie, limba fiind expediată la bucătărie. Motiv de a combate această tristă și gravă moștenire, reactivată de stalinismul reșapat și reflexele rusificării, nu doar printr-un independentism separatist, un provincialism păgubitor / regionalism cultural

ori o „eliberare locală” (cum ar spune Marian Popa), ci prin recuperarea conștiinței românești. Era nevoie de solide argumente științifice (ignoreate voit de cohortele analiștilor) și ele au fost oferite de un alt poet (la începuturi), o personalitate de calibrul lui Eugeniu Coșeriu, expertizând și blamând această inginerie socială, conducând la deriva postsovietică a Basarabiei. Și continuând lupta pentru *o identitate proscrisă*.

*

Cânt însă trist și rănit ca o carte cu filele rupte

UN ELEGIAIC: EUGENIU COȘERIU

Deși a trăit mereu *acasă* (cum, deseori, mărturisea), Eugeniu Coșeriu – devenit simbol pentru spațiul basarabean – a avut norocul de a fi plecat în lume (la îndemnul tatălui), purtând cu sine un eticism „răsădit de-acasă”. Congenerii săi trăiau febril, la îndemnul lui Eliade, „depășirea momentului universitar”, căutând limbajul „trăirist”, colorat, de prospețimi magnetice, vânând autenticismul, fără interes pentru zonele aride, de uscăciune didacticistă. Trecut pe la școli înalte (Iași, cu Iorgu Jordan și Petru Caraman; Roma, Padova și Milano), luându-și un doctorat în litere (Roma, 1944), apoi și în filozofie (Milano, 1949), cel ivit în lume la Mihăileni – Bălți într-o familie de învățători (n. 27 iulie 1921) a devenit „un gigant al lingvisticii” (Hans Helmuth Christemann), părintele *lingvisticii integrale*. La 31 de ani publica *Sistema, norma y habla*, apoi, în 1958, *Sincronie, diacronie și istorie* (tipărită în românește abia în 1997!), predând cursuri de lingvistică generală și de romanistică la Universitățile din Montevideo (1951-1963) și Tübingen, unde a și sfârșit (m. 7 septembrie 2002), prezent ca profesor invitat în multe locuri de pe glob, întemeind prestigioasa *școală coșeriană*, iscând un discipolat de larg ecou.

Revenit la matcă, regăsindu-și „frații” în 1991, la Chișinău, și mai apoi, cu prilejul unui colocviu bălțean (*Filologia secolului al XXI-lea*), provocat de „necruțătorii” N. Leahu, Gh. Popa și Maria Șleahtițchi, care l-au antrenat într-un lung dialog (un interviu în două reprize: 1998, 2001) din care s-a născut o carte densă (v. *Universul din scoică*, Editura Știința, 2004), iscoditorul lingvist, cercetând soarta limbii române, supusă anomaliilor în spațiul transprutean (cu o aberantă polarizare între moldovenism și românism) și în fața Occidentului, atrăgea atenția că limbajul nu e *ergon* („lucru împietrit”). Iubea și profesia raționalismul critic, știa că ideile nu se pierd când se împart, știința fiind o binefăcătoare împărtașanie. Încât, în acele *Elegii de la Bălți* (cf. N. Leahu), rememorând anii de început cu învățătorul Roman Mândăcanu, recunoștea că a scris și „ceva literatură”. Și Călinescu remarcase „turbulența” junelui colaborator de la „Jurnalul literar”, o promisiune lesne orientabilă – scria *divinul critic* – „în toate ramurile culturii”. Iar „muza de la Bălți” (Irina Stavschi) îi înstrunase coarda lirică.

Cum exegeza mai nouă îl așezase, contagios, sub semnul lui Blaga, profesorul s-a simțit dator să protesteze, respingând ferm ipoteza. El îl știa „pe de rost” pe Barbu, coincidențele blagiene nu pot fi considerate influențe iar, în proză se manifestase kafkian. Încât, taxat drept „precursor al absurdului” (cf. M. Cimpoi),

prozatorul Coșeriu, în ale sale „povestiri și glume” (vezi, de pildă, volumul de la Tübingen, 1988, apoi în versiune românească *Anotimpul ploilor*, Cluj-Napoca, 1992) se dezvăluie ca un spirit mucalit, pe linie crengistă (filtrată livresc), regizând disoluția sensului prin manevre eliadești (credem), cu ciudate dispariții (v. *Cinematograful*). Și fiind, de fapt, refugiat sub platoșa academismului, un elegiac râvnind „târzii mângâieri”, cu gândul „obosit de umblet”, copleșit, împresurat de „vorbe de iască”. Încât poetul va mărturisi spășit: „E greu să ne creștem viața din călimări” (v. *Voia Ta*).

Să reamintim că în perioada liceului bălțean (1931-1939), coleg acolo cu Sergiu Grossu, elevul Coșeriu, „uns” președinte al societății de lectură „B.-P. Hasdeu”, debuta în revista „Crenguța” (septembrie-decembrie 1937). Acolo publica mici proze (*Suflet de vultur*, *Sinceritate*) și o conferință despre cronicari, posibile nucleee epice pentru ceea ce va urma în perioada italică („Corriere Lombarde”, „L’Europeo”, între 1946-1950, cu o scriitură periată, austeră). Dar poetul, încumetându-se și la traduceri (din Flaccus, în „Crenguța”, nr. 2/1938), respecta cu sfințenie convențiile estetizante, tiparele clasiciste, preocupat grijuliu de armonie și disciplină (cf. Alina Ciobanu), tributar impulsurilor romantice ale vârstei, precum în *Vers de noapte (în metru antic)* unde, decupând un vers, citim: „Ape s-azvârl în prăpăstii sărind peste stânci furtunoase” etc. Ciudat, în conflict cu astfel de predispoziții, înrolându-se tendințelor reformatoare, cu ecouri dadaiste, tânărul Eugeniu Coșeriu va scrie penetrant despre *Dadaismul poporan* („Jurnalul literar”, nr. 49/1939), lansând, la 18 ani, observații de mare finețe analitică. Vorbește, astfel, despre „dadaismul” copiilor și, mai ales, producând „mostre folclorice” despre cuvintele inventate, bufoneriile și sonoritățile unor formule „magice”, vidându-și sensul și pendulând între jovialitate și obscenitate. Încât metafora și injuria coabitează în astfel de producțiuni, producând conexiuni și iluminări în zona ludicului, vizitat de hazard și absurd. Dar nu uită a sublinia importanța „hainei etice”, de regulă tratată superficial-periferic de cohorta analiștilor.

Un mare român ignorat, lingvistul „mihăilenar” a revăzut Basarabia după cinci decenii! S-a declarat, repetat, „un moldovenist în cadrul românismului” și a apărat baricadele limbii, desfășurând argumente infailibile, „uitate” azi de voronienii de serviciu. Calm, decomplexat, vervos, cu o memorie fabuloasă, *gigantul de la Tübingen* lasă o moștenire științifică care s-ar cuveni adusă, grabnic și integral, acasă. Evident, poetul Coșeriu, chiar „strivit” de această zestre (care, inevitabil, eclipsează oferta lirică), ține să ne avertizeze asupra unei Istории vitrege, devenită – nota M. Cimpoi – metaforă existențială (v. *Rătăcesc moldovenii*): „la nord de cercul polar”, înduioșându-se de cei rătăciți pe-acolo, salvându-i de la o moarte „de frig” „lupii miloși din Carelia” sunt gata să-i sfășie, condamându-i la o alta. Soarta Basarabiei, supusă tăvălugului deznaționalizării / mancurtizării poate fi citită aici în filigran, în erupțiile elegiace ale unui spirit înalt, lingvist de talie mondială, mereu cu gândul *acasă*, devenit – accepta, cu modestie și bonomie – „un fel de simbol”. Cel care a răzbit în lume înfrângând vitregiile sorții s-a simțit dator să pledeze pentru „adevărul științific și istoric”, condamnând *moldovenismul imoral*, recunoscând însă un *moldovenism sănătos* și cinstind eroismul basarabean, păstrându-și limba în pofida tuturor intemperțiilor.

*

Sub faldurile latinității orientale, făcând din Eminescu o „Biblie lucrătoare” (cf. M. Cimpoi), cruciada românismului a cunoscut un exploziv moment de efervescență națională (1988-1989), încununată cu declararea independenței (27 august 1991) și legiferarea limbii române ca limbă de stat. Din păcate, marile victorii au fost compromise rapid prin paseism literar și versatilitate politică (vezi Vitalie Ciobanu, *Anatomia unui faliment geopolitic*). Mersul „șontâcâit”, destinul „fără adresă” al Basarabiei se explică și prin „inadecvarea la realitate” a intelectualității, scria acuzator V. Gârneț (vezi *Intelectualul ca diversiune. Fragmente tragicomice de inadecvare la realitate*). Vinovăția elitelor intelectuale e reală. Dar, în același timp, nu putem ignora sau minimaliza aportul scriitorimii în bătaia pentru limbă, istorie și neam, vârful de lance fiind, desigur, Grigore Vieru. Cel care l-a descoperit întâmplător și abia la facultate pe Eminescu, citindu-l „prin crăpătura băncii”; cel care, aflat în Țară, citea tăblițele interdictive din parcuri „ca niște poeme frumoase”; cel care, de fapt, descoperise Țara prin Eminescu și venerând „lacrima limbii noastre” a risipit versuri memorabile *Pentru Ea* (adică „limba mamei”).

Scriind, parc-aș ara cu o cruce

Grigore Vieru

GRIGORE VIERU – „BIBLIOTECA DE ROUĂ”

De la *Steaua de vineri* (Editura Junimea, 1978), manuscris strecurat de M. R. Iacoban, la „alte lucrări” și până la *Taina care mă apără* (Princeps Edit, 2008), un „volum-lespede” (scria același M. R. Iacoban), ivit prin osârdia lui Daniel Corbu tot în „dulcele târg”, traiectoria lirică a lui Grigore Vieru, adus astfel *acasă*, nu suportă prefaceri spectaculoase. Poetul se întorcea la izvoare, redescoperindu-și rădăcinile; crescut în „înstrăinare”, el absolvea școala din Lipcani fără a fi auzit de Eminescu. Încât revelația din 1957 și, mai apoi, în 1988, vizita la „baștina Măriei-Sale” a cetățeanului sovietic Grigore Vieru i-au îngăduit să se considere „o lacrimă de-a lui Eminescu”, încercând a dezlega taina limbii din care a răsărit. Cel alcătuit „din mai mulți oameni” a slujit cu har templul Limbii Române și a pătruns, merituos, prin verbul agitatoric și dragostea pentru Țară, fortificându-i curajul de a rezista, în galeria marilor poeți naționaliști. Devenit o legendă vie, Vieru a îmbrățișat o carieră misionară, fiind – observa M. Ungheanu – „purtător de lacrimă colectivă”. A suportat, așadar, blamul, arbitrajul postmoderniștilor și insolența junilor, inclusiv reproșul că a rămas „tot la Eminescu”, inclus, așadar, pe lista basarabenilor „defezați”. Venind dintr-o „copilărie desculță”, purtând amintirea grea a „anilor chirilici” (asuprind limba strămoșească), poetul – un suflet vulnerat – s-a încăpățânat să rămână *un slujitor cinstit* al poeziei românești.

Cel care, ca sol al Basarabiei victimizate, murea „în fiecare clipă”, hărțuit, istovit, deziluzionat de vicleniile Istoriei, vulnerat sufletește, înfruntând dihonnia poate fi numit, fără a greși, *un poet al neamului*. Oricum, cel mai popular, foarte iubit, având numeroși cititori, aflând în limba română un adăpost al ființei. Oferind „bijuterii cantabile” (cf. Constantin Cubleşan), Grigore Vieru, cu figura-i plâpân-

dă, iradiind bunătate și-a crescut cititorii. Fiindcă poezia sa pornește din propria-i copilărie (cinstind mama, graiul, numele, plaiul) și poartă, cu sinceritate, durerea înstrăinării, căutându-și – racordat la temperatura contextului – matca (tabuizată). El rămâne, indiscutabil, stegarul celei „mai eminesciene generații” (M. Ungheanu), știind prea bine că „la Eminescu abia dacă se ajunge”. Și aducând, în spațiul cultural românesc, energia „marginilor”.

Invit într-o „casă văduvă și tristă / De la margine de Prut”, cântând „crinii latiniei”, Grigore Vieru a devenit figura tutelară a Basarabiei. Versurile sale, de un teribil impact, riscă *anonimizarea*, intrând în circuitul folcloric. Ce și-ar putea dori mai mult un poet? Sunt stihuri antologice, vădind o suferitoare dualitate, cum observa recent, într-o cronică îndurerată, Gh. Grigurcu: pe de o parte, o poezie cantabilă, duioasă, eliberând melosul reveriei, izvorând dintr-o moralitate arhaică, pe de altă parte, o poezie mesianică, luptătoare, purtând zgomotul luptelor pe care acest „herald al românismului basarabean”, un om fragil, bolnăvicios, cerând ocrotire le-a purtat cu bărbăție, în chip de „conducător de oști”. Incisivul Grig, altminteri un ins cald, „suferind” de cumsecădenie și modestie, „un om atât de frumos” (Alex. Ștefănescu) a fost, așadar, firav și puternic, iubit și urât, stegar și „terorist”. Dar mai presus de toate este un uriaș poet, noi având obligația de a-l descoperi și prețui măcar *în timpul morții*. Mârșăvia de a-i ignora poezia nu poate fi iertată. Expediat sub etichete infamante, de un cinism incredibil, schimbând mefiența în grosolanie, ignorat ori taxat pentru „opțiunile politice”, „fratele lui Eminescu” a intrat în eternitate (m. 18 ianuarie 2009). Dar vom afla mult mai târziu – avertiza N. Dabija – *ce-a însemnat Grigore Vieru pentru noi toți*. Românitatea îi rămâne datoare.

*

Evident, *bătălia pentru limbă* continuă chiar dacă noua conjunctură geopolitică nu e favorabilă. Frontiera euro-atlantică s-a mutat pe Prut, dar discursul moldovenist proclamă triumfător ruperea de românitate prin voința de autoidentificare (alegerea etnonimului într-un stat „polietnic și multicultural”). Un remarcabil exeget precum Dan Dungaci (vezi, printre altele, *Moldova ante portas*, 2005; *Cine suntem noi? Cronici de la Est de Vest*, 2009) spunea cu temei că și soarta limbii române trebuie citită prin *grila geopolitică* (inducând un șir de motivații, consecințe, evoluții). Lirismul unionist, spectaculos și contagios-emoțional, trebuie fortificat prin pragmatism politic și diplomație inteligentă.

NOTE

¹ Theodor Codreanu, *Basarabia sau drama sfâșierii*, Editura Flux, Tipografia Prag-3, Chișinău, 2003, p. 184.

² Adrian Dinu Rachieru, *Bătălia pentru Basarabia*, ediția a II-a, Editura Augusta, 2002.

³ Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2002, ediția a III-a, revăzută și adăugită, p. 327.

⁴ Iulian Frunțașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Editura Cartier, 2002, p. 412.

⁵ Idem, p. 522.

⁶ M. Cimpoi, *lucr. cit.*, p. 49.

Mihail Gh. **CARUL LIMBII ROMÂNE** CIBOTARU

Primul cuvânt din titlu nu mai exprimă, ca la începuturi, doar acel obiect concret necesar agricultorului în activitatea sa cotidiană. Azi nu știu de-l mai găsim prin curțile sătenilor. Dar, iată, că în curtea limbii îl găsim cu diferite nuanțe ce exprimă acțiuni din diferite epoci. Devenind, într-un fel, chiar buchie din letopisețul vieții cotidiene a oamenilor simpli, făuritori nu numai de istorie a neamului, ci și de grai în înmprospătare permanentă. Zic asta cu gândul la cuvântul în cauză care mi-a răsărit pe neașteptate în titlu: citez doar câteva expresii dintre cele ce l-au păstrat cu sens simbolic, uneori cu totul diferit. Să ne amintim de carul cu două proțapuri dispărut demult, ca obiect, dar rămas ca argument al istețimii cugetului îndepărtaților noștri strămoși de a se salva din capcanele dușmanului năvălitor, dar și pentru a-l ataca prin surprindere și astfel apărându-și casa, neamul, țara. Și altă așijderi veche expresie, dar cu sens total diferit. Și tot de la străbunii noștri, care au rostit expresia, lăsând-o urmașilor ca pe o prevenire: atenție! Aveți grijă în ce care urcați, „în carul cu proști” sau în cel din minunatul, dulcele vers din cunoscuta romanță „Car frumos cu patru boi”.

Nu, dragă cititor, nu întâmplător m-am oprit la câteva expresii la care voi reveni neapărat, însă după cele câteva gânduri pe care aș vrea să le aștern cu ocazia scurgerii a două decenii de la recunoașterea oficială a legiferării sufletului nostru ca neam, ca popor, suflet care este limba noastră cea română, chiar dacă i s-a atârnat la gât pseudo-nimul defăimător (moldovenească) apărut și azi de către unii indivizi, sau certați cu știința, sau analfabeți. Realitate, desigur, cât se poate de tristă. Căci, din păcate, mai trăim în timpul când ignoranța domină situația. Mă miră nu atât faptul că s-a întâmplat acest trist lucru (pentru nimeni nu e secret că la noi se poate întâmpla absolut oricel!), mă miră longevitatea, adică veșnicia lui. De parcă în țărișoara aceasta, așa mică precum este, n-ar exista cadre lingvistice calificate, capabile să rostească adevărul științific.

Ba da! Avem oameni învățați care au rostit adevărul, adevăr argumentat științific în repetate rânduri la cele mai prestigioase foruri. Dar... Rezultatul îl cunoaștem cu toții. Și el, acest trist rezultat, va continua să rămână neschimbat atâta timp cât se vor afla în anumite fotolii analfabeții. Întristează și chiar revoltă alt fapt: preocupați de problema denumirii corecte a limbii noastre, lăsăm baltă chestiuni ale vieții, nerezolvarea cărora ne târâie mereu în hău. Astfel, entuziasmul firesc, logic și de mare preț acum două decenii, azi a devenit aproape ridicol. Doar câteva exemple, pentru a nu fi declarativ. În ce măsură s-a îmbunătățit starea limbii noastre, fie și tăinuită sub pseudonim încă, de la 1989 încoace? Să luăm, bunăoară, chioșcurile de ziare și reviste, tarabele de cărți. În cei douăzeci de ani numărul tipăriturilor a sporit considerabil, fapt, ce ar părea, îmbucurător, nu? Zic, ar părea, deoarece aceste chioșcuri și tarabe ne sunt aproape străine și chiar vrăjmașe limbii noastre. Din simplul motiv că la dispoziția cetățeanului nostru este pusă producție periodică și editorială aproape exclusiv într-o singură limbă – nu, nu în cea română, adică DE STAT, cum ar fi, de altfel, logic să se întâmple, ci în rusă. N-am nimic – dar absolut nimic! – împotriva acestei limbi, a poporului rus, limbă în care sunt scrise minunate opere artistice, limbă în care sunt traduse și opere ale scriitorilor noștri clasici și contemporani. Dar pentru noi cea mai sublimă limbă din câte există pe glob e limba română, fiind limba casei. Căci ea este sufletul neamului nostru, însă limba română e spulberată prea des de viforitele străinismului vandal ca cenușa din vatră. Limba română la aceste chioșcuri și tarabe, dacă apare pe ici-pe colo, este ignorată și umilită de parcă ar fi o străină vinovată de cine știe ce crimă. Îl conduceam într-o dimineață la tren pe un prieten care a vrut să procure de la chioșcul de la gară ziarele proaspete. Fiindcă în română nu se vedea niciunul, a întrebat mirat: „S-au vândut deja?!”. Răspunsul vânzătoarei l-a lăsat mut pe pasager: „Nu primim ziare și reviste în limba moldovenească”. O întreb de ce, care e cauza? Îmi răspunde – tot în rusă, ca și prietenului meu – probabil pentru că nu s-ar vinde. Doar le avem pe cele în rusă. Nu-i la fel?

În marile, dar și în micile magazine aproape că nu vezi inscripții în română. Aici este neglijată fațăș limba de stat. Dacă te adresezi omului de la tejea în limba „mioriticului și ospitalierului” nostru popor, vezi, de regulă, o grimasă, de parcă în fața tipului (tipesei) s-ar afla un extraterestru. Dar ce să ne mire aceste fapte dacă în legislativul republicii parlamentare așa-zișii deputați ai poporului își pun căștile la urechi atunci când se vorbește (slava Domnului!) în limba de stat. Starea de lucru în acest domeniu, sper, a accentuat-o însuși președintele republicii, chiar în dimineața zilei de cinci aprilie 2009, ieșind de la sectorul de alegeri. Răspunzând la întrebarea unei ziariste, șeful statului, zâmbăreț, și-a început tirada, ca să vedeți, în... rusă. De o asemenea discriminare națională a poporului în fruntea căruia s-a aflat atâția ani, n-ar fi fost în stare, sunt sigur, niciun șef de stat din lume. Nu mai vorbesc de replica tuflită ciobănește elegantei corespondente care l-a rugat să răspundă pentru telespectatori și în română: „Eu nu vorbesc în română! Eu grăiesc moldovinești”.

Asta-i realitatea. Vreau să zic – aceasta-i realitatea care ne-a ținut în „șah”, altfel zis, ne-a legat la ochi și ne-a întunecat mintea două decenii la rând! Fiindcă,

preocupați de problema denumirii corecte a limbii noastre, care, de fapt, demult nu mai e o problemă, pe marginea ei s-au expus clar și categoric savanții noștri, specialiști în domeniu, precum și cele mai mari personalități ale științei filologice din lume, voiam să zic – din cauza acestei probleme care nu mai e problemă, am lăsat de izbeliște chestiunile cardinale ale existenței noastre: economia, știința, învățământul, cultura. Ne părăsesc cele mai bune cadre. Pleacă masiv peste hotare tineretul nostru. Școlile rămân fără elevi, fără învățători. Satele devin tot mai pustii. Tot mai mulți copii și tineri, părinții cărora se află în străinătate, devin copii ai străzii, un explozibil cu efect întârziat al societății noastre, în care societate se stabilesc și o dirijează tot mai mulți alogeni ca să nu le zic venetici. Și care, bineînțeles, nici gând să respecte nu limba română, ci nici pe cea „moldovenească”. Ei își impun propria lor limbă, și dacă se găsește cumva vreun „curajos” care să le amintească de limba oficială de stat, i se replică în mod categoric: „Не нравится, уходит!”. Și omul tace, iar noi continuăm să insistăm a convinge analfabeții că limba noastră se numește așa și nu altfel.

Cândva, asta s-a întâmplat pe la finele anilor șasezeci ai secolului trecut, Pavel Boțu, Președinte al Uniunii Scriitorilor, aflându-se la Moscova, a fost întrebat de către niște demnitari de partid de rang înalt, există, într-adevăr, două limbi – româna și moldoveneasca – și dacă da, prin ce se deosebesc. Pavel Boțu, acest foarte original poet și prozator care aproape că e dat uitării (nu întâmplător, credem), fiind un sincer și adevărat fiu al acestui popor, își dădea seama că întrebarea e o provocare. Dar nici să fie fals cu sine n-a vrut. Și a răspuns în semiglumă: „Înțelegeți, dumneavoastră, cum e situația...?! Limba română e limba noastră literară pe care o cunoaștem bine. Limba moldovenească e tot a noastră, dar pe care n-o prea cunoaștem”... A râs el, au râs și cei prezenți, dar gluma, probabil, nu s-a mistuit acolo fără urmă...

Mă întreb însă și vă întreb și pe domniile voastre, cititorii acestor rânduri: cine e vinovatul principal al deplorablei – ca să nu zic tragice – situații? Personal cred – ba chiar sunt absolut convins! – că în primul și primul rând noi înșine, băștinașii acestui meleag străbun, responsabilii (unicii!) întru păstrarea zestrei naționale făurite, apărută din veac în veac și încredințată nouă de către strămoși spre păstrare și dezvoltare, zestre care are la temelie sfânta treime a neamului, a existenței lui: Limba, Istoria, Credința. Ne-am obișnuit să dăm mereu vina pe alții, să găsim țapi ispășitori (care, de altfel, există și-s destul de cornorați). Dar unde suntem noi, cei care nu rareori ne încumetăm să ne socotim urmași – și încă vrednici! – ai Sfântului nostru Domnitor Ștefan cel Mare? Dacă s-ar trezi azi din veșnicu-i somn și ar vedea realitățile, oare n-ar scoate sabia din teacă pentru a o învărti deasupra capetelor noastre, urmași care știm doar să scâncim, să ne văietăm, să fim lași și lingușitori...

De la un timp – iertată fie-mi sinceritatea – mi se face rușine când apelăm pentru argumente la baltici. Cităm din experiența lor și atât. Parcă am aștepta (de fapt, chiar așteptăm!) să vină cineva dinafară, poate chiar înșiși balticii, să facă și la noi ordine. Îmi permit să aduc doar câteva exemple dintre cele mai simple. În toamna lui '73, pe când lucram la oficiosul „Moldova socialistă”, m-a vizitat un coleg de la

un ziar republican din Lituania. Își luase și feciorașul cu sine, să vadă și el „Moldova înfloritoare”. În mijlocul unei imense podgorii, văzându-l impresionat pe copil, l-am întrebat banal dacă-i place Moldova. Desigur, în rusește l-am întrebat. M-a privit cam surprins și i-a vorbit ceva tatălui. A urmat un scurt dialog între ei în lituaniană, bineînțeles, după care colegul mi-a tradus impresia băiatului. „Nu cunoaște rusa?”, m-am mirat cam netacticos. „Umblă la școală?”. Răspunsul m-a surprins. Dar mai târziu m-a pus și pe gânduri. Iar azi nu mă mir că acolo, la ei e așa cum e, și că la noi e altfel și nici nu poate fi ca la ei! Am aflat că fiul învață în clasa a cincea și la ei, ca și în Moldova, rusa se predă din clasele primare. Dar părinții îi interzic s-o învețe. Mai întâi, preciza colegul, trebuie însușită bine limba maternă. Iar rusa, dacă va avea cândva neapărată nevoie, o va învăța.

În iarna lui '81, aflându-mă la o casă de creație din Letonia, am intrat într-un magazin. Secția de haine, spre deosebire de magazinele noastre, era surprinzător de bogată, mai cu seamă în costume tricotate de damă, producție națională. Mă apropii de cele două vânzătoare de la tejghea care conversau liniștit și le rog, bineînțeles, în rusă, să-mi arate un costum. Una dintre femei mi-a aruncat o privire fugitivă, după care continuă conversația fără să-mi acorde atenție. Cu aceeași atitudine am fost înfruntat și după repetarea rugăminții. Între timp, a intrat un bărbat, le-a salutat, a schimbat câteva vorbe cu cele două tinere, care s-au dovedit a fi serviabile, căci bărbatul foarte curând a și plecat cu marfa procurată. Intervin iarăși. Nicio reacție. M-am mai adresat o dată, dar în română. Parcă au tresărit ambele și cu scuze mă întrebară de unde sunt. Aflând, au exclamat (în rusă, desigur), cu un fel de entuziasm sincer, specific balticilor: „Moldova, țara soarelui, vinului și a bunilor gospodari. Poftim, ce doriți? Intrați după tejghea”.

Am zăbovit acolo vreo două ore, antrenat într-o discuție amicală, m-au ajutat să aleg marfa și, fiindcă n-aveam suma respectivă, le-am rugat să-mi păstreze coletul până trag o fugă la casa de creație. Am rămas surprins când au insistat să iau marfa, zicând că au încredere în moldovenii...

În '96, aflându-mă în componența unei delegații oficiale în Republica Estonă, într-un dialog cu omologul meu, ministrul culturii Iaak Alik, am rostit, nu fără o anumită invidie, că lor, balticilor, le vine mult mai ușor să rezolve problemele cu caracter național, inclusiv cele economice, sociale, deoarece totdeauna sunt uniți, nu-s invidioși și certăreți. Mi-a zâmbit oarecum ironic și ceea ce mi-a mărturisit m-a surprins ușor. Zice, luptele politice, cele pentru fotolii, pentru anumite interese de grup, de clan, invidia, carierismul, pretutindeni există. Estonia nu este o excepție. Dacă ai vedea ce tensiune ating adesea discuțiile dintre noi, estonienii! Ba se mai întâmplă să ne luăm și de piept. Dar cu o singură excepție. Atunci când e vorba de interesele noastre naționale, uităm de orice supărări, conflicte, devenind cu toții laolaltă zid peste care nu se trece! Altminteri demult am fi fost înghițiți.

Asta-i realitatea. Am indicat intenționat anii ca argument că balticii nu s-au trezit și nu s-au deșteptat doar la finele anilor optzeci. Spre deosebire de noi, ei n-au dormitat niciodată. Și nici nu-i paște pericolul acestei maladii care mereu dă năvală peste noi. Un alt exemplu concludent: după august 1991 balticii, care erau

inundați ca și noi, dar poate și mai și, de reprezentanți ai altor nații și etnii, nu s-au grăbit să le acorde cetățenie de-a valma, numai pentru că momentul i-a prins pe alogeni acolo cu traiul. Li s-au pus tuturor condiții anume, proprii (și absolut necesare!) oricărui stat care își respectă calitatea de stat suveran și independent. Cunoașterea limbii poporului băștinaș, a istoriei, obiceiurilor, datinilor – au fost și sunt condiții stricte... Iată deci diferența dintre ei și noi. Exemplul republicilor baltice e însă oarecum inadecvat, dacă stăm să analizăm (dar să analizăm suntem obligați!) cum au evoluat ei și cum am stagnat noi după destrămarea imperiului sovietic. Mai corect ar fi să ne întrebăm cum sunt (au fost) ei și cum suntem (am fost) noi...

Invocam la începutul acestor sporadice note cuvântul *car* devenit simbolic și înveșnicit în unele expresii. Salvatorul car cu două proțapuri... Carul cu proști care, din păcate, cam des s-a răsturnat pe meleagul nostru... Carul frumos cu patru boi mândri și cu stăpânul lor, bun gospodar „îngropat până la brâu” în prețiosul rod al muncii sale... Și iată, în continuare, încă un car. Carul cu zestrea cea mai de preț a neamului nostru – limba română. Când, oare, și pe unde și-a pierdut al doilea proțap cel salvator? De ce stăpânul lui nu mai e „îngropat până la brâu”, ba chiar până peste creștet, cum s-ar fi cuvenit în acea supremă bogăție a neamului, în lipsa căreia el, neamul, nu mai este entitate națională... Să fi rămas în Republica Moldova doar „carul cu proști”?!

Sireaca limbă bogată! Ce soi de purtători și apărători are, aici între Prut și Nistru...

14 aprilie 2009

Autorul a scris rândurile de mai sus în condiții neobișnuite. Ochii, cu regret, nu-l mai servesc ca înainte pe cunoscutul scriitor și publicist Mihail Gh. Cibotaru, iată de ce, pentru a așterne pe hârtie gândurile, sentimentele, Domnia Sa folosește o tablă cu un șanț special pentru rândurile ce urmează a fi scrise, meșterită de feciorul său Dorin. Cuvintele curg și se leagă unul de altul, ca la vechii cronicari, dar gândul e senin și optimist „pentru că, afirmă prietenul revistei noastre, nu pot să-mi închei ziua lăsată de Cel de Sus fără a zăbovi în fața hârtiei. E o deprindere de care nu pot scăpa și fără de care nu pot să-mi concep existența, în special acum, când mă aflu la strămoare...”

Stimate domnule Mihail Gh. Cibotaru, vă admirăm pentru această îndărătnicie de a rămâne om al cuvântului, vă dorim putere de rezistență, să treceți învingător și peste această încercare, rămânând în continuare drept, neînduplecat, cu dragoste nețărnută pentru viață. La mulți ani și vise împlinite!

Vă îmbrățișează cu respect
echipa revistei „Limba Română”

Petru BUTUC **DESPRE NOȚIUNILE ȘTIINȚIFICE
DE LIMBĂ LITERARĂ
ȘI ROMÂNĂ LITERARĂ**

Moto:

*Cine vorbește într-un dialect sau grai,
neștiind o limbă literară, acela, firește, se află la un nivel
de cultură limitată și provincială. O mare cultură
poate fi tradusă numai într-o altă limbă de cultură
a unei mari culturi, dar nicidecum într-un dialect sau grai.*

Antonio Gramsci

Problema timpului în care au apărut primele monumente de limbă literară ale oricărei limbi nu poate fi tratată independent, deoarece aceasta nu este numai una strict istorică, dar și tipologică, ceea ce ne face să credem, pe bună dreptate, că cercetarea *de facto* a oricărui aspect privind limba literară începe de la tratarea propriu-zisă a noțiunii teoretice de limbă literară. Așadar, este arhicunoscut faptul că o limbă literară constituie forma îngrijită, normată și cultivată a unei limbi naționale. Limba literară formează o supravariantă a limbii naționale, caracterizată printr-un sistem de norme fixate în scris, care îi asigură o anumită unitate și stabilitate, precum și caracterul ei cultivat. Limba literară are o sferă largă de funcționare, cuprinzând producțiile și manifestările culturale în sensul larg al cuvântului. Limba literară este limba scrierilor științifice, filozofice, beletristice, este limba presei și a vieții politice, precum și limba folosită în diferite instituții: administrație, școală, teatru, biserică etc. Această ramificare a limbii literare, în funcție de distribuția ei într-o anumită sferă de activitate socială, dă naștere așa-numitor stiluri (științific, literar-artistic, administrativ și publicistic), obiect de studiu al stilisticii, disciplină consacrată a lingvisticii.

Notă 1. Contextul politic actual din Republica Moldova, din păcate, ne face să reexplicăm unele lucruri ce țin de teoria limbilor literare, știute și răsștiute nu numai de lingviști și sociolingviști, dar și de întreaga lume modernă. Vorba e că la noi nu se vrea înțeles faptul că orice limbă de cultură a unui stat (numită limbă literară) funcționează în paralel cu graiurile ei înrudite și cu limba populară vie, de care se deosebește

mai mult sau mai puțin. Din această cauză se cere, fără niciun temei științific, să se renunțe la glotonimul de limbă literară română (care reprezintă limba de cultură, limba istorică a poporului băștinaș), în favoarea sintagmei limba moldovenească, care exprimă o cauză politică a unor demnitari de partid și de stat. Astfel, în Republica Moldova se face a nu se înțelege că limba populară este aceeași limbă, dar vorbită la voia întâmplării de fiecare vorbitor, după bunul său plac și simț și că acest grai popular nu poate fi identificat cu textele de limbă literară scrisă, cu textele documentelor de stat, cu textele literar-artistice și publicistice. Pentru scrierea în domeniile respective, în Republica Moldova, ca în orice stat modern, civilizat, este utilizat un alt aspect al limbii, numit limba literară, iar numele acestei limbi este unul științific și istoric – limba română – și nu unul împrumutat sau inventat. Numele de limbă română literară este legat de începutul ei istoric (așa a fost numită din capul locului, în secolul al XVI-lea)¹. Noțiunea de limbă română literară constituie expresia istorică a culturii noastre, a literaturii și a credinței noastre creștin-ortodoxe. De aceea, schimbarea numelui tradițional al limbii literare este cu neputință: aceasta ar însemna să renunțăm la trecutul nostru cultural, ar însemna o trădare în fața propriei noastre conștiințe (tot din aceste considerente nici austriei nu se dezic de numele istoric al limbii lor literare (limba germană), nici cubanezii și mexicanii nu se lasă de limba spaniolă literară, nici brazilienii – de limba literară portugheză etc.).

Limba literară este o formă elaborată de existență a limbii comune naționale, ea constituie expresia ei cea mai desăvârșită, în sensul că reprezintă o sinteză a dezvoltării și a posibilităților limbii întregului popor. Ca expresie a tradiției, ea este mai conservatoare decât limba populară, mai convențională, dar, pe de altă parte, se află, spre deosebire de aceasta, în continuă evoluție prin inovațiile impuse de dezvoltarea economiei, a științelor și a tehnicii. Limba literară este, totodată, un produs al vieții și al evoluției culturale a unui popor, ale cărui manifestări culturale (spirituale) le exprimă în formele scrisului și le transmite de la o generație la alta, din aceste considerente fiind numită și „limbă comună”, „limbă de cultură” (*langue de civilisation, Kultursprache* în germană)².

Reprezentând aspectul cultural al unei limbi naționale, limba literară constituie, în raport cu graiurile și dialectele, în raport cu graiul popular, obiectul de studiu a două ramuri ale lingvisticii, sau chiar a două lingvistici, având principii și metode aparte. De aceea, orice studiu asupra unei limbi literare ne demonstrează că, din punct de vedere istoric, limba literară se dezvoltă în timp numai după apariția ei într-o epocă, prin lansarea și impunerea unui dialect sau grai, datorită unor factor culturali, politici sau economici. Totodată, pe parcursul dezvoltării sale istorice, limba literară traversează un proces continuu, neîntrerupt, interacționând atât cu dialectele și graiurile înrudite de la baza originii ei, cât și cu limba populară vie. Numai cel mai puternic dialect sau grai a putut să devină bază a unei limbi literare, iar aceasta deloc nu înseamnă că pot exista în realitate „graiuri și dialecte literare” sau „limbi dialectale”³. Limbile literare pot avea numai la originea lor un dialect sau grai, care, învingând limitele locale, printr-un lung și complex proces de evoluție, se transformă într-o limbă comună de cultură, într-o limbă literară.

Notă 2. În Republica Moldova unii politicieni insistă, fără teme științific, asupra reformulării glotonimului limba română literară. Astfel, se vrea ca din graiul moldovenesc, din limba populară vorbită aici să se fabrice, mai întâi, glotonimul limba moldovenească, apoi, respectiv, și noțiunea de limba moldovenească literară, ceea ce, în condițiile actuale, fenomenul acesta este iluzoriu și chiar absurd. În sociolingvistica mondială se știe deja foarte bine că procesul de formare a limbilor literare s-a încheiat încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea (în tot secolul al XX-lea a fost renăscută, revigorată, cu foarte mari cheltuieli, numai o singură limbă literară – limba ebraică). Cauzele imposibilității de a mai apărea noi limbi literare sunt obiective, deoarece țin de progresul tehnico-științific actual, care generează anual sute și mii de termeni specializați. Astăzi, terminologiile, metalimbajele terminologice profesionale alcătuiesc, în raport cu uzul general, cu fondul principal lexical, mai mult de jumătate din vocabularul oricărei limbi literare. De aceea, în actualele condiții de dezvoltare a științei și tehnicii, orice târăgănare, în scopul reformării sau recreării unei limbi, ar putea fi mai mult decât fatală (anume așa s-a întâmplat în țările ex-sovietice ale Asiei Centrale, unde, din cauza tergiversării procesului de „plămădire” a limbilor literare, limba rusă s-a impus agresiv, îndeplinind astăzi, și în aceste țări, funcția de limbă oficială, de limbă literară, de limbă de cultură). Prin urmare, trebuie să se știe că metalimbajele terminologice speciale sunt, la momentul actual, atât de dezvoltate, încât fac imposibilă nu numai crearea sau recrearea unei limbi literare, dar și reformarea ei. De aceea, în actualele condiții, glotonimul limba moldovenească este absurd și fără sorți de izbândă.

Pentru a fixa cu exactitate perioada în care a apărut o limbă literară, e necesar să se țină cont de mai mulți factori. În primul rând, trebuie să se știe când a apărut primul document de limbă scrisă, apoi să se determine dacă structura lingvistică a acestui text încadrează tipajele, formele-model corespunzătoare ale limbii literare și numai după aceea se poate vorbi despre începutul dezvoltării propriu-zise a unei limbi literare (de la aceasta trebuie să înceapă și cercetarea propriu-zisă a unei limbi literare, a unei limbi de cultură).

Cât despre fenomenul apariției sau lansării unei limbi literare, el se produce cu mult mai înainte de perioada conștientizării acestui fenomen, cu mult mai înaintea trezirii interesului special față de această limbă literară; acest fenomen are loc anterior scrierii operelor lingvistice, literare. Bineînțeles că primii autori ai textelor de limbă literară nu puteau să se gândească numai la ceea ce scriu, dar și cum scriu, iar aceasta se întâmpla în pofida faptului că în epoca respectivă nu era scris niciun tratat individual de gramatică și nicio lucrare consacrată limbii literare. În epocile istorice ale începuturilor de limbi literare, teoriile gramaticale privind studierea lor, de asemenea, se aflau într-o stare latentă. Din punct de vedere istoric, se creează o situație oarecum specifică: operele literare (primele documente de limbă literară) sunt bine atestate cu trei, patru sau cinci secole înaintea preocupărilor propriu-zise de gramatica acestor texte⁴.

Notă 3. Pentru a ne convinge de acest decalaj social-lingvistic și cultural, în continuare vom relata unele dintre cele mai importante momente din istoria limbii române literare (cu referiri speciale la româna literară din Republica Moldova) și

din istoria altor limbi literare (franceza, italiana, spaniola). Invocăm cele mai specifice aspecte istorice ale acestor limbi de cultură, pentru a reține și conștientiza că limba română literară îndeplinește, în acest sens, toți parametrii istorici și tipologici inerenți procesului de apariție și dezvoltare a unei limbi literare moderne. Româna literară a apărut și a evoluat istoric la fel ca franceza literară, italiana literară, spaniola literară și alte limbi literare europene de mare cultură.

Limba română literară îndeplinește toate condițiile teoretice și aplicative ale unei limbi de cultură, parcurgând, de la origini și până în prezent, aceleași cale istorică, aceleași etape (bineînțelese, cu diferențe cronologice) și fiind supusă acelorași rigori teoretice, asemeni tuturor limbilor de cultură din Europa și din întreaga lume.

Cât despre româna literară dintre Prut și Nistru, ea s-a format simultan cu româna literară din toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi. Trebuie să se știe, *ab initio*, că româna literară, pe teritoriul Republicii Moldova, are, cu certitudine, o motivare istorică și științifică bine determinată și binemeritată. Apariția și dezvoltarea limbii române literare în spațiul dintre Prut și Nistru s-a produs simultan cu toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi. Drumul ei istoric este același, este unul lung, anevoios și foarte complicat, caracterizat nu numai prin salturi semnificative, dar și prin mici poticneli. De aceea, referitor la baza românei literare, sunt exprimate mai multe teorii, susținute în perioade diferite⁵. Dar, indiferent de varietatea acestora, toate conțin o teză comună – despre baza muntenească a limbii române literare, pe care o are, evident, și româna literară din Republica Moldova.

Această teorie este cea mai veche și cea mai credibilă și mai răspândită până acum. Ea a fost formulată în anul 1879, de către B.-P. Hasdeu (1836-1907). Marele lingvist afirma, pe bună dreptate, că începuturile limbii noastre literare trebuie căutate în tipăriturile diaconului Coresi de la Brașov. Referindu-se la înfățișarea lingvistică a celei dintâi tipărituri coresiene (*Întrebare creștinească*, 1559), B.-P. Hasdeu observă că, deși „vechi de peste trei secoli, acest catehism este scris într-o limbă care se apropie foarte mult și s-ar putea zice chiar că nu diferă de graiul actual al sătenilor din Țara Românească și din regiunile învecinate ale Transilvaniei”. B.-P. Hasdeu mai remarca despre textele diaconului Coresi că ele „ne prezintă, fără comparațiune, mai puține dificultăți fonetice, morfologice, lexicale și sintactice față de limba literară, în comparație cu alte graiuri dacoromâne”⁶.

Și academicianul Ion Coteanu, pentru a demonstra că la baza limbii noastre literare stă demult și a fost tot timpul graiul muntenesc, susține că e necesar numai să comparăm principalele trăsături ale structurii limbii literare (între care cele mai importante aparțin sistemului fonologic) cu elementele corespunzătoare din principalele subdialecte dacoromâne. Rezultatele acestei comparații sunt cele mai concludente, de vreme ce „limba literară are ca și graiul muntean un sistem fonetic bine echilibrat, constituit din șapte vocale. Graiul din Muntenia și sudul Transilvaniei, având o structură mai clară și mai simplă, a dobândit încă din veacul al XVI-lea o situație privilegiată, întrucât pe el s-a întemeiat limba tipăriturilor coresiene, iar cu timpul, datorită unor împrejurări extralingvistice prielnice, s-a impus ca bază a limbii române literare moderne”⁷.

Prin urmare, limba noastră de cultură (româna literară) a fost lansată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prin tipărirea diaconului Coresi de la Braşov. Prima carte coresiană (*Întrebare creştinească*, 1559, Braşov), care formează şi primul document de limbă română literară scrisă, are la bază graiul muntenesc, graiul popular dintre Târgovişte şi Braşov. Cele 11 cărţi, tipărite de Coresi între anii 1559-1581, au jucat un rol primordial la fixarea normelor literare ale limbii noastre şi la dezvoltarea ei ulterioară, iar caracterul lor bisericesc, religios a făcut ca ele să fie răspândite în foarte scurt timp pretutindeni, unde se vorbea româneşte, în vechea Dacie.

Textele religioase ale diaconului Coresi, care sunt nişte traduceri biblice din slavonă şi greaca medievală, au fost răspândite şi pe teritoriul dintre Prut şi Nistru (teritoriul actual al Republicii Moldova), care în Epoca Medievală făcea parte din Principatele Române, ceea ce ne face să afirmăm, cu certitudine, că de cele unsprezece tipăriri, cărţi bisericeşti, traduse, elaborate şi tipărite de diaconul Coresi, între anii 1559-1581, au beneficiat şi strămoşii actualului popor istoric din Republica Moldova. De atunci, din acel an al lansării limbii române literare (1559), între Prut şi Nistru sunt pronunţate intact rugăciunile în limba română literară, dar nicidecum în grai moldovenesc. Din acel moment istoric, în toate textele bisericeşti de la noi sunt respectate sută la sută (ortoepic şi ortografic) cele şapte vocale specifice limbii române literare, fenomen pe care nu-l avem şi nici nu l-am avut în graiul moldovenesc. Aceste şapte vocale, folosite în limba română literară de la Chişinău, constituie o particularitate a graiului muntenesc, pe care Coresi, fiind vorbitor din Muntenia, l-a utilizat la scrierea cărţilor sale bisericeşti.

Mai târziu, graiul muntenesc, prin interacţiune cu celelalte graiuri, datorită colaborării bisericilor şi a cărturarilor din toate provinciile istorice române, a evoluat în limba literară română; de atunci şi până în prezent, româna literară din Republica Moldova parcurge, de rând cu toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi, acelaşi drum istoric al evoluţiei şi dezvoltării, căci cărturarii de mai târziu, începând cu vestitul mitropolit Varlaam de la Iaşi, s-au orientat, în activitatea lor, după aceste tipăriri. Moştenirea lăsată de Coresi este mai departe îmbogăţită prin contribuţii care vin din toate provinciile istorice româneşti. În aşa fel, în Epoca Medievală, alături de mitropoliţii Moldovei (Varlaam şi Dosoftei), îşi aduc contribuţia la răspândirea limbii române ca limbă de cultură şi Simion Ştefan, mitropolitul Ardealului, şi Radu Greceanu, unul dintre traducătorii *Bibliei de la Bucureşti*, 1688 (Biblia de la Bucureşti constituie cel mai mare document de limbă română scrisă din Epoca Medievală), şi Antim Ivireanul, autorul *Didahiilor*, 1708 (această carte îl consacră pe autor drept ctitorul limbii liturgice româneşti), şi episcopii de la Râmnic (Chesarie, Filaret şi Damaschin) cu traducerea *Mineielor*, 1776-1780 ş.a.

În Epoca Medievală, în paralel cu literatura religioasă în limba română, apare şi o serie de opere lingvistice cronicăreşti în toate provinciile. Astfel, în vreme ce în Moldova şi Muntenia se creează o literatură istorică şi juridică, în Ardeal se face prima traducere românească a *Alexandriei* (1620), iar traducerile efectuate în

Transilvania în scurt timp se răspândesc în Moldova și în Muntenia. Colaborarea culturală și lingvistică de la sf. sec. al XVII-lea a făcut ca limba cronicarilor munteni să conțină destule ardelenisme și moldovenisme, ceea ce ne face să constatăm că, în acea perioadă, deși existau niște granițe între Principatele Românești, „cărțile în limba română treceau fără întreruperi și fără opreliște dintr-o parte și alta a Carpaților, consolidând legăturile culturale și de limbă”⁸.

Dar factorul cel mai important, care a facilitat răspândirea limbii române literare în toate timpurile și mai ales în secolul al XVIII-lea, a fost unitatea religioasă a vorbitorilor aceleiași limbi, adepți constanți ai cultului creștin-ortodox. Dogma creștină fiind aceeași, și cărțile de ritual trebuiau să fie identice din punctul de vedere al conținutului. Mai mult decât atât, pentru noi factorul religios, biblic, a fost decisiv nu numai în faza răspândirii limbii noastre de cultură, dar și în ceea ce privește unitatea limbii pentru toate regiunile vorbitoare de limbă română. Astfel, factorul religios a făcut ca vorbitorii dialectului dacoromân să aibă aceeași limbă literară, aceeași limbă de cultură – limba română.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea începe procesul deliberat al unificării variantelor literare românești, având la bază gramaticalizarea propriu-zisă a limbii române. Reprezentanților Școlii Ardelene – Petru Maior (1760-1806), Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Șincai (1754-1816) și Ion Budai-Deleanu (1759-1820) – le revine meritul de a fi cei dintâi care s-au gândit la alcătuirea de gramatici și dicționare. Ei au fost foarte perseverenți în această direcție, stimulând cercetările filologice românești. Școala Ardeleană, prin activitatea sa foarte susținută, a trezit interesul pentru studiul gramaticii și al lexicologiei limbii române literare, influențând, vreme de aproape o sută de ani, pe toți cei care s-au lăsat atrași de aceste preocupări. Deschizătorul de drumuri în ale gramaticii limbii române literare este totuși Samuil Micu, autorul primei gramatici românești tipărite și fondatorul ortografiei românești. Scrisă latinește (*Elementa linguae daco-romanae sive valahicae*), gramatica lui Samuil Micu a fost publicată la Viena, în anul 1780, cu o prefață de Gheorghe Șincai și a avut meritul de a fi scos în evidență originea latină a limbii noastre, origine contestată, pe atunci, de către o serie de istorici și lingviști străini. Prin gramatica lui Samuil Micu, limba română literară devine una normată, unitară și stabilă, intrând în faza modernă de dezvoltare.

Inițiativa modernizării limbii române literare a fost continuată în tot veacul al XIX-lea, prin contribuția celor mai reprezentativi cărturari, dar, cel mai mult, datorită activității lui Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) și Titu Maiorescu (1840-1917). Acestea au fost personalitățile care au influențat decisiv procesul de culturalizare și modernizare a limbii române. Criteriile după care s-au călăuzit în selectarea normelor limbii române literare moderne au fost: latinitatea, gramaticalitatea, răspândirea geografică și eufonia limbii române.

În secolul al XIX-lea, contribuția celorlalte graiuri românești la constituirea și perfecționarea structurii gramaticale a limbii române literare a fost decisivă, deși în tot acest zbuciumat secol aproape întreaga viață social-politică și spirituală suferă o puternică influență occidentală, iar franceza devine limba de cultură cea

mai cunoscută. Acum limba română literară intră pe deplin în faza optimă de modernizare, iar în anul 1881, odată cu apariția *Scrisorilor* lui Mihai Eminescu, a *Amințirilor din copilărie* de Ion Creangă și a *Novelelor din popor* de Ioan Slavici, limba română literară atinge culmile înfloririi și modernizării. Acest pisc, decisiv, a fost atins în mod firesc, întrucât normele unice ale exprimării și scrierii culte în limba română s-au dovedit a fi, în cea mai mare parte, rodul unei munci comune, atât a cărturarilor munteni, cât și a celor ardeleni și moldoveni. Acest efort s-a făcut prin contribuția nemijlocită a celor mai reprezentativi scriitori din toate provinciile românești: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Alexandru Vlăhuță, Ioan Slavici, Ioan Luca Caragiale, George Coșbuc, Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Asachi ș.a.

Limba franceză literară (face parte din familia de limbi romanice, grupul galo-romanice)

Prin aceleași faze de evoluție și dezvoltare a trecut și limba literară franceză. Pentru a ne convinge, invocăm pe scurt doar câteva momente decisive din istoricul acestei limbi de cultură din Europa. Limba franceză literară are la bază *dialectul francien*, din Île-de-France, vorbit în regiunea Parisului. Fiind cel mai important centru economic, politic și cultural la începutul mileniului al II-lea, Parisul a făcut să crească și autoritatea idiomului vorbit și scris în această regiune, extinzându-se mai târziu și asupra celorlalte provincii ale țării. Important e să menționăm că și în Franța, ca și peste tot, deși operele lingvistice literare sunt bine cunoscute cu multe secole mai înainte (cele în limba franceză încă din secolul al XI-lea), totuși teoria gramaticală a limbii franceze se alcătuieste abia în secolul al XVI-lea, aproximativ cu cinci secole mai târziu, când cărturarul francez Jacques (Joachim) Du Bellay (1522-1560) publică în anul 1549 tratatul său de limbă *Despre protecția și promovarea limbii franceze (Défense et illustrations de la langue française)*.

Primul document de limbă franceză scrisă datează din anul 842 și se intitulează *Jurământul din Strasburg (Les serments de Strasbourg)*, unde fiii regelui Ludovic cel Bun (778-840) au dat jurământul în fața armatei în mod neobișnuit, nu în limba latină, unul în limba germană și altul în limba franceză, o limbă care mai târziu a devenit limba literară franceză, denumită la început *lingua romana*. Pe la sfârșitul secolului al XI-lea, au fost atestate și alte texte de limbă franceză timpurie. Printre acestea se înscriu bine cunoscutele opere: *Cântecul lui Roland (La Chanson de Roland)* și *Viața sfântului Alexei (La Vie de Saint-Alexis)*.

Secolul al XVI-lea constituie pentru istoria limbii franceze literare, dar și pentru istoria culturii franceze, o epocă foarte semnificativă, deoarece anume atunci începe adevărata ocrotire și răspândire a limbii franceze. În secolul al XVI-lea se tipăresc primele cărți de gramatică a limbii literare franceze. Acum limba franceză literară intră în luptă deschisă cu limba latină, înlăturând-o din toate sferele științei, culturii și din domeniile economic și oficial-administrativ. Ordonanța ministrului Villers-Cotterêts, emisă în anul 1539, declară limba franceză „unica limbă de stat pentru toată Franța”. Gramaticienii de atunci (Louis Meigret și Pierre

de Ronsard ș.a.), elogiind limba maternă, tindeau spre îmbogățirea ei, voiau să-i sporească expresivitatea, astfel încât oamenii epocii să-și poată exprima liber și ușor varietatea de gânduri și simțăminte. Secolul al XVI-lea a fost decisiv pentru fixarea normelor ortografice ale limbii franceze literare.

Nu încetează lupta pentru valorificarea limbii franceze literare nici în secolul al XVII-lea, când apar cu totul alte probleme ale francezei literare. Dacă în secolul al XVI-lea era pus accentul pe promovarea limbii franceze, ca limbă de cultură, în locul limbii latine, cărturarii, scriitorii, lexicografii din secolul al XVII-lea vorbesc și își pun sarcina de ordonare gramaticală a limbii franceze, de normare a ei (*regler la langue*). Acest deziderat este pe deplin susținut și de Academia Franceză, fondată în anul 1635 (din inițiativa acestui for a fost elaborat, în anul 1694, *Dicționarul Academiei Franceze*). Numai după o lungă confruntare cu latina, aceasta din urmă cedează, iar limba franceză cultă este recunoscută drept limbă oficială, de stat, fiind, drept urmare, nu numai o limbă pentru comunicarea uzuală, dar și o limbă a științei, a literaturii, a documentelor oficiale, a actelor juridice etc. Astfel, după secolul al XVII-lea, problemele limbii franceze literare devin cele ale cercetărilor ei mai profunde, proces începând din secolul al XVIII-lea și până în prezent. Limba franceză literară cuprinde trei epoci istorice de dezvoltare: 1) din secolul al IX-lea și până în secolul al XIV-lea – franceza veche (*ancien français*), 2) din secolul al XIV-lea și până în secolul al XVI-lea – franceza medie (*moien français*), 3) din secolul al XVIII-lea și până în prezent – franceza modernă (cu perioada clasică și postclasică).

Limba italiană literară (face parte din familia limbilor romanice, grupul italo-romanice)

Limba literară italiană înregistrează cel mai mare decalaj dintre practica și teoria ei gramaticală. La sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea apar primele lucrări consacrate de limbă italiană, scrise de Dante Alighieri, Francesco Petrarca și Giovanni Boccaccio, originari din Florența. Marii renaștători italieni au scris în *dialectul florentin*, cântând viața și cultura Florenței (specificul florentin al limbii literare italiene a fost cauza principală a controverselor asupra așa-zisei „probleme a limbii» (*questione della lingua*). Gloria acestui oraș se menține până la mijlocul secolului al XVI-lea, perioadă în care Florența este cel mai mare centru de cultură italiană. Pe urmele celor trei mari renaștători ai Italiei, cunoscătorii ai limbii dialectale florentine, în Florența vin mai târziu alți oameni de cultură, ca Machiavelli și Guicciardini, pictorii Leonardo da Vinci, Michelangelo, Botticelli, Giotto, Vazari ș.a.

Primul document de italiană scrisă datează încă din anul 960 și se numește *Testamentul din Capuana (Carta Capuana)*.

Evoluția dialectului toscano-florentin i-a atribuit Florenței remarcabile calificative cultural-istorice. Până în secolul al XVI-lea orașul concurează cultural și politic cu Roma, Neapole, Genova, Palermo, ajungând să depășească valoarea culturală a acestora din urmă. Dar, deoarece Florența în acea perioadă era numai centru de cultură, prestigiul ei se diminuează din secolul al XVI-lea. Florența nu a avut atâtea

privilegii, în raport cu Parisul, care, veacuri de-a rândul, a fost nu numai centru cultural și lingvistic, dar a deținut, pe deasupra, monopolul politic și economic al țării. Devenind capitală încă din secolul al XIII-lea, nu și-a împărțit nici până în prezent funcția de capitală cu alte orașe ale Franței. În cazul Italiei, Florența, din păcate, n-a fost capitală politică, decât abia în secolul al XIX-lea, la trei ani după proclamarea Independenței Italiei, și numai pe durata a șase ani (din 1864 până în 1870).

Faptul că Florența n-a avut statutul de centru politic și economic a creat un impact negativ asupra întregului proces de evoluție și dezvoltare a limbii literare italiene. Anume din această cauză preocupările de gramatică a limbii literare italiene se manifestă abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Un militant de seamă pentru o limbă comună de cultură și comunicare în Italia a fost marele scriitor, poet, dramaturg și lingvist, Alessandro Manzoni (1785-1873). Alessandro Manzoni publică în anul 1827 romanul *Logodiții (I promessi sposi)*, având ca idee de bază unificarea și centralizarea lingvistică a Italiei. Deși acțiunea are loc în secolul al XVII-lea, problemele își păstrează actualitatea și în secolul al XIX-lea. Eroi principali sunt Renzo și Lucia, ambii născuți în Lombardia, locul de naștere a autorului. Acest roman al lui Alessandro Manzoni reprezintă opțiunea autorului pentru dialectul lombardian ca bază a limbii literare italiene (în pofida faptului că dialectul florentin îndeplinea demult funcția de limbă literară). Puțin mai târziu, Alessandro Manzoni își dă seama de rătăcirile sale și militează în continuare pentru dialectul florentin, dar cade într-o altă extremă și anume cea a absolutizării acestui dialect, ignorând contribuția firească a celorlalte. În polemica sa cu Isaia Graziadia Ascoli (1829-1907), un mare lingvist din secolul al XIX-lea, Alessandro Manzoni susține mult timp numai rolul dialectului florentin la formarea limbii literare italiene. Abia pe la mijlocul anilor '70 ai sec. XIX a fost pus capăt polemicii care durase aproape 600 de ani: de la Dante până la Manzoni și Ascoli. Astfel, încercarea de a confrunta drumul dezvoltării limbii literare italiene cu „modelul francez», în baza unui singur dialect (strict), a eșuat. Meritul primordial îi revine lui I. Ascoli, care a demonstrat cu lux de argumente că limba italiană literară s-a dezvoltat grație interacțiunii tuturor dialectelor. Acum, după definițiile lui I. Ascoli, se știe bine că în procesul unei atari corelații, în diferite epoci s-au manifestat mai multe dialecte, printre care dialectului florentin i-a revenit primatul, acesta a constituit temelia originii limbii literare italiene, fiind „lansat” încă din prima jumătate a mileniului II, de la Dante, Boccaccio și Petrarca.

Limba literară spaniolă (face parte din familia limbilor romanice, grupul ibero-romanice)

Fenomenul interacțiunii limbii literare spaniole cu dialectele ei s-a produs într-un alt mod. Limba literară spaniolă s-a format în perioada războaielor reunite sub genericul *Reconquista*, când spaniolii luptă câteva secole pentru recăștigarea teritoriilor din Peninsula Iberică, cotoșite de arabi. Reconquista începe în secolul al X-lea și se încheie definitiv în anul 1492, când a fost recăpătat ultimul bastion – Granada.

Simultan cu procesul coeziunii teritoriilor spaniole are loc și fenomenul constituirii nu numai a dialectelor, dar și a limbii spaniole ca atare. Nicăieri în Europa,

ca în Spania, procesul consolidării lingvistice nu a fost atât de strâns legat de procesul consolidării teritoriale a statului, deoarece unificarea teritorială a Spaniei se produce în paralel cu înaintarea politică a Castiliei – regiune din centrul Spaniei – începând cu veacul al XI-lea.

Lansarea propriu-zisă a dialectului castilian (castellano), ca bază a viitoarei limbi literare spaniole, se aseamănă totuși cu procesul înaintării dialectului francien, ca bază a limbii literare franceze (dialectul francien era vorbit în centrul Franței, în împrejurimile orașului Paris, tot așa cum și dialectul castilian era vorbit în centrul Spaniei, în împrejurimile orașului Madrid). În Spania însă procesul unificării lingvistice a decurs mult mai lent, în comparație cu Franța, deoarece Parisul devenise capitala statului mult mai devreme decât Madridul, iar monumentele lingvistice castiliene sunt popularizate mult mai târziu decât cele franciene. Primul monument de limbă franceză scrisă datează din anul 842 (*Les serments de Strasbourg*), iar primul document de limbă spaniolă scrisă datează cu trei secole mai târziu, din anul 1140, și se intitulează *Cântarea Cidului* (*El Cantar de myo Cid*). Cert însă rămâne faptul că limba literară spaniolă are la bază dialectul central, fenomen identic cu cel al limbii literare franceze, iar procesul constituirii ei este unul mult mai anevoios, pe fundalul unei lupte aprige. Bazele normelor lingvistice ale spaniolei literare se pun pe vremea regelui Alfons al X-lea, care încurajează, la curtea sa, activitățile literar-artistice. În această epocă dialectele aragonez și leonez mai erau utilizate încă în scrierile literare, dar, de la sfârșitul sec. al XV-lea, dialectul castilian devine singurul instrument de scriere a operelor literar-artistice spaniole.

Limba literară spaniolă cuprinde trei perioade istorice de evoluție și dezvoltare: 1) perioada preclasică (sec. X-XV); 2) perioada clasică (sec. XVI-XVII); 3) perioada modernă (din anul 1680 și până în prezent).

În această sumară prezentare am invocat variate tipuri de corelații ale limbilor literare (română, franceză, italiană, spaniolă) cu dialectele și graiurile lor, ceea ce ne face să constatăm că acest proces, în diferite limbi, s-a produs în mod diferit. Deosebirile au fost determinate de specificul politic, economic și cultural al fiecărei țări în parte. Cert rămâne însă faptul că soarta fiecărei limbi literare este direct legată de istoria și cultura poporului său, în toate epocile și perioadele, de la apariție și până în prezent.

Pe drumul istoric de formare a limbilor literare, deși atestăm multe deosebiri, nepotriviri, totuși au existat și multe lucruri asemănătoare. În primul rând, toate limbile literare au la baza apariției lor un dialect sau grai, care, la un anumit moment istoric, s-a impus din punct de vedere cultural, politic sau economic, devenind formă comună de exprimare lingvistică a unui popor, iar celelalte graiuri sau dialecte, conformându-se acestuia, interacționează secole la rând întru desăvârșirea lui. În al doilea rând, toate limbile literare dispun de vechimi seculare, de la apariția și până la lansarea lor, până a ajunge în faza optimă de modernizare. Astăzi, superdezvoltarea terminologiilor profesionale a făcut ca niciun dialect sau grai, din orice limbă, să nu-și mai poată croi un drum istoric al evoluției lui

într-o limbă literară. Acest destin fatal îl poate avea, cu siguranță, și glotonimul „limba moldovenească”, care denumește un grai și nu o limbă.

Toate limbile literare, indiferent de modul cum s-au format, mai devreme sau mai târziu, mai repede sau mai încet, întotdeauna au interacționat cu dialectele și graiurile lor. Granițele interacțiunii limbilor literare cu dialectele și graiurile lor nu sunt nicicând închise, ceea ce face ca problema corelației limbă literară – dialect sau grai să nu-și piardă niciodată actualitatea, rămânând un aspect important al teoriei și istoriei limbilor.

Fenomenul apariției sau lansării istorice a unei limbi literare se produce cu mult mai devreme decât timpul conștientizării ei, cu mult mai înainte de trezirea interesului special față de această limbă și cu mult mai înainte de scrierea operelor lingvistice (literar-artistice) consacrate. Tot un decalaj constituie și faptul că în știința limbii interesul față de norma literară a apărut relativ târziu, cu toate că în conștiința unor cărturari ai uneia sau a altei culturi naționale acest interes a apărut cu mult mai înainte de consolidarea națiunii. Altfel, înaintea sec. al XIX-lea, au vorbit și au scris despre norma limbii literare Dante și Boccaccio în Italia, Martin Luther în Germania, Cervantes și Lope de Vega în Spania, Mihail Lomonosov în Rusia, Dimitrie Cantemir în Țările Române.

Deși din punct de vedere cronologic drumurile limbilor literare diferă între ele, procedura „tehnică”, mecanismul propriu-zis de formare a limbilor literare este aproape identic și constă, după părerea noastră, din următoarele realități: 1) toate limbile literare au avut la bază un dialect sau grai, care s-a impus în trecutul istoric; 2) toate dialectele sau graiurile lansate au trecut la început prin fazele promovării, popularizării și răspândirii lor; 3) toate limbile literare și-au început modernizarea prin procesul de gramaticalizare; 4) orice gramaticalizare a unei limbi literare constă din elaborarea și scrierea cărților și a tratatelor de gramatică; 5) faza optimă de modernizare a unei limbi literare este semnalată de apariția celor mai consacrate opere literar-artistice ale celor mai distinși scriitori naționali și de funcționarea oficială a limbii literare în toate domeniile și sferile vieții sociale ale unei țări.

Deși limbile literare funcționează de secole, noțiunea științifică (teoretică) de limbă literară a fost validată de știința limbii abia la începutul secolului al XX-lea. La baza acestei întârzieri au stat mai multe cauze obiective, provenite din mersul firesc al istoriei și dezvoltării statelor naționale și din realitatea istorică a lingvisticii ca știință a limbii, ceea ce poate fi explicat în felul următor:

a) Se știe că noțiunea de limbă literară constituie numai un aspect al noțiunii de limbă națională (aspectul elevat, cult, normat, îngrijit etc.), iar aceasta, după părerea noastră, înseamnă că noțiunea teoretică de limbă literară n-a putut să apară înaintea noțiunii științifice de limbă națională (din care provine limba literară), tot așa cum nici noțiunea teoretică de limbă națională n-a putut să preexiste noțiunii de stat național. Noțiunea științifică de stat național a fost ratificată social-politic și istoric abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea, deși statele naționale existau de mai bine de o mie de ani. Fenomenul validării, confirmării statelor

naționale a fost posibil numai după războaiele lui Napoleon al III-lea și după Revoluția burgheză din Franța de la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Anume aceste două evenimente, trezind cu adevărat interesul de stat național în Europa și în întreaga lume, au generat, drept consecință, declararea oficială a statelor naționale. După aceste două evenimente de anvergură, apare, stringent, și necesitatea unei culturi naționale, ceea ce este de neconceput fără o limbă națională de cultură, adică fără o limbă literară. Prin urmare, toate aceste noțiuni (stat național, limbă națională și limbă literară) nu sunt niște apariții anacronice, ci au fost generate, succesiv, de funcționarea unui sistem coerent și consecvent: mai întâi noțiunea de stat național, apoi noțiunea de limbă națională și numai după aceasta se confirmă și noțiunea de limbă literară;

b) Nici din punct de vedere lingvistic (al științei limbii) noțiunea teoretică de limbă literară n-a putut fi definită mai devreme de începutul sec. al XX-lea. Căuzele acestei întârzieri trebuie căutate în concepțiile care au dominat lingvistica veacului al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Este știut că lingvistica, știința a limbii, a apărut abia în prima jumătate a sec. al XIX-lea (anul 1816), având însă la început ca obiect studiul istoric și comparativ al limbilor indo-europene, iar lingvistica din a doua jumătate a veacului al XIX-lea era influențată de principiile istoriste ale curentului neogramatist. Potrivit concepțiilor lingvistice ale neogramaticienilor, limba literară era considerată un aspect artificial în raport cu limba populară. De aceea, neogramatienii plasau limba literară în afara preocupărilor științei limbii. Noțiunea științifică de limbă literară intră în laboratorul cercetărilor lingvistice abia după apariția dihotomiilor lui Ferdinand de Saussure (1840-1913), mai bine zis, după apariția renumitului *Cours de linguistique générale* (1916). Susținând două importante exigențe privind organizarea științei limbii (lingvistica trebuie să ajungă a-și delimita obiectul cercetării și să clarifice despre ce fel de entități vorbește), Ferdinand de Saussure a demonstrat autonomia epistemologică a lingvisticii în teoria cunoașterii științifice, prin care a fost recunoscută în calitate sa de știință a unui gen anumit de valori. Numai după această descoperire a marelui lingvist genevez noțiunea de limbă literară devine aspectul cel mai fortificat al lingvisticii.

Toate acestea ne fac să conchidem că nicio noțiune n-a putut să apară înainte de a i se crea o bază obiectivă reală și motivată: noțiunea științifică de limbă literară n-a putut să apară înaintea lingvisticii ca știință a limbii, iar lingvistica a trebuit să parcurgă un anumit itinerar până când noțiunea de limbă literară a putut să intre în sfera preocupărilor sale.

Toate limbile și-au decis statutul lor de limbi literare, de limbi de cultură nu numai prin interacțiunea lor cu dialectele și graiurile înrudite, dar și printr-o aprigă luptă cu o altă limbă precursoră, considerată, în Epoca Medievală, limbă de cultură și chiar limbă sfântă. Astfel, limba română, pentru a-și asigura dreptul firesc, a trebuit să lupte împotriva slavonei, tot așa cum franceza, germana ș.a. au luptat împotriva latinei etc. Aceasta ne face să conchidem faptul că funcționarea a două limbi de cultură, oficial, într-un stat național, este imposibilă încă din epoca premodernă, darămite în condițiile actuale. Astăzi, într-un stat național,

suveran și independent, nu pot funcționa în paralel, simultan, două limbi literare, două limbi de cultură. În ultimii '60-'70 de ani progresul tehnico-științific a devenit atât de performant, încât orice limbă literară (în cazul în care într-un stat s-ar cere funcționarea oficială a două limbi) poate deveni avantajoasă, prioritară și profitabilă, dacă, bineînțeles, deține supremație în mecanismul comunicativ-informațional al statului. În ultimele sferturi de secol nu câștigă întâietate limba literară care antrenează, numeric, majoritatea vorbitorilor, dar limba care dispune de o bază materială mult mai mare și care monopolizează presa și sistemul audiovizualului.

Dacă într-un stat național, suveran și independent, ar fi decretate două limbi oficiale, statul respectiv ar fi pus în dificultatea de a promova două politici naționale de stat, ceea ce este ireal, absurd chiar: aceasta ar însemna două culturi naționale într-un singur stat național, fenomen ce ar submina verticalitatea statală și centralizarea democratică a țării. Din aceste motive, considerăm că este mai mult decât periculos a se decreta limba rusă a doua limbă oficială în Republica Moldova. Astăzi, deși cu referire la limba rusă există doar un amendament în Legislația lingvistică a țării noastre, aceasta funcționează, din păcate, la parametri mult mai largi decât limba oficială, limba română, care reprezintă limba poporului istoric, băștinaș, limba poporului-întemeietor al acestui stat. Limba rusă a acaparat astăzi aproape optzeci la sută din presa, radioul și televiziunea Republicii Moldova, ceea ce contravine normelor internaționale, și demonstrează că avem un stat subminat, nu numai lingvistic, dar și cultural, și politic, și economic.

NOTE

¹ *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, coordonator: Ion Gheție, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 78.

² Ștefan Munteanu, Vasile Țăra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978, p. 17.

³ R. A. Budagov, *Литературные языки и языковые стили*, Moscova, 1967, p. 375.

⁴ R. A. Budagov, *ibidem*, p. 375.

⁵ Ștefan Munteanu, Vasile Țăra, *ibidem*, p. 31.

⁶ B. P. Hasdeu, Apud: Ștefan Munteanu, Vasile Țăra, *ibidem*, p. 31.

⁷ Ion Coteanu, *Româna literară și problemele ei actuale*, București, 1961, p. 49.

⁸ Gavriil Istrati, *Limba română literară*, București, 1970, p. 44.

⁹ Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii, Mica enciclopedie*, Chișinău, 1994.

¹⁰ Marius Sala..., *ibidem*.

¹¹ Marius Sala..., *ibidem*.

¹² *Istoria Europei*, Coordonatori: Jean Carpentier, Fr. Lebrun ș.a. (traducere din limba franceză), București, 1997.

¹³ *История лингвистических учений*, Moscova, 1975, p. 35.

¹⁴ Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, ediția a III-a, București, 2001, p. 62.

**Alexandru DOCUMENTE
BANTOȘ APARTINÂND
ISTORIEI ȘI VIITORULUI**

Publicăm, la sugestia cititorilor, câteva texte cu valoare de document legate de poziția Academiei de Științe a Moldovei în problema denumirii corecte a limbii noastre. Pentru multă lume dovezile inserate în acest număr de revistă, evident, nu constituie o noutate, deoarece au fost tipărite în presa vremii. Cine însă are acum posibilitatea de a răsfoi ziarele și revistele de altădată, ne întreba unul dintre cei care ne-au îndemnat să aducem în actualitate aceste importante acte intrate în analele științei filologice? Respectivele documente, îndărătul cărora se află destinul mutilat al multor generații de lingviști basarabeni, care, umiliți ca ființe sociale și condamnați la tăcere ca exponenți ai științei, nu au avut dreptul să spună lucrurilor pe nume, sunt mărturia unei justiții și a demnității redobândite tardiv de către savanți. Acest lucru s-a văzut atunci când, pentru puțin timp, ideologia a încetat să mai dicteze, iar oamenii de știință au obținut libertatea de a mărturisi adevărul. Mai poate fi pusă la îndoială azi consistența și veridicitatea numeroaselor argumente invocate de către lingviștii autohtoni și de peste hotarele Republicii Moldova, mai poate fi trecută cu vederea concepția identitară, tranșantă, exprimată repetat, în ultimul deceniu al vieții sale, de către patriarhul lingvisticii de la noi, unul dintre întemeietorii institutului academic de profil, Nicolae Corlăteanu?

Am decis republicarea textelor și pentru că în primăvara curentă factori de răspundere de la Academie, constrânși, zice-se, să dea seamă pentru faptele temerarilor filologi de acum un deceniu și ceva, căutau și nu găseau textele în cauză, iar când au fost să le găsească, au pornit în căutarea originalelor de arhivă... Or, poziția Academiei în problema limbii române nu mai poate fi schimbată, nici lichidând Institutul de Filologie, nici reducând la tăcere specialiștii, nici chiar desființând Academia. Valoroasele documente aparțin deja istoriei și viitorului.

ȘEDINȚA LĂRGITĂ A PREZIDIULUI ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA PENTRU DISCUTAREA ȘI APROBAREA RĂSPUNSULUI SOLICITAT DE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

Pe data de 9 septembrie a.c. Prezidiul A.Ș.M. s-a întrunit într-o ședință lărgită cu participarea membrilor Academiei – specialiști în domeniu, a directorilor de institute și a mai multor șefi de servicii de la Secția de Organizare. Pe ordinea de zi a figurat o singură problemă – examinarea variantelor de răspuns ale A.Ș.M. la Hotărârea Parlamentului „Cu privire la necesitatea abordării științifice a istoriei și folosirii glotonimului *limba moldovenească* din 28 iulie 1994, pregătită de membrii Academiei care activează în domeniul filologiei (Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anatol Ciobanu, Haralambie Corbu, Nicolae Corlăteanu).

În cuvântul său de deschidere președintele A.Ș.M., dl acad. Andrei Andrieș, a menționat că nu e nimic neobișnuit în faptul că Parlamentul Republicii Moldova s-a adresat Academiei, solicitându-i opinia competentă într-o problemă de știință. Și nu e vorba că Parlamentul n-ar fi fost informat asupra opiniei specialiștilor de la Institutul de Lingvistică și a unor prestigioase foruri științifice cu privire la limba vorbită în Republica Moldova. Hotărârea Parlamentului de a solicita opinia Academiei în problema dată își găsește explicație în faptul că unele aspecte ale problemei necesită precizări suplimentare.

Pentru a onora solicitarea Parlamentului și a formula un răspuns competent, a menționat dl A. Andrieș, au fost convocați filologii membri ai Academiei, care au elaborat și au prezentat Prezidiului A.Ș.M. spre discutare și aprobare trei variante de răspuns.

În continuare academicianul coordonator al Secției de Științe Umanistice dl Silviu Berejan a făcut o retrospectivă a problemei, încadrând-o în contextul larg al evoluției lu-

crurilor în ultima jumătate de secol. Mai întâi, acad. S. Berejan a atras atenția celor prezenți asupra consecințelor nefaste pentru știința Republicii Moldova pe care le-ar implica acceptarea perimatului glotonim *limba moldovenească* pus din nou în circulație de actualul Parlament. În felul acesta, lingvistica din Republica Moldova ar fi aruncată cu cel puțin cincizeci de ani în urmă, revenindu-se astăzi la o stare de lucruri demult depășită sub toate aspectele. Suntem puși, a menționat raportorul, în situația de a demonstra, pentru a căta oară, adevăruri științifice bine cunoscute, devenite axiomatice, precum sublinia recent și membrul titular al A.Ș.M. scriitorul Ion Druță. De aceea, a precizat dl Silviu Berejan, „nu voi prezenta un raport propriu-zis de elucidare a esențelor, – cu atât mai mult cu cât toți membrii Prezidiului A.Ș.M. cunosc problema fie din materialele prezentate astăzi, fie din cele publicate în presă –, ci voi expune doar niște date suplimentare care vor contribui, sper, la luarea unei decizii juste”.

Problema limbii a fost discutată în Republica Moldova la mai multe foruri speciale. Mai întâi de toate, a fost o conferință la Chișinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării științifice adecvate a limbii utilizate în Moldova. La această conferință, în raportul acad. V. Șişmariov, s-a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii literare folosite în Republica Moldova și în România. Mai târziu, problema unității limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994. Cu toate acestea, în prezent s-a creat o anume situație în ceea ce privește denumirea ei.

Apare ideea că: „Da, limba e una, dar e vorba, în cazul nostru, de denumire. Iar denumirea ce-i? E pur și simplu o etichetă”. Or, lucrurile nu sunt atât de simple, pentru că denumirea fixată actualmente în Constituție va atrage după sine urmări dezastruoase de lungă durată pentru întreaga noastră cultură. Acest lucru este incontestabil. Putem spune chiar că deja se fac simțite anumite presiuni, deschise și foarte agresive, în ceea ce privește folosirea termenului de *limba română*, care este singurul termen admis pentru limba literară atât de la noi, cât și din România. Altă denumire nu poate fi, precum nici altă limbă nu s-a constituit, nimeni n-a format-o, nimeni n-a ajuns să ridice la nivel de limbă a culturii vorbirea (care are particularități specifice reale) din Republica Moldova și din Moldova de dincolo de Prut, vorbire care se încadrează în subdialectul moldovenesc, ce nu se termină la Prut, nu se termină nici chiar la Carpați. Sub aspectul ariei sale de răspândire, idiomul romanic oriental are două mari ramuri: cea muntenească și cea moldovenească. Cea moldovenească cuprinde Republica Moldova, Moldova de până la Carpați, dar și Bucovina, și Nordul Transilvaniei, și Maramureșul, și alte regiuni care merg până aproape de granița de vest a României. Ramura muntenească cuprinde Muntenia, dar și Sudul Moldovei istorice, Sudul Transilvaniei, Oltenia, Dobrogea.

Deci nu ne putem opri la Prut, oricât am vrea. Iar limba de cultură, care s-a format pe baza tuturor graiurilor de pe teritoriul locuit de populația romanizată, a cuprins particularitățile esențiale ale acestor graiuri, și, în primul rând, ale celor două mari ramuri de care am vorbit. Deci nu există o altă limbă literară care s-ar

fi statornicit aici, pentru că aceasta nu se face într-un an, în zece ani sau chiar în câteva decenii. Istoria a lucrat în decursul secolelor până a ajuns să fie demonstrat și științific cunoscutul adevăr că limba română este o limbă unitară, formată pe baza tuturor graiurilor și subdialectelor din Nordul Dunării în primul rând. Graiurile, limba vorbită, vorbirea regională, locală este tot domeniul nostru; tot noi, lingviștii, care ne ocupăm de limba română, ne ocupăm și de ele: le înregistrăm, le studiem pe teren, le valorificăm. Dar nu se poate spune că acesta este mijlocul de comunicare cultă în Republica Moldova.

Consider că materiale au fost multe și cine a vrut să se documenteze, cine a vrut să cunoască situația a avut posibilitatea să-și satisfacă curiozitatea, chiar și cei care nu sunt specialiști și n-au nevoie de detalii de acest fel; în definitiv, nu e nevoie ca toată lumea să facă lingvistică.

În încheiere, a spus dl S. Berejan, consider că toate cele întâmplate cu fixarea glotonimului *limba moldovenească* în Constituție încap bine între două maxime latinești. Prima: *Ignorantia non est argumentum*, pentru că asta o știau încă strămoșii noștri (dacă nu știi, nu știi, nimeni nu te învinuiește; dar neștiința nu poate fi nici argument). Și a doua: *Errare humanum est, perseverare diabolicum*. Or, suntem în fața faptului când se perseverează anume în eroare.

Comunicarea acad. S. Berejan a fost completată de vicepreședintele A.Ș.M., acad. Haralambie Corbu, care a menționat că, dacă s-ar proceda la o abordare istorică mai profundă a problemei discutate, s-ar putea găsi situații analogice în secolul al XIX-lea și, mai ales, în deceniul al patrulea al secolului nostru, când în Republica Autonomă Moldovenească s-a revenit la grafia latină, la limba literară, la scriitorii clasici. După cum vedem, a continuat oratorul, în 1951 s-a revenit la aceeași problemă, discuția susținându-se, firește, cu noi argumente și la alt nivel. Să nu uităm că lucrurile acestea s-au făcut în anii când mai trăia Iosif Vissarionovici Stalin și se știe bine cu ce s-a încheiat perioada anilor 1931-1937.

Tendința de a promova o limbă literară veritabilă, a menționat dl H. Corbu, a fost dintotdeauna o tendință a intelectualității, deoarece nu se poate face cultură într-o limbă provincială, care a rămas la nivelul anului 1812. Cu părere de rău, evoluția firească a limbii la noi a fost stopată, deoarece am fost ruși de masivul lingvistic românesc. Cu toate acestea, intelectualitatea a încercat în repetate rânduri să depășească această stare de lucruri. Dacă ne referim la situația actuală de la noi, observăm că se încearcă a atribui problemei în discuție un caracter pur terminologic. Or, lucrurile nu sunt tocmai de așa natură. Vorba e că terminologia pe care vrem s-o stabilim trebuie să acopere realitatea lingvistică și să corespundă adevărului științific. Nu se poate înlocui întregul cu o parte a lui, adică nu se poate substitui limba literară comună cu unul dintre subdialectele ei.

Atât în 1932, cât și în 1952, a continuat domnul vicepreședinte, era absolut clar că Alecsandri, Eminescu, Creangă, recunoscuți drept clasici și ai literaturii moldovenești, au scris într-o singură limbă. Cu atât mai mult astăzi, când avem acces nu numai la piscurile literaturii, ci și la întreaga literatură românească, nu mai pot fi discuții în problema unității limbii, precum și a denumirii ei. Există o sin-

gură limbă și denumirea ei adecvată este *limba română*. Dar faptul că o parte a populației din Republica Moldova se consideră moldoveni, iar limba pe care o vorbesc – moldovenească, ne obligă să dăm dovadă de o anumită înțelegere și toleranță. Însă toleranță nu în ceea ce privește principiile – în Constituție trebuie să fie fixată *limba română*, altfel putem nimeri iarăși într-o zonă foarte acută. Fixând în Constituție adevărul așa cum este, putem să scoatem de pe tapet acest război lingvistic, terminologic care se duce la noi astăzi.

Luând cuvântul în cadrul discuțiilor, dl acad. Vasile Anestiadi și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că unii jurnaliști, precum și parlamentari, n-au conștientizat pe deplin seriozitatea problemei discutate. Dacă lingvistica modernă a demonstrat cu probe irefutabile că limba de pe ambele maluri ale Prutului este una și aceeași și că denumirea ei adecvată este *limba română*, acest adevăr axiomatic trebuie să devină lege pentru toată lumea. Știința trebuie să fie respectată de orice regim politic și orice putere de stat trebuie să se înconjoare de consilieri inteligenți, care pledează numai și numai pentru adevăr. Abandonarea adevărului științific duce, inevitabil, la deformări de ordin spiritual. De lucrul acesta m-am convins când lucram ca profesor la Telenești în anii 1944, 1945, 1946 și când mi s-a indicat să predau *moldovenește*, nu *românește*.

Referindu-se la declarațiile mișcării „Pro Moldova”, și anume la pasajele în care i se recomandă conducerii de vârf a Academiei „să mediteze adânc” și să răspundă: „<...> Academia de Științe a cărei țări ei o reprezintă, din sudoarea cărui popor au răsărit și se hrănesc împreună cu oastea lor de habilitați și mai puțin habilitați”, oratorul a menționat că profesionalismul și probitatea morală ale acestor consilieri din „Pro Moldova” lasă mult de dorit. Iar în ceea ce privește acuzațiile aduse lingviștilor că ar fi inconsecvenți în tratarea problemelor discutate astăzi, acad. V. Anestiadi a subliniat în mod special onestitatea și marele curaj de care au dat dovadă lingviștii care au încercat și în epoca totalitarismului să spună lucrurilor pe nume, dar mai ales acum când ne-am debarasat de ideologia sufocantă totalitaristă, au demonstrat onest care este adevărul științific, pe care noi, dacă suntem oameni de știință și dacă ținem la Academia noastră, avem obligația să-l susținem și să-l promovăm, indiferent de conjunctura politică. Trebuie să conștientizăm marele pericol pe care îl reprezintă tendințele actuale de a abandona profesionalismul atât în știință, cât și în alte domenii de activitate. Să-l conștientizăm și să atenționăm opinia publică asupra acestui pericol.

În încheiere dl acad. V. Anestiadi a propus ca Prezidiul A.Ș.M. să adreseze Președintelui Republicii Moldova următorul apel: „Ținând cont de axiomele științifice cu privire la unitatea limbii române și la denumirea ei, axiome recunoscute atât pe plan național, cât și internațional, precum și de starea socială tensionată, vă solicităm, domnule Președinte al Republicii Moldova, în calitatea Dumneavoastră de garant al tuturor cetățenilor Republicii Moldova, prin decret prezidențial să suspendați articolul 13 al Constituției Republicii Moldova până la legalizarea termenului *limba română* în Constituție”.

Domnul acad. Sergiu Rădăuțanu s-a declarat întru totul de acord cu cele expuse de lingviști în răspunsul prezentat, menționând că avem de a face cu o singură limbă literară, care este *limba română*. Sunt de acord, a subliniat dl S. Rădăuțanu, cu cele spuse de dl Anestiadi. Profesorii trebuie să știe ce vor preda. S-a creat o situație penibilă: generația care ieri a studiat și a susținut examenul la limba română astăzi nu mai știe ce obiect va studia în calitate de limbă maternă – limba română sau așa-zisa *limbă moldovenească*. Și noi, și domnii din Parlament trebuie să înțelegem ce dificultate creăm școlii și învățământului în general: pentru că noi discutăm, iar profesorii trebuie să lucreze. În ultimul timp a scăzut atenția față de limbă. Valul acesta de luptă pentru limba literară trebuie folosit pentru a spori interesul față de limba română, pentru a aprofunda cunoștințele noastre în materie de limbă literară.

Academicianul Ilie Untilă consideră că versiunea de răspuns prezentată de lingviști este bine gândită și reflectă întru totul adevărul. Și dacă a venit vorba de adevăr, a subliniat Domnia Sa, s-ar cuveni să-l formulăm cu maximum de claritate și să ne amintim că anume în 1940, în urma pactului Ribbentrop-Molotov și a ocupației Basarabiei de către sovietici, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și a fost impusă oficial *limba moldovenească*. Acesta e adevărul și nu avem de ce ne teme a-l spune. Să nu ne închipuim că dacă vom vota *limba moldovenească*, pierzându-ne demnitatea, vom obține liniștea și pacea pe acest pământ și liderii de la Tiraspol se vor dezice de ambițiile lor secesioniste. Dimpotrivă. La ora actuală se pierde, se distruge tot ce a fost câștigat în ultimii ani. Și noi, ca oameni cinstiți, trebuie să spunem care este realitatea și să nu ne ascundem de ea ca struțul care-și bagă capul în nisip. Asta e tragedia neamului nostru. Dacă vom descrie istoria just, va deveni limpede de unde s-a luat *limba moldovenească* pe acest pământ. Ea n-a fost limbă moldovenească... Doar până în 1812 pe ambele maluri ale Prutului se vorbea una și aceeași limbă. E cel puțin neserios să crezi că după o sută cincizeci de ani de ocupație la noi s-a format o limbă nouă. Altceva e că peste Prut limba și-a continuat dezvoltarea ei firească, pe când la noi această dezvoltare a fost întrucâtva încetinită.

În încheiere acad. Ilie Untilă a declarat că susține propunerea acad. V. Anestiadi de a adresa Președintelui Republicii Moldova un apel privind suspendarea articolului 13 al Constituției și a subliniat în mod special necesitatea de a conștientiza pericolul pe care-l poate aduce perpetuarea stării de lucruri legiferate astăzi. Nu e vorba de un joc de cuvinte: moldovenesc, românesc... E vorba de niște consecințe foarte grave atât pentru copii, elevi, cât și, mai ales, pentru limbă în general, care se poate dezvolta normal doar în mediul ei amplu. Chestiunea dată trebuie rezolvată urgent, pentru că începe anul școlar și lucrurile nu mai pot fi târăgănite.

Academicianul Gheorghe Ghidirim s-a declarat îngrijorat de soarta copiilor și a nepoților noștri cărora Ministrul Învățământului dl Gaugaș le-a promis un dicționar moldovenesc-românesc (sic!). Situația creată, a continuat Domnia Sa, se explică prin existența a două lucruri: conformismul și agnosticismul. Încă agnosticul Du Bois-Reymond spunea că *Ignoramus et ignorabimus*, adică „nu știm și nici nu vrem să știm”. Iată aceasta e situația de la noi în momentul de față. Dar

se cunoaște și altceva: în Evul Mediu papa de la Roma i-a răspuns unui rege din Germania că: *Nec regnum non est supra grammaticos*. Deci nici chiar Parlamentul nu poate domina gramatica, adică știința.

Insist ca adevărul să fie primar, să nu se înțeleagă că aceasta e doar părerea lingviștilor, ci că, bazându-se pe opinia lingviștilor, Prezidiul A.Ș.M. aprobă astăzi versiunea de răspuns la apelul Parlamentului. Și al doilea lucru, referitor la propunerea dlui acad. Anestiadi de a face un demers către Președintele Republicii Moldova, care într-adevăr este un garant pentru absolut toți locuitorii, indiferent de opțiune politică, confesiune și așa mai departe. Menționez că, dacă nu vom face acest lucru, discuțiile în Parlament pot să dureze la infinit. Dar anul de învățământ a început deja. De aceea rezolvarea problemei trebuie urgentată.

Dl academician Mihai Cimpoi a atras atenția asistenței asupra inutilității acestor discuții, deși, pe de altă parte, există și o utilitate: e vorba de comunitatea științifică internațională și trebuie să avem obrazul curat în fața acestei comunități. Academia noastră trebuie să spulbere speculațiile care se fac în jurul acestei probleme, demonstrând că noi pledăm pentru adevărul științific, pentru adevărul istoric. În felul acesta vom curma tot ce se mai insinuează prin rubricile gazetelor noastre. S-a menționat deja că avem de a face cu o axiomă, cu un adevăr axiomatic și discuțiile în problema dată sunt absolut de prisos. Bineînțeles, Parlamentul ne poate provoca și la alte discuții „științifice”, din moment ce se afirmă că cercul are 380°, iar triunghiul are patru laturi. Acad. M. Cimpoi și-a declarat adeziunea la opinia colegilor care au accentuat că sub acest glotonim se ascund mai multe dedesubturi, despre care, de altfel, Domnia Sa a scris în „Literatura și Arta” și nu e cazul să le mai repete.

Dl academician Mihai Lupașcu a relatat că problema dată a fost discutată în repetate rânduri în Parlament, în diferite comisii, discuțiile însă nu se purtau la nivel științific, ci pornindu-se de la cu totul alte considerente. Faptul că dl P. Lucinschi a venit cu inițiativa de a solicita opinia Academiei trebuie apreciat pozitiv: cine vrea să cunoască adevărul poate să-l cunoască. Aș mai dori să subliniez, a continuat acad. M. Lupașcu, că dacă luarea de cuvânt la radio a marelui scriitor acad. Ion Druță, precum și articolul Domniei Sale apărut în „Moldova suverană” ar fi anticipat votarea Constituției, atunci faptul ar fi dus la limpezirea și înțelegerea multor lucruri. Cele întâmplute să ne fie de învățătură: există încă multe probleme complicate, care se cer rezolvate, și noi nu trebuie să așteptăm semnalul de sus: ia expuneți-vă părerea! Noi trebuie să acționăm cu mai multă promptitudine, să ne expunem opinia cu competență și să demonstrăm astfel că fără știință astăzi nu poate fi rezolvată nicio problemă. Eu am vorbit nu o singură dată și în Parlament că ignorarea științei duce la distrugerea societății. Atitudinea mea ca deputat în Parlament față de această problemă a fost una și aceeași – termenii *limba moldovenească* și *limba română* sunt identici: ei denumesc una și aceeași realitate, una și aceeași limbă. În privința denumirii – română sau moldovenească – vreau să spun că o mare parte din vină o poartă oamenii de știință. Unii nedoritori ca limba noastră să fie numită *română* speculează presupusa lipsă de principialitate a specialiștilor. Ei ne întrebă: ieri spuneai una, iar astăzi spunei alta, deci când ați

spus, dlor savanți, adevărul? De aceea trebuie să fim principiali până la sfârșit, așa cum suntem astăzi, și să nu ne schimbăm opiniile odată cu schimbarea puterii, a partidelor. Partidele vin și se duc, iar adevărul științific rămâne.

Acad. Dumitru Ghițu a subliniat în mod deosebit importanța A.Ș.M. în calitate de consilier colectiv al Parlamentului și al Guvernului Republicii Moldova, deși se întâmplă, și nu rareori, ca Academia să rămână în urma evenimentelor în rezolvarea unor probleme de mare importanță și actualitate. Astăzi noi trebuie să demonstrăm opiniei publice că ne situăm pe poziții științifice, că Academia este templul unde sălășluiește adevărul și se caută adevărul. Aș vrea să se știe, a continuat dl acad. Ghițu, că nu e corect, ba chiar avem de-a face cu un șantaj ascuns, când se admite sau se lansează ideea că un membru sau altul al Prezidiului A.Ș.M. poate decide soarta limbii. Și dacă a venit vorba de șantaj în știință, să ne amintim de situația de nu demult a lingviștilor care erau forțați de C.C.-ul atotștiutor să pună în circulație idei străine științei. Și nu spuneam noi deseori: mulțumesc ție, Doamne, că nu sunt lingvist?

Bineînțeles, avem cu toții păcate, dar acum, când există posibilitatea să scăpăm de ele, să ne spălăm obrazul și să rămânem cu conștiința curată – să nu ratăm această ocazie și să spunem lucrurilor pe nume, așa cum au procedat lingviștii în răspunsul propus spre discuție.

Acad. Vsevolod Moscalenco a atras atenția asupra oportunității sugestiei dlui acad. V. Anestiadi privind necesitatea unor acțiuni eficiente în vederea întreruperii acțiunii articolului 13 al Constituției până la legiferarea adevărului științific, adică existența unei singure limbi de cultură și de o parte, și de alta a Prutului – limba română. Mai pe larg, mi-am expus părerea în această problemă și în presă, a menționat Domnia Sa, de aceea nu voi insista aici cu argumente.

Domnul acad. Teodor Furdui s-a referit la necesitatea de a specifica în *Răspunsul* A.Ș.M. către Parlament că acesta reprezintă opinia Academiei, adică a tuturor membrilor ei, inclusiv a nespecialiștilor în materie de limbă, dar argumentată și expusă de specialiști, de persoane competente.

La discuție au luat parte și alți membri ai Academiei.

Președintele A.Ș.M. acad. Andrei Andrieș a formulat o serie de precizări și sugestii.

Mai întâi, în ceea ce privește expresia „limba moldovenească este identică cu limba română”. Este o formulare greșită care camuflează ideea existenței a două limbi, a susținut Domnia Sa. Trebuie să spunem clar: avem de a face cu o singură limbă – limba română, pe care unii, aici, în Republica Moldova, o numesc și limbă moldovenească.

Alt aspect. Trebuie să fie clar pentru toată lumea că noi nu ne implicăm în jocuri politice. Răspunsul nostru trebuie să aibă o ținută academică, să fie expus, precum, de altfel, au și procedat lingviștii, în termeni științifici și susținut cu argumente științifice.

DECLARAȚIA ADUNĂRII GENERALE ANUALE A ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Adunarea Generală Anuală a Academiei de Științe a Moldovei confirmă opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi din republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului A.Ș.M. din 9.09.'94), potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ.

Prezenta Declarație urmează a fi dată publicității.

28.02.96

„Limba Română”, nr. 2 (26), 1996

Știm cum au procedat parlamentarii, dar suntem obligați să știm de ce au procedat așa și nu altfel, să fim în stare să dezvăluim și cauzele acestui comportament. Ar fi cel puțin nerespectuos să credem că deputații au dorit să ne facă nouă un rău. Se știe doar că în urma vicisitudinilor de care ne-a făcut parte istoria ne-am ales cu o conștiință în multe privințe deformată și multe neadevăruri ce ne-au fost cultivate cu insistență pe parcursul deceniilor s-au înrădăcinat în conștiința a numeroși concetățeni. De aceea datoria noastră, a oamenilor de știință, a întregii intelectualități este să folosim toate mijloacele admise într-o societate civilizată pentru a-i ajuta pe cei ce au avut de suferit de pe urma ideologiei totalitare să revină la starea spirituală normală, la mentalitatea adecvată adevărilor istorice și științifice.

În încheierea ședinței răspunsul prezentat de lingviști a fost supus votului. Cei 11 membri ai Prezidiului A.Ș.M., prezenți la ședință: Andrei Andrieș, Vasile Anestiadi, Silviu Berejan, Haralambie Corbu, Dumitru Ghițu, Gheorghe Ghidirim, Mihai Lupașcu, Vsevolod Moscalenco, Sergiu Rădăuțanu, Ilie Untilă, Gheorghe Șișcanu (au lipsit, fiind în concediu: Nicolae Andronati și Andrei Ursu), au votat unanim varianta mai amplă de răspuns al A.Ș.M. la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994.

Pentru conformitate:

Ion EȚCU, Tamara RĂILEANU

„Limba Română”, nr. 4 (16), 1994, p. 4-10

RĂSPUNS LA SOLICITAREA PARLAMENTULUI REPUBLICII MOLDOVA PRIVIND ISTORIA ȘI FOLOSIREA GLOTONIMULUI „LIMBA MOLDOVENEASCĂ”

**(OPINIA SPECIALIȘTILOR FILOLOGI
AI ACADEMIEI, ACCEPTATĂ LA ȘEDINȚA
LĂRGITĂ A PREZIDIULUI A.Ș.M.)**

În problema limbii literare și a celei vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a istoriei și folosirii glotonimului *limba moldovenească*, știința lingvistică s-a pronunțat demult. S-a vorbit la o serie întreagă de întruniri naționale și internaționale ale lingviștilor. Au fost date publicității rezoluții și declarații speciale. Au fost adresate apeluri directe și Parlamentului Republicii Moldova în chestiunea dată cu rugămintea de a ține cont de adevărul științific, cunoscut și recunoscut de toți cercetătorii în domeniu. A făcut acest lucru și Academia de Științe a Moldovei prin Institutul de Lingvistică.

La modul generalizat opinia e următoarea.

E bine cunoscut faptul că glotonimul *limba română* a fost moștenit din latină de la etnonimul *romanus* „care ține de Roma”. După opinia lui V. Pârvan, sub influența slavă, *a* înainte de *n* trece cu timpul în *â*. Deci *romanus* în pronunțare populară a devenit *român*. Glotonimul *limba românească* (*română*) a fost denumirea vorbirii populației romanizate de pe tot teritoriul celor două mari grupuri dialectale romanice din nordul Dunării – muntenesc și moldovenesc, păstrându-se aici și după formarea celor trei principate: Transilvania, Muntenia și Moldova.

Deși în izvoarele istorice medievale se utiliza și termenul *limba moldovenească*, cărturarii și oamenii de cultură ai timpului subînțelegeau prin această denumire un subdialect (grai) al limbii române comune, dându-și bine seama de unitatea glotică românească de pe întreg teritoriul dacoromân („Locuitorii Valahiei și Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii...”; „Noi, moldovenii, la fel ne spunem români, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească, ci românească” – Dimitrie Cantemir; Moldovenii nu întreabă „știi moldovenește?”, ci „știi românește?” – Miron Costin).

La sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, dar mai ales după unirea principatelor de la 1859, pe baza graiurilor vorbite în Moldova, Muntenia și Transilvania, apare și se consolidează o limbă literară și o literatură clasică comună, numită deja oficial limba și literatura română.

Scriitorii clasici (Eminescu, Alecsandri, Russo, Negruzzi, Creangă și ceilalți, care au fost recunoscuți ca fiind ai noștri „luați” de dincolo de Prut cu tot cu limbă, firește), scriitorii de mai târziu (inclusiv Mateevici), scriitorii contemporani (începând cu Lupan, continuând cu Druță și terminând cu cei mai tineri), precum și oamenii de cultură din celelalte domenii (actori, gazetari, muzicieni, oameni de știință) au vorbit și au scris în această limbă literară unică.

Desigur că populația autohtonă dintre Prut și Nistru, după anexarea în 1812 a acestui teritoriu de către Rusia țaristă, a fost ruptă în mare măsură de procesul de unificare și statornicire a limbii literare moderne. Aici, confundându-se denumirea graiului local cu denumirea limbii, a continuat să se folosească neterminologic și denumirea *limba moldovenească*.

La aceasta au contribuit și factorii politici. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei”, țarismul declară *limba moldovenească* limbă oficială, alături de limba rusă (de altfel, Rusia țaristă, prin „Regulamentul organic”, decretase *limba moldovenească* drept limbă oficială și în Principatul Moldovei din timpul ocupației acestuia între anii 1828 și 1834). Această situație însă a fost păstrată numai până în 1828, când limba oficială este recunoscută din nou doar limba rusă, limba localnicilor fiind ulterior scoasă cu totul din uz. Denumirea dată a fost repusă în circulație abia la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX (iarăși în scopuri pur politice).

E bine cunoscută evoluția politică a teritoriilor din stânga Prutului și a Nistrului după 1917. În 1924 a fost organizată o formațiune politică cu anumite funcții formale statale – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, iar apoi, în 1940, a fost creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În perioada sovietică populației din aceste teritorii îi este impusă oficial denumirea *limba moldovenească*, care se contrapunea net limbii române (deși în perioada 1932-1938 în R.A.S.S.M. au fost introduse limba și literatura română și alfabetul latin, acțiune calificată ulterior ca o greșeală politică).

Deci contrapunerea care se făcea până nu demult se baza pe considerente de ordin politic, care nu aveau nici un suport de natură lingvistică, situație la care nu se mai poate reveni astăzi. Prin urmare, denumirea *limbii literare unice*, de care ne folosim cu toții în prezent, trebuie să fie cea adecvată, adică *română*.

Denumirea *moldovenesc*, *moldovenească* o poartă *vorbirea populară orală* folosită în Moldova (de pe ambele maluri ale Prutului și ale Nistrului), vorbire care are reale trăsături specifice (ce n-au intrat însă în limba literară) în comparație cu vorbirea din alte regiuni ale spațiului dunăreano-carpato-nistrean, locuit de populația romanizată de pe aceste teritorii. Dar ea este doar una din varietățile întregului glotic ce poartă denumirea generică *limba română*. În virtutea acestui fapt, denumirea unei varietăți nu poate fi dată întregului în totalitatea sa (căci fiecare varietate se include în întreg, ca o parte indispensabilă a lui). Cu atât mai mult cu cât pe baza diferitor varietăți ale întregului s-a constituit o limbă de cultură (limba literară), una singură – *limba română*. În această calitate ea a fost

consfințită prin tradiții îndelungate, fixate într-un corpus solid de monumente scrise, deserving cultura comună a tuturor purtătorilor acestor varietăți (inclusiv ai varietății moldovenești, care nu are și nu a avut niciodată o altă formă de manifestare literară bazată pe graiul moldovenesc).

Deci în Republica Moldova se poate vorbi despre graiul moldovenesc. Moldovenească poate fi numită vorbirea orală (dialectală) de aici. Se poate releva specificul moldovenesc al limbii române vorbite în Moldova istorică. Dar nu se poate vorbi despre o „limbă” moldovenească literară, scrisă, de cultură. Substituirea termenilor nu poate fi acceptată chiar dacă o parte din populație, în virtutea unor tradiții specifice locale, a întrebuițat și mai întrebuițează încă, neterminologic, glotonimul *limba moldovenească*.

A legifera astăzi faptul perimat că ar exista o limbă literară moldovenească deosebită de limba română literară comună înseamnă a legifera un neadevăr evident, și noi, reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr.

Așadar, limba literară (și în primul rând cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în Republica Moldova, ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limba română. Aceasta o demonstrează orice scriere de-a noastră. Cu specificul dialectal moldovenesc n-a scris și nu scrie nimeni în Republica Moldova.

În acest spațiu permanent au fost promovate normele limbii literare comune (alte norme literare noi nu avem, ele nu există pur și simplu). Nerespectarea acestor norme și acceptarea normelor *graiului* moldovenesc prin ridicarea lui la rangul de *limbă* înseamnă renunțarea imediată la toată tradiția scrisă (literară și științifică), și în primul rând la toți scriitorii clasici (inclusiv la Eminescu – „cel mai mare poet al românilor”, „Luceafărul poeziei românești” – și la Creangă – cel mai moldovean dintre scriitorii români, dar care a făcut manuale de limba română, nu de moldovenească), ca și la Mateevici, care au scris cu toții în limba literară comună, numită de ei înșiși română. Sub acest raport azi nu mai poate fi separat Eminescu de Coșbuc, Caragiale de Alecsandri, Sadoveanu de Rebreanu, Mateevici de Bolintineanu ș.a.m.d.

Istoria ne demonstrează printr-o mulțime de fapte reale că nu întotdeauna denumirea limbii coincide cu denumirea statului. În cazul Republicii Moldova au fost multe premise și argumente care au condus la proclamarea statului moldovenesc independent (deși era bine cunoscută comunitatea de limbă cu România). Existența acestui nou stat n-o pune la îndoială nicio țară din lume, inclusiv România. Iată de ce nici din punct de vedere politic astăzi nu este motivată excluderea din circulație a termenului *limba română*. Doar e bine cunoscut faptul că terminologia elaborată pe parcursul timpului, fixată și folosită azi la noi în toate actele oficiale, chiar și în noua Constituție, în documentele guvernamentale și administrative, în economie, inclusiv în industrie și, desigur, în știință, este parte componentă inalienabilă a limbii române literare. Fără utilizarea acestei terminologii nu poate exista și prospera o societate modernă, civilizată și nu poate fi scrisă nicio lucrare științifică.

Convingerea noastră este aceea că articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: „LIMBA DE STAT(OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ”.

Nicolae **DESPRE SURSELE DE FORMARE** **CORLĂTEANU A ROMÂNEI LITERARE**

Trei izvoare principale considera M. Eminescu că trebuie puse la baza formării și a dezvoltării limbii române literare:

a) vorbirea vie, limba vorbită pe întregul masiv romanic nord-dunărean (moldoveni, munteni, ardeleni, olteni, basarabeni, bucovineni etc.);

b) tradiția lingvistică și literară, cuprinsă în cărțile noastre vechi (literatura religioasă și cea populară, operele cronicarilor);

c) mijloacele de limbă folosite de scriitorii de mare talent, numiți scriitori clasici.

Relațiile dintre vorbirea vie a graiurilor, pe de o parte, și limba literară (sub forma ei scrisă, mai ales), pe de alta, Eminescu le considera ca raporturi dialectice între general și particular, căci fundamentalul și principalul încorporează diversitatea. „Aceste dialecte, scria poetul, stau în același raport cu limba scrisă, ca și mulțimea concretă de ființe organice de același fel, însă totuși deosebite de ele.” Este ceea ce numim astăzi (E. Coșeriu ș.a.) proces de abstractizare succesivă: întâi actul concret de vorbire (prima etapă de abstractizare), apoi eliminarea individualului și generalizarea socialului (a doua etapă de abstractizare).

În epoca modernă a limbii literare aspectul ei scris (dar și cel literar oral) se deosebește în plan sincron de varianta populară (și de cele regionale) printr-o aplicare mai strictă și mai consecventă a sistemului de norme academice, fixate în dicționare și în gramatici. Normele literare constituie un sistem de reguli unitare de întrebuintare a mijloacelor expresive ce conferă limbii literare o anumită stabilitate, unitate, ferind-o de utilizări subiective și incorecte.

---

* Fragment din comunicarea prezentată la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, Chișinău, 20-21 iulie 1995.

S-a spus, pe drept cuvânt, că Eminescu a fost cel mai harnic scriitor, care citea mereu cărțile înaintașilor săi, medita asupra fiecărui cuvânt folosit de ei. În acest mod în scrierile sale poetul căuta totdeauna cuvântul ce exprimă adevărul.

Poetul nota: „În hârtoage vechi am descoperit mai multe formații sintactice fermecătoare, mai multe timpuri, care au fost uitate, apoi conjuncții, prepoziții și adverbe și chiar două moduri noi, deși defective”. În acest tezaur al limbii vechi a aflat Eminescu, de exemplu, acea formă expresivă de mai mult ca perfect analitic, care apare și în *Lucefărul*:

„Iar apa unde a fost căzut
În cercuri se rotește”.

El scotea în evidență importanța cărților vechi, având în vedere toate operele scrise în perioada preclasică, mai ales cele ale cronicarilor moldoveni și munteni.

În diverse articole eminesciene aflăm aprecieri elogioase la adresa scriitorilor moldoveni. Astfel el sublinia că Varlaam „a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă”, că Negruzzi este „cel mai bun prozaist”, iar Alecsandri – „cel mai mare poet al nostru, care străbate secolele” și deșteaptă „dorul țării străbune”.

În același timp Eminescu avea cuvinte de laudă pentru scriitorii munteni și ardeleni: „Eliad zidea din visuri și din basme seculare / Delta biblicelor sânte, profetiilor amare”, „Bolliac cânta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă”, „L-ale țării flamuri negre Cârlova oștirea cheamă”, „Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită... Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet”.

Cele trei surse de constituire și dezvoltare a limbii literare se cer a fi îmbinate în mod rațional, fără a exclude sau a exagera rolul uneia dintre ele. Procesul de selecționare a celor mai adecvate mijloace expresive se realizează în mod conștient și efectiv prin stabilizarea normelor literare.

La ce se poate ajunge dacă se recurge cu preponderență la caracteristicile fonetice și la structurile gramaticale exclusiv populare (denaturate încă în fel și chip), ne arată practica lingvistică din fosta R.A.S.S.M. în perioada 1924-1940, când apăreau mostre: *șinșiancă, slăbășiune militară, stare întrenorodnică, guvern de coroli* sau calchieri directe de tipul: *crudărie, cruzâme* (din rus. „materie primă”), „*unirea soartei istorice, așa cum și cu unirea lind'ii și alcătuiții naționale*” sau împrumuturi inutile denaturate de tipul: *zădășili, crujoașili, iaceșili, krasnâi ugolok, komnat* ș.a.

Altă extremă se încercase anterior în unele lucrări lingvistice și literare ale latinistilor și italienistilor în secolul al XIX-lea, supuse satirei lui C. Negruzzi în *Muza de la Burdujeni*.

Calea dreaptă, care constă în folosirea echilibrată a celor trei surse, urmată adecvat și consecvent în dezvoltarea limbii române literare, a fost parcursă de adepții curentului tradiționalist (I. Heliade Rădulescu [primul președinte al Academiei Române], C. Negruzzi, G. Bariț, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, Al. Russo, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu), apoi de M. Eminescu, I. Creangă, B.-P. Hasdeu, I. L. Caragiale, G. Coșbuc, Al. Vlahuță ș.a.

Toată lumea înțelege acum că limba literară constituie o unitate lingvistică spațială și structurală de rang superior, având o răspândire teritorială și socială generală și structură riguros normată, ce asigură în modul cel mai adecvat necesitățile de redare a gândurilor și sentimentelor vorbitorilor unui popor. Limba literară reprezintă tot ce conține mai de preț vorbirea vie, graiurile de pe întregul teritoriu al poporului dat. Ea constituie un diasistem care s-a format în decursul secolelor. Pentru a ajunge la starea contemporană a limbii lor literare, francezilor le-a trebuit nu mai puțin de opt secole: a fost nevoie să apară scriitori clasici, considerați drept modele de folosire a mijloacelor expresive ale limbii franceze. Rușii au avut nevoie de nu mai puțin de cinci veacuri ca să ajungă la nivelul lui A. Pușkin, F. Dostoevski, L. Tolstoi.

De la primele texte scrise în limba română și până la apariția clasicilor literaturii române au trecut de asemenea nu mai puțin de patru sau cinci secole. Până în 1812 limbajul vorbit pe teritoriul din estul Prutului era inclus în procesul general de dezvoltare a limbii pe întregul masiv romanic nord-dunărean. După această dată, timp de 106 ani vorbirea vie din Basarabia s-a dezvoltat spontan, fără a se cizela, a se perfecționa și fără a beneficia eficient de îmbogățirea resurselor expresive din perioada clasicismului lingvistic și literar român. Despre condițiile deosebit de vitrege în care s-a aflat graiul basarabean vorbea clar academicianul rus V. F. Șișmariov, specificând lipsa limbii naționale în învățământ, administrație, știință, cultură, biserică. În timpul rusificării țariste n-au putut exista scriitori basarabeni, care ar putea fi considerați clasici, în stare să pună bazele unei noi limbi literare, deosebite de cea română. Cu referire la perioada sovietică V. F. Șișmariov sublinia în mod deosebit că, deși populația băștinașă din R.S.S.M. se află în strânsă legătură cu rușii și cu alte popoare, ea nu trebuie să uite că vorbește o limbă romanică, dominată de legile ei interne. Savantul rus atribuia un mare rol scriitorilor în procesul de statornicire a normelor unei limbi literare.

În această epocă însă, scriitorii își realizau creația literară în concordanță doar cu ideologia dominantă, care promova existența în R.A.S.S.M. (iar apoi și în R.S.S.M.) a unei noi limbi romanice – „limba moldovenească”, deosebită de cea română. Deosebită în sensul că ea era coborâtă la rangul de grai teritorial, lipsită multă vreme de tradiția lingvistică și literară clasică, îmbibată cu elemente lexicale și calchieri după model rusesc, neologismele necesare fiind considerate ca elemente burgheze dăunătoare. Nu era vorba, la scriitorii din R.S.S.M., de o corespundere între trăire și limbaj, ci de o competitivitate a semnificației poetice cu o anumită concepție social-politică oficializată, redată de multe ori într-o formă lingvistică aservită unor modele alogene. În felul acesta se creau mostre de exprimare primitivă, proletcultistă, caracter absolut efemer, legat de un eveniment politic sau chiar de un discurs al unui conducător politic.

Nu pot nega că și eu personal, ca și mulți dintre cei prezenți aici, am vorbit și am scris nu o dată (fiind constrânși de împrejurările cunoscute) despre „limba moldovenească”. Susțin și în prezent că noi, moldovenii, – și din Basarabia, și din Moldova istorică – am vorbit și vorbim moldovenește, cântăm cântece moldovenești, spunem povești moldovenești. Sunt creațiile seculare ale poporului nostru. Am auzit și am înșușit încă din copilărie graiul moldovenesc de la mama, de la

apropiații noștri, de la consăteni. Îl vorbim cu toții și astăzi în împrejurările și situațiile potrivite.

Cât privește *limba literară*, limba model, exemplară, de care ne folosim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, limba oficială din documentele noastre social-politice și administrative trebuie numită limba română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică pentru toți românii (*moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni*, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, SUA etc.). E cazul să-l cităm aici pe scriitorul nostru I. C. Ciobanu („Moldova literară”, 18 iunie 1995): „Doamne ferește dacă această limbă (= literară) s-ar fi născut prin uzurpare și s-ar fi numit după vreo regiune oarecare: muntenească, oltenească, ardelenescă, bănățeană, bucovineană, moldovenească etc.! Atunci s-ar fi văzut cum joacă dracul într-un picior! Sintagma „limba română” e unificatoare. Ea nu înalță, nu coboară, nu laudă, nu subapreciază pe nimeni, ea creează condiții egale! Și taie o dată pentru totdeauna apa de la moara rătăciților!”

De altfel, istoria și situația modernă ne oferă multe exemple concrete când în diverse state este în circulație aceeași limbă literară, deși statele sunt independente și suverane. (...)

...Atribuirea denumirii de limba română pentru noțiunea de limbă literară, oficială în Republica Moldova, nu știrbește cu nimic nici autoritatea, nici demnitatea nimănu. Dimpotrivă, urmăm calea de dezvoltare firească a oricărui popor, despre care M. Eminescu scria: „Măsurariul civilizației unui popor astăzi este o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete – noțiuni, prin șir și accent logic – cugete, prin accent etic – sentimente”. În realizarea acestui scop în zilele noastre apare cu evidență rolul decisiv al limbii române literare ca factor de cultură, de dezvoltare a terminologiei științifice și tehnice, de diversificare stilistică. Îi urmăm în această privință pe predecesorii noștri în utilizarea experienței de perfecționare a mijloacelor expresive, pentru a ne situa alături de toate popoarele civilizate ale lumii.

Confirmarea limbii române ca limbă literară în Republica Moldova nu lezează cu nimic sentimentul general uman și conștiința națională ale vorbitorilor, deoarece la formarea și dezvoltarea limbii române literare – alături de scriitorii și oamenii de cultură munteni și ardeleni – au contribuit în mod substanțial, cum am arătat mai sus, și cei moldoveni, inclusiv cei originari din Basarabia (A. Donici, Al. Russo, B.-P. Hasdeu, A. Mateevici, C. Stere ș.a.). Afară de aceasta, rămâne în vigoare forma vie a graiurilor moldovenești, dar fără acele denaturări care i s-au atribuit în mod dăunător în diverse perioade.

Dacă tindem să mergem pe calea progresului economic, social, politic, tehnico-științific, cultural, e cazul să milităm și pentru mijloace de exprimare adecvate, pentru o limbă care să corespundă epocii în care trăim, numind această limbă cu numele ei adevărat. Să nu ne ascundem după deget, ci să privim realitatea în mod cinstit, așa cum este. E vorba și de o îmbinare fericită a formei denominative cu cea a conținutului, doar nimeni nu se mai îndoiește acum că în estul Europei nu există decât o singură limbă romanică.

Nicolae LAS
CORLĂTEANU VOUĂ
MOȘTENIRE...

După vremea faptelor, a căutărilor și a efortului creator, vine în viața omului o vreme a liniștii, a retrospecției și a spovedaniei: port în sufletul meu experiența amăruie a peste șaptezeci de ani de muncă științifică și pedagogică și voi să mă adresez – foștilor elevi și studenți, celor care cunosc lucrările și activitatea mea, tineretului studios, tuturor oamenilor de bună credință – cu vorbele înțeleptului strămoș Marcus Tullius Cicero: *Ego plus quam feci, facere non possum*, adică „Mai mult decât am făcut, n-am putut să fac”.

Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească”, deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi”, sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr.

Astăzi timpurile s-au mai schimbat, trec anii... și eu îmi amintesc tot mai des de versurile mântuitoare ale lui Ienăchiță Văcărescu:

„Las vouă moștenire
 Creșterea limbii românești
 Și-a patriei cinstire”.

Le doresc învățăceilor mei, cărora m-am străduit să le mențin trează conștiința de neam și care muncesc acum în așezămintele științifice, de învățământ, de cultură, în justiție și în instituțiile statului, să contribuie permanent la extinderea și consolidarea adevărului că limba noastră literară, limba exemplară pe care o folosim și o vor folosi și generațiile viitoare, limba lucrărilor literare și științifice, limba din documentele administrative etc. este, precum susține și Academia de Științe a Moldovei, una singură și se numește **Limba Română**, aceeași pentru toți românii (moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni, cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, SUA etc.).

Sunt la o vârstă înaintată și mulțumesc Celui de Sus că mă are în pază și că mă pot bucura de lumina Lui. Sunt recunoscător destinului că am ajuns a fi contemporanul ideii de integrare europeană a Republicii Moldova, țară ai cărei reprezentanți oficiali beneficiază, în cadrul lucrărilor Consiliului Europei, ale altor foruri internaționale, de traduceri nu în pretinsa (de art. 13 al Constituției) limbă „moldovenească”, ci în **limba literară română**, limbă aptă să exprime în chip civilizată această opțiune strategică, creând premise optime de comunicare dintre diferite națiuni și culturi.

Cred că în condițiile actuale se impune, mai mult decât oricând în istoria Basarabiei, concilierea (inclusiv a partidelor politice) în problema denumirii limbii. Istoria însăși reclamă acest obiectiv. Cei din fruntea țării sunt chemați să repare greșelile trecutului, de aceea mă adresez lor: fiți mai înțelepți, renunțați la vechile precepte, oficializați adevărul, faceți să dispară dintre noi, pentru totdeauna, „mărul discordiei”! Numai astfel vom redobândi demnitatea de cetățeni ai unui stat realmente liber, independent și suveran. Țineți minte! – v-o spun în calitate de încercat drumet pe întortocheatele căi ale basarabenilor – *limba română* este numele corect și adevărat al limbii noastre și ea trebuie să ne unească, să devină un izvor de bucurii pentru contemporani și pentru cei ce vor veni după noi.

Eu cred, cred sincer în izbânda limbii române și a neamului românesc!

Dixi et salvavi animam meam!

„Limba Română”, nr. 4 (118), 2005, p. 5-6

Două decenii de luptă pentru limbă, democrație, adevăr

REPREZENTANT DE SEAMĂ AL ARTEI TEATRALE

FIȘIER BIOGRAFIC

Ion Ungureanu s-a născut la 2 august 1935, satul Opaci, Căușeni, Republica Moldova.

A absolvit 7 clase în satul Zaim, împreună cu viitorul poet Petru Cărare, pe care l-a și îndemnat să scrie. Abia mai târziu au aflat că în aceeași școală a învățat și marele nostru

---

Pentru contribuții substanțiale aduse la dezvoltarea artei teatrale, în calitate de actor și regizor, pentru promovarea culturii naționale peste hotarele republicii, în martie curent Consiliul Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al A.Ș.M. i-a acordat titlul de doctor honoris causa eminentului om de cultură și artă Ion Ungureanu, Artist al Poporului, Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova, Maestru Emerit în Arte al Federației Ruse. Festivitatea de conferire a titlului a fost programată pentru 7 mai, dar însemnele onorifice nu i-au fost înmânate omagiatului, pentru că întreaga conducere a A.Ș.M. „s-a îmbolnăvit subit”, iar ceremonia s-a desfășurat cu evidente și regretabile sincope. Noroc mare că protagonistul, actor și regizor de excepție, a reușit „să salveze” solemnitatea și... onoarea suspușilor academei, iar cei prezenți – oameni de știință, actori, regizori, scriitori, ziariști – au avut revelația unei rare întâlniri cu cel mai de seamă reprezentant al artei teatrale de la noi. Publicăm o parte din comunicările prezentate la conferință, adresând remarcabilului om de cultură, membru al colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, urări de sănătate și la mulți ani. Să ne trăiți, maestre!

---

compatriot Alexei Mateevici. În 1954 a devenit student la Institutul Pedagogic din Chișinău, alături de Spiridon Vangheli, Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Andrei Strâmbeanu, Mihail Ion Cibotaru. A publicat împreună cu ei versuri și proză în „Glasuri tinere”. După un an a plecat la Institutul Teatral din Moscova.

Studii: Școala Teatrală „B. Șciukin” din Moscova; Facultatea Arta actorului (1960); Cursurile superioare de regie pe lângă Institutul Teatral „A. Lunacearski” din Moscova (1964).

Distincții: Maestru Emerit în Arte al Federației Ruse (1981); Artist al Poporului al Republicii Moldova (1989); Laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova (1990); Premiul I la Concursul unional pentru spectacolul *Păsările tinereții noastre* (1973); Premiul I la Concursul „Московская театральная весна» pentru spectacolul *Sfânta Sfintelor* (1977); Laureat al Premiului Interviziunii la Festivalul Internațional de la Plovdiv (Bulgaria, 1980) pentru filmul televizat „Lica”.

Activitate: Din 1957, fiind student, începe cariera de actor de cinema în prima peliculă de la Studioul „Moldova-film” după scenariul lui I. Druță *Când omul nu-i la locul lui*, după care au urmat o serie de roluri (cca 30) la „Moldova-film” și la „Mosfilm”. Actor și regizor la Teatrul republican pentru tineret „Lucefărul” (1960-1972). Regizor-șef al Teatrului republican pentru tineret „Lucefărul” (1964-1971). Inițiator și conducător al Filialei Școlii Teatrale „B. Șciukin” de pe lângă Teatrul republican pentru tineret „Lucefărul” (1965-1970). Montează piesa *Păsările tinereții noastre* de I. Druță la Malâi Teatr din Moscova (1972). Montează piesa *Păsările tinereții noastre* de I. Druță la Teatrul Dramatic din Tallin, Estonia (1973). Regizor al Teatrului Armatei din Moscova (1976-1989). Cadru didactic în Școala Teatrală „B. Șciukin” din Moscova (1980-1988), unde predă actorilor moldoveni (promoția 1985), cărora, în 1991, le-a oferit șansa de a înființa la Chișinău Teatrul „Eugene Ionesco”. Deputat în primul Parlament al Republicii Moldova (1990). Ministru al Culturii și Cultelor al Republicii Moldova (1990-1994). Vicepreședinte al Fundației Culturale Române de la București (1995-2004). Are publicate peste 400 de eseuri, articole, interviuri, având ca temă arta, cultura, problemele sociale și politice. Membru al Uniunilor Teatrale și al Uniunilor Cineaștilor din Republica Moldova și din Federația Rusă.

Publicații selective: *Мысли вслух*, în revista „Театр”, Moscova, 1984; *Возвращение к себе*, în revista „Телевидение и радиовещание”, Moscova, 1989; *Dilema teatrului e cum să faci față momentului de adevăr*, în „Literatura și Artă”, Chișinău, 1987, 1 ianuarie; *Întoarcerea la firesc (Note regizorale pe marginea dramaturgiei lui Ion Druță)*, în „Literatura și Artă”, 1987, 11 iunie; *Aspecte ale tragicului*, „Sud-Est”, Chișinău, 1991, nr. 1; *Scurte însemnări de regizor*, în *Druțiana Teatrală*, Chișinău, 2008; *Cu Pușkin – împotriva cenzurii*, în *Fenomenul artistic Ion Druță*, Chișinău, 2008.

A participat cu comunicări originale la conferințele științifice organizate în cadrul A.Ș.M., printre care: conferința Institutului Patrimoniului Cultural „Teatrul la răspântie de secole” (2007), simpoziunile dedicate activității de creație a lui Eugen Doga (2007) și a lui Ion Druță (2008) etc.

Ion UNGUREANU

TEATRUL ȘI CREDINȚA

Moto:

*Între zadarnicele și trecătoarele lucruri ale oamenilor,
singură arta sparge negura viitorimilor. Ambiții nemăsurate,
războaie glorioase, împărății bogate – toate au căzut
în pulbere ca într-un mormânt opac. Ci sufletul popoarelor,
întrupat în opere de artă, și glasul inimii lor,
după ce se alină deșertăciunile, mult timp încă stăruiesc,
ca și „lumina stelei ce-a murit”...*

M. Sadoveanu

Să ne întrebăm: ce înseamnă acest cuvânt – „teatru”, cu care ne-am obișnuit atât de mult, încât îl folosim la tot pasul, fără a mai pătrunde în sensul lui profund? După dicționar, „teatrul” este arta spectacolului scenic, reprezentare dramatică, literatură dramatică. În esență, avem de-a face cu poate cea mai miraculoasă artă, creată de geniul omenesc.

Teatrul este ochiul magic cu care putem vedea, prin ceața vremurilor, împărății dispărute, destinele oamenilor care

1992. Împreună cu Octavian Ghibu în vizită la Patriarhul României, Preafericitul Părinte Teoctist

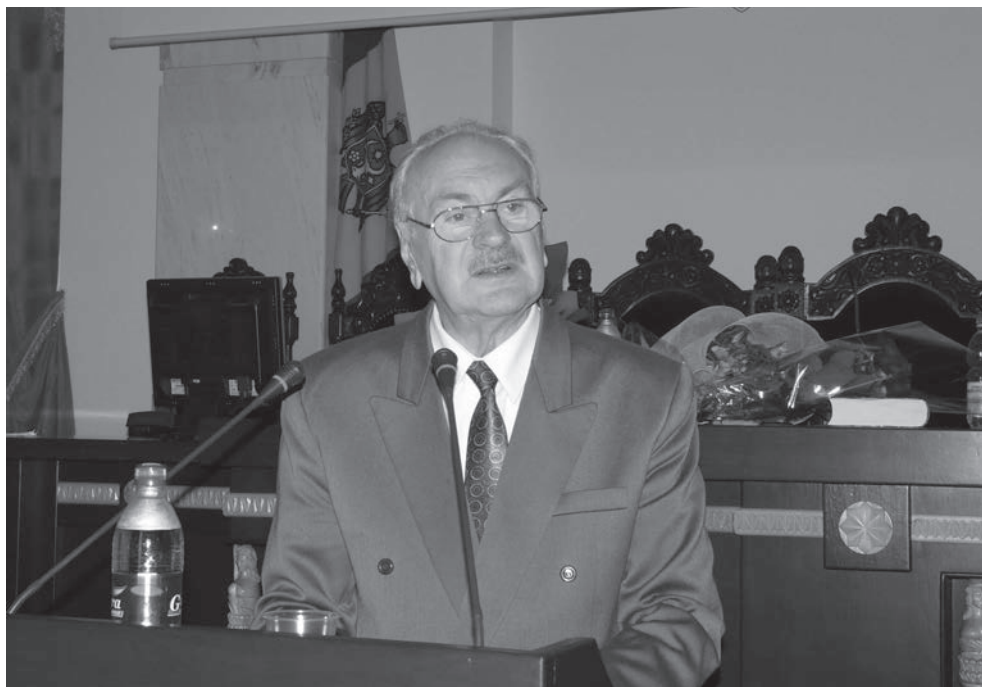
au trăit cu milenii în urmă. Grație scenei știm cum arătau, ce gândeau – prin magia teatrului chipurile de altădată se re-întruchipează, se reîncarnează, trăiesc alături de noi, aduși de această ingenioasă mașină a timpului care este teatrul. Omul viu – iată ce deosebește teatrul de toate celelalte arte! Prin teatru se măsoară prestigiul și nivelul cultural al unei țări. Vechii greci – acest popor mic, dar genial continuă să trăiască alături de noi și va trăi alături de sutele de generații care vor urma. În timpul Greciei vechi și după ea au existat împărății întinse, care au dispărut în negura vremurilor, de parcă nici n-ar fi fost. Nimic nu s-a ales: deșert! Doar niște oseminte...

Grecia antică ar fi rămas mută și încremenită, dacă nu existau marii săi dramaturgi, marile realizări în teatru. Teatrul este examenul unui neam, al unei națiuni, un indiciu al maturității sale artistice și spirituale.

Acum să vedem ce-i cu noțiunea de „credință”. După dicționar – 1) faptul de a crede în adevărul unui lucru; 2) convingerea despre existența lui Dumnezeu, mărturisirea acestei credințe prin respectarea prescripțiilor bisericești; 3) ideal, speranță. Un spectru destul de larg. Dar mai întâi să încercăm, pe scurt, a ne lămuri de ce a apărut credința? Natura, pentru a proteja un organism viu, fie al omului sau al oricărei alte ființe, a creat epiderma. Prin ea organismul se apără de microbi, de bacterii – altfel n-ar supraviețui. Dar omul mai are încă ceva, care-l deosebește de animale – sufletul, conștiința, cuvântul. Sufletul nu poate fi protejat prin epidermă. Dar e atacat și el din toate părțile de un altfel de microb, de nenumărate ispite care, pur și simplu, l-ar descompune (și-l descompun!), dacă n-ar avea această pavază care e credința, religia. De aici s-au născut cele Zece Porunci ale lui Moise, valabile și actuale azi și totdeauna – atâta timp cât va exista omul. Și, desigur, odată cu venirea lui Mesia, cea mai importantă poruncă pentru protejarea sufletului este iubirea, dragostea. „Dacă dragoste nu e – nimic nu e”, sau, și mai exact, așa cum ne-a luminat Apostolul Pavel, descifrând învățătura lui Hristos: „Dacă dragoste nu am – nimic nu sunt”.

Drumul spre dragoste e unul infinit și de neînlocuit. Dacă nu există credință – începe haosul. Iată de ce a apărut *Homo religiosus* – singura speranță a speciei umane de a supraviețui. Orice deviere duce spre prăpastie. Ca să ne convingem de asta, să urmărim cea mai genială piesă, plăsmuită chiar de Divinitate – piesa despre Adam și Eva. Ea începe simplu de tot: „Creșteți și înmulțiți-vă și umpleți pământul...” (*Facerea*). Să vedem ce se întâmplă cu acest „cuplu teatral” în cea mai importantă dramă care se joacă de la începutul lumii. Prin evoluția raporturilor dintre Adam și Eva, dintre Bărbat și Femeie, oglindite în arta teatrală, vom urmări influența credinței asupra societății umane – urcușurile, căderile, consecințele...

Vestita frază a lui Lenin – „Teatrul trebuie să înlocuiască religia” – a devenit un fel de „imperativ” al epocii sovietice. Desigur, fiecare o interpreta cum vroia. De exemplu, noi la „Luceafărul” ne foloseam de această frază ca să mai scoatem de la minister ceva bani pentru a face spectacole bune. Dar dacă ne gândim serios – de ce teatrul „trebuie să înlocuiască” religia? Pentru a o îmbrânci? Pentru a o scoate din circuit? Pentru a izbăvi lumea de acest „opium al norodului”, cum

7 mai 2009. Ion Ungureanu la Academie

spunea Marx? Este adevărat, dar nu e numai atât. Există aici și o ascunsă, tacită recunoaștere a complexității firii omului, a ceva ce poartă în sine o taină – ființa umană nu e doar o mașină biologică ce produce și consumă bunuri materiale. În mod paradoxal, tocmai asta vine să ne demonstreze dacă nu necesitatea credinței, cel puțin importanța ei în istoria omenirii. Atunci când am început să lucrez la spectacolul *Nora* după piesa lui Henric Ibsen, la un moment dat mi s-a părut că deja cunosc subiectul – parcă îl mai auzisem undeva. Dar mai înainte am dat de o mărturisire a marelui regizor Federico Fellini, care scria că cei din jur îl sfătuiau insistent să turneze un film după romanul lui Petronius *Satiricon*, spunându-i: „E tema ta!”. „N-am înțeles ce vor ei de la mine, scria Fellini, dar am încercat să văd ce a fost în epoca ceea a romanilor, cum a fost înainte de Hristos. Am început să studiez pictura, portretele din timpul Romei antice și mi-am dat seama că erau alți oameni: privirea lor se deosebește de privirea oamenilor de astăzi. Și când am pus alături de portretele antice pictura din epocile ulterioare, am văzut că este o deosebire esențială dintre felul cum priveau oamenii 2000 de ani în urmă și după. Timp de două milenii locul acesta unde se află sufletul omenesc a fost masat de creștinism, și privirea fiarei – ochii care nu iartă nimic – s-au împlânzit.” Creștinismul a împlânzit privirea omului, spune Fellini, deci și comportamentul lui.

De aici lucrurile încep să se limpezească. Deci care este subiectul *Norei*? Soția își salvează soțul de la moarte, iar el, într-un moment crucial pentru ea, o trădează. Drept pedeapsă ea îl părăsește, dar cel mai important e că *își părăsește copiii*.

Mi-am dat seama de unde cunosc acest subiect – cu mii de ani în urmă Medeea se îndrăgostește de Iason, îl salvează, ajutându-l să găsească lâna de aur, devine soția lui, îi naște copii, dar el o trădează. Și atunci ea se răzbună pe el, *omorându-și copiii*. Asta e lumea de până la Hristos. Trei mii de ani mai târziu, Nora, trădată, *nu-și omoară copiii* – îi părăsește. Teatrul ne prezintă două etape esențiale ale problemei, evidențiind urmele credinței creștine în evoluția sufletului omului.

Vor mai trece încă aproape o sută de ani după Ibsen și apare în Statele Unite ale Americii Edward Albee cu piesa *Cui i-e frică de Virginia Woolf?* Aici nu bărbatul e cel care înșală, soția e cea care trădează. Progresăm, nu?! Și atunci ce face bărbatul? *Ucide și el unicul copil* pe care-l aveau, ca să se răzbune, dar... *e un copil imaginar*. După asta rămân să trăiască împreună, condamnați să „vegeteze” fără nicio perspectivă...

Mai trec vreo cincizeci de ani și la începutul mileniului trei, într-un teatru din Germania (care pentru Ibsen era, în fond, ca o a doua patrie – piesele lui mai întâi se jucau aici), apare un spectacol *Nora*, unde regizorul german, contemporanul nostru, re-scrie finalul, dându-i o conotație absolut neașteptată: Nora nu numai că-și părăsește copiii – ea își mai împușcă și soțul! Interesantă evoluție în raporturile dintre „Adam” și „Eva”... „Creșteți și înmulțiți-vă...”? Adam împușcat de Eva în Occidentul iluminat, prosper și, s-ar părea, și religios?! Unde ne aflăm? Ne aflăm în plină societate de consum!!! Cercul s-a închis.

Să vedem ce se întâmplă la noi, pentru că, târâș-grăpiș, am apărut și noi pe harta culturală a lumii. E vorba de piesa lui Ion Druță *Casa mare*, care s-a jucat cu succes în U.R.S.S. Am privit de câteva ori spectacolul montat, în 1961, la Teatrul Armatei din Moscova, și de fiecare dată m-a uimit un lucru – majoritatea spectatorilor erau femei de o anumită vârstă, erau văduve, rămase după război fără soți. În această piesă Războiul, ca un rău ancestral, îi răpește Femeii soțul, și ea își caută un alt soț. Spațiul rural, unde are loc acțiunea, atmosfera și fondul pe care ni-l propune autorul e tot un fel de teatru antic: există Corul din trei vecine (ele nici nu au nume, evidențiate fiind doar caracteristicile lor – una e Obiectivă, alta e Tendentioasă și a treia e Binevoitoare); e și un Corifeu – moș Ion, care citește texte din Psaltire. Eroina piesei, Vasiluța, până la urmă, după ce a încercat să-și aranjeze cât de cât viața, la un moment dat face un gest ieșit din comun: *ea se dezice de iubitul ei* – Păvălache, se dezice benevol, nesilită de nimeni: „Eu nu pot fi și mamă și bunică în același timp...”. A conștientizat că încalcă o lege morală. În această situație Păvălache, căsătorindu-se cu tânăra Sofică, poate avea parte de copilul la care visează. Deci *nu va fi ucis un prunc, ci se va naște un prunc!* Vasiluța merge până la autojertfire pentru ca viața să poată continua. Iată cu ce nuanță etică apărem și noi pe marea scenă a lumii. Trebuie să recunoaștem: e o notă inedită!

Trece însă un deceniu și același Druță vine cu o altă piesă – *Doina*, unde lucrurile iau o cu totul altă întorsătură. În *Doina* Tudor Mocanu nu numai că pune pe primul plan interesul material, dar *își ucide moral soția*, profanând icoanele din casă. Căutând un remediu, ca s-o liniștească cât de cât, s-o neutralizeze în durerea ei mută, o pune să aleagă dintr-un butoi fasolele negre de cele albe și când ea

o scoate la capăt cu alesul, în mod brutal le amestecă din nou: infernul începe pe pământ, munca lui Sisif devenind o realitate.

În același timp – sfârșitul anilor 1960 – Andrei Strâmbeanu se prezintă la „Luceafărul” cu prima sa piesă *Minodora*. De data asta acțiunea are loc la oraș. Și aici soțul, un profitor, o mașină biologică, bine pusă la punct, *își condamnă la chin moral propria soție*, în prim-planul vieții lui Plopeanu fiind cariera și destinul propriu. Frumoasa soție e doar o piesă de decor, ca și mobila finlandeză, ca și vesela japoneză sau alte obiecte de lux. Ea stă într-o cușcă trainică, deși fără gratii vizibile. Spectacolul se termina cu o scenă simbolică: Minodora leagănă în scrânciob *un copil imaginar pe care nu-l va naște niciodată*. Cercul și aici s-a închis.

În fond, noi avem de a face cu o societate ajunsă la limită, fără idealuri și fără perspectivă – pentru că nu mai există criteriile morale, nu există Dumnezeu.

Cu referire la aceleași timpuri, Petru Cărare exclama ironic:

„Da, norocul ne înghite!” –

Strigă unul la extrem.

S-aud glasuri răgușite: „Vreți mai bine?” –

„Nu mai vrem!”

În piesa *Minodora* mai este un personaj – David Prescure, un ilegalist, un om cu vederi de stânga, care a avut în tinerețe niște idealuri, dar astăzi este scos din circuit, venind vremea profitorilor, parveniților, „consumatorilor de onoruri”. Acest David Prescure (ce nume nobil – biblic!) mai mult ca sigur făcea parte din vechii ilegaliști români din Basarabia care, ca mulți alții, credeau sincer în idealurile comunismului care se edifica în U.R.S.S. E semnificativ faptul că, în realitate, primul comunist al Moldovei sovietice, I. I. Bodiul, nici n-a vrut să-i primească în audiență pe acești ilegaliști: idealurile înalte nu mai aveau ce căuta în societatea de atunci. Or, tocmai aceasta ne-a apropiat de ideologia sărăcuță a societății de consum, pe care o criticam cu sarcasm, dar care (societate), spre deosebire de a noastră, avea totuși ce consuma – era într-adevăr materialistă. Noi ne-am pomenit și fără idealuri, și fără bunuri materiale.

Înainte de *Minodora*, eu montasem la „Luceafărul” spectacolul *Mai tare ca dragostea* după nuvela *Al 41-lea* de B. Lavreniov, unde iarăși avem de a face cu un cuplu: „Eva” – pescărița Mariutca și „Adam” – ofițerul albgardist Govoruh-Otroc, în condițiile unui război civil. Să vedem ce se întâmplă, la ce duce o ideologie bazată pe ura de clasă. Din păcate, ea nu putea duce decât la un lucru nemaîntâlnit în istoria omenirii – Cenușăreasa își împușcă Prințul!!! Aici iarăși vom aminti de Nora modernă care-și ucide soțul în spectacolul german. Această coincidență bizară dintre ideologia urii de clasă de la noi și ideologia societății de consum a Occidentului nu pare a fi deloc întâmplătoare: și într-un caz, și-n altul nu există nicio lege morală, nu există Dumnezeu! Iată ce ne poate demonstra teatrul, care a fost și rămâne oglinda societății umane. Părem a fi părținitori în tratarea problemei, dar le vom riposta oponentilor prin cuvintele lui Gogol: „Nu dați vina pe oglindă, dacă vă e mutra strâmbă”. Acest lucru ar trebui scris pe ușile teatrelor, cinematografele, pentru că, vorba lui Shakespeare: „Toată lumea e un teatru, iar actorii

1991, Chicago. De vorbă cu Majestatea Sa regele Mihai și regina Ana

1969. Radu Ștefan, întâiul și ultimul de A. Busuioc montat în regia lui Ion Ungureanu. În roluri E. Malcoci și D. Caraciobanu

În fața bustului lui Ștefan cel Mare și Sfânt

sunt oglinda și cronică scurtă a veacului”. Ei vă reprezintă, domnilor, sau, mă rog, la alegere – tovarășilor! „Purtați-vă frumos cu actorii”, îi sfătuia pe diriguitori prințul Hamlet, cea mai luminată minte a tuturor timpurilor.

Urmând exemplul marilor noștri înaintași – Goethe, Stanislavski, Vahtangov, Brecht –, aș propune oamenilor de teatru să alcătuiască un program care să conțină spectacolele *Medeea*, *Nora*, *Mai tare ca dragostea*, *Cui i-e frică de Virginia Woolf?* și – de ce nu? – *Casa mare*, *Doina*, *Minodora*, ca spectatorul, văzându-le pe toate la rând, să-și facă o imagine clară, să mediteze la ceea ce se întâmplă cu noi, dacă ne dezicem de credință, de idealuri. Pentru că *teatrul, chiar dacă nu te îndeamnă să crezi, el îți arată ce se întâmplă cu tine, dacă nu crezi.*

Îmi permit o exemplificare mai amplă, apelând din nou la Ion Druță care în majoritatea pieselor sale atinge problema credinței, a aplicării legii morale, dar în *Biserica albă* ea este plasată chiar în centrul acțiunii. Iată această (prescurtată) inserțiune: feldmareșalul Potiomkin îi povestește lui Zahar, sluga împărătesei, despre o dispută, pe care a avut-o la Iași cu un călugăr iezuit.

„*Potiomkin*: L-am chemat eu pe călugăr și-i zic: hai să discutăm postulatul Sfintei Treimi.

Zahar: Așa-așa... Și el ce zice?

Potiomkin: Mă întreabă: pentru ce vă trebuie o asemenea discuție? Zic – în vederea unificării creștinismului într-o singură biserică.

Zahar: La care el?

Potiomkin: Zice – unite bisericile noastre nu pot fi.

Zahar: De ce nu pot?

Potiomkin: Zice – nu conceptul religios, ci moravurile stau în calea unificării.

Zahar: Auzi unde bate parșivul!

Potiomkin: Eu îl întreb: de ce crezi tu că sunt diferite moravurile noastre? Zice – noi în mica noastră țară ceea ce spunem aia și facem, pe când voi, în Rusia, una spuneți și alta faceți. La voi credința-i aparte, iar politica statului aparte. Voi v-ați înfundat în fărâdelegi și căutați să vă ispășiți păcatele prin acapararea de noi teritorii...

Zahar: I-auzi, cum o-ntoarce parșivul! La zid cu el! Împușcat pe loc!

Potiomkin: Stai tu, Zahare... s-a pilit rău de tot moșneagul... Nu-i mare lucru să împuști un om... Eu, iată, râuri de sânge am vărsat, și la ce-am ajuns?! Creștini fiind, noi, Zahare, înainte de-a scoate sabia din teacă, înainte de a apăsa pe trăgaci, trebuie să ne gândim – de unde am pornit și încotro ne ducem? Pentru că ce este viața omului? Pac! Și s-a zis cu el! Dar dacă oponentul cela al tău avea prin ceva dreptate? În loc să ne-asezăm, să vorbim cu el creștinește, să căutăm împreună căile spre Adevăr, căile spre Domnul, noi îl băgăm în mormânt, i-astupăm gura cu țărână. Păi unde, la care adevăr vom ajunge, dacă-i vom tot extermina pe cei care nu-s de-acord cu noi?..

Adevărul, Zahar, nu poate fi nici îmbrâncit, cum am procedat eu cu călugărul, și nici împușcat. Iar *fără Adevăr și fără Dumnezeu, crede-mă, viața n-are nici un rost.*
Zahar: Apoi, fără frica de Dumnezeu nimic nu are rost!”

(Vreau să vă amintesc că denumirea inițială a piesei era *Aflarea lui Dumnezeu (Обретение Бога)*, un titlu – din start – inacceptabil pentru cenzura sovietică.)

Așa se încheie controversatul secol XVIII. Și acum, odată ce ne aflăm în scena istorică, să luăm în vizor un alt segment – secolul XIX în arta și literatura rusă, la care, mulțumită unor circumstanțe, am avut acces liber cu toții. Secolul XIX începe impetuos pentru Rusia – cu victoria asupra lui Napoleon, după care răsar enigmatice decembriști. Apare oda lui A. Pușkin *Libertatea*, versurile lui închinat decembriștilor: „Не пропадёт ваш скорбный труд и дум высокое стремление...”. S-ar părea că e un start mai mult decât promițător, cu niște idealuri înălțătoare. Dar... vine în curând Gogol cu *Sufletele moarte*. Ce portrete-măști ale aristocraților, ale moșierilor apar acolo! Iar în *Căsătoria*, dvoreanul Podcoliosin, care-i încântat de vitejia poporului rus („Zidarii stau sus și nu se tem de nimic!”), în final sare pe fereastră pentru a scăpa de căsătorie. Un aristocrat „Adam” care dă bir cu fugiții din fața „Evei”, o biată fată de negustor? „Ce viteaz e poporul rus!”, câtă ironie ascunde autorul în această exclamație a lui Podcoliosin...

Iată însă că-și face apariția în scena istorică o altă categorie socială – negustorii. Maxim Gorki semnalează marșul lor viguros, dar tot el îl scoate în față pe Foma Gordeev – și ne dăm seama că și această clasă victorioasă e sortită înfrângerii. La Cehov negustorul Lopahin, deși câștigă licitația și devine proprietarul livezii cu vișini, nu simte nicio satisfacție, și – ca și Podcoliosin – chiar dacă nu sare pe fereastră, se eschivează de a forma un cuplu cu Varea. Și aici lipsește perspectiva.

Tot la Cehov aristocrații își pierd livada cu vișini, care e „întreaga Rusie”, după spusele unui personaj, devenind ori boschetarii Europei, ori boschetari la ei acasă, ajunși la fundul societății, ca Baronul din *Azilul de noapte (La fund – în original)* de același M. Gorki. În *Trei surori* baronul Tuzenbach în genere e omorât într-un duel stupid și de-atunci răsună pe toate scenele lumii cuvintele-sentință, spuse de doctorul Cebutâkin: „Cu un baron mai mult sau cu un baron mai puțin – cui îi pasă” („Одним бароном больше, одним бароном меньше – не всё ли равно”).

Cine vine în locul lor? Proletariatul? Așa credea Gorki, dar Cehov e sceptic în privința asta: la el proletarul e un trecător semibeat care cere de pomană. Pe scena istoriei urcă triumfător lacheul Iașa! Puțin mai târziu Merejkovski îi dă și o definiție acestui nou personaj – „Грядущий хам”. Tot el, prin altă carte a sa – *Большая Россия* – prezice prăbușirea iminentă a Rusiei țariste împreună cu Biserica Ortodoxă Rusă, care-și pierde pas cu pas autoritatea, deoarece e aservită puterii, statului și nu slujește credincioșilor. Din altă parte vine Tolstoi cu cea mai profetică afirmație: „Если отменить религию, в России на сотни лет наступит царство денег, водки и разврата”. Ca o tristă anecdotă, peste vreo 80 de ani, la Leningrad are loc următoarea scenă: în timpul spectacolului despre viața lui Tolstoi (după o piesă de Ion Druță) actorul Ilinski pronunță aceste dureroase cuvinte

ale scriitorului și, în tăcerea înmărmurită a sălii, din loja guvernamentală (fostă țaristă!) răsună obraznic glasul unui individ semibeat: „Это не-епра-авда!..”, la care Igor Ilinski (interpretul lui Tolstoi) îi răspunde calm și trist din scenă: „Нет, это правда”. Replica obraznică la adresa afirmației lui Tolstoi îi aparținea primului secretar de partid din Leningrad – Romanov. (Avea ce avea Tolstoi cu Romanovii, pentru că se știe că nici cu familia țaristă a Romanovilor contele-scriitor nu se prea înțelegea.)

Se termină deci secolul XIX, la finele căruia filozoful german Friedrich Nietzsche anunța „Moartea lui Dumnezeu”. Secolul XX debutează cu un război dintre Japonia și Rusia, care se încheie cu o umilitoare înfrângere pentru ruși, continuă cu un război mondial, cu un sângeros război civil din Rusia, cu gulaguri, lagăre de concentrare, cu al Doilea Război Mondial, cu milioane de oameni uciși fără judecată, fără nicio vină – din motive de rasă sau ură de clasă. Este un secol infernal, secolul plumbului din gloanțe și din reactoarele atomice. (Prima culegere de versuri ale mult prea tristului nostru poet George Bacovia, apărută la început de secol, așa se și numea – *Plumb*.) Poetul-martir Osip Mandelstam afirma într-un eseu: „Veacul de aur n-a fost și nu va fi niciodată în istoria omenirii! Adică nu – se corectează el. – A fost. Secolul XIX.” Secolul, la finele căruia Nietzsche, cum am mai spus, anunța „moartea lui Dumnezeu”. După asta nu putea să urmeze decât un secol plin de cruzime, un secol sinistru. În 1938 același Mandelstam, care a avut o premoniție tragică, a fost împușcat în gulag la ordinul personal a lui Stalin.

Din punct de vedere al creației, în secolul XX, în Rusia sovietică au apărut puține opere esențiale. Am pomenit mai sus emblematica năvelă *Al 41-lea* de B. Lavreniov, care nu întâmplător a fost premiată la Cannes „ca cel mai bun și original scenariu” al filmului lui G. Ciuhrai.

În secolul XX are loc nu numai prigonirea credinței în U.R.S.S., ci și înlocuirea ei cu niște ritualuri năstrușnice, cum ar fi „critica și autocritica”, în fond niște simulacre jalnice, preluate din practica milenară a tradiției bisericesti, unde într-adevăr există predica, spovedania, mărturisirea păcatelor și deci dezlegarea de ele și, cel mai important, pocăința – fără de care credința creștină e lipsită de sensul ei suprem. Dar una e să te pocăiești în fața unei ființe divine prin intermediul preotului, și alta – unui secretăraș de partid sau de profcom. În loc de cele Zece Porunci a apărut „Codul constructorilor comunismului”. De aici și dramaturgia respectivă. Alexandr Ghelman, care a activat în acest domeniu, a făcut o declarație dezarmant de sinceră: „Voi fi un om fericit, când piesele mele nu se vor mai juca!” S-a săturat să se ocupe cu cârpirea și demascarea unui sistem economic și social creat artificial, nefiresc, cu înjosirea spiritului uman care de dragul măririi producției apelează la ajutorul... teatrului, cinematografului. În scenă și pe ecran producția într-adevăr creștea, în viața de toate zilele însă creșteau cozile! Astăzi cunoaștem spusa lui Iuri Andropov, adresată colegilor săi din biroul politic atunci când a devenit Secretar General: „Tovarăși! Cel mai mare dușman al U.R.S.S. nu este SUA, ci sărăcia oamenilor sovietici...”. Și vidul spiritual la care s-a ajuns, am mai adăuga noi.

Omul are nevoie de niște idealuri care să-l înalțe, nu să-l înjosească. În perioada inițială a Rusiei Sovietice aceste idealuri existau, avându-i ca exponenți pe V. Maiakovski, N. Ostrovski cu acel incredibil Pavel Korceaghin. *Tragedia optimistă* a lui V. Vișnevski e și ea o poveste frumoasă despre un partid ideal al Revoluției, partid care, din păcate, exista doar în imaginația autorului. Realitatea era alta: aici a biruit Vojacul (sau mai exact – „Вождь”), nu Comisarul. În curând locul acestor visători e ocupat de profitori, de „lacheul Iașa”, iar diriguitorii, „zeii supremi” devin Stalin, Mao tse Tung, Pol Pot... Tristă și odioasă substituție a Credinței. Țin minte când la Marea Adunare Națională de la Chișinău am văzut cum îngenunchează lumea în fața nu știu cui (pentru că cei de la tribună n-au îngenuncheat), mi-a venit să întreb și eu ca moș Ion Roată: „Da d-stră, cinstiți boieri, de ce stați țepeni?”. Tot atunci, mi-am adus aminte de-o scenă din piesa *Intrigă și iubire* de F. Schiller, în care eu îl jucam pe Președinte și-l amenințam pe muzicantul Miller cu o grea pedeapsă. La un moment dat, soția lui, în disperare, mi se arunca la picioare, rugându-mă cu lacrimi să le cruț familia. Miller, un om liber, cu demnitate, exclama: „În genunchi doar în fața Domnului, nu în fața unor ticăloși!”. Îngenunchind în fața lui Dumnezeu, m-am adresat eu cu ocazia altei întruniri, omul se înalță. Îngenunchind în fața unor vremelnici ai lumii, ne înjosim. De atunci n-am mai văzut pe nimeni să îngenuncheze în piața Marii Adunări Naționale de la Chișinău. Uite așa, prin teatru, se poate face educația unui popor.

În încheiere aș vrea să schițez scurt situația în care ne aflăm azi, când, pare-se, începem să revenim la credință. André Malraux spunea profetic: „Secolul XXI ori va fi religios, ori nu va fi deloc!”. Acest adevăr ne privește pe toți – și pe cei care au trecut prin experiența pustiitoare a ateismului și a profanării unor idealuri, ce ni se păreau mărețe sau, cum spune ilegalistul David Prescure din *Minodora*: „Idealurile mele erau de vină. Am crezut în povești!”. Și pe Occidentul luminat, cu societatea lui de consum, care lunecă tot mai mult într-un materialism, cu aspect atractiv de *glamour*, dar, în fond, frate bun și el cu ateismul.

Am văzut ce rol imens poate avea teatrul în viața societății – iată de ce A. P. Cehov ne-a prevenit: „Nu se poate fără teatru!”. Și tot prin teatru ne-am convins de imposibilitatea existenței omului fără credință, fără idealuri adevărate. Dostoievski confirmă acest lucru accentuând: „Nu se poate fără Dumnezeu! Dacă nu există Dumnezeu, atunci totul e permis...”.

Suflul marii culturi teatrale a ajuns și pe meleagurile noastre, ca și revenirea la credință. Asta trebuia neapărat să se întâmple, pentru că, așa cum spunea Mihai Eminescu: „Poporul român s-a născut pe prispa Bisericii Ortodoxe”. Aceste două valori – Teatrul și Credința – ne vor ajuta să dăinuim, să rezistăm, să facem față marilor provocări ale timpului.

Mihai **FENOMENUL** CIMPOI **ION UNGUREANU**

De la etimonul grecesc, care ne indică un simplu „a arăta”, o manifestare exterioară percepută de noi, până la Kant care-l separă de *noumen* (= lucru în sine) și actualul sens de „ființă, obiect, întâmplare care surprinde prin neobișnuit” e o metamorfoză pe cât de logică, pe atât de curioasă.

După o penetrantă observație asupra *Lucașfărului* a unei cercetătoare, Cătălina ar ține de lumea fenomenală, în timp ce Hyperion reprezintă un *noumen*, ceea ce nu putem cunoaște cu simțurile noastre.

Ion Ungureanu a venit la începutul anilor '60 în lumea basarabeană – înstrăinată, mankurtizată, terorizată de istorie – ca un fenomen intelectual aparte, ca un copac imperial crescut în mod neașteptat într-un desiș de arbuști. Făptura lui fiziologică – înaltă, statutară, „gulliverică”, de brad carpatin cu rădăcini vânjoase prinse în stânci de neclintit – vine ca o mărturie a corespunderii depline înălțimii sale intelectuale. Vom găsi, în ea, și sinonimia cu o verticalitate morală, menținută ca un blazon de noblețe „aristocratică”.

Că este un aristocrat al spiritului – indiscutabil, așa cum sunt indiscutabile creșterea buimacă a ierbii sau curgerea nestăvilită a apei. Am putea bănuși că e în figura lui și în acțiunile lui ceva „providențial”, ceva ce ține de o rânduială a firii. Apariția sa ar fi în cel mai înalt grad justițiară, date fiind golurile care s-au produs în cultura română din Basarabia, în gândire și în simțire.

Tot ce face este gândit întâi sau este și gândire. E în acest sens un spirit germanic, căci nu întâmplător se spune că dacă neamțului i se propune să aleagă între rai și o discuție asupra raiului, acesta alege, bineînțeles, discuția.

Ion Ungureanu e un causeur, un convorbitor de elită care își clădește argumentele în mod piramidal. Vârful cel mai luminescent îl constituie, desigur, argumentul suprem, *ultima ratio*.

Ca om de teatru, nu se dă în spectacol (deși lucrul acesta se mai întâmplă), ci construiește, înscenază spectacolul. Thalia lucrează în ființa lui cu forțe native, origine. Teatralitatea, în sensul cel mai bun al cuvântului, e stihia sa, este o expresie a voinței nietzscheene de putere (prin artă).

„Luceafărul” de atunci trebuie identificat cu Ion Ungureanu, între fenomenul pre nume Luceafărul și fenomenul pre nume Ungureanu existând un semn absolut de relaționare sinonimă.

„Luceafărul” a fost un teatru și Ungureanu un om de teatru. Teatru adevărat și om de teatru adevărat. Un teatru în care se vorbea frumos românește și care era pentru noi, studenții de atunci, o școală de limbă română pronunțată cu siguranța – eminesciană – că nu noi suntem stăpânii ei, ci ea este stăpâna noastră și cu convingerea – eminesciano-heideggeriană – că ea ne asigură certitudinea de a fi popor ziditor de istorie.

Ion Ungureanu vorbea românește cu ușurința cu care juca tot atât de inspirat în tragedia antică, în vodevilul franțuzesc, în *commedia dell'arte* italiană, într-o piesă shakespeariană sau una cehoviană cu tăceri semnificative.

Ion Ungureanu a convins lumea că un teatru, chiar dacă îl joacă bine pe Shakespeare, își impune personalitatea prin valorificarea generoasă a dramaturgiei naționale. Și-a dat în vileag, în aceste condiții, o ipostază nouă: cea de *dramaturg*,

acea de arhitect dramatic (căci Caragiale zice că dramaturgia nu e literatură, ci arhitectură), concreator cu autorul autohton, bun povestitor sau talentat poet, dar încă neofit în domeniul acestei „arhitecturi” teatrale. Astfel au apărut Aureliu Busuioc, Constantin Condrea și Andrei Strâmbeanu cu memorabilele piese *Radu Ștefan, întâiul și ultimul, Copiii și merele, Minodora*. Dramaturgia a început să se facă nu la masa de scris în lumina lămpii de birou, ci în teatru, pe scenă, în actul verificării exigente cu statutul estetic al genului.

A survenit, apoi, în condițiile de expulzare din republică, conlucrarea cu Ion Druță, fapt care-i determina pe criticii dramatici să frecventeze Teatrul Armatei Ruse (pe atunci Sovietice) după ce nu mai fusese pe acolo timp de 15 ani. (Există o mărturie de acest fel a unui cunoscut critic moscovit.) În spectacolele ungureanene „narativul” Druță era dinamizat, pus stăruitor pe axa dramaticului, pe un echilibru al etnicului și al general umanului.

Prin urmare, Ion Ungureanu – creator de teatru, dar și Ion Ungureanu – creator de dramaturgi.

Prin teatru, prin „Luceafărul” a modelat o nouă gândire – românească, o nouă estetică – autentică, o nouă mentalitate – vie, opusă inerției.

Pe seama miniștrilor culturii, care nu întotdeauna erau nelalocul lor, s-au făcut butade și s-au spus cuvinte de spirit precum că „nu ne temem de ministrul culturii, ci de cultura ministrului”, că problema cea spinoasă nu stă în faptul că noi nu cunoaștem pe ministru, ci că el nu ne cunoaște pe noi și altele de felul acesta.

Aflarea lui Ion Ungureanu în scaunul de ministru a inversat formulările spirituale, spunându-se că ar fi bine să fie și cultura la nivelul (înălțimea) ministrului, că avem și un ministru cu tot cu pleșu (aluzie la Andrei Pleșu, ministrul culturii din România).

Verva publicistică inegalabilă rămâne tot atât de accentuată în ultimul timp, căci Ungureanu ca analist, ca gânditor, ca bun român, ca om de cultură rămâne un cavalier al adevărului.

Al adevărului despre ființa noastră, despre limba pe care o rostim, despre istoria noastră.

Despre faptul că trebuie să avem, la această oră a europeanizării și mondializării imperiative, conștiința că suntem români și europeni.

29 iunie 2009

Andrei **PENTRU NOI
STRÂMBEANU ION UNGUREANU
ESTE UN CRITERIU**

Onorată asistență, Academia de Științe a Republicii Moldova, conferind titlul de doctor honoris causa marelui nostru actor, regizor și om de cultură Ion Ungureanu, transformă ziua de astăzi într-o adevărată sărbătoare a culturii și a echității. De ce... și a echității? Fiindcă un alt mare om de teatru, Mihail Ulianov, de la Teatrul „Vahtangov”, încă în anii '70, în revista „Tearp” din Moscova, îl așeza pe sărbătoritul nostru alături de cei mai mari regizori de teatru sovietici – Gheorghi Tovstonogov, Iuri Liubimov, Anatoli Efros, Oleg Efremov.

Pentru noi Ungureanu e mai mult decât un mare regizor, e un criteriu. De aceea spunem: teatrul de până la și de după Ungureanu. Datorită politicii sale repertoriale de susținere a dramaturgiei naționale clasice și contemporane și revenirii la tradiția teatrului românesc, „Luceafărul”, condus de dânsul, a devenit prima biserică românească din Basarabia postbelică. Aici veneam ca la împărțanie. Aici începea trezirea conștiinței noastre naționale. Aici se gândea, se vorbea, se simțea românește, ignorând frigul politic sovieto-rusesc dinafară.

Ungureanu merita demult să i se confere acest titlu ori să fie

---

Din discursul rostit cu ocazia conferirii titlului de doctor honoris causa al Academiei de Științe a Moldovei actorului, regizorului și omului de cultură Ion Ungureanu.

---

ales membru al Academiei. Aceasta, firește, dacă am fi trăit într-un regim normal, democrat. Autoritățile sovietice însă, supărate pe naționalismul și antisovietismul de la „Luceafărul”, l-au demis, astfel distrugând un teatru de excepție. Paradoxal, dar acea supărare comunistă durează până în prezent. Dovadă, Ungureanu, la fel ca Firs, eroul lui Cehov din piesa *Livada de vișini*, a fost uitat de oficialități cu ocazia împlinirii vârstei sale de 50, 60 și 70 de ani. Câți ani ar mai trebui să trăiască Ungureanu, ca onoratele noastre oficialități să nu se mai prefacă a nu-l vedea?

Iată de ce, aflând de conferirea titlului respectiv, am exclamat: Vivat Academia! Târziu, la 74 de ani, dar, în sfârșit, i se face omului dreptate. Bucuria mea însă a fost înjumătățită chiar azi-dimineață, când am aflat că diploma, mantia și toca îi vor fi înmânate sărbătoritului „cu altă ocazie”. Pe motiv că dl Gheorghe Duca și dna Mariana Șlapac, președintele și, respectiv, vicepreședintele A.Ș.M., s-ar fi îmbolnăvit. Nu, nu de gripă porcină, de o boală... diplomatică.

Ungureanu, s-o știți, este imun la asemenea îmbolnăviri. Acum 38 de ani, cu jumătate de oră înainte de ridicarea cortinei, i-a fost „suspendată” premiera spectacolului său *Minodora*, după piesa subsemnatului, din cauza „îmbolnăvirii” unuia dintre interpreții principali, Dumitru Caraciobanu, care, de altfel, în aceeași seară, apărui sănătos tun, în rolul Chiriței, din spectacolul *Chirița în provincie* de V. Alecsandri. „Suspendarea” *Minodorei* s-a repetat de încă două ori, apoi, după 12 reprezentații, a fost „suspendată” definitiv, din motive ideologice fiind subminată și personalitatea regizorului Ion Ungureanu.

Înțelegem că o astfel de tragicomedie se putea întâmpla în U.R.S.S., dar cum se poate întâmpla așa ceva într-o țară democrată, fără cenzură, cum e Republica Moldova? Cum rămâne cu decizia inițială a Academiei?

Adevărat, Ungureanu suferă de morbul perfecțiunii și al dreptății, e o persoană incomodă, atât pentru autorități, cât și pentru cei cu care colaborează. Pe mine, de exemplu, m-a torturat să scriu câteva variante ale piesei *Minodora*, ca, până la urmă, dânsul să revină la prima variantă – varianta mea, dar cu virgulele lui regizorale, firește.

Minodora, alături de *Radu Ștefan*, *întâiul și ultimul* de A. Busuioc, *Steaua fără nume* de M. Sebastian, montate la „Luceafărul”, mai târziu *Sfânta Sfintelor*, *Păsărilor tinereții noastre*, *Biserica Albă* de I. Druță, alte piese ale dramaturgilor occidentali, montate de dânsul în cele mai prestigioase teatre din Țările Baltice și de la Moscova, au fost considerate de specialiștii în domeniu adevărate triumfuri, adevărate evenimente teatrale.

Spectacolul său *Sfânta Sfintelor*, de la Teatrul Armatei din Moscova, poate fi considerat o culme de neatins în arta teatrală, cel puțin pentru faptul că a făcut să plângă tot Statul-Major al Pactului de la Varșovia. Generali cărunți, care te orbeau cu aurul epoleților de pe umeri și care nu puteau fi suspecți de sentimentalism, plângeau pentru soarta ciobanului nostru, când acesta muri, înconjurat de oițele sale.

Altă dată, iarna, în 1977, mergeam spre același teatru cu un diplomat sovietic din Occident, care, șovin ca aproape toți rușii, nu punea mare preț pe ceea ce urma

să vadă în scenă. În holul teatrului i-am făcut cunoștință cu un grup de actori de la teatrul din Bălți, aduși de Gheorghe Cincilei să vadă *Sfânta Sfințelor*. Pe la sfârșitul primului act, observ că diplomatul meu lăcrimează.

În pauză, emoționat și roșu la față, ne servi cu câte o cinzeacă pe mine și pe actorii de la Bălți. După spectacol nu se dădea dus din teatru. Iar în drum spre casă, după o lungă tăcere, zise:

– Să plângă rușii noștri pentru un cioban de-al vostru... Ceva de necrezut!... Dar am văzut teatre românești în Occident. Într-adevăr, sunteți geniali!

Ungureanu a montat un spectacol românesc, pentru că aceeași piesă, pusă în scenă de Oleg Efremov la MHAT, a fost un asemenea eșec, încât autorul piesei și-a scos numele de pe afiș.

Concluzia o poate formula oricine. Fără regia lui Ion Ungureanu *Sfânta Sfințelor* ar fi fost o piesă oarecare, ca de altfel și alte piese ale lui Ion Druță, în afară de *Casa mare*, montată de B. Lvov-Anohin.

Dovadă, toate piesele lui au dispărut de pe scenele sovietice odată cu destrămarea U.R.S.S. Iar ultima, cea despre Petru cel Mare, montată din ordinul puterii de la Chișinău, cu cheltuieli astronomice, s-a jucat de două ori! Dramaturgul însă nu conștientizează acest lucru nici până azi, rămânând la primitiva idee că, cică, Ungureanu „îi româniza piesele”, montate pe scenele rusești.

M-a nedumerit afirmația antevorbitorului meu, dna Ana-Maria Plămădeală, cum că Ion Ungureanu a emigrat la Moscova, la fel ca Ion Druță, Eugen Doga, Emil Loteanu, Leonid Mursa ș.a. Doamna Plămădeală greșește punându-i pe toți într-o oală. Ungureanu a „emigrat” la Moscova împreună cu familia sa, atenție, fiind privat de dreptul de a monta spectacole în U.R.S.S. Regizorul o ducea atât de greu, încât era de acord să câștige câte 7 ruble de rol, la Studioul „Moldova-film”, drept hotel servindu-i, adeseori, apartamentul subsemnatului. Dânsul era tratat cu un total dispreț de către conducerea comunistă de la Chișinău, de altfel, exact ca astăzi, fiind uitat la fel ca Firs din piesa lui Cehov.

Druță, în schimb, emigrând benevol, colabora bine-mersi cu autoritățile de la Chișinău. Devenind Laureat al Premiului de Stat, a fost decorat cu cele mai importante ordine și medalii din U.R.S.S., i s-au publicat cărțile, era și este predat mai mult ca Eminescu în școli. Actuala conducere comunistă din Republica Moldova execută toate fantasmagoriile lui. Druță, la 80 de ani (mulți înainte!) a fost sărbătorit de comuniști ca un idol oriental, fiind și decorat, odată cu I. I. Bodiul, cu Ordinul Republicii și acordându-i-se cel de al doilea Premiu de Stat, recompensat cu un milion de lei, luați de la cea mai săracă țară din Europa – Republica Moldova.

„Emigrantul” Em. Loteanu într-adevăr a avut unele neplăceri: nu i s-a permis să însoțească filmele sale la diverse festivaluri cinematografice și să intre în posesia premiilor câștigate. S-a supărat (pe drept) și a plecat, încadrându-se în altă cultură.

Dar Eugen Doga nu are nici în clin, nici în mână cu emigrarea. Niciodată nu a avut probleme cu nimeni. Dânsul declară deschis: „La Moscova sunt rus, în Moldova – moldovan, în România – român”. Suge, cum se zice, de la trei oi odată. Compune muzică pentru diverse neamuri, dar de plătit o plătim noi: cu ordine și medalii, cu bani grei, cu case în formă de cetate în centrul Chișinăului.

Nu e rău să fii „emigrant” la Moscova, ce ziceți, dnă Plămădeală? Sunteți savant, doamnă, și știința nu admite aproximații în formulări, nu? Iată dl Leonid Mursa, într-adevăr, a fost o mare pierdere pentru cinematografia noastră. Demiterea lui din fruntea Studioului „Moldova-film” a însemnat sfârșitul veacului de aur al cinematografeii noastre, precum demiterea lui Ion Ungureanu din fruntea Teatrului „Luceafărul” a însemnat pierderea unei comori naționale ce nu va mai fi găsită, poate, niciodată. Obscurantismul sovietic „moldavscogo razliva” a biruit.

Ion Ungureanu, la prima chemare, a revenit acasă și, în calitate de ministru al Culturii, s-a identificat cu însăși noțiunea de luptător pentru deșteptarea națională, și așa a rămas până azi, când a devenit pensionar. Demnitatea nu-i permite să cerșească titluri academice, distincții de stat sau milioane de lei pentru marile sale merite din trecut, cum procedează unii „emigranți”. Doamnă Plămădeală, dacă e să vorbim de problema emigrației, n-ar strica să studiați și fenomenul emigrației din însuși cadrul A.Ș.M. Avem academicieni ce se dau drept eroi naționali, dar care emigrează din tabăra democraților în cea a comuniștilor, din adevărata Uniune a Scriitorilor în falsa Uniune a Scriitorilor de alternativă, emigrează de la indubitabilul adevăr că limba noastră e română la falsul adevăr că aceasta e „moldovenească”, motivând că de vină ar fi „presiunea străzii”, care i-a forțat să se conformeze momentului etc.

În opinia noastră, conferirea titlului de doctor honoris causa este un câștig atât pentru Ion Ungureanu, cât și pentru Academie. Personal, mă consider un om norocos, fiindcă destinul mi l-a scos în cale pe acest om deosebit, care mi-a predat, poate, cea mai strălucită lecție de teatru și m-a lansat ca dramaturg.

Îi rămân profund recunoscător pentru aportul său la cultura românească din Basarabia. Îl respect, îl prețuiesc cu sau fără titlul care i se conferă astăzi. Regret că dânsul, om de mare talent, din cauza unor probleme familiale, se află în imposibilitatea de a împărtăși tinerelor generații din bogata sa cultură și experiență profesională, acumulate de-a lungul anilor. Sper s-o facă într-o carte.

Felicitări, dragă prietene, pentru înaltul titlu conferit de A.Ș.M.

La mulți ani!

P.S. Domnului Vladimir Dergaciov, director al Institutului Patrimoniu al A.Ș.M., care, cu destulă lipsă de tact, i-a reproșat sărbătoritului că „nu e cazul să critice trecutul, deoarece toate succesele și le-a obținut în perioada sovietică”, doresc să-i amintesc un vechi adevăr: cultura s-a făcut și se va face în pofida constrângerilor puterii.

Și încă o noutate. Domnule Dergaciov, suntem în plină primăvară! Anotimpul primenirilor!

Nicolae **„ÎN OPRELIȘTEA
MĂTCAȘ UNEI CLIPE DIN ISTORIE,
POSTERITATEA ADMIRĂ
GESTUL SEMEȚ DE DEMNITATE
AL LUI BEETHOVEN...”**

În loc de introducere, mă voi referi la câteva afirmații ale antevorbitorilor, care au deschis, într-un fel, dezbaterile pe marginea comunicărilor și referirilor la evenimentul marcat astăzi.

Simptomatic și îngrijorător acest mic incident cu îmbolnăvirea subită a mai marilor Academiei. Cred că scriitorul Andrei Strâmbeanu le-a stabilit exact diagnosticul. Să le urăm însănătoșire grabnică și verticalitate în interpretarea problemelor spinoase ale istoriei și culturii noastre. Nu-mi pot explica totuși un lucru: dacă domnul academician Furdui tot ne convinge că nu e decât un regretabil incident și că decizia privind conferirea titlului de doctor honoris causa domnului Ungureanu este deja adoptată, la ce se mai invocă atunci lipsa cvorumului? Și de ce același mult stimat domn Furdui, ca unul din vicepreședinții înaltului for de știință, nu-și asumă rolul de onoare, dar formal totuși, de a da citire deciziei și de a-i înmâna omagiatului diploma respectivă? Ca să nu mai menționez că mă îngrijorează, de asemenea, absența multor domni academicieni, pe care mi-ar fi făcut plăcere să-i revăd și cărora aș fi vrut să le aduc încă o dată sincere mulțumiri pentru curajul de care au dat dovadă la adoptarea istoricelor hotărâri din septembrie 1994 și februarie 1996 privind numele corect al limbii noastre, cu toate că presiunile din partea parlamentului și ale diriguitorilor de atunci erau la fel de mari ca și cele de acum.

N-aș dori să mă confrunt cu Strâmbeanu, pe care îl stimez și care mi-i chiar simpatic de multe ori prin curajul cu care spune lucrurilor pe nume, fie că se referă la vlădică sau la opincă, dar o rog totuși pe doamna Ana-Maria Plămădeală, pe care am cunoscut-o azi și care a încercat să stabilească

destul de inteligent cauzele exilului interior și exterior, modul în care activează și, mai ales, cum se simte în noul mediu un om de creație, să nu ia aproape de inimă afirmațiile vorbitorului că, în cazul lui Druță, Ungureanu, Doga etc., chipurile, nu ar fi vorba despre niciun refugiu sau exil propriu-zis, ci despre o simplă schimbare a locului de trai din provincie, „unde-i viața mult amară”, în metropola bunăstării și a gloriei ușor de obținut („argumentarea” cum că actorul Ungureanu s-ar fi dus pur și simplu la familia care locuia acolo e de-a dreptul puerilă). Crede Strâmbeanu cu adevărat că ar fi atât de lesne să te faci observat și recunoscut într-o capitală străină și plină de stele și de orgolii tu, un străin venit din provincie, ba încă și alogen? Stau oare la Paris, la Moscova sau la București căinii cu colacii gloriei în coadă, numai vino și-i ia? Câți oameni de talent de la noi au devenit niște anonimi în exil numai pentru că acolo au fost tratați din start ca „venetici”? M-ar tenta explicația că autorul ține cu tot dinadinsul să-și îndreptățească etimonul numelui, numind șoseaua cărare și mașina căruță, altminteri la ce i-ar trebui să se opună cu vehemență unor lucruri vizibile cu ochiul neînarmat? De ce Strâmbeanu n-a suflat un cuvânt despre atmosfera din Teatrul „Lucaefărul” după demiterea lui Ungureanu și despre atitudinea șefilor din administrație și din partid față de prim-regizorul degradat în 1971? Cum își explică domnul Strâmbeanu faptul că, în 1988-1989, în toiul renașterii naționale, Ungureanu a lăsat la Moscova și glorie, și familie și s-a reîntors la Chișinău, urcând pe baricade, aventurându-se chiar a se aburca pe corabia naufragiată a Guvernului Pascari, în graba de a ne scoate din hălăciuga noastră culturală provincială și a ne alinia la standardele culturii europene și universale? De ce, de asemenea, n-a amintit de primul în istorie ministru-șomer cu legitimație Ungureanu din perioada de după aprilie 1994, odată cu venirea la putere a preșinșilor democrat-agrarieni, care l-au acuzat de românizarea culturii moldovenești și de reetnizarea tinerei generații de învățăcei moldoveni? (Al doilea ministru-șomer de la noi, din aceleași considerente, a fost subsemnatul.) Argumentul cu familia de la Moscova nu ține, pentru că, după ministeriat, în 1994, ministrul-șomer Ungureanu nu s-a mai dus la familie sau după glorie la Moscova, ci s-a deplasat, pentru un loc de muncă oferit și pentru o bucată de pâine, la București. Să vă spună Stan Pățitul din mine ce înseamnă să ți se îngreădească dreptul la profesie la Chișinău, unde, după peste 30 de ani de muncă în învățământul superior, nicio catedră nu a mai avut curajul să mă angajeze, și ce înseamnă exil (chiar dacă acesta e în Țara-mamă).

Domnul academician Gheorghe Ghidirim, care îl cunoaște de mult și îndeaproape, are dreptate când afirmă că marele actor Ungureanu, în pofida ostracizărilor la care a fost supus, nu a îngenuncheat niciodată. Cu o doză de duiosie și admirație pentru gestul maestrului, aș spune că l-am văzut îngenunchind de două ori în viață: o dată la Putna, la mormântul Marelui Voievod Ștefan cel Mare (apropro: în calitate de Ministru al Culturii și Cultelor, Ungureanu a derulat procedura de canonizare a domnitorului ca sfânt de către Sfântul Sinod al Patriarhiei Române), altă dată – la cimitirul „Bellu”, la mormântul lui Eminescu cel mare și sfânt (cum am procedat și noi cu regretatul Ion Dumeniuk în mai 1990). Dacă renumitul cioban Badea Cârțan din Cârțișoara Sibiului a visat toată viața să vadă Columna lui Traian de la Roma, pentru a se convinge de obârșia noastră (vis pe care și l-a realizat la 47 de ani, parcurgând, pe jos, cu desaga cu pită, slănă și un pumn de

pământ de la baștină, în 45 de zile, rupând patru perechi de opinci, drumul din Țara Făgărașului de sub austro-ungari până la Roma; a studiat-o atent, admirând-o „No, că-i faină!”, a împrăștiat pământul din seliștea natală în juru-i, i-a sărutat soclul și a căzut buștean de oboseală la poalele mărețului monument; a doua zi toate ziarele din cetatea eternă afixau cu litere de-o șchioapă: „Un dac a coborât de pe Columnă!”), badea Ion Ungureanu, la fel ca maestrul Grigore Vieru și ca orice basarabean cu dor de frați, a visat toată viața să treacă Prutul și să se închine lui Ștefan și Eminescu...(Dacă l-ar fi văzut cineva îngenunchat la mormântul lui Eminescu, mai că ar fi strigat și acela ca romanii lui Badea Cârțan: „Un dac a coborât de la Zalmoxe!”)

Spuneam cu altă ocazie despre unul dintre marii noștri sufletești, apostol al neamului, Ion Dumeniuk, care, cu părere de rău, nu mai este printre noi: ”E ușor să fii mare printre cei mici, puternic printre cei slabi, curajos printre cei lași. Mai greu e să fii mare printre cei mari, tare printre cei tari, curajos printre cei temerari”. Cred că aceste cuvinte i s-ar potrivi întru totul și omagiului nostru de astăzi, maestrului Ion Ungureanu, ilustru om de cultură, regizor și actor de teatru și film, neîntrecut orator și tribun înflăcărat, unul din stâlpii rezistenței noastre spirituale, neînfricat luptător pentru triumful adevărului istoric și științific.

Parcă ne-am fi înțeles cu reputatul critic de artă Irina Uvarova de la Moscova, care, în telegrama de salut, îl cataloghează pe maestru drept Guliver printre oamenii de teatru din fosta U.R.S.S. Numai că subsemnatul o făcea încă pe timpul ministeriatului de la Chișinău: „Un singur neajuns are maestrul, și acest neajuns i-a jucat renghiul în toate timpurile: capul. Este greu să te ridici la înălțimea lui Ion Ungureanu. Prin aceasta Guliverul nostru îi eclipsează pe mulți pigmei de la noi. Bonapartii noștri nu se pot împăca nicidecum cu gândul că ministrul Ungureanu e cu un cap mai mare decât ei. Cu ce entuziasm ar aclama și ei, aproape ca și poporul din cunoscuta nuvelă negruzziană: „Capul lui Ungureanu îl vrem!”

Aș dori să mai fac o precizare. După cum spunea aici reputatul specialist în istoria teatrului Leonid Cemârțan, nici în timpul ostracizării comuniste nu toți moldovenii cu suflet de români erau vânduți diavolului roșu. Unul dintre aceștia era – cred că e nimerit să o spunem aici – chiar domnul Cemârțan, care, prin funcțiile pe care le deținea, a contribuit la menținerea făcliei de românism (ba a și pățimit rău într-un timp pentru aceasta). Știu, de asemenea, că la reprezentațiile de suflet ale „Luceafărului” veneau cu dragoste și unii dintre conducătorii de partid și de stat: Leonid Culiuc, Ana Melnic, Ludmila Scalnâi etc. (o văd în sală pe doamna Ana Melnic, pe care aș dori s-o salut și căreia aș vrea să-i mulțumesc pentru faptul că nu i-a denunțat la „palat” pe tinerii liber-cugetători).

În ceea ce-l privește pe sărbătorit, l-am cunoscut în patru perioade importante din activitatea-i febrilă: 1960-1972, 1972-1989 (mai puțin), 1989-1994 și 1995-2009.

Prima perioadă. Colegii mei de generație își vor mai fi amintind cu dulce nostalgie de luminosul an 1960, când o echipă de proaspeți absolvenți ai Școlii Superioare Teatrale „B. V. Șciukin” se întorcea, după 5 ani de studiere asiduă a artei scenice și a măiestriei actricești cu renume profesori și reprezentanți ai genului, acasă, la

Chișinău. Erau, toți actorii, tineri și frumoși, plini de elan și porniți a asalta cerul aridei pe atunci scene teatrale naționale, unul mai talentat și mai original decât altul. Printre ei se evidenția, înalt și drept ca un plop, măreț și demn în ținuta sa de senator sau împărat roman, Ion Ungureanu, liderul neformal al trupei, care, nu peste puțin timp, avea să devină prim-regizor al Teatrului pentru tineret din republică „Lucefărul” (numele lui Eminescu fiind indezirabil pentru oficialități, inițiatorii „botezului” noului teatru s-au mulțumit cu metafora). Prin ce ne-au cucerit echipa și conducătorul ei spiritual? Care-i taina „Lucefărului”, a miracolului pe care l-a produs asupra spectatorilor? Luceferiștii ne-au fascinat încă de la început, după cum spuneam, prin frumusețea și tinerețea lor. Erau tineri și romantici ca și noi, dar frumoși pe scenă ca niște zei. Ne-au fermecat, apoi, prin jocul lor adolescentin și tineresc exuberant. Au cucerit simpatia publicului prin dezinvoltura cu care pronunțau cuvintele, dar și prin ținuta lor demnă de oameni descătușați și ingenioși, prin modul de a gândi, a simți și a-și reda sentimentele. Pe noi, cei care, acasă fiind, mergeam aproape gârboviți, ca niște moșnegi, de jenă că suntem moldoveni. Cei care strecuram cuvintele printre dinți, sâsâind ca niște reptile, mai mult consoane decât vocale, de teama de a nu fi considerați naționaliști, fiindcă vorbeam în limba mamei. Iar luceferiștii ne învățau că se poate merge și drept, cu pieptul desfăcut, la noi acasă. Ei ne demonstrau pe viu că se poate vorbi liber și exprima frumos și civilizat și în limba maternă. Aveau o pronunție dumnezeiască: curată, literară, autentic românească. Aduseseră cu ei – și de unde? Tocmai de la Moscova! – un model de rostire literară, pe care n-o mai auzise nici Parisul (cuvântul „București” era interzis; spectacolul *Steaua fără nume* fusese interzis numai pentru că în el se vorbea despre trenul „București – Sinaia”!), necum sălile de teatru sau aulele universitare de la noi, ca să nu mai amintim de execrabila rostire din mahalalele Chișinăului sau din urbele noastre de provincie.

Acesta fu revirimentul din viața spirituală a republicii, suflul nou pe care l-au adus luceferiștii și Ungureanu: să ne simțim oameni mândri de originea noastră romanică, de istoria noastră națională, de limba noastră cea română, de pământul sfânt al strămoșilor, îmbibat cu sângele lor și lăsat în grija mare a noastră (idealuri pe care nu am știut sau nu am reușit să le apărăm cu cinste de neamurile hrăpărețe). Veneau oamenii în această oază de spirit național palpitant să învețe o lecție de demnitate, să soarbă o gură de oxigen din aerul îmbătător al limbii române exemplare (cum îi plăcea s-o numească Eugeniu Coșeriu), să audă cât de frumoasă poate fi vitregita de istorie și de limba veneticilor, dar și de ignoranța și lenea spirituală a vorbitorilor ei de pe aceste meleaguri, limbă maternă, să se mândrească de faptul că, odată cu teatrul „Lucefărul” și cu ilustrații săi reprezentanți, a răsărit, strălucind în toată splendoarea ei, limba noastră, curățată de „slinul, mucegaiul / Al uitării-n care gemе”. Luceferiștii maestrului Ungureanu și actorul Ungureanu însuși ne-au demonstrat virtuțile limbii materne: sonoritatea și armonia, bogăția ei lexicală, vigoarea și noblețea ei ne-au învățat cum trebuie să ne exprimăm dacă vrem să scăpăm de acuzațiile că am vorbi o limbă „de colibă”, „țărănească”, „arhaică”. Într-un cuvânt, ne-au dat o admirabilă lecție de conștiință și demnitate națională, de civism și patriotism. Dacă la o asemenea „lucoare de la Răsărit” s-ar fi referit înaintașul nostru când spunea „Că și de la Moscova lucește

lucoare, / Întinzând lungi raze și bun nume supt soare”, nu am putea decât să-l aplaudăm și să-i mulțumim Moscovei, dnei Orociko, pentru sprijinul acordat în redeşptarea spiritului de demnitate.

Așadar, echipa luceferiștilor de la 1960 a fost prima noastră mișcare culturală de trezire a conștiinței naționale, într-un fel, un prolog al evenimentelor din 1985-1989. Ea a reușit să transpună în viață cu aproape 30 de ani înainte de adoptarea Legislației lingvistice din 31 august 1989 una din prevederile de bază ale acesteia: așezarea limbii române în capul mesei la ea acasă, în republică. Prevederi pe care, spre marele nostru regret, autoritățile statului nu le respectă nici astăzi, la 20 de ani de la adoptarea legilor privind funcționarea limbilor și statutul de limbă de stat și de comunicare interetnică al limbii populației autohtone de bază pe teritoriul Republicii Moldova. Cu ce sentiment mai pot sărbători românii basarabeni anual Ziua limbii române, când în țărișoara lor hălăduiește și azi limba unui stat străin, de parcă ar fi o colonie sau o gubernie a acestuia, iar ei, românii basarabeni, sunt desconsiderați ca pe timpuri la dâșșii acasă?!

Oare nu este nevoie de un nou „Luceafăr”? Oare noi toți, generațiile anilor '60-'70, nu am ieșit mai drepți și mai curajoși din redingota maestrului Ungureanu și a colegilor Domniei Sale? Oare maestrul Ungureanu, pe care îl sărbătorește astăzi Academia, este mai puțin vertical, generațiile educate de Domnia Sa au uitat ce înseamnă acel dulce cuvânt libertate? Spectacolele montate de maestru, jocul splendid al actorilor luceferiști de pe timpuri să fi fost date uitării? Să se fi uitat de ce fuseseră interzise la scurt timp după montarea lor spectacolele *Steaua fără nume*, *Radu Ștefan*, *întâiul și ultimul*, de ce, cu 30 de minute înainte de premieră, fusese suprimat spectacolul *Minodora*, de ce i s-a interzis regizorului să monteze piesa *Doina* de Ion Druță? De ce, până la urmă, în 1971, maestrul fusese destituit din funcția de prim-regizor? Doar spectacolele de felul acestora ne-au ajutat să creștem spiritual, să ne maturizăm civic. Și nu numai pe noi, ci și pe frații noștri români din regiunea Cernăuți. Pentru că, la sugestia lui Ungureanu, teatrul „Luceafărul” – primul teatru național românesc din perioada postbelică amintindu-și de ei – se deplasa în turneu la românii uitați din Bucovina de Nord. Îmi relatea docentul Ilie Popescu de la Universitatea „Iurii Fedikovici” din Cernăuți ce emulație era în rândurile compatrioților săi, care nu voiau să piardă niciun spectacol, veneau seară de seară, tânăr și bătrân, cu scăunele de-acasă, ca să savureze jocul actorilor, să le soarbă slova, replicile, dulcea rostire românească pre limba lor, să-i pipăie dacă sunt aievea și să-și exprime sentimentele lor de bucurie și de mulțumire că nu sunt uitați.

Să ne aducem aminte de încă un episod semnificativ din activitatea omagiatului. În 1971, Boris Ravenskih, regizorul principal al Teatrului Mic din Moscova, îl invită pe Ion Ungureanu să monteze pe scena renumitului teatru piesa exilatului din republică Ion Druță *Păsările tinereții noastre*. Conducerea Ministerului Culturii de atunci nu-i permisesse deplasarea de creație. Când Ravenskih i se plânse Ecaterinei Furțeva, Ministrul Culturii din U.R.S.S., simpatia lui Hrușciiov i-o tăie scurt: „Scuzați-mă, Boris Ivanovici, dar nu vă înțeleg. Sarcina mea a fost să-i numesc pe regizorii principali de la Teatrul Artistic, Teatrul Mic, Teatrul «Kirov»...

Montarea spectacolelor vă revine dvs. Sunteți prim-regizor al unui teatru din subordinea guvernului U.R.S.S., astfel încât invitarea unor colegi talentați din teatrele republicilor unionale este la latitudinea dvs. Dacă spectacolul va ieși bine, îl voi lăuda pe regizorul invitat, dacă nu, vă voi trage un perdaf dvs. și nu intră în competența ministerelor de acolo. Dar ce înseamnă să nu-i permită cineva?!” Se dovedește, precum vedeți, că o simplă țesătoare, care ajunsese să conducă treburile statului, demonstra o viziune mult mai clară asupra politicii partidului comunist în domeniul culturii decât dirigitorii acestei politici de la Chișinău. Maestrul a montat spectacolul cu o splendidă interpretare și retușare a subtilităților și nuanțelor sugerate de autor, piesa a fost interpretată cu brio, ulterior – montată tot de maestru și la Tallin. Venea elita teatrală moscovită să aplaude jocul artiștilor ruși într-o piesă cu specific național, scrisă de un talentat scriitor național exilat și montată de un nu mai puțin regizor național talentat, care în curând avea să ia și el calea exilului. Dar veneau la spectacol și românii moldoveni, aflați, printr-o fericită întâmplare, în inima imperiului: Gheorghe Ghidirim, Petru Soltan, Eugeniu Grebenicov... Se zice că Ungureanu chiar îi mobiliza pe actori, spunându-le că în sală se află reductabili critici teatrali din Moldova.

Perioada a doua. După demiterea din funcția de prim-regizor de la „Luceafărul”, Ungureanu se refugiază la Moscova. Montează la Teatrul Armatei spectacolele *Sfânta Sfintelor și Biserica Albă* de Ion Druță. A lucrat mult cu actorii, dar și cu autorul însuși, Ungureanu descoperindu-i nuanțe nebănuite și momente la care, din varii motive, unele lesne de înțeles, scriitorul renunțase, însă pe care regizorul le-a exploatat din plin. Spectacolele erau în vogă, ovaționate de fanii Melpomenei, dar și ai curajului și viziunii proaspete ale talentatului regizor chișinăuian exilat. Tot la Moscova a mai montat spectacolele: *Macbeth* de Shakespeare, *Adam și Eva* de Bulgakov, *Doctor Stokman* de Ibsen (Teatrul „Sovremennik”), *Un om pentru eternitate* de Bolt, *Nora* de Ibsen (la Televiziunea Centrală), a evoluat ca actor de teatru în spectacolul *Ultima întâlnire* pe scena Teatrului Armatei, la Televiziune – în spectacolul *Cine l-a ucis pe Ulof Palme?* Aici se produce ca actor de cinema în filme de rezonanță precum: *Acest dulce cuvânt: libertate*, *Centaurul*, *Așa poți fi fericit*, *Povestea unui necunoscut*, *Nicolai Vavilov* ș.a., în compania unor somități în domeniul actoriei și regiei de teatru și film precum Inokentii Smoktunovski, Donatas Banionis, Irina Miroșnicenko, Vitautas Jalakiavicius, Sava Kuliș. Pe parcursul celor 17 ani de exil a fost invitat, sporadic, și la Studioul „Moldova-film” (aici se mai filmase anterior), unde joacă în filme ca: *Favoritul*, *Calul, pușca și nevasta*, *Codrii*, *Povestea lui Făt-Frumos*, *Dansul efemer al dragostei* etc.

I s-a propus postul de prim-regizor la Teatrul „Stanislavski”, al Armatei. Din câte știu, le-a refuzat. Ar fi ajuns un mare actor și regizor la Moscova. Dacă nu adia vântul schimbărilor pe meleagurile natale.

Perioada a treia. Între anii 1988 și 1989 îl vedem din nou la Chișinău, înrolat în mișcarea de eliberare națională. Anume acum, în anii de efervescență 1989-1994, l-am cunoscut mai bine, pe baricade, pe tribunul, oratorul, deputatul, publicistul, omul de acțiune și omul de stat, Ministrul Culturii și Cultelor în guvernele Pascari, Druc, Muravschi, Sangheli, Ion Ungureanu. În marea august 1989, în Piața

Marii Adunări Naționale din Chișinău, dă glas, în fața a peste 600.000 de oameni, Declarației de Suveranitate a republicii. Participă cu frenezie la elaborarea strategiei mișcării de renaștere națională în cadrul Frontului Popular. Devine deputat în Parlamentul republicii din partea forțelor democratice. Este un luptător înflăcărat pentru înfăptuirea marilor idealuri de libertate ale poporului. Deja pe rol de ministru, cu republica încă în componența U.R.S.S.-ului (Ce repede au uitat unii minimalizatori ai evenimentului acest „amănunt”!), este coautorul renumitelor Poduri de Flori de la Prut: basarabeianul Ion Ungureanu de pe partea stângă, basarabeianul Victor Crăciun de pe partea dreaptă a râului despărțirii noastre de atâta amar de vreme, ambii dorind să-l vadă râu al unirii noastre. A purces cu râvna lui Hercule la curățirea de noroi a grajdurilor lui Augias din așa-zisa cultură națională moldovenească, care numai națională și nici moldovenească nu era, atât prin formă, cât și prin conținut. A elaborat, împreună cu adjunctul său, inimosul Iacob Burghiu, strategia privind reformarea învățământului artistic și introducerea celui religios, studierea religiei ca disciplină în școală, instituirea, împreună cu Ministerul Științei și Învățământului, a învățământului religios superior prin crearea Facultății de Teologie în cadrul Universității de Stat din Chișinău, în perspectiva deschiderii Academiei Teologice, dezvoltarea rețelei de biblioteci publice naționale, înzestrarea acestora cu literatură în limba națională (până la acea dată ea reprezenta doar 3%, ba și aceea puternic ideologizată), depolitizarea instituțiilor de cultură și de instruire, susținerea teatrelor existente și înființarea de teatre noi, asigurarea lor materială, orientarea repertoriului teatral spre dramaturgia română și universală, restabilirea lăcașelor de cult, deideologizarea și depolitizarea instituțiilor pendinte ministerului etc. Ne vom referi la câteva acțiuni vizibile, de suprafață, cum ar spune unii, dar care țin de ființă, de suflet, de credință și care ne însuflețeau în marea operă de renaștere națională: sistematizarea, împreună cu primăria municipiului Chișinău și cu primăriile din alte orașe, a denumirii străzilor, piețelor, parcurilor, instituțiilor de cultură, orientarea către patrimoniul istoric și specificul național (derusificarea lingvistică a orașelor); instaurarea la Chișinău a monumentului Lupoaiței (cu renumita inscripție eminesciană, care ne amintește cine suntem și de unde venim; constatăm, cu regret, că Lupoaița a dispărut din fața muzeului de istorie pe motiv că nu ar exista bani pentru a fi reparată); renovarea și reamplasarea monumentului lui Ștefan cel Mare în fața Grădinii publice din Chișinău odată cu revenirea la conceptul inițial, cel al sculptorului Alexandru Plămădeală; canonizarea, prin eforturile domnului ministru, a marelui nostru Voievod de către Sfântul Sinod al Patriarhiei Române; renovarea clădirii Teatrului Național, care a ajuns să poarte numele emblematic al lui Mihai Eminescu; măsurile energice pentru reactivarea Mitropoliei Basarabiei; inaugurarea monumentului cu chipurile artizanilor ardeleni ai Unirii Basarabiei cu Patria-mamă, Onisifor și Octavian Ghibu; deschiderea la Chișinău a bibliotecilor de carte românească „Ovidius”, „Târgoviște”, „Alba-Iulia”, „Târgu-Mureș”, „Transilvania”, completarea acestora cu literatură donată de biblioteci și oameni de suflet din România; inaugurarea teatrului pentru tineret „Eugene Ionesco” cu o nouă promoție de șciukiniști... Pe timpul ministeriatului lui Ungureanu au fost puse bazele unei colaborări reale între instituțiile culturale din republică și cele din Țară. „Să facem cât putem, ba chiar mai mult decât putem, și cât mai repede

unirea spirituală. Să facem unirea prin cultură, simțire și cuget. Cealaltă mare Unire se va produce de la sine” – acesta era crezul ministrului Ungureanu.

Perioada a patra. Dar iată că cealaltă, marea Unire, nu s-a mai produs. Așa cum nu a apucat să vadă unirea Transilvaniei cu Vechiul Regat marele luptător pentru drepturile românilor din Ardeal de sub regimul austro-ungar, legendarul Badea Cârțan, tot așa n-a apucat să vadă Unirea Basarabiei cu Țara-mamă regretatul mare poet și apărător al cetății românismului din Basarabia Grigore Vieru. Maestrul Ungureanu nu-și pierde încrederea. Unirea o vom face noi sau generațiile care vin după noi, educate de noi, dar și de regimurile românofobe, care, prin măsurile de ostracizare și reprimare a tot ce e gândire și simțire românească, le întăresc acestor tineri credința în triumful adevărului istoric.

Revanșa din 1994 a „democrat-agrarienilor” (de fapt, aceeași comuniști degheziți în togă de democrați) i-a frânt aripa ministrului Ungureanu. Este nevoit din nou să ia calea refugiului, de astă dată în Țară, la București. Ungureanu nu este omul care să se lase înfrânt. Poate că, dacă nu ar fi fost actor, i-ar fi venit mai greu să lupte cu imbecilii. Maestrul înțelege că spectacolul adevărat nu-i cel de pe podiumul teatrului, ci acela de pe scena vieții. Îmi amintesc de un caz când, la finele unui splendid spectacol în care, ca protagonistă, își apăraseră cu stoicism onoarea familiei și integritatea morală a soțului de apropourile provocatoare ale unei fătuci, după ce iese din cabina de machiaj, renumita actriță letonă de teatru și cinema Via Artmane intră în încăperea în care avea loc recepția, unde dă cu ochii de donjuanii și fătucile apetisante manifestându-se în toată naturalețea lor (printre care și soțul dânzei), și exclamă cu dezinvoltura de om al vieții: „Iată unde e adevăratul teatru!”. Maestrul Ungureanu a cunoscut bine și acest teatru al lumii, a băut din plin din cupa cu miere și fiere a scenei teatrale a vieții, însă a știut, în orice împrejurare, inclusiv în situațiile-limită (dar parcă nu în toate activitățile sale se află în asemenea situații?), să iasă onorabil și învingător din toate cursele pe care i le-a întins viața, să-și mențină intactă ținuta sa de apărător al cetății.

„Orice rău e spre bine”, mă încuraja maestrul, care, în perioada șomeriatului, mi-a găsit un loc de muncă la București (fapt pentru care-i voi fi recunoscător toată viața). A activat, o bună perioadă de timp, ca vicepreședinte al Fundației Culturale Române, iar după reorganizarea acesteia ca Institut Cultural, ca secretar al Consiliului metodico-științific. Este terenul pe care s-au manifestat plener capacitățile organizatorice, manageriale și de mare și bun român ale ex-ministrului Ungureanu. Cabinetul Domniei Sale de la București era un fel de stat-major al acțiunilor de sprijinire a românilor de pretutindeni, dar mai ales a celor oprimați din vecinătatea Țării și din Balcani. Oricând veneai la domnul vicepreședinte, numai de câțiva găseai reprezentanți ai românilor din orice colț al lumii, dar și ai celor din jurul Țării (Bucovina de Nord, Basarabia, Basarabia de Sud, Maramureșul istoric, Banatul zis Sârbesc, Valea Timocului, Albania, Macedonia, Croația, Grecia). Cred că nu există asociație, uniune de creație, cenaclu, școală de muzică sau de pictură, editură, personalități de creație din afară, care să nu fi beneficiat de audiența, bunăvoința, sfatul și susținerea domnului vicepreședinte. Sprijinul financiar al publicațiilor de limba română, editare și donații de cărți pentru bi-

blioteci, inaugurarea unor biblioteci de carte românească, cursuri de perfecționare, expoziții de pictură, lansări de carte, seri de creație, concerte ale copiilor talentați, tabere de odihnă și de creație... Omniprezent la acțiuni și manifestări, depune atâta pasiune, suflet în tot ce face, încât arde ca o stea din galactică. „Ard ca pe o tigaie încinsă. Ajutor! Bătălia pentru limba română din Basarabia trebuie câștigată, înfrângerea este exclusă”, îl convingea Domnia Sa, în 1995, pe Ministrul român al Culturii și Cultelor. Indiferența unor birocrați români față de problemele românilor din afară îl indignează cumplit. În septembrie 1995 i se confesează președintelui Camerei Deputaților: „Vă adresez, disperat, nota alăturată, care a fost întocmită încă în luna mai, a bătut multe praguri, dar, din păcate, fără niciun rezultat”. L-am văzut în repetate rânduri cum se zbate pentru soluționarea problemelor în audiență la Președintele României, la Președintele Senatului, la Ministrul Culturii și Cultelor, la președintele Fundației Culturale Române, la Ministerul de Externe. Cred că numai eu și regretata Nicoleta Toia îi cunosc tot zbulciul pe parcursul anilor de foc din București. Lupta cu inerția, cu indiferența, cu împăunarea unor funcționari români îl făcea și mai puternic, și mai îndârjit. „Întâi facem marea Unire și după aceea ne apucăm să-i românim pe românii din Țară”, îmi spunea, răzvrătit, uneori. Peste tot era însă respectat. În componența juriilor la festivalurile de teatru și film și-a câștigat o reputație de profesionist, specialist notoriu, cu spirit critic și inovator, bun cunoscător al istoriei teatrului universal. S-a bucurat de simpatie din partea unor mari actori, scriitori, înalte fețe bisericești și oameni de cultură precum Radu Beligan, Ștefan Iordache, Maia Morgenștern, Preafericiții Părinți Patriarhi Teoctist și Daniel, regele Mihai, prințul Radu, principesa Margareta, președintele Iliescu, președinții Senatului și Camerei Deputaților Nicolae Văcărescu și Adrian Năstase, Ministrul de Externe Andrei Pleșu, cu unii dintre ei – Octavian și Mihai Ghibu, Ion Caramitru, Mircea Albulescu, Marin Sorescu, Adriana Trandafir, Nicoleta Toia, Mircea Radu Iacoban, Tatiana Popa, Preasfințiile lor Nestor Vornicescu și Antonie Plămădeală, generalii de armată Aurel Dănescu, Gheorghe Bucătaru, Mircea Chelaru, colonelul George Galan – legând o nedisimulată și durabilă prietenie.

Alte două aspecte din activitatea maestrului Ungureanu ar trebui să le menționăm: cea de actor la microfon – promotor al cuvântului artistic la posturile de radio Chișinău, Moscova, București și, nu în ultimul rând, aceea de orator-tribun pe scenele revendicărilor dreptului la libertatea de exprimare și la adevărul despre identitatea noastră națională.

Ani de-a rândul actorul Ion Ungureanu ne mângâie auzul cu vocea d-sale catifelată, aci domoală, susurând ca un murmur de izvor, camerală, intimă, aci patetică, sobră sau tăioasă, invocatoare, răzvrătită ca tunetele porților cerului care s-au deschis. Nu mulți vor fi știind că interpretul Ungureanu are înregistrate la radio nu numai recitaluri din Shakespeare, Andersen, Cehov, Dostoievski, Pușkin, Lermontov, Alecsandri, Eminescu, Vieru, ci și opere artistice de proporții cum ar fi *Descrierea Moldovei* de Cantemir, *Planeta oamenilor* de A. Saint-Exupery, *Biserica Albă* de Ion Druță. Timp de peste o jumătate de an, în zorii zilei, dimineață de dimineață, radioascultătorii postului de radio Chișinău nu se puteau desprinde

de difuzoarele care transmiteau romanul *Biserica Albă* în lectura maestrului, încât ajunseseră să aibă neplăceri la lucru din cauza întârzierilor nemotivate. Circa două luni duraseră la radioul moldovenesc captivantele lecturi din Constantin Stere, iar când fuseseră întrerupte brusc de către diriguitorii locali, a trebuit să intervină maestrul Druță de la Moscova (ca, în timpuri de tristă pomină, cineva de la CC), pentru ca lecturile să fie reluate.

La postul de radio București maestrul a susținut, în anii de refugiu postministerial, două cicluri de emisiuni: *Lectura de la miezul nopții* (un serial de 20 de emisiuni) și *Pagini din literatura universală* (în același format).

Recent, la „Vocea Basarabiei”, actorul Ion Ungureanu a înregistrat și difuzat un ciclu de versuri și de aforisme din creația prietenului său, a marelui dispărut Grigore Vieru.

În ceea ce privește cel de-al doilea aspect, la care mă refeream, acela de tribun și ilustru orator, menționez și cu o altă ocazie că poate, cu excepția a încă două-trei personalități, nu cunosc, pe această palmă de pământ românesc, de la Nicolae Iorga încoace, un orator mai distins, un tribun mai înflăcărat, un polemist mai virulent decât maestrul Ungureanu. Dacă luăm în considerație și manifestarea Domniei Sale ca publicist, cred că, prin rigoarea cu care își construiește discursul, prin curajul cu care abordează problemele timpului, prin diagnosticul necruțător pe care li-l fixează, prin logica zdrobitoare a argumentelor, prin verva sau patosul cu care sunt rostite, maestrul se înscrie în mod organic în flancul reprezentanților de frunte ai artei oratorice și publicistice românești, al freneticilor luptători pentru cauza națională Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, Mihail Kogălniceanu, Nae Ionescu, Constantin Stere, Adrian Păunescu, Grigore Vieru, Silviu Berejan, Andrei Vartic, Nicolae Dabija, Mihai Cimpoi, Andrei Strâmbeanu, Vlad Pohlă etc.

Observații și concluzii dure de felul: „Mitropolia Moldovei este Armata a 15-a a Rusiei la Chișinău”; „Putin aplică politica lui Stalin de refacere a imperiului rus”; „Astăzi Rusia, machiată democratic, se dă bine pe lângă OSCE, pe lângă guvernele occidentale și se vrea lup la stână în Basarabia”; „Eu nu-i doresc Rusiei ca tătara sau ucraineana să fie impusă ca limbă oficială. Fiindcă Moscova e plină de tătari și ucraineni. Nu le-aș dori rușilor să arate pașaportul și 500 de euro ca să se poată închina la mormântul lui Pușkin, așa cum am ajuns noi dacă vrem să ne închinăm la mormântul lui Eminescu”; „În problemele lingvistice (din Basarabia) America a cedat în fața Rusiei” (când fu adoptat odiosul articol 13 din Constituție cu limba moldovenească, maestrul o întreba cu ironie pe doamna ambasadoare a SUA în Republica Moldova Marry Pandleton, care cunoștea foarte bine româna, cum de a reușit într-o noapte să învețe limba „moldovenească”); „România merge în vârful degetelor în propria casă” etc., spuneam, nu cred că le gădilă urechile celor vizați și ale locotenenților acestora. Însă, dacă nu s-ar exprima astfel, acesta nu ar mai fi curajosul, intransigentul, irepetabilul, inconfundabilul om liber și luptător Ion Ungureanu. Interveniurile și intervențiile Domniei Sale cu varii ocazii ar trebui adunate într-o carte, ca ilustrare a genului, învățătură pentru ziariștii în devenire.

Aș mai face o paranteză (la chestiunea aceasta s-a referit și autorul în cuvântul de introducere): cine i-a citit povestirile *Nichita Nebunul*, *Povestea puilului de găină*, versurile *Balada unui câine vagabond* ș.a. va constata, cu regret, că literatura română din Basarabia pierde, în persoana lui Ungureanu care nu mai găsește timp pentru creație, un scriitor de valoare.

Asistăm la un eveniment cultural istoric. Cred că, de azi înainte, maestrul Ion Ungureanu se poate mândri cu înalta distincție, poate cam întârziată, pe care i-o conferă Academia de Științe din Moldova, recunoscându-i meritele. Să fii onorat de forul științific suprem al republicii, al cărui Prezidiu, prin hotărârea sa istorică din 9.09.1994, și a cărui Adunare Generală, prin votul din 28.02.1996, a confirmat că numele corect al limbii noastre este limba română, este, într-adevăr, un motiv de legitimă mândrie. (Nu-mi pot imagina că o instituție științifică de prestigiu ar putea reveni asupra deciziilor respective, în sensul anulării lor, cum se zvonește în urbea noastră plină de surprize, zvon la care se referea același Andrei Strâmbeanu, pentru că, dacă ar proceda așa, Academia națională s-ar înscrie pe vecie în analele rușinii universale.) Cred că și Academiei de Științe, la rândul său, îi face onoare să-l aibă în rândurile sale pe ilustrul regizor, actor de teatru și film, militant pentru triumful libertății de exprimare și al adevărului despre noi, istoria, cultura și limba noastră, unul dintre pilonii rezistenței noastre spirituale, neînfrântul Ion Ungureanu.

Iubite domnule doctor honoris causa fără diplomă, fără togă și tocă de magistru, Ion Ungureanu! Odată cu sincerele felicitări, pe care vi le aduc, permiteți-mi să-mi exprim și convingerea că – și aici sper să fiu în asentimentul zecilor de mii de adoratori ai Domniei Voastre – că toga sobră de doctor nu va apăsa într-atât de greu pe umerii Dumneavoastră, iar potcapul (pardon: toca puțin teatrală) de magistru – pe înălțimea Dumneavoastră, încât să nu mai fiți în stare a urca, ori de câte ori va fi nevoie, pe scenele improvizate din fața mulțimii dornice de dreptate și adevăr. Nu uitați că Ivan Ivanovici încă mai veghează (țineți minte ce le spunea colaboratorilor fițiicii de bulevard „Moldova Mare” în legătură cu necesitatea întetirii „luptei de clasă” nu atât împotriva românilor din România, cât, mai ales, contra propriilor români din Basarabia, printre care eram menționați și noi doi?) și ar vrea să vă mai exileze o dată. Nu cred că e cazul să mai amintesc aici că, cu toată admirația pentru talentul marelui poet german, în opreliștea unei clipe din istorie, posteritatea admiră totuși gestul semeț de demnitate al lui Beethoven și nu figura încovoiată, a semn de întrebare, a lui Goethe la întâlnirea neprevăzută cu Kaizerul... Sper să nu apese, spuneam, pentru că, pe lângă cele câteva onoruri binemeritate, pe care vi le-au acordat oficialitățile de-a lungul timpului (mastru emerit în arte din Federația Rusă, artist al poporului din R.S.S.M., Premiul de Stat al republicii și, azi, cu jumătate de gură, în perspectivă apropiată, să sperăm, cel de doctor honoris causa al A.Ș.M.), poporul din sânul căruia ați ieșit și pe care v-ați angajat să-l slujiți cu credință până la capăt v-a conferit cel mai înalt titlu de care se pot învrednici puțini muritori în timpul vieții: Ungureanu cel Mare. La numele mare fie-vă și faptele mari!

Victoria **ADEVĂRUL ȘI CREDINȚA** FEDORENCO **REGIZORULUI ION UNGUREANU**

Noțiunile de „adevăr” și de „credință”, în sensul categoriilor ce reflectă fenomenul conștientizării Universului și modul de existență în lume, reprezintă cea mai bună unitate de măsură a personalității umane. Aceste noțiuni cuprind plenar procesul de căutare, care determină sensul vieții, marcând perioadele de vârf în evoluția omului și a Universului. Sunt cele mai importante categorii și pentru determinarea conștiinței artistice, atunci când cunoștințele ating nivelul de transformare în procesul de percepere și de interpretare a lucrurilor, a ideilor, a lumii ca atare, iar omul simte necesitatea acută de autoexprimare prin actul de gândire și de creație.

Semnul unei astfel de transformări creatoare reprezintă catrenul scris de tânărul poet Ion Ungureanu în anii de studenție și publicat în culegerea *Glasuri tinere*, în 1957, în care el conștientizează necesitatea alegerii căilor proprii – „neumblate, necunoscute” – în viață și în activitatea de creație, ceea ce ne explică multe lucruri din procesul căutărilor și realizărilor lui ulterioare. Or, anii 1955-1957, ani de cotitură în istoria culturii naționale, reprezintă un fenomen de reviriment și în biografia dlui I. Ungureanu: părăsind, în 1955, Institutul pedagogic din Chișinău, el devine student la Școala teatrală „B. Șciukin” din Moscova, fără a avea însă un vis bine conturat de a se afirma ca actor. Doar participând la filmările primei pelicule a Studioului „Moldova-film” în 1957 (comedia *Când omul nu-i la locul lui* după scenariul lui Ion Druță), el trece o școală practică a profesiei, descoperind pentru sine esența artei actoricești ca un mod eficient de a spune lumii ceva important despre ființa umană și existență, dar și conștientizând necesitatea dezvoltării potențialului personal pentru a realiza acest lucru.

La formarea personalității sale a contribuit și faptul că tot atunci, în vara anului 1957, el, venit la Chișinău pentru filmări, a făcut cunoștință cu tradițiile artei teatrale românești prin Teatrul Național din Iași, avându-i ca fondatori

pe M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri. De aici pornește calea spre adevăr a viitorului actor și regizor, care înțelege că arta teatrală este „nemaipomenit de importantă pentru cultura unui popor”. Deja în 1959, participând la congresul Uniunii scriitorilor, el expune de la tribună visul său referitor la dezvoltarea artei naționale și fondarea unui nou teatru – vis care s-a împlinit peste un an, odată cu înființarea Teatrului „Lucefărul”, la a cărui faimoasă devenire a contribuit în cea mai mare măsură alături de colegii săi „știukiniști”. Fiind un lider recunoscut încă din anii de studenție, în scurt timp el devine regizor-șef, contribuind, în 1964-1970, la transformarea tănărului colectiv al „luceferiștilor”, alcătuit din strălucitoarele individualități actricești, într-un teatru dramatic matur, cu un stil și un program artistic propriu, promovând cu credință și devotament principiile teatralității vahtangoviene în arta teatrală națională.

Conștientizarea noțiunii de „adevăr” ca pătrundere a miezului lucrurilor nu admite aproximații, și nu e deloc întâmplător că una din cele mai preferate poezii ale maestrului este poezia lui Boris Pasternak *În orice lucru vreau s-ating esența...*, scrisă de asemenea la sfârșitul anilor 1950 și devenită crezul artistic în activitatea regizorului. Fenomenul căutării esenței, adevărului în / prin creație se evidențiază în mod distinct în montările sale. Manifestând o pătrundere profundă în ideile autorului, Ion Ungureanu materializează în scenă gândurile personajelor, amintirile, aspirațiile lor tainice în spectacolele *Radu Ștefan, întâiul și ultimul* de A. Busuioc, *Minodora* de A. Strâmbeanu, *Steaua fără nume* de M. Sebastian, sau în drama istorică *Un om pentru eternitate* de R. Bolt, în tragedia shakespeariană *Macbeth*, în dramele lui H. Ibsen *Doctorul Stockman* și *Nora* etc. Creând în fiecare spectacol universul lui specific, caracterizat printr-o estetică și expresivitate deosebite, alcătuite din detalii sugestive, uneori chiar din episoade întregi jucate fără cuvinte, care apăreau doar din fantezie, bazate pe o profundă pătrundere în conceptul operei și al personajelor, regizorul se străduia permanent să aducă în prim-plan bogăția spirituală a personalității umane. Odată pășind pe calea căutării adevărului, Ion Ungureanu n-a părăsit-o nicicând, spectacolele realizate evidențiind procesul evoluției regizorului, care de la o montare la alta devine tot mai sigur, mai sobru și mai consistent în căutarea mijloacelor expresive proprii pentru a crea echivalentul teatral al operei dramatice.

Majoritatea pieselor montate prezentau anumite dificultăți pentru regie. Însă, cu mijloace puține, doar cele strict necesare, el reușea să creeze spectacole pline de atmosferă și spectaculozitate specifică, străduindu-se să elaboreze o formă adecvată pentru transpunerea fiecărei piese în limbajul teatral al expresivității și apropiindu-se de ideile vahtangoviene referitor la rolul formei în arta scenică. Este bine cunoscută măiestria regizorului de a inventa în spectacol, se zicem, un prolog, foarte important atât pentru evidențierea structurii ideatice profunde a acțiunii ulterioare, cât și pentru crearea atmosferei de adevăr teatral absolut, necesar pentru existența scenică a personajelor. De exemplu, în spectacolul *Mai tare ca dragostea* după nuvela lui B. Lavreniov, *Al 41-lea*, montat la „Lucefărul”, un astfel de prolog, când o „fată din sală”, urcând pe scenă, îmbrăca mantaua și coiful unui soldat de pe timpul războiului civil din U.R.S.S. și, luând arma, trăgea

FELICITĂRI, MAESTRE!

Telegramă de la Bălți din partea domnului Pavel PROCA, secretar literar al Teatrului Național „Vasile Alecsandri”:

„Teatrul Domniei Voastre a sporit „a lumii taină” fără a strivi „corola de minuni a lumii”, iar „Luceafărul” lui Ungureanu a aruncat Chișinăul în Europa și a adus Europa în Chișinău cu multă modestie și nobilitate.

Felicitări, maestre!”

Pavel PROCA
Bălți, 6 mai 2009

Într-o tinichea pe care a fost desenată figura unui albgardist, avea mai multe semnificații, nefiind doar o simplă poveste fără cuvinte a finalului dramatic din piesă. Această unire simbolică a scenei cu sala plină de spectatori, atunci, în 1968, releva atmosfera ideologică din societate și conștientizarea rădăcinilor intoleranței, a urii de clasă ce domina asupra calităților pur umane. Și în drama lui Ion Druță *Sfânta Sfintelor*, montată în 1976 la Teatrul Armatei din Moscova, epilogul din piesă, înjumătățit, devine prolog, contribuind la crearea structurii spațio-temporale complexe a spectacolului, când dialogul scurt al personajelor – Mihai Gruia și Sandu – introducea acțiunea ulterioară în spațiul memoriei, justificând evidențierea succesivă a universului special creat în scenă. Căutarea adevărului este un lucru serios ce nu admite agitație deșartă. Și spectacolele lui Ion Ungureanu se deosebesc prin tempoul bine măsurat, lent, ce relevă semnificația și greutatea cuvântului, contribuind la evidențierea acțiunii interioare, mai ales în piesele drugiene, ceea ce a dat prilej criticii teatrale de a remarca în montările lui „reflectarea evoluției stării sufletești a personajelor”.

Succesul montărilor a fost determinat și de faptul că regizorul știa să le insuflă actorilor libertatea sa lăuntrică, precum și dragostea sa pentru piesă, pentru autor, dar mai ales încrederea în necesitatea de a pătrunde în esența operei și a elabora diverse metode pentru evidențierea ei. Astfel, în procesul de repetiții se crea o atmosferă deosebită, când actorii lucrau neobosit câte 8, câte 10 ore, uitând de toate, chiar și de spectacolul de seară, precum adesea se întâmpla cu Nicolai Pastuhov și Igor Ledogorov care repetau rolurile lui Călin și Mihai din drama *Sfânta Sfintelor*. Încrederea lor în căutările comune, inspirate de regizor, a constituit cheia succesului acestei montări fenomenale, care a intrat în istoria artei teatrale, menținându-se aproape 20 de ani în repertoriul Teatrului Armatei din Moscova.

Credința și căutarea adevărului sunt fenomene ce pot influența descătușarea lăuntrică a omului, care devine totală în creație, simțind puterile libertății în interiorul său. Anume acest fapt a sesizat dramaturgul Ion Druță la repetiția generală a dramei *Biserica Albă* la Teatrul Armatei, în 1984, spunând că montarea nu va fi acceptată de comisie, deoarece „actorii joacă atât de liber, de parcă puterea sovietică nu mai există”. Ceea ce s-a și întâmplat – soarta anevoioasă a acestui

spectacol reflectând raporturile dramatice dintre libertatea spiritului unui Artist și lipsa libertății în societate, subordonată ideologiei dominante, care se teme de orice autoexprimare liberă a omului.

Ion Ungureanu face parte din regizorii care au permanentă grijă și de spectatori, însă nu doar pentru a-i distra, ci pentru a dialoga cu ei în mod serios și profund, apelând la inteligența, la potențialul creativ al spectatorului și antrenându-l în căutările sale, creând spectacolul ca un spațiu pentru meditații. În același timp, el înțelege exact și cerințele spectatorului: de exemplu, în *Sfânta Sfințelor* – piesă, unde personajele mai mult vorbesc, decât acționează, spectatorul fiind nevoit să asculte și să-și imagineze acțiunea de sine stătător, regizorul inventează niște scene importante pentru a îmbogăți spectaculozitatea montării. Atunci și apare încrederea spectatorului în ceea ce are loc în scenă. Această încredere este asemănătoare credinței unui copil care se află în sala de spectacol. De exemplu, când în episodul despre rațele penite de vii, spectatorul, cutremurat nu mai puțin, decât eroul piesei, Călin, de această cruzime, își exprimă cu glas tare starea sa lăuntrică, rostind replica înaintea personajului. Astfel de reacție devine posibilă doar atunci când spectatorul trăiește profund toate evenimentele împreună cu personajele. Prin aceasta se evidențiază măiestria regizorului de a uni scena cu oameni din sală, ideea „responsabilității pentru tot ce se întâmplă în lume” devenind un adevăr suprem comun, fapt ce explică succesul și forța creativă ale montărilor lui Ion Ungureanu.

Înțelegerea noțiunii de „credință” ca stare interioară umană, ca fenomen conștient al sacrificiului, în cazul dat, în numele artei și culturii unui neam, ne ajută să înțelegem încercările destinului omului de creație Ion Ungureanu, adesea dramatice în condițiile realității regimului sovietic, când spectacolele îi erau interzise, scoase din repertoriu. Deși putea „merge pe drum cu asfalt”, putea monta ceva „mai comod”, pe placul autorităților și al publicului nepretențios, așa cum procedau mulți alți regizori, conștiința, integritatea spirituală a personalității sale însă nu-i permiteau să se abată de la itinerarul ales încă în tinerețe. În acest context, apariția faimosului „Luceafărul” în anii 1960, promovarea teatrului druzian dincolo de hotarele patriei, creația televizuală, lectura prozei și poeziei ce formează Fondul de Aur al Radioului Național, realizările în calitate de Ministru al Culturii și Cultelor reprezintă jaloane importante ale acestui drum fructuos, dar și anevoios de slujire a adevărului, drept călăuză servindu-i o nețărmurită dragoste pentru limba română, pentru plaiul natal și cultura neamului din care face parte.

Ирина **ГУЛЛИВЕР СРЕДИ НАС** УВАРОВА

В нашей молодости он был просто невероятно высок. Разговаривая с ним, нужно было смотреть вверх. Многие от такой позиции испытывали дискомфорт... Сосредотачиваясь на высоте, нет, пожалуй, на высоте, я вряд ли совершаю ошибку.

В каком-то смысле, уже метафорически, он часто оказывался масштабно больше предлагаемых обстоятельств. Вот только кем и откуда, а, главное, зачем предлагаемых. Спишем на открытый счет судьбы, должно быть, она знает, почему и зачем его, главного режиссера, кормчего театра „Лучафэрул”, его с этим театром разлучили.

Впрочем, нынешнее торжество – не повод для скорбных воспоминаний. Потому вспоминаю другое.

Как к нему отнеслись актеры Театра Советской Армии, когда он, практически изгнанный с родины, ставил в Москве *Святая святых* Иона Друзэ. Тема родной земли была для него священна, это понятно. Но для меня всегда было тайной, что нужно сделать, что нужно дать московским актерам, чтобы и для них молдавская тема стала сокровенной. Почему на каждом спектакле за кулисами появлялся букетик подснежников; или иной, столь же застенчивый – приносили актеры.

...Бог ты мой, сколько на белом свете режиссеров! Кое-кого мне довелось знать, с кем-то работать, про других – читать или просто слышать. Но место моему другу Иону Спиридоновичу Унгурияну определить затрудняюсь. Поскольку уже не осталось Художников, для которых театр священен – от колосников до нищего актерского буфета в подвале (все тот же незабвенный „Лучафэрул”). А о священности актера, причем, любого, тут и говорить нечего.

...Все это вспоминаю вместо того, чтобы просто сказать: Ион Унгурияну – это нечто неординарное, чему никак не найду места на Глобусе, называемом „Весь мир – театр”.

Но оно, это место есть. Сомнений быть не может.

Ion „TEATRUL VIEȚII MELE”
UNGUREANU (DIN CUVÂNTAREA DE RĂSPUNS
 LA UN LAUDATIO AL A.Ș.M., CARE ÎNSĂ
 NU A FOST ROSTIT PE 7 MAI 2009)

...Salutând pe toată lumea care s-a adunat astăzi, aș vrea să adresez un cuvânt de mulțumire la adresa Academiei (aplauze). Înainte însă de a ajunge aici, mi-am pus întrebarea: știința și morala, știința și etica sunt lucruri compatibile, adevărul poate insulta, poate fi nociv, poate dăuna societății? Experiența academiilor sovietice (altele nu cunoaștem) e mai mult negativă decât pozitivă... Iar Academia noastră vine din timpurile sovietice. Să ne aducem aminte ce făceau conducătorii U.R.S.S.-ului cu academiile. L-am jucat într-un serial la „Mosfilm” pe Alexandr Muratov, președintele Academiei Sovietice, care, la indicația lui Stalin, a fost împușcat. Să ne amintim cum s-a procedat cu genialul savant rus Nicolai Vavilov, care a vrut să izbăvească lumea de foame. Ei bine, el a fost osândit și înlocuit cu un impostor, cu Lâsenko, și a murit în închisorile comuniste de foame... Lucruri inimaginabile! Avea oare ceva comun cu știința sau cu morala instituția condusă de un Lâsenko? Este o problemă cardinală, pentru că, dacă nu încercăm să vedem ce a fost și nu ne spălăm de aceste păcate ale trecutului, înseamnă că suntem sortiți să le repetăm. Deci Academia ar trebui să fie un Templu al Adevărului. În Academie ar trebui să troneze și să fie promovată doar valoarea. Impostorii nu-și au locul aici.

Ea nu poate fi scârnavită prin fals și prin minciună. În timpul când activam la „Luceafărul”, Academia făcea parte dintr-o lume paralelă. Ea nu prea avea nimic în comun cu ceea ce afirmam noi în scenă. Marele actor rus Șcepkin spunea despre arta teatrală: „Teatrul e un templu. Slujește în el cu pioșenie sau cară-te de aici!”. Noi ne străduiam să fim fideli acestui deziderat, acestui ideal etic.

Academia ni se părea nouă că e departe de necesitățile sufletești ale omului, practica o știință ideologizată, în bună parte falsificată, promova așa-zisul realism socialist. Marea majoritate a lucrărilor scrise atunci astăzi

au devenit maculatură. Acum ne dăm seama că a spune realism socialist e ca și cum ai spune realism social-democrat, liberal, republican etc. sau – de ce nu? – realism mafiot. Pentru că ce înseamnă că cineva care e la conducere îți dictează ce să scrii și cum să scrii? Să zicem că o echipă, o bandă, ocupă un teritoriu, creează un stat și comandă să i se facă o artă în interesele acestei bande. Probabil că cei care au gândit formula realismului socialist nu și-au dat seama ce capcană și-au întins. Iar dacă și-au dat seama – cu atât mai rău! Noi, cei care activam paralel cu Academia, ne cruceam când vedeam că la comandă se fac chiar și legi științifice de tipul: „Legea gravitației universale nu este valabilă pe teritoriul Moldovei Sovietice”. Da, da! Era posibilă și o asemenea aberație, așa cum s-a întâmplat cu știința despre genetică declarată „prostituata capitalismului”. *Eu cred că totuși astăzi Academia e o instituție autonomă și independentă, iar dacă Puterea i-ar dicta ce decizie să ia într-o problemă sau alta, atunci am fi aruncați din nou în plin obscurantism. Înseamnă că umbra lui Stalin ar continua să conducă, deși U.R.S.S.-ul a sucombat, iar noi am devenit, dragă Doamne, stat independent și, zice-se, democratic.* M-am gândit la toate astea în mod special. De ce? Pentru că în clipa când am fost invitat la Academie și mi s-a spus că sunt propus la titlul de doctor honoris causa, am început să analizez unde vin, unde sunt poftit. Între timp aerul proaspăt al primenirilor a pătruns și prin acești pereți, unele lucruri s-au schimbat în bine... Doar câteva exemple: dacă nu trecea acest prag poetul nostru național Grigore Vieru, care și-a expus aici, de la această tribună, *Testamentul* său, formulat atât de exact și argumentat în ce privește Limba, Istoria noastră, dacă Academia n-ar fi luat acea istorică și frumoasă decizie privind denumirea corectă a limbii pe care o vorbim – limba română –, dacă nu aș fi auzit cuvântarea profund emoționantă și îndurerată, rostită de președintele Academiei la înmormântarea lui Grigore Vieru, aș fi stat mult pe gânduri în privința acceptării sau a refuzului acestui titlu onorific. Credeți-mă, nu alerg după distincții. Prima mi-a fost acordată abia după 30 de ani de activitate, în 1989, în plină Renaștere Națională... Au mai trecut 20 de ani, și iată că azi vine Academia cu acest titlu onorific. E foarte important să vorbim despre aceste probleme, căci trebuie să știm ce fel de viață trăim, după ce criteriile, după ce legi morale ne conducem. Mulțumesc acestei Academii în devenire, e o mare cinste pentru mine și, totodată, această decizie o caracterizează ca pe un organism viu, receptiv, capabilă să depășească anumite hibe ale trecutului, unele stereotipuri. Unul dintre ele era cel despre arta teatrală: „Care artă teatrală? Ce are ea comun cu știința?!”. Ei bine, iată că au început să-și dea seama că e ceva cu această artă. Eu cred că este un gest benefic – se deschid ușile în Templul științei pentru o străveche și nobilă artă. Vreau să aduc mulțumiri colegilor mei de la începuturi, am în vedere actorii de la „Lucaefărul”... Pe unii îi văd prezenți în sală, alții au și plecat în lumea celor drepți. Mulțumesc întregii bresle actoricești și, desigur, Uniunii Teatrale. Meritul că, în sfârșit, am fost poftit la „masa boierilor” le aparține. Mă gândesc câți corifei ai teatrului nostru ar fi meritat această distincție, e destul să-i pomenim pe Valeriu Cupcea, Eugeniu Ureche, dar acest titlu nu se „purta” pe atunci în societatea noastră. Era venit din Occident, nu se încadra în tradiția sovietică... Le mulțumesc actorilor care – lucrând cu mine – m-au răbdat. N-a fost ușor, cu atât mai mare e meritul lor. Iar unii

dintre ei au crezut în mine chiar și atunci când rezultatele erau mai mult decât incerte. Actorul, prin însăși firea lui, e predispus să se aștepte doar la succese, la victorii. Ca și pentru un soldat, înfrângerea e o catastrofă; ce încredere poți avea într-un comandant care te poartă din înfrângere în înfrângere!? De două ori, pe când conduceam „Lucefărul”, colegii mei au încercat să mă debarce. Și nu era vorba doar de intrigi, de care, din păcate, n-a scăpat nici „Lucefărul”. Adevărul e că eu mi-am permis luxul, fiind în fruntea „Lucefărului”, să urmez un program pe care l-am enunțat în unul dintre catrenele mele ca poet, încă din anii studenției. El suna în felul următor:

„Ușor e să mergi pe drumul cu-asfalt,

Dar el duce în locuri știute.

De-aceea alege-voi drum neumblat

Spre zări încă necunoscute”.

Ce s-a întâmplat cu această căutare, cu „zările încă necunoscute”? Ceea ce a pățit și tânărul Vahtangov, când și-a dus discipolii pe o cale neumblată, crezând că e cea adevărată. E vorba de un spectacol pe care l-a montat cu ei, convins fiind că va avea un mare succes, a fost însă un asemenea eșec, cum nu s-a pomenit în istoria teatrului. Spectatorii nici nu s-au revoltat măcar, nici nu au fluierat: pur și simplu s-au ridicat și au plecat, de parcă nici n-au asistat la spectacol. Ei, vă închipuiți starea de spirit a discipolilor lui Vahtangov când au văzut un asemenea dezastru. Stăteau distruși. Și intră Vahtangov, iradiind de lumină: „Vă felicit!” Ei au ridicat nedumeriți capul și se uitau la dânsul ca la o stafie... Îl stimau, era învățătorul lor... dar despre ce fel de felicitări poate fi vorba?! „Cum ce fel...?! Calea asta duce spre nicăieri! E o cale absolut greșită.” Iată de ce a mers până la capăt, trebuia să știe, să se convingă de lucrul acesta. Ruben Simonov, discipolul lui Vahtangov, la care am făcut cursuri de regie, mi-a povestit despre un alt spectacol, montat de Vahtangov, *Gadibuk*. Impresia era atât de puternică, încât lumea la final n-a fost în stare să aplaude. Cum nu poți aplauda ieșind de la o slujbă din biserică. Iată ce culmi poate atinge teatrul! Iată spre ce culmi ne îndeamnă înaintașii noștri! E bine să visăm. Vahtangov a atins două performanțe incredibile: un eșec total și un succes total. Nu s-a aplaudat nici într-un caz, nici în celălalt.

Aceasta înseamnă să mergi pe căi neumblate, spre zări încă necunoscute. Dar să revenim la „Lucefărul” nostru. Au urmat în regia mea câteva spectacole de succes: *Tinerete fără moarte*, *Mai tare ca dragostea*, *Radu Ștefan, întâiul și ultimul*, *Minodora*, *Steaua fără nume*... Ultimele trei – interzise... Ca, de altfel, și unele care-mi erau pe urmă interzise la Moscova... Celelalte spectacole de la Teatrul „Lucefărul” pe care le-am montat au fost lichidate într-o noapte prin forfecarea coloanelor sonore. Mai pe scurt: m-au tras pe linie moartă, ba nici la Moscova nu mi se mai dădea voie să mă duc. Adică „nu meritam să reprezint Republica Moldova”. Și, în această situație disperată, mâna mi s-a întins spre raftul cu Hemingway. Până acum nu înțeleg de ce s-a întâmplat lucrul acesta. Celelalte cărți nu-mi insuflau încredere. Iar acolo am găsit niște cuvinte care mi-au deschis un alt orizont: „Omul nu de aia a fost creat ca să suporte înfrângeri”. Iată ce mesaj îți poate transmite un mare scriitor!

Acesta a constituit pentru mine impulsul necesar. M-a scos din impas. Mi-am revenit și am continuat să-mi urmez calea în pofida tuturor obstacolelor. Dar visul meu de a crea un teatru național s-a năruit. Am fost nevoit să mă afirm pe alte meleaguri, în speranța că voi reveni, că prin exemplul meu de a rezista îi voi ajuta și pe cei rămași aici să reziste... Toate spectacolele, aproape toate spectacolele montate la Moscova aveau o singură temă: Re-zis-ten-ța! Să rezistăm, să fim fideli unui ideal nobil și să nu cedăm. Țin minte cum, după reușitele de la Moscova, Pavel Boțu, Liviu Damian, când treceau pe la Uniunea Scriitorilor, îmi cereau să le trimit repertoriul, să-l știe și scriitorii noștri: „Mereu suntem întrebați: – Când se dau spectacolele lui Ungureanu la Moscova? Atunci când au deplasări la Moscova, vor să ajungă la spectacolele tale”. Deci continuam să-mi fac opera mea de rezistență prin cultură, o făceam ca om de teatru.

Dar, mai întâi, am început-o ca poet. În fond, eu sunt un poet rătăcit printre actori. De aici toate bucuriile, de aici și multe neazuri. Eram la Institutul Pedagogic împreună cu Grigore Vieru, cu Spiridon Vangheli, cu Gicu Vodă, cu Andrei Strâmbeanu... Printre altele, Andrei Strâmbeanu m-a îndemnat să susținem, împreună, după anul întâi, examenele la Institutul Teatral. El, în ultima clipă s-a eschivat, dar eu m-am dus și, spre surprinderea mea, am trecut examenele. L-am întrebat pe Spiridon Vangheli, care era un fel de mentor al nostru, ce să fac, și el m-a binecuvântat: „Du-te, Ioane, du-te, că la Moscova se face carte bună. Moscova e Parisul nostru – altul nu avem. Du-te”. Peste ani s-a adevărit tot ceea ce mi-a spus el. La pregătirea noastră au pus umărul, și asta trebuie să se știe, Haralambie Corbu și Simion Cibotaru. Ei ne predau la Moscova limba și literatura română. Tot ei ne-au susținut în disputa cu Victor Gherlac, care venea să-i convingă pe profesorii noștri că „Îi limbă moldov'nească, nu cumva să-i învățați că-i limbă română!”. Ei ne-au susținut. Era perioada dezghețului hrușciovist, și noi uneori ne dezghețăm, și pe urmă – iar înghețăm. Eu aș zice că dacă ne dezghețăm – să nu mai înghețăm, că ne putem frânge... Dar, vorba ceea: fiecare își alege destinul... Am avut mare noroc la Moscova de o strălucită școală teatrală, care s-a potrivit firii noastre ca o mănășă. Iar unii dintre profesori la materiile de cultură generală erau foști deținuți ai gulagurilor. Vă închipuiți ce ne predau ei acolo?! Iată de ce am venit de la Moscova descătușați, cu o gândire liberă. Cred că așa am rămas până azi. Conducătoarea noastră era legendara Anna Alekseevna Orociko, vestita interpretă din *Prințesa Turandot*, discipolă directă a lui Vahtangov, un pedagog absolut genial. Problema limbii Anna Alekseevna Orociko a rezolvat-o simplu. Eu îi tot repetam: „Nu-i nici o diferență, Anna Alekseevna, e aceeași limbă. Nu putea Eminescu să scrie „Vezi rândunelele se duc...” în două limbi – rândunelele se duc într-o limbă. Nu putem spune că Pușkin a scris „Ia pomniu ciudnoe mgnovenie...” în limba Novgorodului și-n cea a Pskovului – e o aberație!” Ea ne asculta, clătina din cap, dar pe de altă parte era Gherlac cu: „Limba moldov'nească!” Și ce credeți?! După primul an, Anna Alekseevna mă ia la o parte și-mi spune: „Ион, ты прав. Я только что вернулась из Крыма, из Ялты. Отдыхала там летом. В порту остановился румынский пароход. Я каждый вечер гуляла между румынскими туристами, слушала как они говорят. Они говорят на том же языке что и вы. Это один и тот же язык. И пусть они вам больше не

морочат голову” („Ion, ai dreptate. M-am întors de curând din Crimeea, de la Ialta – m-am odihnit vara acolo. În port s-a oprit un vapor cu turiști din România. În fiecare seară mă plimbam printre ei, îi ascultam cum vorbesc. Ei vorbesc aceeași limbă ca și voi. E una și aceeași limbă! Să vă lase în pace!...” (aplauze). Uite așa s-a creat viitoarea platformă a „Lucefărului”, care s-a întors la Chișinău cu o limbă dumnezeiască. Colegii ruși de studii, profesorii exclamau când ne auzeau limba, când ne vedeau cum jucăm: „Вы же единственная латинская республика в СССР... Потомки древних римлян, вон дошли до Москвы! Какие недотёпы вами руководят, что хотят превратить вас в Бог знает кого!” („Sunteți unica republică de origine latină în U.R.S.S., urmașii vechilor romani, ați ajuns până și la Moscova! Ce neisprăviți vă conduc dacă vor să facă din voi Dumnezeu știe ce!”). Profesorii nu ne dădeau voie să jucăm în limba rusă: „Вы должны создать свой национальный театр. У нас и без вас есть кому играть на русском языке!” („Voi trebuie să vă creați teatrul vostru național. La noi are cine juca spectacole în limba rusă și fără voi”). Tot Anna Alekseevna Orociko m-a protejat atunci când a venit după mine la Moscova, trimis de KGB-ul din Moldova, agentul Vornicescu. Avusese loc vara, în '59, o manifestare organizată de un grup de tineri scriitori, în frunte cu Petru Cărare, la care am participat și eu. Se împlineau 600 de ani de la întemeierea Moldovei. S-au depus flori la monumentul lui Ștefan cel Mare, apoi ne-am întrunit la restaurantul de la Gară, am ridicat un pahar în cinstea celor 600 de ani de când am apărut și noi ca stat. Desigur, am fost urmăriți. Vornicescu a fost trimis la Moscova după sufletul meu. M-a găsit. Pe Cărare și pe ceilalți i-au zătrit, i-au dat afară din serviciu, i-au surghiunit la țară. Acum mi-a venit și mie rândul. Voiau să mă pedepsească și pe mine. Dar mi-a luat apărarea Anna Alekseevna Orociko. Ca să vedeți ce oameni de treabă am cunoscut, ce noroc am avut! Ea i-a spus lui Vornicescu: „Извините, это мы их учили уважать свою историю и свое прошлое. Как мы уважаем Юрия Долгорукого, несём ему цветы и никто за это нас не наказывает. Пусть и они делают то же самое. Накажите нас вместе с Юрием Долгоруким” („Scuzați-ne, noi i-am învățat să-și respecte trecutul și istoria. Tot așa cum aici la Moscova îl respectăm pe Iuri Dolgoruki, depunem flori și nimeni nu ne pedepsește pentru asta. Să procedeze și ei la fel. Pedepsiți-ne pe noi împreună cu Iuri Dolgoruki”). Uite așa am scăpat atunci de pedeapsa KGB-ului, dar Anna Alekseevna m-a sfătuit să fiu mai prudent: „С ними шутки плохи!” („Cu ei nu e de glumit...”). Știa ea ce știa. Și acum să vedeți care e marele spectacol al vieții! Peste 30 de ani, eu, în calitate de Ministru al Culturii și Cultelor, am restaurat monumentul lui Ștefan cel Mare, l-am adus la locul inițial. De atunci e înecat în flori, a devenit simbolul stălității noastre. Să ia aminte oamenii politici de azi – să fie atenți unde depun flori poeziei, scriitorii, oamenii de cultură – ei știu mai bine mersul istoriei. Vorba lui Eminescu: „Istoria cugetă, deși încet, însă sigur și just”. Tot în anii '90, ca Ministru al Cultelor, am lansat inițiativa sanctificării lui Ștefan cel Mare și în doi ani s-a săvârșit. Poporul de mult îl botezase Sfânt. Tot așa cum poporul, în 1989, la Marea Adunare Națională, a votat Declarația de suveranitate, căreia i-am dat eu citire. Atunci s-a votat unanim că denumirea corectă a limbii noastre este limba română și că noi suntem români. Noi nu le-am dori rușilor să redevină *drevleni, veatici, krivici, radimici* sau mai știu eu ce acolo. S-au unit cnezatele rusești – să

fie bine unite! S-au unit landurile germane – foarte bine, nu-s prusaci, nu-s bavarezi, toți sunt nemți! S-au unit provinciile italiene – să fie italieni, să aibă o limbă comună, și nu fiecare cu dialectul, cu graiul lui (aplauze)! Altceva ce propuneți? Câte graiuri, atâtea *țărișoricețe*?! Cu o asemenea logică unde ajungem? Înapoi în peșteră? Și lucrul ăsta în plină eră cosmică? E bine știut că cine merge împotriva istoriei riscă să ajungă la groapa de gunoi a istoriei! Asta e marea dramaturgie a vieții (aplauze)!

Nu pot să nu-l pomenesc pe Ministrul Culturii de pe vremuri Artiom Lazarev, în fond întemeietorul „Luceafărului”. Îi mulțumesc domnului Cemârțan, care a pus umărul, ca nimeni altul, la fortificarea „Luceafărului” ca teatru național. Le mulțumesc regizorilor V. Pascaru, V. Ioviță, A. Codru, V. Brescanu, V. Gagi, care mă invitau la „Moldova-Film” în pofida poziției ostile față de mine a conducerii studioului.

Mihai Cimpoi, încă student fiind, a remarcat fenomenul „Luceafărului”, consumând cu ceea ce a afirmat un critic rus: „Лучафэрул – это московский театр надолго застрявший на гастролы в Кишинёве”. Scriitorul Anatol Ciocanu a scris una dintre primele recenzii la *Minodora*, subliniind pericolul invaziei „plopenilor” în viața societății, a acestor profitori agramați, lipsiți de orice scrupul, de conduită morală. În mod deosebit vreau să amintesc aici numele lui Pavel Sabin, secretarul literar, cu care am colaborat încă din '55, fiind la instituții diferite. Auzisem că știe bine românește. Ne-am întâlnit și am scris împreună o scrisoare pentru Radio-București, i-am rugat să repete spectacolul despre Mihai Eminescu, pe care îl auzisem numai eu la radio și voiam să-l asculte și alți studenți. Într-o seară, se repetase într-adevăr spectacolul. I-am adunat repede pe toți și stăteam cu urechile lipite de radio... Abia peste o lună primesc o scrisoare de la București că spectacolul va fi retransmis la cererea noastră!... Securitatea de la noi a reținut special scrisoarea, ca aceasta să ajungă după ce spectacolul va fi retransmis. Dar noi, care ascultam seară de seară radioul, am dat totuși de el!

Un loc aparte îl ocupă domnul Nicolae Mățcaș, care împreună cu Ion Dumeniuk, cu acest minunat savant ucrainean, au făcut atât de mult pentru luminarea noastră în problemele limbii... Împreună cu dl Mățcaș, cu alți deputați, cu alți scriitori, am pus bazele statalității Republicii Moldova – de la suveranitate la independență... Astăzi mulți dintre cei care stăteau atunci în buruiene, ca în povestea cu țiganul, se dau mari apărători ai statalității. Iar eu și cu dl Mățcaș am ajuns șomeri, și când am pribegit în căutarea unei bucăți de pâine, am fost învinuiți de „lipsă de patriotism” de către mult prea zeloșii noștri patrioți. Comedie! Ce să-i faci – poveștile nu mint.

Vreau să pomenesc dramaturgii „Luceafărului”: pe Constantin Condrea, știu că e în viață, care cu trei piese scrise într-o limbă impecabilă a fost prezent pe scena „Luceafărului”, pe Aureliu Busuioc cu două piese, pe Andrei Strâmbeanu cu *Minodora*, interzisă chiar în ziua premierei... Redacția Literară Radio cu acea nemaipomenită Vanda Zadnipru... Zeci de ani colaborez cu radioul – am debutat pe când eram student, citind versuri de Andrei Lupan care, auzindu-mă, a spus:

„Băiatul ăsta trebuie să-l recite pe Eminescu!”. El m-a recomandat. De atunci, într-adevăr, l-am citit pe Eminescu, iar astăzi în Fonoteca de Aur a radioului, grație regizorului Nicolae Scorpan, există câteva opere fundamentale de Eminescu citite de mine. Tot la radio este și *Demonul* de Lermontov în traducerea magistrală a Leonidei Lari, regia Olga Șveț, și tot cu ea am realizat integral cărțile sonore: *Planeta oamenilor* de Saint-Exupery și *Biserica Albă* de Ion Druță. Cine a ascultat-o își poate da seama că e chiar mai completă decât romanul. Sper să mai colaborez cu această redacție, dacă nu se va găsi vreun *Plopeanu* care să-mi îngreiească accesul la microfon, cum mi s-a mai întâmplat, din păcate. *Plopenii* sunt foarte vigilenți și atât de aserviți puterii, încât uneori îi fac și deservicii. *Plopenii* răsar peste noapte ca iarba rea.

Vreau să remarc colaborarea cu Eugen Doga, pe care l-am descoperit după un cântec, iar mai apoi am conlucrat fructuos și la „Luceafărul”, și la Moscova, și la Tallin. Din păcate, și el a suferit din cauza mea, fiindcă muzica la *Radu Ștefan...* a fost pentru totdeauna pierdută. În momentul când mi-au forfecat toate spectacolele mele la „Luceafărul”, a fost distrusă și muzica lui Eugen Doga. Am cuvinte deosebite pentru Valentina Rusu-Ciobanu, pentru Glebus Sainciuc și Lică Sainciuc, care a debutat pe scena „Luceafărului”. Iar la Moscova, pe cea mai importantă scenă, Valentina Rusu-Ciobanu a făcut un decor splendid, care a și intrat în istoria scenografiei. Elemente ale acestuia se văd în varianta televizată a spectacolului *Păsările tinereții noastre* de Ion Druță.

Mulțumesc revistei „Moldova”, care atunci când am împlinit 50 de ani și eram departe de patria mea, la Moscova, a inventat un motiv să-mi ia un interviu și, fără să pomenească de jubileu (altfel „nu trecea”), l-a publicat însoțit și de o fotografie apărută pe ultima pagină. Mă pot „lăuda” (ca, de altfel, mulți valoroși oameni de cultură, scriitori) că n-am fost niciodată omagiat de oficialități nici la 60 de ani, nici la 70 de ani. Cu excepția lui Putin, scuzați-mă. Președintele Putin m-a felicitat (aplauze) pentru contribuția mea adusă la dezvoltarea artei teatrale rusești. Pentru Republica Moldova, se vede că n-am făcut mare lucru sau am făcut ceea ce nu trebuia. Mulțumesc domnului Dabija, săptămânalului „Literatura și Artă”, altfel nici nu s-ar fi aflat că am împlinit și eu o vârstă venerabilă. Gratiudinea mea expresă se îndreaptă spre ex-președintele Moldovei Mircea Snegur, care „m-a răbdat” timp de patru ani – am fost un ministru incomod și-i făceam destule probleme. Drept că, datorită acestor probleme, uneori dumnealui era în câștig. Mulțumiri lui Mircea Druc: am conlucrat eficient, din păcate, prea puțin. De asemenea, un cuvânt bun pentru dl Lucinschi, care, spre deosebire de Ivan Ivanovici Bodiul (cel ce m-a alungat din republică și continuă s-o facă până azi), m-a invitat să fiu Ministru al Culturii și cu care am pus la cale Podurile de Flori. Ieri, la 6 mai, s-au împlinit 19 ani de la primul Pod de Flori. Atunci hotarele U.R.S.S.-ului au fost spulberate cu niște buchete de flori! Vă închipuiți ce a însemnat aceasta! Astăzi aceste poduri au degenerat în poduri de spini. Chiar și controversatului Andrei Sangheli vreau să-i mulțumesc, pentru că, spre deosebire de precedentul prim-ministru (un bun patriot, printre altele, dar care, în loc să mă ajute la reconstrucția capitală a Teatrului Național, mi-a trântit o mustrare

aspră chiar în ziua când părăsea acest post, mă rog, îl înțeleg, era supărat omul), ei bine, atunci când am apelat la dl Sangheli, problema s-a rezolvat imediat. Vorba e că din cauza războiului din Transnistria, Leningradul ne-a pedepsit, nu mai voia să ne livreze aur suflat pentru împodobirea Teatrului „Mihai Eminescu”. Ne-am adresat Italiei, prin Liga Românilor de Pretutindeni, dar se cerea valută forte și prim-ministrul ne-a aprobat suma necesară. Sunt lucruri care trebuie spuse, pentru că o faptă bună trebuie să fie cunoscută. Atunci când avem în față teatrul vieții, personajele trebuie să fie nominalizate. Le mulțumesc tuturor vorbitorilor, pentru că eu știu ce înseamnă să pregătești o comunicare... Și încă ceva. Am impresia că le-am făcut niște probleme președintelui Academiei, dl Gh. Duca, și vicepreședintelui, dna Mariana Șlapac. Altfel e greu de explicat absența lor subită de la această solemnă manifestare. Ei, împreună cu Consiliul Suprem al A.Ș.M., luând decizia de a-mi conferi acest titlu onorific, sunt convins că au avut cele mai bune intenții, doar nu în zadar se zice: drumul spre infern e presărat cu intenții bune. Am spus-o mai sus și o repet, că toată viața am fost un incomod, dar am uitat să-i previn și pe stimaii academicieni ce riscuri își asumă acordându-mi acest titlu. Sau, poate, m-am gândit, naivul de mine, că vremurile s-o fi schimbat înspre bine? Așa sau altfel, să sperăm că de data aceasta paharul amar al pedepsei va trece pe lângă iluștrii noștri academicieni și vom avea prilejul, într-o bună zi, să ciocnim un pahar pe cinste, așa cum se cade și cum e frumos între oamenii de treabă. Pentru că eu unul, vorba ceea, ce-am avut și ce-am pierdut! Sau, cum spunea clasicul literaturii române moldoveanul Ion Creangă: „În sfârșit, ce mai atâta vorbă pentru o nimica toată. Cu sau fără Laudatio, cu sau fără mantie și tocă – zic eu, iar mai departe continuă clasicul – nici cuminte pân’ la 30, și nici bogat pân’ la 40 nu m-am făcut. Dar și sărac așa ca-n anul acesta, ca-n anul trecut, și ca de când sunt, niciodată n-am fost!”. Mi-am permis pe o clipă să redevin comediant, scuzați-mă, dar cred că la aceste cuvinte ar putea subscrie mulți dintre noi. Altfel, cum am fi ajuns să fim cel mai sărac stat din Europa!

Mulțumesc celor care m-au onorat cu prezența, celor care m-au felicitat, mi-au trimis telegrame... Pe mulți, din grabă, nu i-am pomenit! Îmi cer iertare. În concluzie, vreau să spun că de noi depinde dacă vom avea o viață trăită cu demnitate sau una de care să le fie rușine pe urmă copiilor noștri. Eu vă îndemn și mă îndemn: să le lăsăm un nume bun. Primesc acest titlu și în memoria neuitatului Grigore Vieru, poetul nostru național, subscriind la Testamentul pe care l-a lăsat cu atâta încredere urmașilor.

Vă mulțumesc (aplauze).

TEATRUL ȘI BÂLCIUL

Continuând tradiția dragului de Grig Vieru, am simțit și eu nevoia de a adăuga la cele spuse un *P.S.*

Dar mai întâi țin să precizez că m-am pregătit din timp, așa cum se cere la Academie, după înmânarea însemnelor de doctor honoris causa, să rostesc o prelegere

intitulată „Teatrul și credința” pe care am și prezentat-o onoratului public, deși ceremonia solemnă n-a mai avut loc. După cele întâmplate, poate că ar fi trebuit să improvizez o altă prelegere științifică acordată la zi: *Bâlciul sau bezbojnicii credincioși*.

P.S. Vreau să fac o mărturisire: chiar de mi s-ar fi adus mantia de doctor, n-aș fi îmbrăcat-o. Sau aș fi dezbrăcat-o imediat. Și vă explic și de ce, în orice caz nu din protest sau din frondă. Eu, care toată viața am apărut în scenă în costumele altora, pronunțând textul altora, de data asta voiam să mă prezint (și m-am prezentat!) în haina mea proprie cu textul ticluit de mine, considerând că așa poate reușesc să fiu și mai sincer, și mai aproape de esență.

Credeți-mă, uneori se mai satură și actorii de atâta teatru. Mai ales în ziua de azi, când politicienii au invadat scena și nu mai coboară de acolo și se tot dau în spectacol, de nu mai poate trece bietul creștin de răul lor. Și nu-i poți scoate cu nimic din scenă (fiindcă joacă insuportabil de fals), nici cu fluierături, nici cu ouă clocite, nici chiar cu „bulâjnikul” (bolovanul) care, după cum se știe, e „arma proletariatului”, așa am învățat în școala sovietică. *Bâlci ca la Moși, dom'le!* Sau cum spunea marele poet rus și oleacă sovietic Alexandr Blok: „Ba-la-gan!”

P.P.S. A doua mărturisire. După ce aș fi prezentat comunicarea științifică intitulată *Bâlciul sau bezbojnicii credincioși* aș fi întrebat asistența: „Merit sau nu să îmbrac toga onorifică de savant?”. Și dacă drept răspuns sala ar fi aprobat (neapărat cu entuziasm) decizia conducerii de vârf a Academiei, aș fi spus, închinându-mă o dată la dreapta, și o dată la stânga: „Domnii mei! Vă mulțumesc din suflet. Acum chiar că n-am încotro: *Vox populi, vox Dei!*”. Frumos, nu? Și aș fi ieșit mândru din ilustra noastră Academie, îndreptându-mă spre casă, însoțit de-o mulțime de admiratori, pășind țanțoș în fruntea lor prin tot orașul, să mă vadă și să mă admire toată lumea cum arăt îmbrăcat în mantia de savant și cu toca pe cap, cu canaful bălăbănindu-se maiestuos ba într-o parte, ba în alta. ...Dar, din păcate (sau din fericire), toate astea nu s-au întâmplat decât în imaginația mea. În realitate sala a reacționat destul de calm la prelegerea mea *Teatrul și credința* (ba pe unul l-am văzut chiar căscând), câțiva au bătut respectuos din palme și s-au pregătit cu toții să-i asculte cu interes pe alți vorbitori. Și slavă Domnului. Sper că dacă cineva dintre ei va fi înaintat la vreun titlu de vreo academie de pe undeva, să fie mai norocos ca mine. Să nu se pomenească în situația în care am nimerit eu, când stăpânul casei m-a invitat, dar a plecat înainte de a-i trece eu pragul (probabil, n-a vrut să se compromită, dar în fața cui se poate compromite un Președinte al Academiei? – iată întrebarea). Restul îl puteți afla din ziare, dacă-l mai interesează pe cineva acest banal subiect. „Trist la Sing-Sing”*, cum spunea un personaj din *Celebrul 702*, spectacol jucat cu succes la „Lucaefărul” pe timpuri și prezentat chiar și la Moscova la Teatrul din Kremlin.

I.U.

* Sing-Sing, cea mai bine păzită închisoare din lume de unde n-a reușit să evadeze nimeni.

Iulian **COSTACHE CONACHI** **BOLDEA** **ȘI NEOCLASICISMUL POETIC** **ROMÂNESC**

Costache Conachi a trăit între anii 1778 și 1849. Creațiile sale au fost publicate la Iași în 1856 (*Poezii, Alcătuiiri și tălmăciri*). Poeziile de dragoste ale lui Conachi, elegii sau ode, sunt construite în general artificial, într-o tonalitate adesea convențională, după modelele neoclase. Limba literară folosită de Conachi prezintă numeroase inconsecvențe, pentru că arhaismele și regionalismele alternează cu fonetisme care vor deveni normă supradialectală. O trăsătură dominantă a poeziilor sale este patriotismul, ca și oscilarea între naturalețe și convenționalism. Poeziile sale (mai ales *Scrisoarea către Zulnia și Amorul din prieteșug*) reprezintă, în viziunea lui Nicolae Manolescu „prima autobiografie lirică erotică de la noi, în spirit trubaduresc și balcanic”. Costache Conachi a mai scris un scurt tratat de poetică (*Meșteșugul stihurilor românești*) și trei încercări dramaturgice (*Comedie banului Canta, Giudecata femeilor și Amoriul și toate harurile*).

Prin întreaga sa creație, Conachi se dovedește un scriitor îndatorat epocii în care scrie, un autor care preia, cu alte cuvinte, ritmuri, teme, modalități de a scrie din imediata apropiere, și, pe de altă parte, un creator de surprinzătoare resurse înnoitoare, cu o viziune destul de modernă asupra poeziei și asupra rosturilor sale. „Alunecarea continuă și savantă între mistic și profan” este, în viziunea lui G. Călinescu, specifică liricii lui Conachi, poet al extremei ce se atrag și al trăirilor ce alternează, se întrepătrund și se opun adesea. Relația dintre ființa umană cu universul său complex de trăiri interioare și lumea potrivnică, raportul dintre aparența ființei și esența sa, dintre sentiment și datorie e conturată într-un mod extrem de nuanțat de poet. Nu de puține ori autorul vedește sensibilitate și delicatețe în descrierea chipului iubitei, în metafore grațioase, ce caută să surprindă imponderabilul frumuseții feminine. Amestecul de tipar vechi și de modulație sentimentală nouă, atât de caracteristic în unele dintre poeziile lui Conachi, e subliniat de Nicolae Manolescu: „Sufletul anxios

al omului de la 1800, care se exprimă la Conachi prin reformularea temei biblice a instabilității, conține și unele accente noi, datorate complexității sufletești a unui bun cunoscător al literaturilor apusene (din care a tradus) și care începe să aibă «biografie». Lirismul medieval fiind impersonal, din amplele compuneri în versuri ale lui Conachi i-au putut fi reconstituite autorului pasiunile și eșecurile. Fondul primar rămâne și la el, ca și la Alecu Văcărescu, acela trubaduresc, dar alterat de o simțire mai puțin convențională și de un «realism» al detaliilor cu totul neobișnuit în epocă³⁷. Se poate afirma, de asemenea, că tânguirea erotică a lui Conachi este, spre deosebire de cea a mai tuturor contemporanilor săi, bine individualizată, particularizată, având, așadar, un contur personal foarte pregnant. În ciuda clișeelelor și a modelelor anacreontice pe care le preia din recuzita epocii, Conachi are un timbru liric original, configurând un autoportret liric, trasat în tonalitatea limbajului îndrăgostit. Delicatesța tonului și frăgezimea imaginilor poetice, abandonul discursului în registrul afectiv al melancoliei, cultivarea ambivalențelor și a paradoxurilor stării erotice, puterea de a evoca sugestiv conturul chipului iubit sunt trăsăturile definitorii ale liricii lui Conachi.

Costache Conachi este, poate, poetul neoclasic ce a inaugurat în literatura română o scriitură erotică, o scriitură ce caută să înregistreze cele mai subtile modulații ale stării de dragoste și, totodată, să fixeze în vers tulburătoarele ritmuri ale sentimentului. S-ar părea că dragostea inventează, prin ecourile sale afective, o scriitură nouă, infinit nuanțată, o scriitură îndrăgostită, modulată în ritmuri și frazări variate, ce are acces la cele mai tainice înțelesuri ale ființei. În *Meșteșugul stihurilor românești*, Conachi își expune, într-un mod plastic, propria concepție despre iubire și despre poezie, modul în care una o exprimă pe cealaltă, formulând o adevărată retorică a dragostei: „Nu mă bucură stihurile ce am făcut, cât pentru că au dobândit plăcere și iscălitura dumitale, cu care pot să fie plăcute la ochii tuturor. Dumita mă cinstești a zice că dau suflet unor rânduri ce potrivesc în versuri și că zugrăvesc patimile cu învioșare ce gâdilă simțirea sufletească. Dar vei ști, strălucito, că darul acesta l-am primit de la dumita în ceasul acela când mi-ai arătat că poate muri cineva încă trăind și să trăiască murind. Îmi scrii că ai dori să afli meșteșugul cu care să însuflețeză stihurile; te sfătuiesc să-l iai de la ochii dumitale, pentru că de la dâșii l-am furat³⁸”.

Dar pentru Conachi iubirea nu este deloc o stare afectivă confortabilă, de reculegere ori de extatică așteptare a fiorului comuniunii cu făptura iubită. Dragostea e, dimpotrivă, năvalnică și mistuitoare, torturantă și sfâșietoare, e un chin îndurat cu delicii de sensibilitatea acută a unui eu liric supus mereu presiunii sentimentului. Eugen Simion remarcă acest lucru, în *Dimineața poezilor*: „Conachi face să se creadă că iubirea îi este de fiecare dată chinuitoare (adică profundă) și neprefăcută. Și are, până la un punct, dreptate: obiectul, indiferent de natura lui, provoacă o pasiune care se manifestă mereu în același fel. Ea îl somează să scrie, cu alte cuvinte: să se jeluască. Stihurile, indiferent de adresa lor, constituie un singur, neîntrerupt monolog. Un discurs lung, o confesiune eliberatoare. O eliberare care-l duce însă mereu, se va vedea, pe marginea prăpastiei. A trăi la hotarul neantului a devenit pentru poetul erotic un mod obișnuit de existență³⁹”. Însăși scriitura este

iubitoare de extreme, îmbinând tensiunea expunerii cu tonul adesea molatic, cu timbrul elegiac, modulată în arpegii minore.

Pentru ce îți ungi, femeie, fața este o pledoarie lirică pentru asumarea frumuseții feminine ca efect al naturaleții și spontaneității, dar este și o critică a contrafacerii și fardului întrebuințat pentru sporirea expresivității și grației: „Pentru ce îți ungi, femeie, fața cu atâta ghileală / Și îți muruiești obrazul cu băcan și cu văpsală? / Și de ce ți-încingi grumazul cu petre strălucitoare / Și îți umezești zulufii cu ape mirosătoare? / Mai bine-ai purta de grijă să câștigi acele daruri / Cu care să faci podoabă la a sufletului haruri. / Dacă vrei să te iubească bărbatul tău cu credință / Și de voiești înțâleptâi să-ți caute cu umilință, / Uită-te de vezi pe ere ce roală strălucește / Și trandafirii pe carii nici zugrav nu-nchipuiește / Firea s-au silit a face acea vie zugrăvală / Ș-a lor dulce frumusață vesălește iar nu-nșală / Lasă, dar, fățarnicia și-a obrazului schimbare / Căci frumuseța firească robește pe om mai tare”. Evident, există în aceste versuri și o schemă morală, un substrat etic, al unui autor pentru care iubirea este un sentiment copleșitor, revelator pentru disponibilitățile cele mai ascunse și mai semnificative ale ființei umane. Se poate deduce din frazarea solemn-ironică a lui Conachi un înțeles moral, ce sporește alura obiectivată a viziunii lirice. E, într-un fel, o pornire rousseauistă, a unui spirit ce caută apropierea de natură, reintegrarea în ritmurile firii, restaurarea candorii într-o lume a artificialului și a contrafacerii. Scriitura se caracterizează aici prin spontaneitate și expresivitate, pentru că ideile poetice sunt tot mereu plasticizate, au o coloratură afectivă, se subiectivizează intens, capătă un contur de o sensibilitate și prospețime neîndoielnice.

Lumea este un poem cu implicații moral-filozofice, în care Costache Conachi își propune să fixeze condiția omului pierdut „pe marea lumii”, a ființei ce-și presimte precaritatea, fragilitatea propriei stări, din perspectiva resurselor sale limitate de cunoaștere și de trăire, în fața ilimitatului universului. Ideea pe care o plasticizează în vers Conachi e aceea a nestatorniciei ființei, a sentimentului de pierdere a identității pe care îl trăiește omul într-o lume ce își surpă înțelesurile, lipsită de reperi sigure, de sensuri definite și definitive.

Comparația dintre lume și mare este cea care conferă plasticitate și obiectivare discursului liric, viziunii poetice a omului pierdut în furtuna vremurilor („Pre marea lumii aceasta lată, / În care omul cu ah înoată, / S-au cunoscut că nu poate să fie / Nici un lucru cu statornicie, / Căci atunci când s-arată mai lină / Și veseleşte cu vro pricină, / Îndată furtună să scornește / Și, după ce văzduhul negrește, / Întregi munți de valuri înspumate / Umflă din prăpastii adâncate, / Și, vărsând vorbe din adâncime / Orice putere, orice mărire”). Tonalitatea expresiei se transformă în tânguire, în litanie la adresa ființei ce nu-și află, în universul nesfârșit, nici rost, nici loc, nici sens. Tristețea se îmbină aici cu scepticismul, cu neîncrederea în capacitatea omului de a se cunoaște și de a cunoaște natura întreagă („O, lume, lume amăgitoare / ce te-nvârtești din stare în stare / Și undești pre om ca o vicleană, / Spune-mi de ce ești așa tirană? / Pruncii, născându-să, lacrimi varsă, / Tinerii per cu inima arsă, / Vârstnicii viețuiesc cu suspinuri / Și bătrânii să topesc în chinuri”). Singura sursă de stabilitate afectivă și de echilibru moral

este, în viziunea poetului, „prieteșugul”, armonia dintre ființe, comuniunea de idealuri și de gânduri dintre oameni. Prieteșugul este aici o noțiune ambivalentă, pentru că el poate însemna, deopotrivă, afecțiunea de ordin spiritual și pasiunea erotică. E o ambivalență ce ține de firea poetului, ardentă și calculată, pasională și lucidă în același timp. Prietenia înseamnă, pentru poet, o schimbare de zodie, o deschidere a orizonturilor, o tentație a depășirii stării de solitudine: „Că toate trec într-o clipală, / Numai prietenul cu unire / Este o zare de fericire / Ce are omul drept alinare / La orișice feli de întâmplare. / O, prieteșug, rai de plăcere, / Ce le începi numai din vedere / Și ești păstrat și după orbire / Și ispitit în nenorocire, / Spune-mi unde lăcuiești anume, / Ca să te caut în toată lume, / Să dau prin foc, prin apă, prin pară, / Ca să mă lipăsc de-a ta aripioară. / Și petrecând într-ale tale brață, / Voi răbda și scurtare de viață / Și mă voi lipsi / De orice bine / Numai să te aib lângă mine”.

Prieteșugul pe care îl teoretizează liric Conachi are sensul unei iubiri generice în care se întrevide „soluția la deșertăciunea lumii” (Eugen Simion). În mai toate poeziile lui Conachi, și, desigur, și în *Lumea*, există un aliaj de reflecție morală și de discurs erotizat. Discursul îndrăgostit și discursul cu contur etic sunt egal îndreptățite, își dispută cu egală îndreptățire câmpul semantic al poeziilor lui Costache Conachi, cel care consolidează în literatura română lirismul erotic, fundamentat pe relația de extremă finețe dintre spirit și afecte, dintre cugetul clar, raționalizant și involburarea sentimentului, a trăirii ardente.

BIBLIOGRAFIE

1. Dumitru Caracostea, *Studii critice*, București, Editura Albatros, 1982.
2. Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972.
3. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Minerva, București, 1990.
4. Dumitru Păcurariu, *Scriitori și direcții literare*, vol. I, 1980.
5. Al. Piru, *Istoria literaturii române*, II, *Epoca premodernă*, EDP, București, 1970.
6. Al. Piru, *Poezii Văcărești*, Editura Tineretului, București, 1967.
7. Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, II, Editura Porto-Franco, Galați, 1994.
8. Eugen Simion, *Dimineața poezilor*, Editura Cartea Românească, București, 1980.

Constantin ȘCHIOPU **REPORTAJUL ȘI INTERVIUL CA PROCEDEE DE RECEPTARE A OPEREI LITERARE**

În seria metodelor de interpretare a textului literar epic pot fi înscrise atât reportajul cât și interviul, tehnici contribuind într-o mare măsură la dezvoltarea capacităților creative ale elevilor. Definit ca „specie publicistică, apelând adesea la modalități literare de expresie, care informează asupra unor situații, evenimente de interes general sau ocazional” (DEX), reportajul este scris pe temeiul unei informații culese la fața locului, în urma unei investigații. Ca metodă de lucru utilizată la lecțiile de literatură, reportajul îi ajută pe elevi, în procesul / în urma lecturii și cercetării operei literare, să obțină și să difuzeze informații, să ia unele notițe vizavi de un fapt, o întâmplare, o manifestare de comportament al personajului, să prezinte aspecte principale în relatarea unui eveniment, anumite idei, opinii, să se orienteze mai bine și să aprecieze calitatea unui punct de vedere. Totodată metoda este un mijloc eficient prin intermediul căruia elevii învață să elaboreze un reportaj, să formuleze întrebări laconice, adecvate temei concrete, pe care să le poată ordona conform unui chestionar sau în cadrul unui interviu și, nu în ultimul rând, să însușească trăsăturile stilului publicistic și ale celui beletristic. Trebuie să ținem cont de faptul că în raport cu evenimentul (cazul relatat) jurnalistul, care realizează un reportaj, se poate afla în două ipostaze – martor sau participant, că indiferent de poziția față de cele relatate, demersul jurnalistice de colectare a informațiilor va exploata două procedee fundamentale – observarea și interviuarea celor implicați sau a martorilor. Astfel, reportajul, ca strategie didactică, impune ca activitatea elevilor să se desfășoare în două etape: a) colectarea informației; b) redactarea textului (și revizuirea acestuia). „Nu poate exista reportaj în absența detaliilor obținute prin observare la locul și în momentul desfășurării evenimentelor. Dacă activitatea de observare este bine dirijată și eficient exploatată, ea poate suplini informațiile obținute prin interviu”, susține Mihai Coman (*Manual de Jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare*, Iași, Polirom, 2000, p. 57). Cât privește colectarea informației,

jurnaliștii / elevii pot fi implicați într-o *Simulare* (angajați în procesul de colectare a informației, elevii vor juca rolul de martori ai evenimentului produs ori de participanți, identificându-se astfel cu unul din personajele operei. Menționăm că în cea de-a doua situație, implicarea emoțională a elevului este mai mare și informațiile sunt validate de faptul trăit), într-un *Studiu de caz*, solicitându-li-se să ia notițe din opera literară necesare pentru prezentarea cazului (ex.: uciderea lui Ion de către George – despre ce notițe trebuie să ia elevii în legătură cu prezentarea unui caz a se vedea articolul subsemnatului *Predarea / studierea prozei de inspirație istorică: repere teoretico-literare și metodologice*, „Limba Română”, 2008, nr. 5-6) sau într-un *Interviu*. Ca metodă de lucru, interviul – o conversație, de obicei, dintre două persoane, pentru a obține informații în folosul unui auditoriu necunoscut – îi ajută pe elevi să formuleze întrebări laconice, adecvate temei discutate, să găsească criteriile de determinare și, respectiv, modalități de abordare a unor persoane / personaje literare, ce reprezintă diverse tipologii umane, pentru realizarea unei comunicări, să se informeze de la surse directe (în cazul nostru de la opera literară), să întrețină o discuție ordonată, interesantă. Menționăm că nu orice discuție cu o persoană este un interviu. Sondajul de opinie, informația, lămurirea unei situații, satisfacerea curiozității, a dorințelor cititorului / ascultătorului sunt laturile principale ale unui interviu, pe care trebuie să le ia în considerație elevii-jurnaliști. Utilizat în scopul colectării informației necesare pentru redactarea unui reportaj, interviul, conform școlii jurnalistice franceze (Yvan Charon), poate decurge sub diverse forme:

- a) interviu-expris (interogarea persoanelor necunoscute în legătură cu un eveniment – sondaj de opinii);
- b) interviu-informație (acumularea informațiilor în legătură cu un caz cercetat);
- c) interviu-explicație (în care interviueatul, specialist într-un domeniu, comentează, explică un fenomen);
- d) interviu-portret (în care se prezintă gândurile, starea de spirit, portretul interior, mărturisirile unei personalități de vază / ale protagonistului operei literare).

În funcție de locul și momentul realizării interviului, la lecție se va stabili cine pune întrebările (participă inclusiv la formularea lor). Împărțirea elevilor între cei care vor pune întrebările și cei care vor răspunde o poate face profesorul și elevii înșiși. În alte cazuri, întreaga clasă poate participa la formularea întrebărilor. Este important, de asemenea, a-i învăța / obișnui pe elevi să formuleze întrebări care să le asigure un interviu reușit. Or, acestea nu trebuie să se refere la domenii cunoscute ziaristului, să aibă un caracter general (ex.: „Ce părere aveți despre...?”, „Ce e nou în...?”, „Ce aveți de spus despre...?”, „Ce mai aveți de adăugat?” etc.), să sugereze răspunsul, să fie lungi, să ceară răspunsurile „da” ori „nu”, să conțină mai multe întrebări într-o singură formulare. Pentru realizarea unui interviu reușit elevii vor fi îndrumați:

- să-și concentreze atenția asupra întrebărilor „Cum?” și „De ce?”;
- să întrebe interlocutorul: „De ce spuneți așa?”;
- să ceară exemple, evaluări, comparații;

- să facă în mod intenționat o afirmație greșită;
- să revină la ceea ce nu s-a spus („Ar mai fi ceva important de adăugat”);
- să formuleze întrebări adecvate temei și obiectivelor activității.

Este bine ca profesorul să le ofere elevilor niște formulări /stereotipuri pentru exprimarea opiniei *indiferente* (*mi-e totuna, mi-e indiferent, nu mă interesează, mă lasă rece, nu știu, nu-i treaba mea, așa și așa* etc.), opiniei *favorabile* (*e o idee bună, îmi place foarte mult, îmi place, superb, extraordinar, e minunat*), opiniei *nefavorabile* (*nu prezintă niciun interes, nu-mi place, îmi displace, nu înțeleg, nu mi se pare grozav, nu sunt convins*).

Apelând la interviu ca mijloc de colectare a informației, elevii vor trebui să cunoască și să respecte câteva din condițiile acestuia și anume: a) în timpul interviului interlocutorul nu va fi întrerupt, față de el manifestându-se o atitudine respectuoasă; b) un interviu este reușit atunci când interviuatul se simte liber să spună ceea ce gândește și simte cu adevărat; c) înainte de a ataca problemele de fond se recomandă o scurtă „discuție pregătitoare”, necesară pentru crearea unui climat favorabil, ca interlocutorul să se poată mobiliza (se va descrie locul, timpul, momentul în care se ia interviul); d) va fi precizat scopul și în dependență de acesta tipul interviului (M. Coman).

Activitatea elevilor de colectare a informației se va încheia cu elaborarea reportajului propriu-zis (cu ori fără exprimarea opiniei personale față de cele relatate), pe care ei îl pot afișa pe un poster pe perete. Înainte de a scrie reportajul e recomandabil ca elevii să pună în discuție, să mediteze asupra distincției dintre fapte și judecăți de valoare (exprimarea opiniei). Acest exercițiu îi va ajuta să evalueze informația / detaliile oferită / oferite de opera literară. „Prin ce se deosebește relatarea unor fapte de exprimarea unor judecăți de valoare?”, „Ce exemple pot fi aduse din operă pentru a ilustra (a face clară) distincția dintre fapte și exprimarea opiniei?”, „Ce argumente pot fi aduse pentru a ilustra opinia personală?” etc. – sunt întrebările care le vor dirija discuția în acest sens.

Care ar fi structura unui reportaj, scris în baza unei informații furnizate de opera literară? Acesta ar include următoarele componente:

- relatarea cazului (Ce s-a întâmplat? Unde și când s-a întâmplat? Care sunt părțile implicate în caz / conflict? Ce l-a determinat pe personajul X să acționeze în acest mod? Ce fapte sunt importante? Ce fapte lipsesc pentru înțelegerea cazului? Cum este soluționat cazul de către scriitor?);
- prezentarea opiniilor părților implicate în întâmplare, ale martorilor oculari, colectate în procesul interviului, aprecierea opiniei scriitorului, extrasă din textul literar, în cazul în care aceasta este exprimată direct (în abaterile lirice, pasaje meditative etc.) ori indirect (prin felul în care el își creează personajele, le pune să acționeze);
- raportarea cazului respectiv la anumite norme morale și legislative;
- exprimarea punctului de vedere al celui care realizează comunicatul de presă vizavi de întâmplările / evenimentele transmise auditoriului.

Fără îndoială, un element ce trebuie luat în considerație în procesul de colectare și evaluare a informației expuse în reportaj este semnificația faptelor prezentate. În această ordine de idei elevii vor fi obișnuiți să aleagă din opera literară cele mai relevante momente / întâmplări, precum și o serie de detalii privind cazul respectiv. Pentru a le forma deprinderile necesare, profesorul le va pune la dispoziție un poster cu lista celor șase valori ale informației semnificative, incluse în definiția textului publicistic și, implicit, a reportajului (conform opiniei lui Mencher Melvin): a) proximitatea temporală (actualitatea celor relatate); b) proximitatea spațială (fapt din realitatea apropiată receptorului); c) neobișnuitul faptelor; d) conflictul; e) consecințele; f) captarea interesului uman. Povestea lui Ion, a lui George, a Anei, a Floricăi – romanul *Ion* de L. Rebreanu, istoria lui Ștefan Gheorghidiu ori a Elei din *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de C. Petrescu, a lui Ladima, a lui Fred Vasilescu, a Emiliei, a doamnei T. din *Patul lui Procust* de același autor etc. pot deveni subiecte de reportaje. Astfel de istorii canalizează receptarea informației spre latura emoțională, exploatând resorturile profund afective ale elevilor.

În virtutea celor menționate, considerăm necesar a urmări în continuare modul de aplicare a reportajului ca procedeu de valorificare a romanului *Ion* de L. Rebreanu (fragmentul uciderii lui Ion de către George). Pentru redactarea reportajului vizavi de cazul respectiv elevii vor colecta / extrage din text următoarele detalii referitoare la:

a) *timpul desfășurării acțiunii*: „când începu să se întunece”, „întunericul le înghiți”, „pe bolta vânăta stelele se aprindeau pe rând ca niște luminițe fricoase. Peste sat se cobora o ceață plăpândă, alburie, care parcă subția bezna și o răcorea”, „casa dormea nepăsătoare și tăcută, ca o matahală moartă”, „de-afară pătrundea ca prin puf orăcăitul broaștelor îndulcit ca un cântec de dragoste. Geamurile însă se stingeau în întuneric încetul cu încetul, arătând că vremea totuși trece și că cerul se înouă treptat”;

b) *locul desfășurării acțiunii*: „auziră deodată poarta scârțâind foarte ușor, apoi niște pași cari se apropiau de casă rar”, „peste un minut pașii în ogradă se mai apropiară puțin”, „George se ridică din pat și ascultă”, „deschise ușa și pași pe prispă”, „George făcu câțiva pași spre grădină”, „în casă Florica stătea acum ghemuită de groază, pe laviță, lângă fereastră”;

c) *părțile implicate în conflict*: „George și Florica încremeniră”, „îi trăsni prin creieri că nu poate ieși afară cu mâna goală. Se gândi să ia toporul... Tot atunci își mai aminti că în colțul tinzii, după ușă trebuie să fie sapa cea nouă...”, Ion venise de-a dreptul de la cârciumă, amețit însă mai mult de fericire decât de rachiu /... / Venind fluiera vesel, ca pe vremea când era holtei”;

d) *acțiunile / faptele mai importante ale personajelor*: „cu amândouă mâinile, George ridică sapa și izbi”; „George izbi a doua oară”; „Lovi a treia oară fără, fără a-și mai da seama unde”; „În casă Florica stătea acum ghemuită de groază, pe laviță, lângă fereastră”, „Florica ieși îndată în ușă, în cămașă, nepieptănată. Așa veghease toată noaptea, pe laviță, ascultând gemetele înfiorătoare din ogradă”;

e) *martorii întâmplării*: „Florica văzu băltoaca de sânge lângă grădiniță, aproape de prispă”, „Ograda se umplu repede cu oameni care se minunau, strigau”, „...se

apropie (Paraschiva lui Dumitru Moarcăș – *n.n.*) de gard și, printre nuiete, văzu pe Ion plin de sânge. Începu să țipe parc-ar fi călcat-o tâlharii”;

f) *consecințele întâmplării*: „Zenobia bocea și afurisea de răsuna tot satul”;

„– Destul, îl opri judecătorul, adăogând către jandarmi: Ești arestat!”

g) *Opinii, mărturisiri ale părților implicate în conflict, ale martorilor*: „– Eu l-am omorât /.../ Cu sapa /.../. Pentru că venise la nevastă-mea”;

h) *Stări trăite de personaj(e)*: „Florica acum se dezmetici și strânse repede merinde într-o traistă pe care bărbatul o luă, întunecat, cu inima chinuită. Apoi ridică ochii întristat spre dânsa și-i întâlni ochii mari, albaștri privindu-i drept, cu o imputare și o milă care nu știa dacă sunt pentru el sau pentru celălalt. Avu un început de mișcare ca și când ar fi vrut s-o îmbrățișeze sau barem să-i întindă mâna... Dar se opri, rușinat să-și deschidă sufletul în fața altor oameni ce-i pân-deau toate gesturile. Privirea i se mohorî iar și zise poruncitor: – Vezi, Florică, ia seama... Că nu știu când m-oi întoarce...”

După cum e lesne de observat, informația culeasă din roman este pe cât de relevantă, pe atât de semnificativă nu numai pentru redactarea unui reportaj, ci și pentru descifrarea / relevarea conotațiilor cazului / întâmplării și în ultimă instanță ale fragmentului. Recurgând în continuare la interviu, elevii vor folosi mai multe întrebări vizavi de cazul dat, ca de exemplu: „Ce credeți despre felul în care ați procedat?”, „De ce susțineți ca Ion era amantul Floricăi?”, „Ați afirmat că l-ați ucis pe Ion. Era unica soluție?” etc. Menționăm că pentru a da răspunsuri la aceste întrebări adresate lui George, precum și la altele puse Floricăi, martorilor, părinților lui Ion, elevii, aflați în rolurile personajelor respective, vor trebui să extragă informații din alte fragmente ale romanului, fapt destul de important în procesul de interpretare a operei.

Odată încheiat procesul colectării datelor, elevii-jurnaliști vor reevalua informațiile pentru a stabili unghiul de abordare / perspectiva din care vor prezenta evenimentul / intenția pe care o au (de a informa, de a transmite opinii etc.). Alegerea unui punct de abordare (prezentarea faptelor și detaliilor din perspectiva martorilor, rudelor protagoniștilor, din unghiul de vedere al inculpatului etc.) îi va determina pe elevi să-și construiască o anumită strategie de abordare a surseilor. Unghiul de tratare este reprezentat, de obicei, de răspunsurile pe care elevul le va da, de regulă, în secvențele inițiale ale reportajului său, la întrebările: „Ce voi spune?”, „Din a cui perspectivă?”, „Cine?”, „Când?”, „Unde?”, „Cum?”, „De ce?”

Cât privește redactarea propriu-zisă a reportajului, menționăm că elevii pot utiliza cuvinte / sintagme / expresii / enunțuri din informația culeasă. Acest fapt le va face comunicarea mai colorată, mai argumentată, ajutându-i totodată să înțeleagă rolul detaliului artistic în opera literară. Pentru a le facilita munca, profesorul le poate oferi ca suport modele de reportaje ale autorilor consacrați, pe care ei le vor analiza din mai multe perspective: a informației transmise, a structurii (părților constitutive), a modalității de exprimare etc. Compararea propriilor texte cu cele decupate din ziare îi va ajuta să „vadă” ce și cum au realizat ei înșiși în reportajul lor.

O sarcină pe care elevii trebuie s-o realizeze este găsirea unui titlu pentru reportaj. Înțeles ca prezentare a evenimentului / a faptului sub forma cea mai scurtă, cu scopul de a atrage atenția cititorilor, titlul trebuie să fie pe cât de sugestiv, pe atât de provocator. E bine ca la etapa inițială de soluționare a sarcinii respective profesorul să organizeze un brainstorming oral cu clasa. Cu siguranță că în multitudinea de variante propuse se vor găsi câteva foarte bune. De asemenea profesorul poate organiza un concurs pentru cel mai ingenios / sugestiv / scurt titlu sau propune mai multe variante din care ei să aleagă una, argumentându-și opțiunile (ex.: *O crimă odioasă*, *Un tânăr ucis cu sapa*, *O mamă își plânge fiul ucis*, „*L-am ucis pentru că venise la nevastă-mea...*” etc.).

Având în vedere faptul că redactarea unui reportaj reprezintă un pretext, un procedeu de interpretare a operei literare, activitatea elevilor nu se va opri aici. Vor urma discuțiile pe marginea reportajelor elevilor din perspectiva mai multor întrebări-problemă: „Ce credeți voi despre acest caz?”, „Cum calificați faptele personajelor implicate în conflict?”, „Cine este vinovat de cele întâmplate?”, „Ce pedeapsă merită inculpatul, ținând cont de circumstanțele în care s-a produs omorul (noaptea, în ograda inculpatului), de stările trăite de George în momentul săvârșirii crimei („George tresări, ca și când deodată și-ar fi revenit în fire...”), precum și de faptul că inculpatul și-a recunoscut vina?”

La etapa finală (fie ca temă pentru acasă, fie ca sarcină de lucru realizată pe parcursul unei perioade de timp – o săptămână, de exemplu) elevilor li se vor propune să soluționeze mai multe situații-problemă (ori una din ele), de tipul celor indicate:

1. Sunteți jurnalist la o publicație săptămânală și realizați un reportaj despre nunta lui Ion și a Anei. De ce informație veți avea nevoie? Cum veți colecta informația? Ce veți urmări să aflați în interviul vostru cu protagoniștii și cu participanții nunții? Formulați câteva din întrebări.
2. O zi de început de primăvară. Aflându-vă pe coastele dimprejurul satului, sunteți martorul următoarei scene: un țăran, îmbrăcat în haine de sărbătoare, s-a aplecat și a sărutat pământul. L-a sărutat ca pe o ibovnică. Având în vedere că acest țăran este protagonistul romanului „Ion”, colectați din operă informația care să explice gestul dat și redactați un reportaj despre cazul respectiv.
3. Vi se propun trei subiecte pentru un reportaj și vi se cere să-l alegeți pe cel mai convenabil și să justificați alegerea. Cele trei subiecte propuse sunt: o vizită în Pripas, satul de baștină al lui Ion; o vizită în casa Glănețșilor; o vizită în casa lui George și a Floricăi.

În concluzie menționăm că, tratate ca procedee de valorificare / receptare a textului literar, reportajul și interviul atribuie demersului hermeneutic un element specific. Elevii percep aceasta ca ceva nou, variat, ceea ce împrăștează întreaga lor activitate. Desigur, profesorii vor avea grijă să nu fie prea riguroși față de activitatea de jurnaliști, fapt care ar putea abate elevii de la realizarea obiectivelor ce țin de interpretarea propriu-zisă a operei, de tema lecției. Prin implicarea elevilor în rolul jurnaliștilor nu se va urmări ca aceștia să exerseze abilități profesionale.

Anatol EREMIĂ IDENTITATEA EREMIA TOPONIMIEI ROMÂNEȘTI

Toponimia Basarabiei, în ansamblul ei, prin conținut și formă, este românească. Sub toate aspectele lingvistice numele topice din spațiul pruto-nistean prezintă trăsături comune cu cele din restul teritoriului dacoromân, încadrându-se astfel în sistemul toponomastic general de limbă, cultură românească. Identitatea numelor topice în spațiul populat de români rezidă, în primul rând, în unitatea limbii, culturii și tradițiilor poporului nostru. Mediul social-istoric și economic comun, modul de viață similar, condițiile fizico-geografice și naturale asemănătoare sunt factorii care au generat, de asemenea, crearea aceluiași denumiri și modele structurale în nomenclatura topică românească. Circa 800 de localități din cele aproximativ 2000 de așezări umane din Basarabia, existente în prezent, adică 40 la sută, au denumiri identice sau asemănătoare cu peste 2350 de așezări de pe teritoriul actual al României, din numărul total de 13.500 de sate și orașe. Deci, sub aspectul identității onimice, raportul numeric dintre cele două categorii de nume topice este aproximativ de 38 la sută.

Până la începutul sec. al XIX-lea, raportul acesta a fost altul și la sigur în favoarea denumirilor identice. Regimul de oblăduire țaristă în Basarabia, după anexarea provinciei la imperiul Rusiei în anul 1812, până în anul 1918, a influențat esențial nomenclatura topică basarabească. Denumirile multor localități au fost denaturate, adaptate la limbajul administrației ruse, traduse, substituite. Numelor românești în *-ani / -eni și -ești* li s-au înlocuit formanții prin terminațiile străine *-anî / -eanî și -ești* (*Briceni – Bricenî, Florești – Florești, Râșcani – Râșcanî* etc.). Mai toate satele apărute în cursul sec. al XIX-lea au fost denumite în rusește (*Alexandrovka, Borisovka, Kostantinovka, Mihailovka, Nicolaevka, Romanovka* etc.).

Ceea ce n-a reușit să facă administrația țaristă în toponimia basarabească, întru înstrăinarea acesteia, în perioada postbelică au continuat autoritățile sovietice. Mutilate,

eronate – numai să nu semene între ele denumirile de localități din stânga și din dreapta Prutului. În perioada respectivă și-au pierdut vechile denumiri circa 200 de localități, în urma substituirii lor cu alte denumiri, considerate de ideologii „timpului roșu” adecvate și corespunzătoare politicii de colonizare și de deznaționalizare a băștinașilor. Multe denumiri identice au dispărut în urma lichidării așezărilor respective, declarate de autorități ca fiind lipsite de perspectivă socială și economică.

Identitatea onimică dintre satele din Basarabia și din restul spațiului românesc se manifestă sub diverse aspecte lingvistice. Din punct de vedere etimologic, omogenitatea onimică rezidă în proprietatea numelor de localități de a avea aceeași origine lingvistică predominant românească în tot spațiul carpato-danubiano-pontic, de la Tisa până la Nistru și dincolo de Nistru. Pretutindeni aici prevalează numele de locuri și localități de proveniență românească, formate cu ajutorul procedeelelor și mijloacelor derivative proprii, dintre care și formațiile în *-ești* și *-ani / -eni*: *Avrămeni, Focșani, Bănești, Brătuleni, Călinești, Costești, Șerpeni, Todirești, Vărzărești*. Aceste nume topice, cu bază antroponimică, ne trimit adesea la vechi conducători ai obștilor sătești (cnezi, juzi, vătămani), la foștii proprietari de moșii și sate (boieri de divan, demnitari, oșteni), la primii locuitori și întemeietori de sate.

În plan lexical se impun numele topice provenite din apelativele moștenite din geto-dacă sau latină. Câteva exemple. Numele de obârșie carpatină *Chicera*, explicate printr-un etimon autohton (*kikhera* – „deal, munte”), s-au coborât spre sud și spre sud-est, prin Bucovina și Moldova de Nord, până în ținuturile Lăpușnei și Tigheciului. Le găsim atestate în stânga Prutului încă din sec. XV-XVI. *Runcurile*, denumirile cu bază etimologică latină (lat. *runcus, runcare* – „a curăța un teren de buruieni și mărcini”), ca și *Curăturile*, creațiile onimice proprii (*a cura* „a despăduri, a defrișa” + suf. *-(ă)tură*), formează arii stabile în toate regiunile muntoase și de pădure din acest imens spațiu geografic. *Matca Runcului, Valea Runcului* sunt nume topice minore pe care le întâlnim în centrul Basarabiei.

Deosebit de numeroase sunt identitățile toponimice de factură topografică. Câteva exemple. Nume oronimice: *Găvanu*, microtoponime și un nume de sat în fostul ținut Tigheci (Basarabia) – *Găvanu*, locuri, și *Găvanele*, localitate în jud. Brăila (România); *Hârtopu*, 10 localități și extrem de numeroase locuri în Basarabia – *Hârtop*, sate în jud. Neamț și Suceava, *Hârtoape*, localitate în jud. Iași (România); *Măgura, Măgura Nouă, Măgureanca, Măgurele* în Republica Moldova – *Măgura*, 19 sate în județele Bacău, Brașov, Constanța, Dâmbovița, Hunedoara, Olt, Prahova ș.a., *Măgurele*, mai multe sate în județele Bistrița-Năsăud, Ilfov, Mehedinți, Tulcea (România) ș. a. Nume hidronimice: *Fântâna Albă*, sat în rn. Edineț, *Fântâna Zânelor*, localitate în fostul județ Ismail, în plus la acestea circa 500 de locuri (*Fântânița, Fântâna Moșilor, Fântâna Fetelor, Fântâna din Zăvoi*) în Republica Moldova – *Fântâna Doamnei*, sat în județul Călărași, *Fântânile*, localități în județele Alba, Arad, Bacău, Dolj, Iași, Mureș, Sibiu, Suceava ș.a., la care se adaugă o sumedenie de microtoponime similare din România.

Identitatea de nume topice a fost generată de multe ori și de factori particulari, locali, de anumite fapte, evenimente și întâmplări din viața oamenilor. Strămutarea populației de pe malul drept al Prutului pe celălalt, de exemplu, a dat naștere următoarelor așezări cu aceleași nume: *Zbieroaia* (jud. Iași) – *Zbieroaia* (rn. Nisporeni), *Pogănești* (jud. Vaslui) – *Pogănești* (rn. Hâncești), *Costuleni* (jud. Iași) – *Costuleni* (rn. Lăpușna), *Pașcani* (jud. Galați) – *Pașcani* (rn. Cahul), *Medeleni* (jud. Iași) – *Medeleni* (rn. Ungheni) ș.a.

Orașul Râșcani din Republica Moldova (local denumit și *Râșcanu*), precum și Râșcanii, fostă moșie și sat, acum cartier al orașului Chișinău, i-au avut coproprietari de ocine, în sec. al XVIII-lea, pe Toader Râșcanu și, respectiv, pe fiul său Constantin Râșcanu, descendenți dintr-o viță de neam Râșcanu, originară din Râșca, sat și mănăstire în jud. Suceava.

Toader Bubuiog, pârçălab de Roman (1516-1523) și mare logofăt (1525-1537), sol al lui Petru Rareș în Transilvania (1527), Turcia (1528) și Polonia (1532), ctitor al Mănăstirii Humorului (1539), stăpâna în sec. al XVI-lea moșii pe dreapta și pe stânga Prutului, în cuprinsul cărora au luat ființă mai târziu patru sate: Bubuiogii pe Frumușița; Bubuiogii de lângă lacul Belev, care împreună cu Sărăienii au format mai târziu localitatea Slobozia Mare de astăzi (rn. Cahul); Bubuiogii de pe Cahul (țin. Tigheci); Bubuiogii de pe Bâc, astăzi comună suburbană a Chișinăului, denumită *Bubuieci*, toate așezările dispunând de vechi atestări documentare.

Crearea de slobozii a prilejuit apariția unui mare număr de toponime identice, circa 25 de localități în Republica Moldova (*Slobozia*, *Slobozia Mare*, *Slobozia Doamnei*, *Slobozia-Horodiște*, *Slobozia-Măgura*, *Slobozia-Șireuți* ș.a.) și 35 în România (*Slobozia*, *Slobozia Nouă*, *Slobozia-Botești*, *Slobozia-Ciorești*, *Slobozia-Oancea*, *Slobozia-Suceava* ș.a.). Primele slobozii cunoscute datează încă de la începutul sec. al XV-lea. Acestea erau „sate de milă”, datorite de domnitori marilor dregători, curtenilor, căpeteniilor de oști „pentru dreapta și credincioasa lor slujbă” față de domnie și țară. Mai târziu crearea de slobozii a urmărit și alte scopuri: consolidarea situației economice a latifundiarilor și a mănăstirilor, popularea locurilor „de pustiu” și a satelor cu puțini locuitori sau părăsite cândva. În aceste localități aveau dreptul să se strămute oamenii veniți din alte regiuni și numai în rare cazuri oameni de pe loc, dar „fără dăjzii și fără bir”, adică liberi, în limbajul epocii *slobozi*. De aici denumirile așezărilor respective – *Slobozii*, termenul-etimon *slobozie* devenind nume propriu pentru localitățile la care ne-am referit.

Identitatea toponimică românească a fost demult observată, dar nu și suficient de bine argumentată și just interpretată. Astfel, la baza unor coincidențe de nume ale satelor menționate documentar în sec. XV-XVI, pe teritoriul Transilvaniei și Moldovei, a fost lansată teoria migraționistă, conform căreia romanicii s-au deplasat spre est de Carpați anume în perioada atestărilor în documente (sec. XV-XVI), și nu mai înainte. Astfel s-a încercat a demonstra prezența mult mai timpurie a slavilor în Moldova față de români, care, chipurile, au pătruns aici mai târziu și deci reprezintă o populație venită, migratorie, care „a ocupat” și „a colonizat” aceste teritorii. Au fost emise și alte opinii, potrivit cărora coincidența de nume

topice ar fi întâmplătoare sau, mai mult, artificială, special creată de administrația română în perioada antebelică. Or, lucrurile s-au petrecut, după cum am văzut, tocmai invers.

A fost, și mai e nevoie, de mari eforturi spirituale și profesionale, pentru a dărâma temeiurile doctrinei „prefabricate”, eronate, conform căreia moldovenii ar vorbi o limbă aparte, o altă limbă, deosebită de cea română, din care cauză, chipurile, ei ar trebui să dispună deci și de o altă scriere, de o altă literatură, de o altă onomastică și, prin urmare, de o altă toponimie. Politica aceasta este promovată și astăzi de către liderii separatiști și de unii politicieni impostori.

Reconstituirea fondului toponimic românesc, revenirea la denumirile tradițional-istorice ale satelor și orașelor noastre, punerea în drepturi, cu statut de așezări independente, de sine stătătoare, a localităților odinioară comasate sau scoase de la evidență, reglementarea scrierii numelor topice – toate aceste acțiuni vor restabili echilibrul identității onimice și vor renova patrimoniul toponimic național basarabean.

În anul 1991, când luaseră amploare evenimentele din cadrul mișcării de eliberare din cătușele totalitarismului sovietic și de renașterea noastră națională, Societatea „Limba noastră cea română” din Chișinău a lansat acțiunea patriotică de intensificare a legăturilor de prietenie dintre românii din dreapta și din stânga Prutului, sub genericul *Sate gemene cu denumiri identice*. Săptămânalul „Literatura și Arta” din 31 ianuarie 1991 publica, la rubrica „Hai să dăm mână cu mână”, o pagină cu același generic, semnată de cercetătorii Emil Mândăcanu, Ion Holban și Anatol Eremia. În 1998, Societatea „Limba noastră cea română” din Chișinău și Societatea „Ștefan cel Mare” din Suceava au relansat aceeași acțiune, scopul preconizat fiind stabilirea unor strânse relații de frăție și întruajutorare pe toate planurile între locuitorii satelor cu denumiri identice situate pe ambele maluri ale Prutului. Pentru a susține în continuare această acțiune, revista „Flux” din Chișinău, timp de aproape doi ani, începând cu 4 septembrie 1998, a publicat la tema dată materiale cu caracter istoric și lingvistic, inclusiv repertoriile localităților cu denumiri identice sau etimologic înrudite din unele județe din România și din Republica Moldova. Un studiu și o serie de materiale la aceeași temă au fost publicate în revista „Țara”, în lunile septembrie-decembrie 2000.

Drept consecință, legăturile de prietenie și frăție ale locuitorilor din „satele gemene”, într-adevăr, s-au amplificat și și-au lărgit spațiul geografic. S-au stabilit relații economice și culturale directe între mai multe comune și sate cu aceleași nume: *Colibași, Vorniceni, Stroești, Pogănești, Slobozia, Costești, Todirești, Medeleni* ș.a. Locuitorii de pe ambele maluri au realizat acțiuni comune la nivel de localitate, școală, familie.

În aceleași scopuri prezentăm în continuare repertoriul selectiv al localităților cu denumiri identice sau etimologic înrudite din raioanele Republicii Moldova și din cuprinsul județelor din România:

<i>Alexandru cel Bun</i> (Soroca)	<i>Alexandru cel Bun</i> (Iași)
<i>Avrămești</i> (Râșcani)	<i>Avrămeni</i> (Botoșani), <i>Avrămești</i> (Harghita)
<i>Balabanu</i> (Taraclia)	<i>Bălăbănești</i> (Galați)
<i>Băcioi</i> (mun. Chișinău)	<i>Băcioi</i> (Bacău)
<i>Bălănești</i> (Nisporeni)	<i>Bălănești</i> (Bacău, Dâmbovița, Neamț, Olt, Vrancea ș.a.)
<i>Bălășești</i> (Criuleni, Sângerei)	<i>Bălășești</i> (Galați)
<i>Bălțata, Bălțați</i> (Criuleni, Ialoveni)	<i>Bălțata</i> (Bacău) <i>Bălțați</i> (Iași, Olt, Vaslui)
<i>Bănești, Băneștii-Noi</i> (Telenești)	<i>Bănești</i> (Arad, Giurgiu, Prahova, Suceava, Vâlcea)
<i>Berești</i> (Ungheni)	<i>Berești</i> (Bacău, Galați, Suceava, Vâlcea)
<i>Berezlogi</i> (Orhei)	<i>Berezlogi</i> (Iași)
<i>Bisericani</i> (Glodeni)	<i>Bisericani</i> (Alba, Harghita, Neamț)
<i>Blindești</i> (Ungheni)	<i>Blindești</i> (Botoșani)
<i>Bobeica</i> (Hâncești)	<i>Bobeica</i> (Suceava)
<i>Bogdănești</i> (Briceni)	<i>Bogdănești</i> (Bacău, Botoșani, Iași, Prahova, Suceava, Vaslui)
<i>Boghiceni</i> (Hâncești)	<i>Boghicea</i> (Neamț)
<i>Bogzești</i> (Telenești)	<i>Bogzești</i> (Neamț)
<i>Boroseni</i> (Dondușeni), <i>Borosonii Noi</i> (Râșcani)	<i>Borosești</i> (Iași, Vâlcea)
<i>Bozieni</i> (Hâncești)	<i>Bozieni</i> (Botoșani, Neamț, Prahova)
<i>Braniște</i> (Râșcani)	<i>Braniște</i> (Argeș, Bistrița-Năsăud, Dâmbovița, Galați, Giurgiu, Gorj ș.a.)
<i>Brănești</i> (Orhei)	<i>Brănești</i> (Dâmbovița, Galați, Gorj, Timiș ș.a.)
<i>Brătuleni</i> (Nisporeni)	<i>Brătuleni</i> (Iași), <i>Brătulești</i> (Galați, Iași)
<i>Buda</i> (Călărași)	<i>Buda</i> (Bacău, Botoșani, Buzău, Iași, Prahova, Vaslui, Vrancea ș.a.)
<i>Budăi</i> (Ialoveni, Orhei, Taraclia)	<i>Budăi</i> (Iași)
<i>Budești</i> (mun. Chișinău)	<i>Budești</i> (Bacău, Bistrița-Năsăud, Călărași, Iași, Maramureș, Neamț, Vaslui, Vrancea ș.a.)
<i>Bulboaca</i> (Anenii-Noi, Briceni)	<i>Bulboaca</i> (Vaslui)
<i>Burlacu</i> (Cahul)	<i>Burlaci</i> (Galați)
<i>Bursuc</i> (Florești, Nisporeni)	<i>Bursuci</i> (Vaslui)
<i>Bursuceni</i> (Sângerei)	<i>Bursuceni</i> (Suceava)
<i>Călărași</i> (Călărași)	<i>Călărași</i> (Botoșani, Călărași, Cluj ș. a.)
<i>Călimănești</i> (Nisporeni)	<i>Călimănești</i> (Mureș, Vaslui, Vâlcea, Vrancea)
<i>Călinești</i> (Fălești)	<i>Călinești</i> (Argeș, Botoșani, Maramureș, Prahova, Olt, Vâlcea ș. a.)
<i>Călugăr</i> (Fălești)	<i>Călugăreni</i> (Arad, Bacău, Botoșani, Constanța, Dâmbovița, Giurgiu, Harghita, Neamț, Suceava, Vaslui ș.a.)
<i>Cărbuna</i> (Ialoveni)	<i>Cărbunari</i> (Caraș-Severin, Gorj, Iași, Maramureș, Prahova)
<i>Căușeni</i> (Căușeni)	<i>Căușeni</i> (Neamț)
<i>Căzănești</i> (Telenești)	<i>Căzănești</i> (Hunedoara, Ialomița, Mehedinți, Olt, Vaslui, Vâlcea)

<i>Chițcani</i> (Căușeni), <i>Chițcanii Noi, Chițcanii Vechi</i> (Telenești)	<i>Chițcani</i> (Vaslui, Vrancea)
<i>Ciorești</i> (Nisporeni)	<i>Ciorăști</i> (Galați, Vâlcea, Vrancea)
<i>Codreni</i> (Cimișlia, Ocnița)	<i>Codreni</i> (Călărași, Vaslui)
<i>Codru</i> (mun. Chișinău, Telenești)	<i>Codru</i> (Bihor, Maramureș, Suceava)
<i>Corbu</i> (Dondușeni)	<i>Corbu</i> (Brăila, Buzău, Constanța, Vaslui ș. a.)
<i>Cornești</i> (Hâncești, Ungheni)	<i>Cornești</i> (Bacău, Cluj, Dâmbovița, Gorj, Iași, Suceava ș.a.)
<i>Costești</i> (Hâncești, Ialoveni, Râșcani)	<i>Costești</i> (Alba, Argeș, Botoșani, Buzău, Dâmbovița, Hunedoara, Iași ș.a.)
<i>Costuleni</i> (Ungheni)	<i>Costuleni</i> (Iași)
<i>Crăsnășeni</i> (Telenești)	<i>Crăsnășeni</i> (Vaslui)
<i>Cristești</i> (Nisporeni)	<i>Cristești</i> (Alba, Arad, Botoșani, Galați, Iași, Mureș)
<i>Curătura / Curături</i> (Șoldănești)	<i>Curături</i> (Alba, Iași), <i>Curăturile</i> (Vâlcea)
<i>Dângeni</i> (Ocnița)	<i>Dângeni</i> (Botoșani), <i>Dângești</i> (Vâlcea)
<i>Drăgănești</i> (Sângerei)	<i>Drăgănești</i> (Bihor, Galați, Iași, Neamț, Prahova, Vâlcea)
<i>Drăgușeni</i> (Hâncești, Strășeni)	<i>Drăgușeni</i> (Bacău, Botoșani, Galați, Iași, Satu-Mare)
<i>Dumbrăveni</i> (Soroca)	<i>Dumbrăveni</i> (Bistrița-Năsăud, Constanța, Suceava, Vaslui, Vrancea ș.a.)
<i>Dumbrăvița</i> (Sângerei)	<i>Dumbrăvița</i> (Botoșani, Brașov, Hunedoara, Iași, Timiș ș.a.)
<i>Dumeni</i> (Râșcani)	<i>Dumeni</i> (Botoșani), <i>Dumești</i> (Alba, Iași, Vaslui ș.a.)
<i>Filipeni</i> (Leova)	<i>Filipeni, Filipești</i> (Bacău)
<i>Florești</i> (Anenii-Noi, Florești, Ungheni)	<i>Florești</i> (Bacău, Bistrița-Năsăud, Botoșani, Buzău, Prahova, Tulcea ș.a.)
<i>Frumoasa</i> (Călărași)	<i>Frumoasa</i> (Bacău, Harghita, Suceava)
<i>Furcenii</i> (Orhei)	<i>Furcenii Noi, Furcenii Vechi</i> (Galați)
<i>Găureni</i> (Ialoveni, Nisporeni)	<i>Găureni</i> (Iași)
<i>Ghermănești</i> (Telenești)	<i>Ghermănești</i> (Ilfov, Vaslui)
<i>Glodeni</i> (Glodeni)	<i>Glodeni</i> (Dâmbovița, Gorj, Mureș, Vaslui)
<i>Grozești</i> (Nisporeni)	<i>Grozești</i> (Iași, Mehedinți)
<i>Hăsnășeni</i> (Drochia)	<i>Hăsnășeni</i> (Iași)
<i>Heleșteni</i> (Nisporeni)	<i>Heleșteni</i> (Iași)
<i>Lupăria</i> (Râșcani)	<i>Lupăria</i> (Botoșani, Iași)
<i>Măcărești</i> (Ungheni)	<i>Măcărești</i> (Alba, Iași)
<i>Măgura, Măgura Nouă</i> (Fălești), <i>Măgurele</i> (Ungheni)	<i>Măgura</i> (Bacău, Brașov, Buzău, Caraș-Severin, Constanța, Suceava, Vâlcea, Vrancea ș.a.)
<i>Mălăiești</i> (Criuleni, Orhei, Râșcani, Transnistria)	<i>Mălăiești</i> (Dolj, Hunedoara, Iași, Prahova, Vaslui ș.a.)
<i>Mănoilești</i> (Ungheni)	<i>Mănoilești</i> (Botoșani)
<i>Mânzătești</i> (Ungheni)	<i>Mânzătești</i> (Iași, Vaslui)
<i>Merenii</i> (Anenii-Noi, Cimișlia)	<i>Merenii</i> (Constanța, Covasna, Dâmbovița, Olt, Suceava)
<i>Micleușeni</i> (Strășeni)	<i>Micleușeni</i> (Iași)

<i>Miclești</i> (Criuleni)	<i>Miclești</i> (Vaslui)
<i>Mihăileni</i> (Briceni, Râșcani)	<i>Mihăileni</i> (Botoșani, Harghita, Hunedoara, Sibiu)
<i>Mihălășeni</i> (Ocnîța)	<i>Mihălășeni</i> (Botoșani)
<i>Morenii Noi, Morenii Vechi</i> (Ungheni)	<i>Moreni</i> (Dâmbovița, Dolj, Iași, Neamț)
<i>Negrea</i> (Hâncești)	<i>Negrea</i> (Galați), <i>Negreni</i> (Argeș, Botoșani, Cluj, Olt, Vâlcea ș.a.)
<i>Negrești</i> (Strășeni)	<i>Negrești</i> (Botoșani, Constanța, Neamț, Vaslui ș.a.)
<i>Nicoreni</i> (Drochia)	<i>Nicoreni</i> (Bacău, Galați)
<i>Nisporeni</i> (Nisporeni)	<i>Nisporeni</i> (Neamț)
<i>Onești</i> (Edineț, Hâncești, Strășeni)	<i>Onești</i> (Iași)
<i>Onișcani</i> (Călărași)	<i>Onișcani</i> (Bacău)
<i>Palanca</i> (Călărași, Drochia, Ștefan-Vodă)	<i>Palanca</i> (Bacău, Giurgiu, Prahova)
<i>Pașcani</i> (Criuleni, Hâncești)	<i>Pașcani</i> (Iași)
<i>Pereni</i> (Hâncești, Rezina)	<i>Pereni</i> (Dolj)
<i>Petrești</i> (Ungheni)	<i>Petrești</i> (Bacău, Cluj, Gorj, Hunedoara, Vrancea ș.a.)
<i>Pleşeni</i> (Cantemir)	<i>Pleşeni</i> (Botoșani)
<i>Plopi</i> (Cantemir, Transnistria)	<i>Plopi</i> (Brăila, Buzău, Cluj, Hunedoara, Vaslui ș.a.)
<i>Pogănești</i> (Hâncești)	<i>Pogănești</i> (Hunedoara, Timiș, Vaslui)
<i>Prisaca</i> (Cimișlia)	<i>Prisaca</i> (Bacău, Bihor, Caraș-Severin, Olt, Vrancea)
<i>Prodăneștii Noi, Prodăneștii Vechi</i> (Florești)	<i>Prodănești</i> (Galați, Sălaj, Vâlcea)
<i>Putinești</i> (Florești)	<i>Putinești</i> (Bacău)
<i>Rădeni</i> (Călărași, Strășeni)	<i>Rădeni</i> (Botoșani, Iași, Neamț, Ungheni)
<i>Răduleni Noi, Răduleni Vechi</i> (Florești)	<i>Rădulești</i> (Hunedoara, Satu-Mare, Vrancea)
<i>Rădoaia</i> (Sângerei)	<i>Rădoaia</i> (Bacău)
<i>Roșcani</i> (Anenii-Noi, Rezina, Strășeni)	<i>Roșcani</i> (Galați, Hunedoara, Iași, Suceava)
<i>Rotunda</i> (Edineț)	<i>Rotunda</i> (Argeș, Cluj, Neamț, Olt, Suceava)
<i>Salcia</i> (Anenii-Noi, Șoldănești, Taraclia)	<i>Salcia</i> (Brăila, Buzău, Galați, Mehedinți, Olt, Prahova ș.a.)
<i>Sângera</i> (mun. Chișinău)	<i>Sânger</i> (Mureș)
<i>Sângerei</i> (Sângerei)	<i>Sângeri</i> (Iași)
<i>Săseni</i> (Călărași)	<i>Săseni</i> (Galați)
<i>Scorțeni</i> (Telenești)	<i>Scorțeni</i> (Bacău, Prahova)
<i>Sculeni</i> (Ungheni)	<i>Sculeni</i> (Iași)
<i>Stoicani</i> (Florești)	<i>Stoicani</i> (Galați)
<i>Stolniceni</i> (Edineț, Ungheni)	<i>Stolniceni</i> (Botoșani, Vâlcea)
<i>Șendreni</i> (Nisporeni)	<i>Șendreni</i> (Bacău, Botoșani, Galați)
<i>Șoldănești</i> (Șoldănești)	<i>Șoldănești</i> (Botoșani, Suceava)
<i>Târzieni</i> (Orhei)	<i>Târzii</i> (Vaslui)
<i>Todirești</i> (Anenii-Noi, Ungheni)	<i>Todirești</i> (Iași, Suceava, Vaslui)
<i>Trifești</i> (Cahul, Rezina)	<i>Trifești</i> (Iași, Neamț)

<i>Trușeni</i> (mun. Chișinău)	<i>Trușești</i> (Botoșani)
<i>Tudora</i> (Ștefan-Vodă)	<i>Tudora</i> (Botoșani)
<i>Ungheni</i> (Ungheni)	<i>Ungheni</i> (Argeș, Iași, Neamț, Mureș)
<i>Ursoaia</i> (Cahul, Căușeni)	<i>Ursoaia</i> (Bacău, Buzău, Dolj, Gorj, Iași, Olt, Vaslui ș.a.)
<i>Vădeni</i> (Soroca)	<i>Vădeni</i> (Brăila, Galați, Vaslui)
<i>Văleni</i> (Cahul)	<i>Văleni</i> (Bacău, Neamț, Vaslui, Vrancea ș.a.)
<i>Vărătic</i> (Ialoveni, Râșcani)	<i>Văratec</i> (Neamț, Suceava)
<i>Viișoara</i> (Edineț, Glodeni, Ștefan-Vodă)	<i>Viișoara</i> (Bacău, Bistrița-Năsăud, Botoșani, Constanța, Neamț, Vaslui ș.a.)
<i>Zbieroaia</i> (Nisporeni)	<i>Zbieroaia</i> (Iași) ș.a.

Studiul identității numelor de locuri și localități de pe ambele maluri ale Prutului contribuie negreșit la cunoașterea istoriei, limbii și culturii naționale, servește drept prilej de a ne regăsi, după ani și ani, după decenii de despărțire și înstrăinare, puse la cale de străini, de a ne apropia unii de alții, organizând acțiuni comune la toate nivelurile și în toate sferile de activitate.

BIBLIOGRAFIE

1. Zamfir Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, Chișinău, 2001 (după ediția București, 1904).
2. *** *Enciclopedia geografică a României*, București, 1982.
3. *** *Enciclopedia României*, București, vol. II, 1935.
4. Anatol Eremia, *Nume de localități. Studiu de toponimie românească*, Chișinău, 1970.
5. Anatol Eremia, Viorica Răileanu, *Localitățile Republicii Moldova, Ghid informativ documentar*, Chișinău, 2008.
6. Eugen Holban, *Basarabia românească, Mărturii*, Paris, 1990.
7. *** *Indicatorul localităților din România*, București, 1974.

Marin BUTUC **DESPRE UNELE ASPECTE PRIVIND CARACTERUL SISTEMIC AL TERMINOLOGIEI MILITARE ROMÂNEȘTI**

Teza lui Ferdinand de Saussure despre caracterul sistemic al limbii constituie în permanență un imperativ al lingvisticii. Savantul genevez a afirmat că „o limbă constituie un sistem”¹, fapt ce presupune o anumită organizare internă.

Lingvistul rus D. S. Lotte, vorbind despre caracterul sistemic al limbii, dezvoltă, într-un fel, aspectul aplicativ al acestei teorii. El menționează că sistemicitatea se manifestă sub mai multe aspecte și chiar în toate macrosistemele terminologice. Sistemicitatea, după el, este o necesitate, o condiție *sine qua non* în organizarea sistemului terminologic din orice sferă de activitate. „Terminologia fiecărui domeniu de știință și tehnică, menționează D. S. Lotte, trebuie să reprezinte nu o totalitate de cuvinte stabilite în mod arbitrar, ci un sistem bine organizat”². Astfel, fiecare termen își poate găsi sensul său adecvat, statutul denotativ, ca element al unui sistem terminologic. Cu alte cuvinte, orice termen trebuie să fie în corelație logică și semantică (cu motivație), în raport cu alte noțiuni din domeniul dat.

După părerea noastră, pentru a respecta aceste condiții, e necesar să existe principii corecte de standardizare a unui metalimbaj terminologic, ceea ce înseamnă că orice subgrupă de termeni (microsistem), din cadrul fiecărei terminologii (macrosistem), trebuie să se bazeze pe condiții logice, privind acceptarea termenilor în cadrul unui microsistem. Totodată, e necesar să existe și un principiu unic de definire a termenilor din subgrupul dat, iar constituirea, de facto, să se efectueze microsistemelor terminologice, în conformitate cu principiul de constatare a particularităților comune. Însă, cât privește alcătuirea definițiilor, acest lucru trebuie făcut în baza principiului determinării particularităților relevante (forma și funcția) ale termenilor din cadrul microsistemului. Numai în cazul în care sunt respectate aceste imperative se poate vorbi despre anumite „calități de sistem ale unui metalimbaj”³, altfel spus, poate

fi sesizată și asigurată o sistemicitate terminologică atât la nivel de microsistem, cât și la nivel de macrosistem.

În continuare, vom încerca să demonstrăm fenomenul sistemicității în baza unui microsistem terminologic militar, și anume cel cu referire la noțiunea de „tun”. Se știe că industria militară, sub toate aspectele ei, constituie, în general, un complex întreg și foarte variat de termeni militari. Însușirea lor ar fi imposibilă, dacă nu ar fi asigurată o organizare sistemică, adică o sistemicitate, mai întâi la nivel de microsistem și apoi la nivel de macrosistem, făcând, în ambele cazuri, ca termenii să devină sistemici. Bunăoară, noțiunea de „tun” în tehnica militară este bine cunoscută și bine determinată. Termenul în discuție apare astăzi în mai mult de douăzeci de tipuri de tunuri. Dacă acești termeni, prin care sunt denumite tipurile de tunuri, nu ar fi sistemici, adică dacă nu ar fi organizați în microsistem, conform principiului sistemicității, ei ar deveni nefuncționali, inoperabili și greu de memorat. Dacă pentru fiecare tip de tun ar fi fost creat un termen nou, total deosebit, cu un semnificat aparte, care să difere în mod radical ca formă gramaticală, atunci el (termenul nou ce denumește un alt tip de tun) ar înceta să aibă o motivație în raport cu celelalte tipuri de tunuri, și, drept consecință, tipul respectiv de tun ar deveni asistemic în cadrul microsistemului său. Iată din ce cauză denumirea tuturor tipurilor de tun s-a făcut prin sintagme (îmbinări de cuvinte), aflate în raport morfo-sintactic, unde elementele constituente dispun în mod individual de relevanță sintactică. În calitate de determinat al sintagmei se află, în mod obligatoriu, termenul „tun”, iar calitatea de determinant s-a stabilit în conformitate cu particularitățile, locul și funcția fiecărui tip de tun în cadrul operațiilor militare: *tun de asediu, tun antitanc, tun antiaerian, tun atomic, tun de bord, tun automat, tun cu țeavă lisă, tun naval, tun cu fascicul laser, tun de asediu, tun pneumatic, tun autopropulsat, tun de turelă, tun de semnalizare, tun divizionar, tun ușor, tun de calibru mare, tun cu mai multe țevi, tun mecanizat, tun cu țeavă ghintuită, tun semișenilat, tun cu cadență mare de tragere, tun de calibru mijlociu, tun frontal* etc.

Așadar, sistemicitatea asigură caracterul accesibil și funcțional, operabil, al terminologiei în discuție. Neglijarea sistemicității i-ar fi lipsit pe cei ce profesază milităria de posibilitatea de a utiliza liber și coerent acești termeni, cu atât mai mult cu cât terminologia militară (macrosistemul terminologic militar) dispune, în general, și de alte micro sisteme, în paralel cu microsistemul noțiunii „tun”.

BIBLIOGRAFIE

1. Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 98.
2. Д. С. Лотте, *Как работать над терминологией*, Наука, Москва, 1968, с. 35.
3. Ibidem, p. 44.

Vlad POHILĂ **BLESTEMUL ȘI NOROCUL DE A FI PUBLICIST LA TIMPUL POTRIVIT...**

Pe firmamentul publicisticii românești din Basarabia, steaua lui Constantin Tănase a răsărit relativ recent... Nimic de mirare, deoarece a debutat ca profesor de limba și literatura română în școala unui sat de codru. Apoi, a fost profesor pentru alți profesori. Pe urmă – cercetător științific în domeniul lingvisticii românești. De vreo două decenii e cunoscut și ca autor de articole – mai întâi strict științifice sau de popularizare a cunoștințelor filologice, urmate și de scrieri perfect gazetărești, publicistice – toate însă incendiare, cu mare priză la cititorul dornic de a cunoaște adevărul despre sine și despre cei din preajma sa. Acesta ar fi, în rezumat, drumul de creație al lui Constantin Tănase, basarabeanul-tiz al faimosului Constantin Tănase de la București. Cine putea să prezică, oricât de timid, că numele acestea se vor intersecta pe niște drumuri, oricât de diferite, în timp și spațiu? Doar alura de legendă a marelui artist de comedie se răsfrânge tot mai sigur și peste cea a lui C. Tănase – publicistul, lingvistul, eseistul, doctorul în filologie.

Dar până a ajunge personalitatea notorie de azi, C. Tănase a fost, întâi și întâi – ca oricine dintre noi, de altfel – un copil, unul dintre puștani care nu-și găseau astâmpărul într-un sat din lunca Prutului. Oricât de năzbătios, însă, după cum mărturisea recent un consătean de-al său, Costel nici măcar nu voia să arunce bulgări de zăpadă peste Prut, îndemnându-i și pe alții să se abțină de a-i supăra, nici măcar în așa fel, pe frații din partea cealaltă a râului blestemat... Găsim în acest tulburător amănunt o explicație sigură a traiectoriei existențiale a lui Constantin Tănase, unul dintre stâlpii românismului pe acest picior de plai; un străjer de nădejde al limbii și spiritualității noastre, chit că nimeni nu i-ar putea reproșa că neglijează în vreun fel valorile general umane...

Strict cronologic vorbind, Constantin Tănase s-a născut la 24 iunie 1949, în comuna Nemțeni, județul Lăpușna (acum, r-nul Hâncești), în familia țăranilor gospodari Mihail și Daria Tănase.

Licentiat al Facultății de Filologie de la Institutul Pedagogic (ulterior, Universitatea Pedagogică) de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1971). Face studii de doctorat la Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe a Moldovei, unde își susține teza de doctor în filologie, cu subiectul *Relațiile formale și semantice între substantivele deverbale și modul lor de prezentare în dicționarele explicative* (1985), avându-l conducător științific pe regretatul acad. Silviu Berejan (1927-2007).

A făcut vizite de documentare, fiind prezent la seminare și stagii în domeniul mass-media – în România, Germania, Franța, SUA, China.

Își începe activitatea ca profesor de română în școli sătești de cultură generală (1972-1974), apoi se angajează la Institutul de cercetări științifice în domeniul pedagogiei (1974-1983; 1985-1986). Este secretar al Comisiei de terminologie a A.Ș.M. (1987-1990). Ales deputat în primul Parlament democratic al Republicii Moldova (1990-1994), a fost responsabil pentru funcționarea limbii de stat în Comisia pentru știință și învățământ. În anii 1994-1996 deține funcția de director al Centrului Național pentru standarde de limbă din cadrul Departamentului limbilor al Republicii Moldova (transformat curând în Centrul Național de Terminologie, dar desființat abuziv după 2001). A fost consilier-secretar al președintelui Republicii Moldova, Mircea Snegur (1996-1997). În anii 1997-2001 activează ca redactor-șef al publicațiilor „Flux: Cotidian Național” și „Flux: Ediția de vineri”, parcurgând astfel una dintre cele mai complicate etape ale activității sale gazetărești.

Este director-fondator al „Cotidianului Național independent Timpul” (cu apariții zilnice, de luni până joi, și cu o ediție săptămânală, de vineri), pentru a cărui activitate a mobilizat o echipă de reporteri și publiciști de forță. Noua publicație, lansată la 14 septembrie 2001 (o perioadă s-a numit „Timpul de dimineață”), a devenit **un proiect efektiv de succes în mass-media din Republica Moldova**, având un tiraj săptămânal de circa 50 de mii exemplare, cu un număr și mai mare de accesări ale versiunii electronice. „Timpul” este creditat ca un ziar obiectiv, imparțial, câștigând atașamentul cititorilor grație operativității cu care publică știrile, prin diversitatea tematicii, cu accentul pe probleme stringente de interes național major, pe investigațiile și dezvăluirile adeseori demolatoare pentru potențații zilei, prin deschiderea spre valorile europene și general-umane; în fine, prin maniera de a relata (a analiza, a comenta, a intervieva etc.) – pe cât de elevată, pe atât de accesibilă.

Debutază editorial în calitate de coautor al suportului didactic *Metodica predării limbii moldovenești: clasele 4-8* (1985), ca în 1987 să editeze studiul *Metodica formării deprinderilor de ortografie în cadrul studierii pronomelor personale*. Este autorul a două valoroase dicționare tematice: *Dicționar de termeni administrativi-cancelărești* (1990) și *Dicționar rus-român de terminologie financiară* (1993).

Încă înainte de a lucra la ziarul „Flux”, C. Tănase s-a manifestat ca un foarte bun publicist, cu un acut simț al percepției problemelor zilei. Fiind unul dintre intelectuali militanți ai Mișcării de eliberare națională din anii 1988-1991 și până în prezent, scrie ample serii de articole și studii memorabile în favoarea revenirii la grafia latină și a proclamării limbii oficiale (de stat); recunoașterii glotonimului corect: *limba română*; în apărarea limbii și demnității noastre naționale, pentru promovarea adevărului istoric etc. Aceste strălucite pagini de publicistică, cu elemente de analiză savantă, dar și cu o alură beletristică, îi asigură lui C. Tănase un succes fulminant la publicul cititor, dar și furia, setea de răzbunare a celor vizați – actori și regizori ai unui regim nociv, antinațional și antiuman. Primele scrieri cu acest subiect, la finele anilor '80, le-a elaborat în colaborare cu Vasile Bahnaru, dr. hab. în filologie, cercetător științific principal la A.Ș.M.: *Devaluări parțiale în istoria limbii noastre*

(„Nistru”, 1988, nr. 7), *Alfabet pe banca acuzaților?* („Literatura și Arta”, 25 august 1988), *Limba între realitate și ficțiune* („Moldova”, 1988, nr. 9) etc. La „Flux”, apoi la „Timpul”, se manifestă ca un editorialist și eseist extrem de fecund, subtil și profund în analize, care ține perfect pulsul evoluțiilor din societatea noastră, cultivând o publicistică pe care acad. Mihai Cimpoi a caracterizat-o astfel: „Articolele sale, de fapt, eseurile, se situează la frontiera dintre literatură și publicistică [...]. Dincolo de filonul jurnalistic propriu-zis dăm, la el, de câte o jelanie cronicărească, de câte o unduire elegiacă sau de o amintire sentimentală, de tonalități litanice, de predispoziții ludice, de parodie, împingere în grotesc. Ca să nu mai vorbim de imprecățiile satirice, unde este în elementul său”.

În anul 2000 tipărește volumul de publicistică *Ochiul lui Esop*, urmat de alte două cărți cu articole, eseuri, tablete: *Patria vuindă* (2001) și *Hoții de mituri* (2004). Aceste volume s-au bucurat de frumoase lansări și prezentări, de zeci de recenzii și consemnări elogioase atât la Chișinău, cât și la București, *Hoții de mituri* fiind gratificat cu Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova, al cărui membru este Constantin Tănase.

La cea de-a 60-a aniversare, marcată în acest an, a lansat o nouă carte de eseuri, scoasă sub auspiciile prestigioasei Edituri „Litera” – *Blestemul de a fi...*, cu un cuvânt introductiv de Ion Hadârcă. Volumul, având subtitlul *Cronici basarabene*, include șase compartimente în care cititorul va găsi, riguros selectate, circa 150 de editoriale, eseuri, tablete, note polemice, foiletoane, parabole etc., publicate de-a lungul unui deceniu, cu precădere în ultimii cinci ani. Titlurile compartimentelor redau cu precizie chintesența demersului publicistic: *Moldova, încotro?*, *Boala comunismului*, *România, ca destin*, *Ziaristică și politică*, *Balade vesele și triste*, *Blițuri...* De altfel, și titlul noii cărți conține o esență: *Blestemul de a fi...* publicist, om al Cetății într-o societate în care atâtea se fac altfel decât și-ar dori-o omul de bună-credință sau pur și simplu un om cu judecata sănătoasă... Mai e de menționat însă, iar precizarea ne-o sugerează și punctele de suspensie din titlu – că blestemul acesta e și un noroc, o șansă, un prilej rarisim de a crea în numele unui ideal, altfel zis – de a-ți trăi în demnitate viața de cetățean și de creator. Acest adevăr poate fi dedus și din nota autorului, *Dulcele blestem de a fi...*; și din prefața *Hamletianul Constantin Tănase, sau a fi constant cu Timpul*, de I. Hadârcă; și din *Datele biografice*, inserate la deschiderea volumului. Cu și mai multă pregnanță iese în evidență respectiva axiomă în ultimul compartiment al cărții, *Oglinzi*, în care au fost adunate referințe despre creația și crezul lui C. Tănase, aprecieri pe care i le dau Grigore Vieru, Silviu Berejan, Mihai Cimpoi, Anatol Codru ș.a.

În pauzele dintre un editorial și.. alt editorial, C. Tănase lucrează la un roman documentar inspirat de realitățile de la noi, din ultimele două decenii, un fel de *Delir basarabean*, dacă e să recurgem la metafora din titlul unei celebre proze de Marin Preda. Acest roman poate fi o insolită surpriză literară, narațiunea situându-se la limitele absurdului sau ale prozei *horror*, ale realismului magic sau de factură kafkiano-orwelliană etc., văzute prin „ochiul lui Esop”, alias prin „oceanul lui Ion Luca Caragiale”, punctat cu indulgența filozofică a lui C. Noica sau a lui Dan Puric. Rămânem mereu în așteptarea editorialelor „Timpului”, semnate de C. Tănase, dar așteptăm și apariția romanului despre care se discută deja, aprins, în surdină...

Revista „Limba Română” adresează cele mai calde felicitări, urări de sănătate și de mari împliniri apreciatului lingvist și publicist Constantin TĂNASE cu prilejul aniversării. Frate Constantin, să fii tot timpul cu „Timpul” și să rămâi în timp și peste timpuri cu *LIMBA ROMÂNĂ*, sfântă patrie moștenită de la străbuni. La mulți ani!

24 iunie 2009, Teatrul „Satiricus – I. L. Caragi-ale”. Publicistul și scriitorul Constantin Tănase omagiat la 60 de ani de către rude, prieteni, colegi, oameni de știință și de cultură, politicieni. Imagini de la festivitate cu Ana Bantoș, Ion Hădărcă, Eugen Doga, Mihai Ghimpu, Anatol Plugaru, Val Butnaru, Serafim Urecheanu...

Constantin **IMPLICAT DESCHIS** **TĂNASE ȘI ASUMAT**

De ce acest titlu „frânt” – *Blestemul de a fi*? De ce „blestemul”? De ce „de a fi”? „De a fi” ce? Fi-rește, acest titlu conține un oximoron ascuns – dulcele blestem de a fi români basarabeni, indiferent de meseria noastră – scriitori, țărani, profesori, medici ș.a.m.d. Pentru mine a fost un dulce blestem să fiu ziarist român din Basarabia într-o perioadă de dramatice fluxuri și refluxuri pe toate liniile, îndeosebi politice. După

un deceniu de febrile căutări și speranțe (1989-1999), am intrat într-un deceniu al instaurării comuniste (1999-2009). Anume această perioadă am dorit s-o „prind” în volumul de față, și nu în calitate de observator rece și echidistant, ci de ziarist implicat deschis și asumat. Sunt sigur că va veni un timp când istoricii ce se vor preocupa de perioada respectivă nu vor putea trece peste aceste „cronici subiective”.

În această perioadă aș fi putut să scriu alt fel de cărți. Sau să tac, cum au tăcut mulți. Nu am tăcut și am scris ceea ce am scris din convingerea că lumea nu poate fi schimbată dacă nu te implică personal în schimbarea ei. Cu riscul de a fi acuzat de lipsă de modestie, afirm cu certitudine că în această perioadă breasla zăriștilor independenți din Republica Moldova a avut un rol extrem de important în apărarea și menținerea valorilor democratice și naționale. Și dacă așa s-a întâmplat ca printre aceștia să fiu și eu, înseamnă că am trăit și eu dulcele blestem de a fi cel care am fost așa cum am fost.

Viorica-Ela **CULTURA CARAMAN CA BIO-GRAFIE**

În decursul a numai un deceniu și jumătate, *Zbor în bătaia săgeții* de Horia-Roman Patapievi, subintitulat *Eseu supra formării*, o scriere autobiografică, a cunoscut cinci ediții în România la selecta Editură Humanitas – prima în 1995 și cea mai proaspătă în 2009 (în afara traducerilor), dovada faptului că, nefiind vorba, ca simbolică, de un *Upanișade* sau de o *Iliada*, cartea nu a „astâmpărat” încă atitudinea publicului receptor – inconsecventă –, continuând să constituie pentru acesta, fără îndoială, obiectul unei delectări lecturale efervescente.

În rândul celor care urmăresc evoluția literaturii la diferite niveluri, *Zborul...* reprezintă, de asemenea, o provocare și anunță reacții și interpretări contradictorii. S-a vorbit / scris, pe de o parte, despre o autenticitate acută a scriiturii – „El (autorul și personajul Horia-Roman Patapievi) scrie într-un stil de mărturisire directă atât de plin de urgență, încât, dacă evocă idei, ori oameni, ori locuri, le dă viață găfăitor. Uneori parcă îl citești pe Sfântul Augustin dezbătând relația cu Dumnezeu. Alteori parcă citești o revoltă de generație. Peste tot, firescul, naturalul și spontanul sunt și tonul scrierii, și adevărata valoare umană recomandată de autor” (Petru Popescu, *A fi scriitor român și în engleză*, „România literară”, nr. 50, 2006), iar pe de altă parte, absolut contrar, s-a afirmat anterior, de exemplu, că „cele câteva elemente biografice – copilăria, conflictul cu tatăl, armata și primii prieteni de spirit și, mai ales, moartea tatălui – sunt (...) lipsite de, să zicem, autenticitatea proprie literaturii mărturisitorilor, sunt golate de trăire genuină pentru a fi transformate în momente exemplare de inițiere (nici chiar plângerea tatălui, fragment foarte puternic al cărții, nu e ferită de tentația evaziunii teoretice care înlocuiește cufundarea în propria intimitate afectivă).

Spirit exclusiv cerebral, Patapievi nu e capabil (o incapacitate înăscută și cultivată în același timp) de asumarea trăirii autentice (iar aceasta e diferența fundamentală între el și Mircea Eliade, cu care se înrudește intelectual) (...)

(Iulia Popovici, *Teorie și autobiografie: Zbor în bătaia săgeții* de Horia-Roman Patapievici, „Respiro”, nr. 10, 2002).

Flexibilitatea și vitalitatea sau rigiditatea expunerilor este una dintre contradicțiile pe care le ridică această carte, rezultând din, mai ales, statutul acesteia. Pozițiile diferite față de acest aspect nu se opun categoric, ci sunt fiecare în parte justificabile, ceea ce vom încerca să clarificăm.

Fiindcă s-a remarcat clar și genul mixt („în care biograficul servește ca argument, ca pretext pentru considerații filozofice mult mai largi” (ibidem)), pe care îl reprezintă cartea, perspectiva interpretării ei trebuie construită din totalitatea elementelor componente, abia aceasta în măsură să creeze temeiul unei analize satisfăcătoare. O statistică a modalităților și parametrilor de scriere a memoriilor, cea pe care o face printre alții George May în *L'Autobiographie*, sau oricare alta, este în acest caz orientativă, dar insuficientă. Identitatea acestei cărți considerăm că trebuie privită ca marcă a raportului pe care îl invocă dintre o individualitate ca exponent cultural (în formare) și factorul esențial declanșator al dezvoltării unei experiențe intelectuale care nu face dovada intimității, la prima vedere, lucru la care ne-am aștepta de la paginile unui jurnal, pentru că toate datele sunt reale și sfidează pragul ficțiunii literare.

Din cele scrise, târziu, dar se poate înțelege că prietenia este un factor oarecum centralizant și că prin aceasta autorul este salvat dintr-un comun intolerabil pentru o conștiință, așa cum mărturisește însuși în mod esențial: „Nu știu cum și-au păstrat alții integritatea sub comunism, dar eu m-am salvat prin prieteni” (Horia-Roman Patapievi, *Zbor în bătaia săgeții*, ediția a IV-a, Editura Humanitas, 2006, p. 5). O idee extravagant de banală, dacă ne putem permite o astfel de apreciere. Aceasta însă cu timpul, consumat odată cu lectura, capătă o importanță neașteptată, aprofundând-o într-un sens absolut inedit. Cine sunt, de fapt, prietenii săi, ne putem imagina foarte clar. Cei față de care îți poți deschide nu inima ca să-ți oblojești durerile sau privațiunile prin confesiune pentru a te „reabilita”, ceea ce poți face – chiar mai bine – cu un străin, dar cei în prezența cărora îți poți recăpăta spiritul prin împărtășirea unei împliniri ca un uriaș potențial care trebuie bine direcționat spre o libertate nefalsificată, spre o cucerire definitivă. Este vorba de o prietenie în care celălalt (nu unul abstract, ci mereu concret și de neînlocuit) este identificat cu un sine singular, e vorba de o prietenie, prin intensitate și profunzime, aproape paradoxală, constituind un rezervor sferic în care circulă valorile fundamentale nestingherit, în care, de fapt, acestea se nasc, neputând fi existente într-o altă circumstanță. Prietenia, astfel, devine, este adevărat, un pretext al scrierii, dar unul pentru o restituire completă a sinelui „incomplet” și, fiind argumentul unui proiect de o asemenea anvergură, rămâne până la capăt o constantă structurală a lui, un fundamental eveniment al biografiei spiritului.

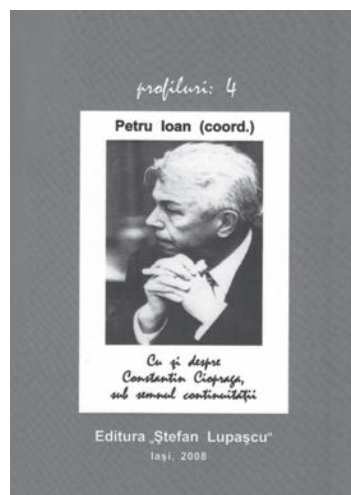
Din acest motiv putem afirma că totuși cartea este scrisă pe un ton foarte intim, dar și în sensul în care abundă de amănunte putând avea bine un rost contradictoriu. Or, familiaritatea îndeamnă la atitudini diverse față de aceeași persoană. Familiaritatea lui Horia-Roman Patapievi se vedește și prin puținele, totuși delicatele autoironii, având un sens mai mult autofortificator. Unele detalii care în mod normal ar dezavantaja sau chiar ar face ridicolă imaginea unei personalități culturale ponderabile (care își asumă narațiunea aventurii sale intelectuale!), aici o caracterizează fără a o submina niciodată, pentru că autorul nu este niciodată modest. Altfel s-ar explica greu noțiunea de familiaritate raportată la *Zbor în bătaia săgeții*. Totuși această lipsă de modestie nu este un simplu derivat al îngâmării, autorul mărturisește însuși din capul locului că trăiește febra unui impuls

providențial al predestinării în acest sens (pentru elevație) nu ca o scuză pentru nemodestie, ci ca pe un sentiment de care nu-i e teamă și nu se sfiște: „Eu am avut dintotdeauna sentimentul că sunt destinat. Către ce anume, ignor, dar sentimentul acesta elixirant nu m-a părăsit nicio clipă, chiar când eram năruit. Ceea ce preexistă în noi se deșteaptă în contact cu prilejurile favorabile ale vieții. Nu sunt multe nodurile unei personalități: ele se manifestă însă întotdeauna, dacă nu complet, în orice caz împlinit, până în clipa în care viața ne este luată” (ibidem, p. 22). Afirmția țineste și esența acestei scrieri cuprinzând „evenimente” care, mai devreme sau mai târziu, într-un fel sau altul, își dezvăluie rolul pentru o modalitate de a exista a spiritului celui care se confesează. Orice frază, pe undeva inutilă și superfluă (de multe ori izvoarele de cultură invocate curg în exces pe paginile cărții, fapt uneori ce riscă să fie intimidant pentru cititor și, cu siguranță, prea arareori plictisitor), dezvăluie în adâncime o autorefecție oraculară, confirmând în totalitate ideea de predestinare a personalității sale.

Zbor în bătaia săgeții este locul în care se produce cea mai expresă intimidare dintre o entitate interioară și realitatea care, dacă nu este resimțită ca subminantă, așa cum se întâmplă adesea în cazul artiștilor și intelectualilor, este, de regulă, suficientă sieși și prea adesea indiferentă de întâmplările individuale. Paginile sunt un soi de autorefecție care instituie un nou raport între aceste elemente și care se plasează în preajma afirmației cioraniene că marile evenimente ale lumii nu au nimic cu adevărata noastră intimitate, acum găsindu-se anume marile întâmplări ale interiorității și subliniindu-li-se potențialitatea care „intensifică ființa” cu adevărat. Ideea este avansată în cartea lui Horia-Roman Patapievici pe segmentul culturii care devine bio-grafie: „Știu bine că în sine omul este un eșec și că valorează ceva numai prin ceea ce devine, pentru ceea ce e. Dacă nu este o punte dincolo de el însuși, spre ceva mai înalt (nu mă refer neapărat la îngeri), omul este o cădere, iar gustul său este fad. În același fel, cultura nu are sens decât concepută ca o educație a transformării. (...) Omul cultivat trebuie să fie un «mutant», prin intermediul căruia valorile să devină carne, iar carnea să nască în mod natural valori. Cultura trebuie să redevină natură, pentru omul care și-a rătăcit adevărata natură, altfel totul e van. Omul e o cale, dacă e capăt, s-a stins” (ibidem, p. 230). Citatul îl considerăm un reper pe care se sprijină concepția cărții, ce explică inclusiv genul de intimitate, de trăire și simțire cu gândurile. Etichetarea acestei scrieri ca pe una autobiografică este direct proporțională cu gradul de metaforizare a ideii memorialistice din paginile ei (autorul nici nu aduce vorba de o atare chestiune, textul și-l numește *Eseu asupra formării*), așa încât nu-i putem reproșa vreun exces de teoretizare, dar nici elogia clocotirile vitale, nefiind tocmai acestea măsurătorile unei asemenea tipologii scripturale. Astfel, încercările de mixtură, certamente, se dovedesc a fi, în acest sens, mult mai prolifiche.

Mihai CONSTANTIN CIOPRAGA CIMPOI ÎNTR-O PANORAMĂ SENTIMENTAL-DOCUMENTARĂ

Filologul ieșean Petru Ioan, cel care, printre altele, ni l-a făcut cunoscut pe Ștefan Lupașcu, teoreticianul *logicii dinamice a contradictoriului*, ne pune la îndemână un portret-sinteză al distinsului cărturar Constantin Ciopraga, plecat de curând dintre noi (Petru Ioan, coord., *Cu și despre Constantin Ciopraga, sub semnul continuității*, Editura Ștefan Lupașcu, Iași, 2008).

E un florilegiu de mărturii sentimental-documentare, calde, colorate, cu un aer familiar, atât de potrivit figurii luminoase a profesorului evocat, construită pe adâncime de spirit, sever-geometric în sens pascalian, și tandrețe intelectuală, care presupune erudiție valorizată, sociabilitate, colocvialitate. Sunt studii mai mici sau de amploare, evocări, luări de cuvânt omagiale, creionări portretistice, toate la un loc profilându-se ca o *agapă* prietenească oscilând între evaluare propriuzisă și encomion aniversar, căci coordonatorul a inserat în special contribuțiile la conferințele „Constantin Ciopraga: profesor, critic și istoric literar”, care s-au produs la 12 mai 2006 și la 12 mai 2008.

Ceea ce rezultă din aceste texte, ca o formulă sintetică-cheie, este dinamismul intelectual excepțional al personalității lui Constantin Ciopraga, mereu angajat în studiu, în depășire de obstacole, în căutare de „modele de lucru”, în deslușirea timbrului unic al personalităților columnare, precum și a vocilor și partiturilor creatorilor mai mo-dești.

Ceea ce a pus în centrul atenției sale și ceea ce a reprezentat obiectivul programatic suprem a fost *Valoarea*, valorile românești în conexiune cu valorile europene și universale, pe care le-a conceput – goethean – ca pe un Tot, ca pe o mare Carte a Lumii.

Acest crez și-l declara, cu claritatea și exactitatea „germană”, care îi era proprie: „Am înțeles de mult, la început instinctiv, că legăturile cu spiritualitatea românească trebuie să ocupe locul central al formării mele. Cariera mi-a rezervat înalte compensații morale. Povara scrisului m-a făcut să cunosc bucuria de a depăși obstacolele. Nu încetez să învăț. Nu încetez să cred că, toată viața, avem nevoie de modele”.

Acesta e modul intelectual dinamic de a fi al lui Constantin Ciopraga, fixat în acest continuum al cunoașterii de sine și de alții: „Nu încetez să învăț”, „Nu încetez să cred că, toată viața, avem nevoie de modele”. Moșirea socratică a adevărului, maieutica, întinderea de arcuri hermeneutice peste întregul cuprins al valorilor nu are sfârșit. E ceea ce a demonstrat prin vasta sa operă și prodigioasa activitate academicianul ieșean.

Într-o vreme a unei din ce în ce mai accentuate confuzii a evaluării, a instaurării simbolismului nietzschean dus la extreme, a schimbărilor rapide de paradigme, a complexelor recrudescențe, a credinței ciudate în „sfârșitul” culturii și literaturii Constantin Ciopraga a rămas intact un om de Renaștere, un om al temeiurilor și ordinii fundamental clasice, adunând simbiotic, în ființa sa deschisă, un *homo antiquis* și unul al (post)modernității.

A pășit, cu încredere și fermitate, pe o arie largă a culturii fără frontiere ontice, făcând figură de Ulyse intelectual vrăjit de orizonturi străine, dar întorcându-se, în definitiv, acasă, în Ithaka. A distins, cu profundă intuiție, glasul fals al sirenelor de vocile adevărate. Avea organ pentru ceea ce este autentic, natural, organicitatea, care dă marca ontologică a culturii românești, fiindu-i sfetnicul insubstituibil.

Academicianul Valeriu Cotea vorbește despre „farmecul antrenant” al memoriilor din *Caietele privitorului tăcut*, impregnat de „un mod de a simți specific Iașilor”, cu referință la o automărturisire a autorului: „Un melanj fecund! O lume de complementarități – părțile urmând a fi montate într-o viziune totalizantă. În drumul meu de fiecare zi, de acasă, de lângă turnul Goliei, până la Universitate, străbat șapte secole de istorie. Îmi reglez timpul interior cu acela al înaintașilor. Mă simt protejat și solidar” (p. 96-97).

Evocându-i prezența „fabuloasă” în anii studenției, profesorul Alexandru Husar distinge un *homo humanus*, un om de omenie, un devotat artei, urmărit toată viața de nostalgia creației artistice cu raportări la muzică și, mai cu seamă, la pictură. Pentru Ciopraga însuși, istoria literară e „un umanism în acțiune”. Al. Husar îl vede ca un exponent al sentimentalismului, romantismului, lirismului cenzurat de rațiune.

Anume ca un „veritabil om de Renaștere”, cu „har plural” îl vede și criticul de artă Valentin Ciucă: idealurile umaniste i-au impulsionat conduita, cuvântul având

„un mesaj clar, inechivoc și doct prin profesionalism, încurajator prin speranță” (p. 127). Modelul de *uomo universale*, într-o epocă a tehnologiilor și mediilor electronice performante, a fost mai mult decât o aspirație intelectuală: a fost o vocație.

Reținem și alte trăsături, surprinse cu observații subtile: „eleganța omului de spirit care face din idee un templu și din adevăr un sens”, „identitatea construită din disciplina minții și sobrietate, măsură și permanent echilibru”, „eficiența certitudinii conduitei pașilor mărunți, destinați să înainteze doar pe *terra ferma*” (în opoziție cu „histrionicul” Călinescu), „înalta demnitate a suferinței”, „jovialitatea” (= „starea de vacanță”).

Drept „patriarh”, „părinte ocrotitor” îl considera Ioan Stănescu, iar Grigore Ilișei distinge o simbioză de înțelepciune și aristocrație a spiritului, un „tărâm al permanentelor surprize și revelații”, o „neobișnuită stăpânire a pornirilor”, „un viguros duh creator”, „vocația sintezei”. „Măsură, echilibru, claritate, profunzime, risipă chiar de date cu semnificație în evantai” în care se întâlnesc elemente din diferite domenii (literatură, pictură, mentalități) impune, după Constantin Parascan, „un risipitor clasic”.

„Fluidul intelectual și afectiv stabilit cu ilustrul său predecesor” Garabet Ibrăileanu este constatat de Constantin Coroiu. Ca „mentor spiritual” este crocat de Elena Floareș Cojenel, ca „patriarh al culturii române” îl crede Anton Despinescu.

Petru Ioan întrezărește patru vieți: a *formării și inițierii*; a *pătimirii și reacordării* cu lumea; a *afirmării* plene; a detașării de cotidian și ilustrării *înțelepciunii* suverane, toate încifrate în *diadă, triadă, tetradă și heptadă* (înmulțitorul lui 4, 23, fiind suma dintre 2 și produsul lui 3 și 1 = 92 de ani). Întregul traiect biografic, de student, om de catedră, profesor universitar se pun sub semnul 4. Urmează arheologia (genealogia) activității literare cu o caracteristică analitică a tuturor cărților. Portretul final, sinteză a sintezei, ni-l prezintă ca:

- expresie a „sensibilității și a eleganței, a comprehensiunii și a cordialității, a măsurii și echilibrului”; ca simbol al „aristocrației universitare și model pentru viitor”;
- cel dintâi „destinat instinctiv cărții și mare cărturar”;
- „voce a locului” și „emblemă a continuității”;
- „om armonicosolar”;
- „moralist al convergențelor esențiale” și „duh înfrapat al spiritualității ieșene”, „expresie a unui stil”;
- „exeget, în sensul curat al termenului, care asociază erudiției și metodei un statornic simț al responsabilității etice”.

Petru Ioan ne aduce, prin prezenta carte, o primă prospectare în adânc a personalității statuare a scriitorului și omului de cultură Constantin Ciopraga.

Vladimir BULAT **SUBIECTIVITATEA MEA**
în dialog cu **ARE CEL MAI ÎNALT GRAD**
Roman TOLICI **DE OBIECTIVITATE**

– Povestește-mi, te rog – chiar dacă ai mai fost solicitat să porcezi spre o atare ispravă, și nu o dată – despre momentul sau perioada care te-a determinat sau care te-a încredințat că arta este chemarea ta.

– Ca întotdeauna, rădăcinile deciziilor noastre se află în fragedă copilărie și eu nu fac excepție. Apetența pentru reprezentarea plastică am avut-o de când mă țin minte. Bineînțeles, la acea perioadă nu conștientizăm în adevărata complexitate noțiunea de artă, chemarea în schimb am simțit-o încă de la început.

– Ce loc ocupă în biografia ta perioada studiilor la Liceul de Artă din Chișinău, care astăzi poartă numele lui Igor Vieru?

– A fost pentru mine o adevărată experiență de ucenicie, de care am avut norocul să beneficiaz. Dat fiind regimul școlii te tip internat, a fost în aceeași măsură și o școală a vieții care mi-a suplinit familia, armata. Cred că am fost ultima promoție care a beneficiat de tipul de școală sovietic. Am intrat în R.S.H.Ș.I. în 1985, odată cu apariția conceptului de Perestroika, și am ieșit din Liceul „Igor Vieru” în 1990, transferându-mă la Liceul „Nicolae Tonitza” (București). Iar după un an, când trebuia să fiu absolvent al Liceului „Igor Vieru”, U.R.S.S. s-a desființat oficial. Datorez mult acelei experiențe, tuturor oamenilor care au avut legătură cu ea și conjuncturii politice care m-a împins spre ceea ce sunt astăzi.

– În ce măsură ceea ce faci tu este subsumabil tradiției artei românești? Sau cariera ta artistică urmează un traseu propriu, în afara oricărei tradiții?

– Vreau să cred că urmez mai degrabă o tradiție a artei universale de a se revigora extrăgând din trecut esențe pentru viitor. Artă românească propriu-zisă m-a influențat într-o măsură mai mică decât arta ruso-sovietică sau cea occidentală. Caracterul său local mi-a dat mai degrabă

indicii asupra ceea ce ar trebui să evit. Prin maturizarea și prezența mea în spațiul românesc mă consider un artist român care, asemenea multor basarabeni din diverse domenii, am adus cu mine un aer proaspăt, pe care cultura română n-ar avea de ce să-l refuze. Dincolo de acest aspect, urmez într-adevăr un traseu propriu, prin care urmăresc un înțeles universal al artei mele și nu unul românesc, basarabean, sau de alt fel.

– **Cum crezi, când un artist se poate crede matur?**

– Personal, consider că mă aflu la începutul maturității mele artistice, pe care aș caracteriza-o prin conștientizarea drumului pe care îl urmez și prin alegerile pe care le fac independent de părerile din jur.

– **Știi că relația cu Dumnezeu a fiecăruia este o problemă personală, intimă. În ceea ce te privește – ea e o temă recurentă, aproape ciclică. Sunt câteva serii de lucrări în care abordezi, oarecum neașteptat, tema Binelui și a Răului, tema păcatului, „lupta Binelui cu Binele” etc. E o tematică mai degrabă mentală, estetică pentru tine, sau există și o componentă duhovnicească în preocupările tale plastice?**

– Conceptul de Dumnezeu este dintotdeauna o fascinație a omenirii. Departe de a fi un hobotnic, latura mea mistică m-a împins de multe ori către analiza acestui concept. În abordările mele „religioase” am urmărit într-o mai mare măsură relația oamenilor cu divinitatea și paradoxurile ce provin din aceasta. De exemplu, atunci când eram copil, biserica din satul natal era transformată de comuniști în hambar unde se țineau semințe de floarea soarelui. Din această cauză, clădirea era efectiv invadată de porumbei. În perioada Perestroika biserica a fost transformată într-un muzeu de religie și istorie. Iar la căderea

O umbră, 2009, ulei pe pânză, 130x250 cm

comunismului a redevenit lăcaș de cult. În amintirea mea, cel puțin, perioada hambarului și a porumbeilor o percep ca fiind cea mai încărcată simbolic de Duhul Sfânt. Pentru mine, dincolo de preocuparea estetică, religia este o preocupare filozofică care îmi oferă tematici esențiale, pe care le abordez prin prisma *îndoielii* – ca generatoare de adevăr.

– În ce fel se „nasc” ciclurile tale, și dacă există un punct anume care te motivează să începi o lucrare sau un întreg ciclu?

– Se nasc în baza unui moment declanșator pe care în cazul unor cicluri îl pot identifica în spațiu și timp, dar care au în spate mai multe momente pregătitoare. Observarea și analizarea continuă a lumii mă ghidează spre păreri și concluzii pe care mi le asum și pe care încerc să le transmit fie prin cicluri de lucrări, fie prin lucrări separate. Subiectivitatea mea are cel mai înalt grad de obiectivitate în comparație cu cea a analiștilor operei mele, dat fiind rolul de creator al acestei opere.

– Tu, ca pregătire „academică”, ești grafician. Cum se face că pictura a devenit pentru tine modul cel mai frecvent de expresie? Sau categorisirile astea sunt doar pentru cineva care nu este practicant direct al artei?

– Revin aici la perioada copilăriei, când la întrebarea „Ce vrei să te faci când vei fi mare?” răspundeam fără ezitare „pictor”. În adolescență m-a tentat lumea filmului de animație. În academie m-am reîntors prin grafică la abordările consacrate ale artei plastice, făcând practic și pictură. Am experimentat banda desenată – combinație de grafică, animație, literatură, dramaturgie. Am scris proză și poezie, m-am confruntat cu publicitatea, am făcut și fac multă fotografie. Mă reîntorc mai mult sau mai puțin sporadic în aceste zone artistice, dar pictura îmi ocupă cu grație atât de mult timp, încât a devenit pentru mine esențială, oferindu-mi modul ideal de exprimare. Construcția ei este fără îndoială tributară tuturor celorlalte ramuri. Și pentru practicanți și pentru nepracticanți ai artei noțiunea de „pictor” este în cea mai mare măsură asociată noțiunii de „artist”.

– Din câte cunosc, piața de artă românească este destul de instabilă, imprezvizibilă. Arta contemporană este și mai puțin solicitată decât cea mai veche, interbelică de pildă. Tu ai nevoie de o piață de artă sau aceasta are nevoie de tine?

– Perioada comunistă și-a lăsat bineînțeles bubele ei pe piața de artă românească, ca și pe celelalte domenii ale societății. România în general se află încă în convalescență. Piața de artă mai are mult de muncă, dar contează că este vie. Artiștii au nevoie de această piață în aceeași măsură în care piața are nevoie de ei.

– Succint, despre interacțiunile tale cu galeriștii români, dar cu cei străini...

– Am contribuit afectiv la înființarea galeriei „deINTERESE”, unde am avut prima expoziție personală. Am colaborat fructuos cu galeria „Posibilă” și „H’art”, se întrevede o colaborare cu galeria „Point”, iar în februarie-martie 2009 am deschis la galeria „Collectiva” din Berlin o expoziție denumită „Forever young”.

– Care e locul artistului contemporan în era consumului global, a internetului, vitezei și a cipurilor?

– Este cu siguranță unul mult mai vizibil, comparativ cu locul artistului din alte epoci. Este și mult mai complex în conformitate cu complexitatea însăși a societății contemporane.

– Nu te tentează să faci o expoziție personală la Chișinău, locul unde te-ai format ca artist tânăr?

– Nu am cu adevărat această tentație, dar dacă se va ivi contextul benefic pentru o expoziție la Chișinău, o voi face cu mare plăcere.

– Ce planuri ai pentru anul 2009?

– Nu am o agendă precisă pentru 2009, existând deocamdată doar câteva puncte bătute în cuie. Planul meu principal, valabil pentru toți anii, este să lucrez pentru a evolua.

Roman Tolici s-a născut în 1974 la Ghetlova, R.S.S.M., U.R.S.S. Studiază la Liceul Internat de Arte Plastice „Igor Vieru” din Chișinău (1985-1990). Își finalizează studiile liceale la Liceul „Nicolae Tonitza” (secția Animație) din București (1990-1992). Studii la Academia Națională de Arte „Nicolae Grigorescu” (secția Grafică) din București (1993-1998). În prezent trăiește și lucrează în București.

EXPOZIȚII PERSONALE. Forever Young, Collectiva Gallery, Berlin (2009); Fuck, Lukovni Salon, Celje (2008); Cel mai probabil mâine, Muzeul Național de Artă Contemporană, București (2008); Park, Muzeul Brukenthal, Sibiu (2008); Fuck, MNAC, București (2007); Evanghelia după Moș Crăciun, H'art Gallery, București (2006); Desene recente, Galeria Posibila, București (2006); In exitus, H'art Gallery, București (2005); aici-si-acum, Galeria Posibila, București (2004); Fantasmagorica, Galeria deINTERESE, București (2002); Aaargh!!!, Barnimer Alternative, Strausberg (2002)

EXPOZIȚII DE GRUP selectate la Berlin, New York, Graz, Sibiu, Cluj-Napoca, Miercurea Ciuc, București, Tallin, Bistrița, Regensburg, Brussels, Paris etc.

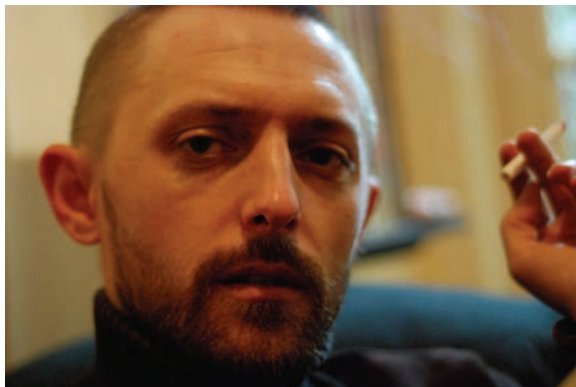
PUBLICAȚII PERSONALE. Roman Tolici / Action, Point Contemporary, București (2009); Roman Tolici, Barber's Shop, Collectiva Gallery, Berlin (2009); Roman Tolici, Barber's Shop, Ediție limitată de cărți poștale lansată cu ocazia expoziției Cel mai probabil mâine, MNAC, București (2008); Roman Tolici, Park, H'art Gallery (2008); Roman Tolici, The Gospel according to Santa Claus, H'art Gallery (2006); Roman Tolici, Recent drawings, Posibila Gallery (2006); Roman Tolici, Aaargh!, Hardcomics (2002)

_____

Roman TOLICI
și misterioasa undă de șoc

_____

12 iunie (Rusia). 2006, ulei pe pânză, 140x200 cm

II Limba ROMÂNĂ

O prăjitură. 2008, ulei pe pânză, 130x100 cm

Un joc. 2008, ulei pe pânză, 140x90 cm

IV Limba ROMÂNĂ

Un foc. 2007, ulei pe pânză, 100x130 cm

Un frate. 2007, ulei pe pânză, 100x130 cm

VI Limba ROMÂNĂ

14 iulie (Franța). 2006, ulei pe pânză, 140x200 cm

14 iunie (Marea Britanie). 2006, ulei pe pânză, 140x200 cm

VIII Limba ROMÂNĂ

Un sunet. 2007, ulei pe pânză, 130x100 cm

Un drum. 2006, ulei pe pânză, 130x100 cm

X   **Limba ROMÂNĂ**

9 mai (UE). 2007, ulei pe pânză, 140x200 cm

30 aprilie (Olanda). 2006, ulei pe pânză, 140x200 cm

XII Limba ROMÂNĂ

Un râs. 2008, ulei pe pânză, 200x140 cm

O strâmbătură. 2008, ulei pe pânză, 200x140 cm

XIV Limba ROMÂNĂ

12 octombrie (Spania). 2007, ulei pe pânză, 140x200 cm

4 iulie (SUA). 2006, ulei pe pânză, 140x200 cm

XVI Limba ROMÂNĂ

9 decembrie (Japonia). 2007, ulei pe pânză, 140x200 cm

ROMAN TOLICI VĂZUT DE

Cosmin NASUI

Pictorii estici sunt la modă în Occident, atât ca nouă atracție estetică, cât și ca investiție financiară într-o piață artistică încă nedezvoltată, dar cu potențial enorm de creștere rapidă. În ultimii ani, Vechea Europă a redescoperit una dintre cele mai solide școli realiste de pictură practică în prezent, în exotica „Nouă Europă”. Țările est-europene au păstrat și perfecționat timp de peste patru decenii, ca stil oficial, realismul de la formele sale academice la cele socialiste, contrând puternic avangarda vestică. Moștenirea tehnicii picturii realist socialiste este reconvertită cu succes de tinerii artiști români tocmai în contextul diversității globale.

Cu fiecare expoziție a sa, Roman Tolici s-a apropiat tot mai mult de magia reprezentării realiste. Zona care îl încântă este cea a peisajului alegoric ce creează stări de spirit. Privite în ansamblu, cele 12 lucrări din seria „Park” alcătuiesc un calendar simbolic de zile naționale. Se întâmplă ca orașul să fie un Babel caleidoscopic, alcătuit din frânturi de realități internaționale ce amestecă la un loc mai multe capitale. Proiecțiile acestor geografii spirituale, îmbunătățite pictural, generează stări ce plutesc deasupra națiunilor. Semaforul ce arată culoarea roșie într-o intersecție pe timp cețos de noapte celebrează ziua națională a României. Umbrele tăioase de soare rece în după-amiezile de iarnă la malul mării descriu vizual spiritul rusesc. Tolici descrie prin elemente de peisaj emblematic identități recunoscutibile ce devin simboluri mai puternice decât chiar steagurile acelor națiuni.

În seria „Action” Tolici adoptă un realism serializat, în care compoziția este delimitată în cadre succesive, asemănătoare *frame*-urilor unui film. Între aceste secvențe este introdusă coordonata timpului. O probă de meșteșug tehnic este cea a forțării repetiției cu exactitate a unui cadru compozițional, fără a pierde elementele și forța sa expresivă. Fiind parcă pus în fața multiplicării propriei lucrări, Roman Tolici demonstrează că „Pictura poate bate Filmul ori Fotografia”.

Frizeria lui Tolici este o șarjă artistică pe seama icoanelor moderne ale istoriei. „Barber’s Shop” adună o colecție de personalități marcante ale istoriei de la Bin Laden, Lenin și Che Guevara la Hugo și Dali pe care le reprezintă impecabil fără bărbi și mustăți. Stăpânind realismul atât în pictură, cât și în desen, Tolici topește cu succes reprezentarea aproape fotografică într-o alegorie picturală.

Sebastian AMZA

Face ce face Moldova noastră de peste Prut și, din când în când, mai scoate din adâncimile ei câte un exemplu, pe care ni-l trimite degrab’ la București. Spre luare-aminte a ceea ce ar putea fi o aproximare a geniului. O învărteală năucă în jurul exprimării fățișe a noțiunii de personalitate complexă autentică.

Artistul Roman Tolici este unul dintre exponenții acestei misterioase unde de șoc, care, pornită de dincolo de marginea de răsărit a lumii noastre, lovește când și când România. În mentalitățile ei mereu necumpănite, adică, uneori suspicioase și sceptice, alteori prezumțioase și presărate cu vanități ieftine. De pe urma căreia, e adevărat, ne dezmeticim greu, dar până la urmă ne luminăm. Acest copil al Orheiului, ivit pe malurile Răutului, a legat de gura neîncrederii noastre naționale un căpăstru magic. Cu care, de fiecare dată când suntem gata să cădem în hăul melancoliei, fie al nimicului, fie al enormului, el se strecoară parșiv și ne umblă la butoanele ființei naționale. Strunind-o înspre nădejdea mântuirii și promițându-ne, în același timp, celebra corecție regională: „o mamă di bătai”.

Roman Tolici a cucerit mediile artistice românești în primul rând prin nonșalanța exprimării, care oscilează aiuritor de repede între insolența vampirică și bășcălia inteligentă. Apoi, prin ușurința cu care a dezvirginat toate tabuurile exprese pe care se construită până atunci mirajele noastre de altitudine, de pudibonderie și de creștinism onctuos. Prejudecați create anume ca să mențină mentalul colectiv într-o confuzie dirijată. Benefică pentru unii, însă păguboasă pentru cei mai mulți dintre noi. (...)

O întâlnire cu opera lui Roman Tolici este întotdeauna o sărbătoare terapeutică. Descoperi că el e totul și ceva în parte. E poetul hai-hui, e fotografatul năzuos cu lumea, e pricinosul privirii piezișe, e vrăjitorul ce macină apusul și-l face răsărit.

Ioana CRISTINA

În creația lui Tolici, complicitatea dintre fotografie și pictură este răvășitoare. Nu doar prin complex, hiperrealism, minuțiozitate, expresie, ci și prin mesaj. Artistul Roman Tolici portretizează reevaluări ale istoriei private și colective, rătăcirii și promisiuni iluzorii. Majoritatea sunt atemporale, extatice, mișcătoare și contrastante.

Timpii fiecărei mișcări sunt redați în cele mai fidele amănunte: grația supranaturală a unei înotătoare surprinse pe dig, deliciul gurmand de pe chipul unei fetițe care mănâncă plină de poftă o felie de tort, melancolia autumnală a copilului ce aleargă în urma trenului într-o gară în care a luat sfârșit vara. Tolici poartă întotdeauna la el un aparat de fotografiat cu care surprinde, fără o intenție clară, diferite imagini.

Carola CHIȘIU

În contextul postmodern, calificat de Jean Baudrillard drept unul al realităților simulate, nu se poate vorbi de o semnificație constantă a imaginii. Semnificația reprezentării variază și suportă multiple (re-)interpretări. Seria „Park” este elocventă în sensul stabilirii și dezvăluirii de către artist a unui cod de relații dintre un peisaj construit și o anumită națiune. Astfel, dacă, la un prim nivel de citire, un grup de oameni adunați în fața blocului nu reprezintă decât o imagine banală, preluată din cotidian, titlul, „4 iulie”, dezvăluie subtexte care fac referire la ziua națională a Statelor Unite.

Libertatea de a opera cu imaginea se extinde până la conceperea tablourilor într-o structură cinematică, așa cum se întâmplă în seria sugestiv intitulată „Action”. Mișcarea este surprinsă în multitudinea cadrelor unui film care înfățișează modificările de atitudine și mimică a unor personaje, sau consecințele unei acțiuni. Gestul descompunerii cognitive din „Park” ajunge să fie reperat la nivel vizual în „Action”.

Maria-Magdalena CRIȘAN

Despre Roman Tolici putem spune, acum, că este un artist al cărui drum s-a definit. El joacă rolul martorului, înregistrează, depune mărturie, dar nu are indiferența trecătorului, ci participă în mod direct la spectacol. Ochiul său este personajul pe care nu-l vedem, dar a cărui prezență se face simțită în toate secvențele acestor crâmpie de viață. Ne dirijează percepția, ne dă satisfacția că ceea ce privim nu este o succesiune indiferentă de imagini, ci un parcurs indus al unui moment adevărat de viață.

Iulia BLAGA

Hiperrealismul practicat de Roman Tolici, care pictează după fotografii, deschide și purifică realitatea într-o așa măsură, încât ai impresia că redarea la a doua mână s-a scuturat pe drum de praful cotidianului, subiectul ajungând în fața noastră în stare pură. Iar subiectul e aparent banal: o faleză acoperită pe trei sferturi de cer, niște scări interminabil de late și de înalte, un colț de stradă într-o noapte cu ceață, un spațiu de joacă pentru copii, foarte colorat, iar pe fundal niște blocuri înalte și gri, un parc prin care trec niște miri sau unde se joacă niște copii, cu lumina explodată în jur. Fiecare fragment de realitate atinge pe pânză un mare grad de densitate. Bucățile de realitate par să ascundă secrete și mai mult deschid decât comprimă spațiul.

Vlad POHILĂ **GLEBUS SAINCIUC: UN ARTIST PLASTIC AL ÎNTREGULUI POPOR**

...În epocile ticăloșite de conflicte – militare, politice, economice, sociale sau de altă natură – „muzele tac”, ori, mai simplu spus, oamenii de artă rămân cumva în umbră. Decenii la rând, pământul acesta al nostru, al Basarabilor adică, s-a aflat și se mai află într-o situație de neînvidiat: scriitorii, artiștii, cărturarii, dacă nu se pliază fără cricnire Puterii, atunci sunt lăsați în ariergardă, dincolo de atenția, grija, aprecierea celor mari. Mai mult: tot felul de impostori ajunși lideri ar dori ca nici mulțimile să nu știe ce mai face, cum se mai descurcă, ce mai creează fruntea intelectualității naționale. Și atunci, ce le mai rămâne acestor creatori decât refugiul în cercul lor strîmt? Sunt însă și excepții, aproape că fericite. Există și oameni de artă care, în pofida indiferenței sau agresivității, etalate de potențații zilei, s-au bucurat de o vie comunicare cu mulțimile, de aprecierea și admirația acestora. Și dacă ar fi să întocmim o listă a intelectualilor de marcă basarabeni care s-au aflat mereu în centrul atenției publice, respectiv, la temperatura maximă a prețurii și dragostei generale, în capul acestui top imaginar ar trebui pus maestrul Glebus Sainciuc.

Artist plastic de o apreciabilă originalitate, Glebus Sainciuc este o prezență remarcabilă în viața culturală a Chișinăului și a întregii Republici Moldova. Formează, de o viață deja, un formidabil cuplu cu pictorița Valentina Rusu-Ciobanu (n. 1920); împreună au crescut fiul Lică Sainciuc (n. 1947), ajuns și el pictor de seamă și un excelent specialist în studiul artelor.

Glebus Sainciuc s-a născut la 19 iulie 1919, la Chișinău, într-o casă de lângă biserica Sf. Vineri, pe malul Bîcului, nu departe de casa în care a copilărit și celebra noastră cîntăreață Maria Cebotari...

Face studii la faimosul, pe atunci, Liceu „B.-P. Hasdeu”, din capitala basarabeană, avînd un excelent îndrumător și susținător în pasiunea sa pentru artă: profesorul de desen A. Niculescu. În anul 1942 susține bacalaureatul, după care studiază, pînă în 1944, la Facultatea de Arhitectură a Politehnicii din București. După război, absolvește Școala de Arte Plastice „Ilia Repin” din Chișinău (1947), în același an fiind primit în Uniunea Artiștilor Plastici din Moldova.

Debuturile sale în pictură sunt marcate de căutările specifice anilor '30-'40 din artele plastice române și vest-europene. În Basarabia sub ocupație sovietică este nevoit să se conformeze un timp rigorilor aceluși regim, realizând compoziții inspirate din viața oamenilor simpli: *Viticultori* (1954), *La cramă* (1955), *La ferma de lapte* (1957), *Zootehnicianul V. Untilă* (1959), *Masa mare* (1960). Cultivă cu succes genul portretului: *Elevă* (1961), *Cîntăreața Maria Bieșu* (1967), *Medicul Vasile Anestiade* (1972), *Ion Creangă* (1978), *Pictorul Igor Vieru* (1979)... Mai rar, pictează și portrete cu tematică „realist-proletară”: *Muncitoare de la uzina „Microfirul”* (1969), *Veteranul de război P. Nazarenco* (1970), *Energeticienii – contemporanii mei* (1984), *La uzina „Electromașina”* (1987) etc.

S-a impus totuși, Glebus Sainciuc, cu multă dăruire, printr-o galerie de portrete ale contemporanilor, cu precădere oameni de arte, de litere, savanți: *Actrița Nina Vodă* (1966), *Prozatorul Vasile Vasilache* (1968), *Nana*; scriitorii *Lida Istrati*, *Petru Cărare* (1970), *Leonida Lari* (1972), *Vladimir Beșleagă* (1973), *Traducătorul Igor Crețu* (1973), *Muzicianul V. Goia* (1976), *Scriitorul Andrei Burac* (1987), poezii *Valeria Grosu* (1992), *Iulian Filip* (1993); *Doinița împreună cu Lică Sainciuc*, *Criticul de artă Larisa Turea*, *Acad. Petru Soltan* (1995), *Cîntărețul Radu Dolgan* (1996), *Economistul Vasile Șoimaru* (2006) etc. În acest compartiment cu creații executate, de regulă, în ulei pe pînză (uneori – carton, ulei, guașă, cărbune; hîrtie, carioca) se detașează categoric un excelent portret al cîntăreței de operă *Maria Cebotari* (1910-1949), realizat în ulei pe pînză, în 1976 – așadar, într-o perioadă cînd numele cunoscutei interprete era ținut la index de către autoritățile sovietice.

Un alt capitol în creația lui G. Sainciuc îl constituie șarjele și / sau caricaturile, reprezentînd chipurile a numeroși actori, artiști plastici, scriitori, muzicieni, interpreți, oameni de știință, jurnaliști, profesori, bibliotecari, precum și tineri studioși, țărani, muncitori etc. Numai în ziarele și revistele din Chișinău a publicat circa 500 de asemenea lucrări; numărul șarjelor executate instantaneu și dăruite protagoniștilor se cifrează la aproximativ o mie. În anii 1969-1979 a realizat *Bagatele* – o serie de desene executate prin asociație cu muzica (hîrtie, tuș, circa 300 de lucrări).

Glebus Sainciuc este promotorul unui gen nou, inedit și extrem de original în arta plastică basarabeană – măștile, executate printr-o metodă proprie, destul de complexă, și, de multe ori – jucate pe scenă de autor, în cadrul unor adevărate spectacole (unul dintre acestea avîndu-l regizor pe Andrei Vartic). În perioada 1957-1997 maestrul a creat peste 300 de măști, reprezentînd fruntași ai vieții culturale românești (*Valentina Rusu-Ciobanu*, *Mihai Grecu*, *Aureliu Busuioc*, *Nicolae Sulac*, *Ion Druță*, *Grigore Vieru*, *Ion Ungureanu*, *Mihai Cimpoi*, *Anastasia Lazariuc*, *Sofia Rotaru*, *Eugeniu Coșeriu*, *Liviu Ciulei*, *Ana Blandiana*, *Adrian Păunescu* și încă mulți alții) sau din alte spații spiritual-geografice (*Marcel Marceau*, *Jean-Paul Sartre* din Franța; *Arkadi Raikin*, *David Oistrach*, *Bulat Okudjava*, *Aleksandr Soljenișin*, *Alla Pugaciova*, *Andrei Voznesenski* ș.a. din Rusia; *Luciano Pavarotti* din Italia; cîntăreața *Anne Veski* din Estonia; poetul *Imantis Ziedonis* și cîntăreața *Laima Vaikule* din Letonia; poetul *Ghevork Emin* din Armenia; prozatorul *Cinghiz Aitmatov* din Kirghizia etc.).

S-a manifestat și ca autor de grafică (*Mama*, 1933; *Clasa a VI-a de liceu*, *Valentina*, 1939; *Maria Drăgan*, 1984; *Ana-Maria*, 1993), la fel – și ca ilustrator de carte, executînd ilustrații atît pentru lucrări umoristice – cum ar fi *Parodii* (1965), apoi *Parodii și epigrame* (1976, 1981) de Petru Cărare, cît și pentru volume cu tematică diversă: *Cartea poeziei-1974* (1974), *Cu tot ce a fost odată el: Memoriei lui Alexandru Cosmescu* (1992), *Mass-media în top: 50 plus 1 jurnaliști în / din Republica Moldova* (2000) etc.

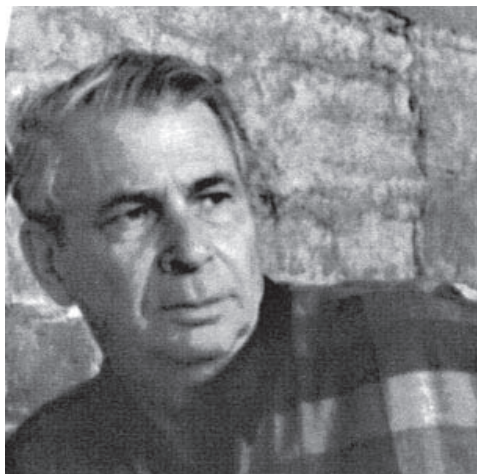
Maestrul G. Sainciuc a participat la mai multe expoziții organizate în muzeele din Chișinău (prima expoziție personală a avut-o aici în 1963), precum și peste hotare: Sofia (Bulgaria), Baku (Azerbaidjan), Kiev, Odesa, Lvov (Ucraina), Havana (Cuba), Montreal (Canada), Moscova, Petersburg (Rusia), Paris, Grenoble (Franța) ș.a. Creații de ale sale se află în zeci de muzee și în sute de colecții particulare. Participant cu măști la emisiunea umoristică *Vokrug smeha* a Televiziunii din Moscova, este protagonist al unui film documentar-artistic realizat de un grup de creație din Finlanda, Norvegia și Suedia (anii '70-'80 ai sec. XX). În 1983 este lansat filmul documentar intitulat *Glebus*, o creație a regizorului Valeriu Jereghi. Participă, cu un surprinzător succes, la Festivalul mondial de teatru de la Avignon, Franța (1994).

În 1980 devine laureat al Premiului de Stat al R.S.S. Moldovenești, peste ani obține titlul onorific de *Artist al Poporului din Republica Moldova* (1991). Laureat al Concursului republican de desen (1964), în 1971 i s-a decernat Medalia de argint a EREN – Expoziția Realizărilor Economiei Naționale a fostei U.R.S.S.) pentru o serie de portrete și grafică. Cavaler al *Ordinului Republicii* (1999), doctor honoris causa al Academiei de Științe a Moldovei (2009). Deține mai multe mențiuni, inclusiv Diploma Partidului Liberal din Moldova *Pentru merite deosebite în promovarea valorilor liberalismului modern prin intermediul literaturii, teatrului, artei plastice și muzicii*; Diplome de excelență din partea săptămînalului „Literatura și Arta”, a Teatrului „Saturicus – Ion Luca Caragiale”, alte distincții ale diferitor instituții mass-media și de cultură din Chișinău.

Maestrul Glebus Sainciuc
Autor: Victor Sochircă. Ulei pe pânză, 2005

La onorabila-i vîrstă de nouă decenii, maestrul G. Sainciuc participă la numeroase manifestări culturale organizate în muzee de artă, galerii, biblioteci, universități etc., de fiecare dată înviorînd evenimentele, conferindu-le un spor de calitate și de artistism. La această remarcabilă aniversare îi urăm din suflet multă sănătate și să fie cît mai des printre cei care-i prețuiesc la justa valoare admirabilele-i energii umane și artistice.

ALEXANDRU LUNGU

(13 aprilie 1924 – 24 iunie 2008)

Poetul s-a născut la Cetatea Albă, în 13 aprilie 1924. A absolvit Facultatea de Medicină din București la 1949 și și-a susținut doctoratul cu o temă referitoare la reglarea hormonală a acțiunii dinamice specifice. Ca cercetător la Institutul de Endocrinologie al Academiei Române, a publicat lucrări privind acțiunea hormonului epifizar, a extractului de hipofiză posterioară, efectele metabolice ale adrenalinei ș.a. A devenit șef al secției endocrino-ecologice la același institut și, din 1961, s-a consacrat studiului bioritmurilor endocrine și biometeorologiei. Pe lângă numeroase comunicări științifice și articole în reviste de specialitate, a publicat volumele *Sănătatea și evenimentele atmosferice* (1966), *Orologiile biologice* (1968) și, împreună cu Ștefan Milcu, *Hormonii și viața* (1965). În toamna anului 1973 se stabilește în Germania, unde lucrează doi ani într-o clinică de boli interne, iar apoi, timp de 14 ani, împreună cu soția sa, Micaela Lungu, în propriul cabinet medical la Raubach în Westerwald, după 1989 mutându-se la Bonn.

Ca poet a debutat timpuriu, la 16 ani, în revista „Prepoem”. În perioada 1940-1941 a scos la Buzău, împreună cu Ion Caraion, Caietele de poezie „Zarathustra”, semnând și poemul *Fata din brazi*. Numele poetului a început să fie cunoscut după 1945, când i s-a decernat premiul de poezie

„Ion Minulescu” pentru volumul *Ora 25*. În juriul de premiere s-au aflat Vladimir Streinu, Claudia Milian, Adrian Maniu, Șerban Cioculescu și Perpessicius. Până în 1947 e prezent cu versuri și publicistică literară în diferite reviste ca „Revista Fundațiilor Regale”, „Curentul literar”, „Lumea”, „Claviaturi”, „Fapta” ș.a. După o tăcere impusă de aproape 20 de ani, reintră în actualitatea literară cu volumul *Dresoarea de fluturi* (1968), urmat de *Timpul oglinzilor* (1968), *Altceva decât umbra* (1969), *Ninsoarea neagră* (1970), *Armura de aer* (1973), cu nostalgii simboliste și un modernism moderat, cerebral, autorul folosind uneori caligrame.

Vocația sa pentru poezie este dublată de o pasiune la fel de vie pentru desen și pictură. În Germania a inițiat colecția *Semn* (1980), în care i-au apărut mai multe plachete de versuri. Colaborează constant la revistele „Ethos” și „Limite” din Paris, „Micron” din Los Angeles. În 1989 publică volumul *Pardes* cu 1393 versuri și 9 cromografii. Din 1990 editează, împreună cu Micaela Lungu, caietul de poezie și desen „Argo”, la care au colaborat scriitorii români din afara granițelor României.

După o absență de aproape două decenii, când poezia sa era interzisă în România, revine în peisajul literar din țară prin colaborări la reviste și cu volumele *Auzeliști*, Colecția Semn, Bonn, 1996; *Zariștea din timp*, Editura Cogito, Oradea, 1997; *Roua din apocalips*, antologie, Editura Albatros, București, 1998; *Ochiul din lacrimă*, ediție bilingvă româno-germană, 1998; *Teasca din taină*, Editura Albatros, București, 1999. Alte volume de poezie și desen semnate de Alexandru Lungu: *Poeme*, Editura Eminescu, București, 1971; *Armura de aer*, Editura Cartea românească, București, 1973; *Elegiile malteze*, Colecția Semn, Raubach, 1980; *Litera și legământul*, Colecția Semn, Raubach, 1981; *Trei parabole*, Colecția Semn, Raubach, 1981; *Septuoprepoeme*, Colecția Semn, Raubach, 1981; *Umerii lui Elohim*, Colecția Semn, Raubach, 1981; *Nutreț pentru demoni*, Colecția Semn, Raubach, 1982; *Spaima viorilor*, Colecția Semn, Raubach, 1982; *Clavicula mundi*, Colecția Semn, Raubach, 1983; *Fapta și întâmpinarea*, Colecția Semn, Raubach, 1984; *Judecata fără de apoi*, Colecția Semn, Raubach, 1984; *Piatra-apa-soarta*, Colecția Semn, Raubach, 1985; *Steaua neizbucnită*, Colecția Semn, Raubach, 1986; *Trei poeme*, Colecția Semn, Raubach, 1986; *Fuga din prveliști*, Colecția Semn, Raubach, 1987; *Elegiile cretane*, Colecția Semn, Raubach, 1989; *Pardes*, Editura Nord, Aarhus, 1989; *Cheia de miresme*, Colecția Semn, Bonn, 1990; *Stigmat și lauri*, Colecția Semn, Bonn, 1993; *Ninsoarea neagră*, antologie în două volume, prefață de Nicolae Țone, postfață de Gheorghe Grigurcu, Editura Vinea, București, 2000; *Ziditor de umbre înălțând zădărnicii*, prefață de Gabriela Melinescu, Alexandru Lungu & Galatea, 2005; *Scorbura melancoliei*, Alexandru Lungu & Galatea, 2006; *Îngerul și îngera*, Editura Vinea, 2008; *Clepsidra oarbă*, Alexandru Lungu & Galatea, 2008.

Ana **ALEXANDRU LUNGU** **BANTOȘ ȘI NEMĂRGINIREA EXILULUI**

Înscris în generația numită „a războiului”, din care fac parte Geo Dumitrescu, Costant Tonegaru, Ion Caraion, Ben Corlaci, Mihail Crama, Mircea Popovici, Marcel Gafton, Iordan Chimet, precum și cei trei membri ai „Cercului literar de Sibiu”, pledând pentru primatul estetic: Ștefan Aug. Doinaș, Ioanichie Olteanu și Radu Stanca, Alexandru Lungu, „un ocnaș al sensibilității” (Nicolae Tzone), după multiple apariții în presa literară a vremii, scrie, în 1944, volumul de versuri *Ora 25*, pe care, încurajat de prietenul său Constant Tonegaru, îl va prezenta în cadrul cenaclului literar ce se ținea o dată la două săptămâni în casa lui Vladimir Streinu. Volumul pentru care autorului i-a fost decernat premiul „Ion Minulescu” avea să fie interzis în '48-'49, în primul val de „epurare”, versurile din acest volum fiind calificate drept poezie decadentă. Faptul acesta, după cum va mărturisi însuși autorul într-un interviu, avea să-l facă să se „autoexileze” în adâncul ființei sale: „Am aflat că *la fabrica de poeți*, la un curs, *Ora 25* a fost citată ca exemplu de poezie decadentă. Ceea ce m-a făcut și mai mult să mă retrag în mine, să refuz să public...” [1, p. 13]. Refugiat din 1973 în Germania, la Bonn, Alexandru Lungu, medic de profesie, va continua să rămână fidel harului său din tinerețe, transformând poezia dintr-un mijloc de a-și menține moralul propriu într-unul de unire prin poezie a celor refugiați. Situația este oarecum asemănătoare cu cea descrisă în unul din romanele sale de către un alt refugiat, Paul Goma. Încolțiți de împrejurările nefaste ale istoriei în care s-au pomenit aruncați, basarabeni, risipiți prin diverse localități ale României, întâlnindu-se unii cu alții, se încurajau reciproc: „Să nu pierdem legătura!”. Alexandru Lungu, cu certitudine, a fost și el purtătorul unui mesaj similar, pe care însă l-a făcut să funcționeze, pe tot parcursul vieții sale, materializându-l în revista „Argo” pe care a editat-o timp de mai mulți ani împreună cu soția sa Micaela. După propria lui mărturisire, pe paginile revistei se întâlneau mânuitorii de condei din diaspora. Gestul de solidaritate umană era convertit în nevoia de unitate prin creație, în prim plan fiind situat criteriul creației, al esteticului. Efectele acestor fapte de cultură sunt

multiple. Să nu uităm că autorul a fost interzis în România, unde era nepermisă orice tentativă de modernizare a poeziei. Din anii '45-'46, după propria sa expresie, emitea „semnale ciudate, cum se cuvenea în adierile văzduhului, încă nestrangulat, al suprarealismului” [1, p. 179]...

Întâmplări oculte îl vor lega de Paul Păun, iar de Horia Stamatu îl va apropia „o patimă epistolară reciprocă”. Pe Ștefan Baciuc, cu care, începând din 1974, a colaborat cu poezie și desene la revista „Mele”, îl privea admirativ încă de pe coridoarele Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov. Relațiile sale cu Ion Negoitescu, pe care regretă că nu l-a întâlnit mai des, cu Ștefan Munteanu, „grafician original, dublat de un poet sensibil”, cu Ion Vlad, „poet în piatră și marmură, insuflând un duh înalt materiei”, Mircea Zăciu, prietenul său cel mai apropiat, „sfătuitor înțelept și înțelegător”, Gabriela Melinescu, George Astaloș, Alexandru Vona, la rândul lor, „întruchipări ale prieteniei”, – conturează anturajul spiritual în care a trăit și a activat Alexandru Lungu, toți aceștia colaborând generos la revista „Argo”.

În ciuda distanței care îl desparte de peisajul literar românesc din țară („Am fost plecat geografic și administrativ, dar n-am plecat din limba română nicio clipă. Patria mea unică, adevărată și adâncă este limba română și poezia românească”, afirma poetul într-un dialog cu Rodica Binder [1, p. 185]), Alexandru Lungu reușește, datorită cărților care ajung până la el, să-și facă o imagine despre poezia din Țară: „Un fel de grădină – va scrie el – mai mult sau mai puțin sălbatică, în care cresc crini și anemone, urzici și păpădii, de-a valma cu buruieni anoste și măcăciuni extravagante. O «decantare», respectiv o «plivire» se va face aproape de la sine” [1, p. 181]. Va considera cu totul inadecvat că s-a formulat și denumirea de „generație pierdută” pentru generația din care făcea parte, argumentul său fiind următorul: „Strangularea culturii prin năvălirea realismului socialist a amuțit vocile poezilor pentru mai multă sau mai scurtă vreme. A fost o perioadă de pierderi care, dincolo de unele reveniri târzii, a lăsat urme nefaste. Trei poeți însemnați au înfundat pușcăriile; dintre ei Constant Tonegaru a murit în urma torturilor îndurate la Aiud. Alții s-au retras în traduceri: Ioanichie Olteanu (precum știm, nu a mai publicat deloc poezie) sau Marcel Gafton, care debutase în 1945 în „Revista Fundațiilor Regale” și a revenit surprinzător cu un prim volum abia în 1972! Pierderile cu sau fără reveniri au fost multe. C. T. Lituon, poet ales, s-a stins foarte tânăr, volumul ce-l pregătise a rămas nepublicat. A. E. Bakonsky și Nina Cassian, aparținând, cel puțin cronologic, generației, s-au rătăcit în mlaștinile unui proletcultism cras, revenind târziu, mai mult sau mai puțin limpezitor, la poezia neîngenuncheată ideologic. Margareta Dorian s-a pierdut prin America, iar Alexandru Vona, având un volum de poezii scos de sub tipar la Fundațiile Regale, și-a recuperat (ani lungi!) capodopera *Ferestrele zidite* care este, oricum, tot lucrarea poetului.

S-ar putea deci vorbi despre o generație pierdută, dar în bună parte târzielnic regăsită și încă nu într-un tot recuperată de către istoria literară” [1, p. 192]. Problema recuperării îl va preocupa într-atât, încât va considera că literatura română se constituie din două părți: literatura ce s-a scris în Țară și literatura din diaspora și că numai interpretată în ansamblu ea își relevă adevăratele dimensiuni artistice. Va face trimitere la Mircea Zăciu care, fiind angajat la elaborarea *Dicționarului scriitorilor români*, îi relatase despre dificultățile de documentare asupra unor scriitori din exil, revoltându-se de faptul că nicio instituție „responsabilă cu lite-

ratura” din țară „nu a socotit necesară constituirea unui grup de cercetători care să realizeze într-un an-doi o bancă de date corespunzătoare cerințelor moderne” [1, p. 201]. Deși va menționa anumite succese în acest proces anevoios, nu va trece cu vederea complexitatea fenomenului recuperării.

Dincolo de acestea va lăsa să se înțeleagă că poezia din diaspora păstrează în adâncul ei acele urme ale generației încă nepierdute care „practica un lirism independent, nu lipsit de reflexe, să le spunem, antitotalitare, mai mult sau mai puțin îndrăznețe” [1, p. 193], atitudinea cea mai protestatară cristalizându-se în revista „Albatros” (Geo Dumitrescu, Virgil Ierunca ș.a.), care a fost interzisă, poezia în interpretarea lui Alexandru Lungu fiind însuși misterul, pe care îl înțelege astfel: „Ceea ce aș numi mister intrinsec al poeziei, este tocmai această polivalență de sensuri și vibrații întâmpinând, direct sau ocolitor, cititorul de bună credință. Vreau să spun, un cititor care nu caută «explicații», găsindu-și singur cărarea pentru a putea «număra sămburii rodiei fără a-i sparge minunea rotundă». Să ne ferim a explica poezia, astfel să spargem «minunea rotundă»...” [1, p. 204]. Cât privește propria sa poezie, poetul o interpretează din perspectiva laturii mistice: „Poezia mea are multe vibrații, poate chiar străluminări mistice. Mistica izvorăște din religie, mai bine zis din religii, deci înclinațiile mele mistice mă obligă să mă destăinui a fi un spirit religios fără vreo apartenență la o religie anume”. Considerându-se un mistic „nepracticant”, el își ia hrana spirituală din *Biblie*, care este „din dedemult Cartea mea de căpătâi”, *Kabbala*, opera a numeroși mistici medievali, între care Maestrul Eckhart și Hildegard de Bingen. Întâlnirile cu prietenii de altădată sunt memorate cu lux de amănunte, la fel ca și tăcerile care nu vor fi dezlegate niciodată, poezia rămânându-i singura și sigura cale la îndemână.

De menționat că în creația sa artistică ne întâmpină un personaj liric, căutându-și reperele în *nesfârșirea pierdutei granițe, în care mijeste schisma îngerilor rătăciți*. Metafora, acest bisturiu fidel al chirurgului tentat să atingă intangibilul eternității, este omniprezentă: *Steaua e frăgezită de amurg, puzderii de liliaci se-agață-n părul stelelor și rămân prinși în ochiul eternității. Zodia înstrâmtorată își caută șovăitoare amintirea și viitorul undelor galactice*. Proiectat către *norul sortit cel mai de sus, pe muchia norului*, a unui alt tărâm, personajul se zbate pentru a se elibera de iluzia aparențelor, jinduind redobândirea unor stări ființiale primare, singurelele capabile să-i „intermedieze” urcușul spre eternitate: „*urc aproape orbește / fără a uita / niciun văzduh / către norul sortit / cel mai de sus // alt tărâm mă cuprinde / pe muchea norului / dezbrac cămașa umbrei / agățând-o de-o stea nevăzută / și rămân gol / precum adam / înainte de pierderea coastei*”.

Alaiuri de înstelări, cohorte de duhuri, calea lactee cerne pulberi cerești peste colinele somnului și o pasăre albă spintecă până-n adânc negura nordului. Bisturiul taie umbra cuvintelor negândite încă, palma mânuitorului fiind rănită de arsura florii de cenușă, în timp ce *rugina foșnitoare din frunza depărtării, trecând prin frăgezimea firii, răpune timpul și ascunde clipa drumeției fugitive*. Adâncul ascunziș, în care stau la pândă începutul și sfârșitul, li se arată doar ruinelor de vreme, iluminate de steaua care ar fi să cadă. În cununa tăcerii se împletesc strâns steaua pierdută și viitorul amăgitor, încât nu se mai poate ghici unde și când se stinge viața și adie apropierea morții. Răstimp umbrelnici sau un răstimp încremenit, sau timpul răpus își pierde urma în surpătul ascuns al clipei creează impresia provizoratului, a perisabilității bucuriei (*roua bucuriilor re-*

pezi), intensificând sentimentul trecerii de pe acest tărâm: „la malul negru al râului / ascunzând lumina fâgăduită / legănată între vis și trezie / luntrea așteaptă”.

Aceste „coordonate” conturează imaginea unui personaj liric *rătăcit în nălucirile lumii, umblând în zbor după blândețe aproape sublimatele potcoave de cai morți în cine mai știe ce bătălii dinainte pierdute*. Îngerul și îngeră, orbi, se mișcă într-o lume care dă semne de pierdere a contactului cu lumea creatoare. Într-un univers apocaliptic populat cu o vegetație de mutanți (crinofirul, trandalia, mușcamelia, tulipanseaua), personajul, *purtând în mână tăișul neiertător al văzduhului dintâi*, se lasă purtat *pe cărări de mătrăgună către un meleag pecetluit de taină*. Lumina ocultă a amintirii trece prin ochiul orb al uitării și doar un zbor răzvrătit bate aripi într-o zare târzie în care demult nu-i urmă de pasăre. Înstrăinarea atinge dimensiuni cosmice: „deznodat de spațiu / timpul răsucit în sine / jinduie un orizont al întoarcerii // din goluri galactice / cad fără noimă / stele întreite / trifoiuri astrale / și nimeni nu le culege // zările vântură / clipele veștede // înainte de stingerea nopții / urletul lupilor / încununează vifornițe” (*Trifoiuri*).

Profund mistică, poezia lui Alexandru Lungu este marcată de vibrații între urcuș și cădere, de *drumul prin prundișul surpat al căințelor, de căderea clipei, de rănile timpului, de pustiul nicăierii, de tăișul clipitei, netimpul, strămtorile timpului, povârnișul vremii, de un timp răpus și de târziuri oculte*, care intensifică starea de spirit a celui aflat în *cumpăna însingurării*. Lumini tănuite, aburul tainelor, iarba care desfoaie înțelesuri străine, – în toate poetul caută *semnul ascuns în iarba jertfită neprihănitei vestejiri*, aducând în memorie căutări blagiene dintr-un timp în care s-a format autorul nostru. În altă parte, chiar din titlul poeziei, ni se indică filiațiile bacoviene ale versului – *Bacoviană*, atmosfera din poezia purtând acest titlu denotă accente ale unui simbolism care nu se statuează pe muzicalitate, ci pe cu totul altceva: „în plin miez de ziuă / amurgesc violet / precum bacovia // cerul e de o seninătate / copleșitoare și grea – / dar pe dinăuntru / n-am cum opri ploaia vineție a melancoliei / adierea necurmatului asfințit / așternându-mi pe frunte / nimbul trist al neocolitei treceri // și plouă temător / și ninge a sfârșeală lină – / amurgesc în roua întunecându-se / în miezul de ziuă” (*Bacoviană*).

Greu de definit, stările sufletești ale autorului își caută întruchiparea inclusiv în limbajul bacovian. De precizat că singurătatea bacoviană este convertită uneia și mai cumplite, cea a sfârșitului de veac XX (*Iar cerul plânge de însingurare sorbind tăcerile în dungă*), precum și a omului dublu deșărat, care a fost Alexandru Lungu, poetul care, mărturisindu-se în amurgul vieții, se întreabă: „să-mi fie oare zadarnică / nădejdea de a trăi / așezarea dreaptă a lumilor?”.

Cuvintele fumegând de îndoială rămân priponite în nedesăvârșire, limba, de vrajă, îi dăruiește doar semne. Tragismul infertilității, de sorginte mallarmeeană, se suprapune peste *nemărginirea exilului*: „Nemărginirea exilului înverșunează setea cuvântului de-a adânci singurătatea”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Nicolae Tzone, „Am părăsit „groapa cu lei” a pierzaniei pentru a fi, oriunde altundeva, liber și fericit...”. Dialog cu Alexandru Lungu, Editura Vinea, București, 2004.

Iulian POEZIA BOLDEA LUI ALEXANDRU LUNGU

OCHIUL LĂUNTRIC

Sedus de zonele extazului, dar și de intelectualizarea expresiei, Alexandru Lungu pare a se situa într-un teritoriu liric în care, între revelația cu accente confesive și dicțiunea reflexivă, limitele se estompează, ca într-un nesigur joc de lumini și umbre. Poetul desprinde, în acest fel, din trecutul *trăit*, segmente semnificative, iar rostirea meditativ-vizionară captează un timp revolut, marcat de efigia *destinului* și a *așteptării* – embleme ale unui eu liric aflat în exercițiul contemplării de sine, dar și într-un dialog nostalgic cu zodiile, cu lucrurile, cu ceilalți. Retranșat în sinele propriu, poetul regăsește o *imago mundi* suavizată, diafană, de o evidentă transparență: „copacul stă la mijlociri de lume / și frunza lui răzvrătitoare / tomnateca lumină / în șapte o despică // cărarea mie-mi hărăzită / șerpuitoare prin văzduhuri / din șaptele răscrucilor crestate / cum s'ò ghi-cesc? // podidit de slavă și ruguri / deschis mi-e pieptul / pășirii de pe urmă / și trecerile nenumite / prin pânza de duh a așteptării / îngeri târzii / cu aripi înfrunzind adâncă prinosire / se-ndeamnă să-mi arate / ceasul despletit / cărarea adunată” (*Ceasul și cărarea*).

Spațiul poemelor lui Alexandru Lungu din volumul *Ochiul din lacrimă / Das Auge aus der Träume* (1998) este unul rarefiat până la purificarea de orice prezență materială, un spațiu în care obiectele au, înainte de toate, dimensiunea imponderabilului, iar prezența eului liric se limitează la contemplație și echilibru lăuntric. Lirismul se traduce și aici, ca și în celelalte volume publicate după revoluție de poet (*Pardes, Cheia din miresme, Auzeliști* etc.), prin cultivarea nuanței, prin impunerea semitonului ca normă a reprezentării lumii, universul fiind perceput nu prin prezența stridentă a lucrurilor, ci prin ecoul surdinizat al lor într-o sensibilitate care preferă retranșarea exteriorizării, impunându-și o discreție extremă a dicțiunii. Tonusul versurilor lui Alexandru Lungu este, de aceea, întreținut mai

curând de o poetică a sugestiei, vocea poetului insinuându-se cu tandrețe printre obiecte și redându-le acestora un contur diafanizat, redus la esențialitate și inefabil. Umbra poetului, încărcată de nostalgii imprecise, vagă reminiscență a trupului, se prelungește în spațiul expurgat de amintiri al unui univers misterios, redus la datele sale arhetipale, la o dimensiune atemporală, cu reflexe mitice, într-o atmosferă vag oraculară, expresionistă: „cade soarele / rănit de bucurii / pe feciorelnicul alb al hârtiei / casa desprinsă / de iarba ce-o împresoară / plutește / n văzduhul iubirii // în răsufletul dintre cuvinte / treimea numelui / alcătuieste un trandafir / îngreunat de miresme oculte // dimpreuna prielnicea toamne” (*Dimpreuna*).

Locuind într-o natură simbolică, de dimensiuni restrânse și cu repere, dacă nu relativizate, atunci măcar generice, poetul resimte viețuirea ca însumare dureroasă a contrariilor, ca reconciliere a unor dureroase antinomii. Existența, așezată sub semnul simbolic și drastic, în același timp, al timpului, al „clipei celei rezezi”, e marcată de sentimentul vremelnicea, al perisabilului. Sentimentul timpului induce, astfel, o tonalitate gravă, acutizând trăirile, dar, totodată, conturând reperele unei identități „în mișcare”, ce se complăce în autocontemplare ca într-un alt mod de a-și restaura dimensiunile ființei, retrase în umbra reflecției metaforizante: „în miezul spart al timpului / cine mai stă să aleagă / între înger și demon? // căile se ıntorc deopotrivă / în aripa purtată vremelnic / deasupra lumii / orice clipă / e o răscruce primejduită // dincolo de veșminte / ar trebui sfâșiată ființa / pentru a călca tăria pustie a nopții / pragul minunii pășindu-l” (*Răscruce*).

Eliberată de ispitele contingentului, vocea poetului, tandră și melancolică, pare a fi atrasă mai curând de geometria secretă a lumii, gășind în revelația cu implicații orifice un sens al „lecturii” semnelor universului, captând, din resursele unei referențialități profane, reminiscențe ale sacrului; între osânda „străluminată” a harului și geografia tainică a spațiului mundan, poetul își percepe propriul destin ca pe unul de *tălmăcitor*. El traduce, cu dificultate, într-un limbaj al metaforei austere și al simbolului transparent, dar și cu un rest de taină imposibil de reprezentat, înțelesuri codificate, misterioase, ce emerg din atemporal și mitic. Din această neputință de a reda cu suficientă exactitate înțelesurile primordiale rezultă, poate, și tonul melancolic-interrogativ, cu inflexiuni patetice, muzical-nostalgice, un ton ce se prelungește, insinuant, în spațiul rarefiat al poemului: „unde să citesc semnele / și tâlcul lor tănuitor? // am jertfit vulturul / atotzburător și rășimpuriu / cel ce părea a desfereca / în văzduhul supus / ghicirii și ıntelesuri // măruntaiele lui / oarbe s'au arătat / ceasului întrebător // acum pândesc / foșnetul stelei neizbucnite / ca să-mi vestească / osânda străluminată” (*Pânda semnelor*).

Reveria, contemplarea cu reflexe afective pare să fie modul privilegiat al atitudinii lirice, un mod prin care energiile participative ale eului sunt restrânse, reduse la maximum de potențialitățile reflecției. Poezia este, pentru Alexandru Lungu, transcriere delicată a unei stări de grație alcătuită din ecourile timpului, sentimentul așteptării și al reveriei. Amestec de încremenire eleatică și de

evanescentă, imaginile poetice au darul de a înregistra fugitivul, de a consemna insesizabilul, cu grația, nelipsită de un ușor manierism, a caligrafului: „tălmăcind scrisorile / încondeiate de noui / ochiul cade / într-o adâncă visătorie // încremeniri de timp / statornicesc ocolul așteptării” (*Scrisori*) sau: „din coasta acestui nor / se nasc îngere nemaivăzute / cu sâni de văzduh înalt / cu plete de vrajă // din ceata lor te-am răpit / într-un vifor de martie / pentru a-mi fi pecete de suflet” (*Pecete*).

Poemele lui Alexandru Lungu se caracterizează, pe de altă parte, printr-o evidentă grijă în elaborarea viziunilor, prelucrate adesea într-o peniță grațios-nostalgică, structurate în funcție de reliefurile afective pe care-l trasează. Ritmul interior al versurilor, învăluitor ca o melopee, discret și insinuant, blagian pe alocuri, are rafinamentul unor stampe orientale, prin esențializarea elementelor componente ale tabloului liric, dar și prin atmosfera riguros conturată. Poemul *Răsfrângerea timpului*, de pildă, e alcătuit din palori ce-și consumă existența în propria lor evanescentă, din nuanțe infinitezimale, în dispersarea cărora universul își pierde consistența, căpătând o turnură crepusculară: „urma păsărilor duse / țese tample de din zare / cu moi urzeli de nevăzut // pânză abia tremurătoare / tresărirea timpului răsfrânt // culoarea orelor se stinge / lăsând o vreme pustiită / pe vitregia căreia pășesc / lăsând nădejdi să sune // un zvon amar și fericit / amețitor întâmpinând / sâmburul târziu al împăcării // cu umerii surpați de așteptare / dezvălui din adâncuri / adierea timpului răsfrânt // un crin amirosind a moarte / în osul frunții și' n pajiștea suflării / dă să-și despice lin / florirea fără de ocol”. Într-o astfel de ambianță agonală, fiorul thanatic își consumă vibrațiile în versuri în care amploarea afectelor e reținută, pusă în surdină de un vers melancolic, auster și persuasiv, iar semnificația clară e substituită printr-o însumare de sugestii dispersate, ce contribuie la alcătuirea aceluia halou de senzații atât de propriu versurilor lui Alexandru Lungu. Preferând elocvenței discreția unor metafore sobre, poetul tentează căile nepătrunse ale misterului printr-o blagiană lumină „luciferică”, intuitivă, resemnându-se uneori la a se afla abia la porțile tainei, fără puțința de a o încercui prin mijloacele artei versului. Imagini delicate, circumscrise într-un „acord final” în care indeterminarea se aliază cu simbolul evanescent, proiectează în aceste versuri un peisaj străluminat de palori intermitente sau de reflexe mitice, dar bătut și de amenințarea dizolvantă a crepuscularului; numind lucrurile, poetul inventariază, în fapt, misterele, dă ocol tainelor, convoacă nenumitul la ființă, dispunând elementele lumii într-o ordine afectivă, precipitată prin efectul fiorului nostalgic („îngânarea morții / cu lumina dintâi / îmi crestează pe frunte / lujerul tainelor // trecut-am prin ani / orb la misterii / auzul pierzându-l / prin vremelnicii rățacit // sub roua târziului / văzul adulmecă / însoțirea stelei din nevăzut // străbătut sunt acum / de adierea unui răstimp / în care mi-e dat să ascult / crugul și săvârșirea” – *Crugul și săvârșirea*). Poet meditativ, situat oarecum în răspărul literaturii de azi, receptiv deopotrivă la imaginile lumii, dar și la ecourile propriei memorii afective, Alexandru Lungu e, după mulți ani de absență din peisajul liric românesc, o voce poetică de certă prestanță și rigoare.

REVELAȚIILE UMBREI

Referindu-se la ultimele apariții editoriale ale poetului Alexandru Lungu, Petre Răileanu observă că „după ce a experimentat îndelung discursul poetic oracular punctat de rime distante și asonanțe revelatoare (...) poetul găsește forța de a merge în sensul la care-l predispunea evoluția sa de până acum – un asemenea parcurs nu e dat, el se obține – împingând rostirea poetică în zona ei absolută care este tăcerea. Tăcere amplificată, în sensul intensității, și multiplicată, în sensul înmulțirii sugestiilor, prin cele treizeci și șase de imagini ce însoțesc tot atâtea poeme într-un vers. Obținute din distilarea îndelungă a angoaselor, obsesiilor, revelațiilor fulgurante, versurile de acum fac din *Himere în amurg* o carte a emblemelor în tradiția alchimiștilor occidentali, din care cuvântul e total absent, ca în *Liber Mutus* atribuită misteriosului Altus, sau redus la un succint comentariu-suport al imaginilor, ca în *Atalanta fugiens*, de Michael Maier. Cuvânt și imagine funcționează ca o pistă pe jumătate adevărată, pe jumătate falsă, căci funcția lor e de a ascunde dând iluzia că spun. (...) Verbul își regăsește tranzitivitatea dintâi, ea are acum rostul nu de a crea lumea, ci de a pune elementele universului într-o relație eliberată de tirania cauzalității, dând intrarea pe teritoriul miraculosului”.

O neîncetată cumpănire a cuvântului și a tăcerii, o răsfrângere a sunetului în oglinda liniștii ne propune Alexandru Lungu și în elegantul volum *Fața nevăzută a umbrei* (Editura Argo, 2003), carte în care se întrevăd cam aceleași toposuri și obsesii, aceleași viziuni și structuri ale imaginarului ca și în volumele anterioare. Poetul e, și aici, cum scrie Al. Cistelean, „părtaș la o seninătate melancolică ce picură parcă din cea blagiană. Nu numai ductul elegiac al viziunii, dar și sentimentul unei lumi foșnind de taine cifrate sub vechi rune, ca și narcoza unei apocalipse luminoase, îl apropie pe Alexandru Lungu, fără să-l subordoneze, de misteriozitatea iluminată a ultimului Blaga”. Poetul în-scenează în versurile sale, molatice și esențializate, un peisaj dominat de umbrele înserării, o înserare ontologică, s-ar zice, ce pune stăpânire pe retina și pe auzul unui eu ce-și încordează atenția pentru a asculta sunetul firav al veșniciei, picurul zodiilor ori oglindirea tainelor în epifaniile neștiute ale firii. O poetică a umbrei, cu desen fragil și cu o conformație delicată a expresiei, este desenată în versurile lui Alexandru Lungu („Povara umbrei / îndoiaie aripile / brumând suflarea și gândul // nimeni n-ar ști să citească / răzvrătirea norilor // un vânt neprielnic / dezlănțuit din teama depărtării / zodiile le pătrunde / într-un tremur neînțeles // descumpănirea cerului / scrie semne umbrelnice / pe lumina șovăitoare / a nebănuitelor treceri”). Accentele se deplasează, adesea, nu pe elementele decorului cotidian, pe spațiul concret, gregar, ci pe ceea ce adastă „dincolo de văz”, pe ceea ce e proiectat într-o metarealitate colcăind de taine, de înfiorări ale semnelor sacrului, de enigmele unei tăceri „îndurătoare”: „disdeseară / umbrele lunecă / într-o desime tăinuitoare // apa neînceptută / nu-și mai destăinuie / izvorul și albiile // dincolo de văz / pietrele cresc / prinse de îndurarea tăcerii // în sâmburul adânc al nopții / ar fi să se-arate / reafierea stelelor / oglindite-n apa neînceptută” (*Apa neînceptută*) sau „pe calea robilor / nici un pas nu lasă urmă / nici o umbră nu însoțește / timpul și trecerea // pă-

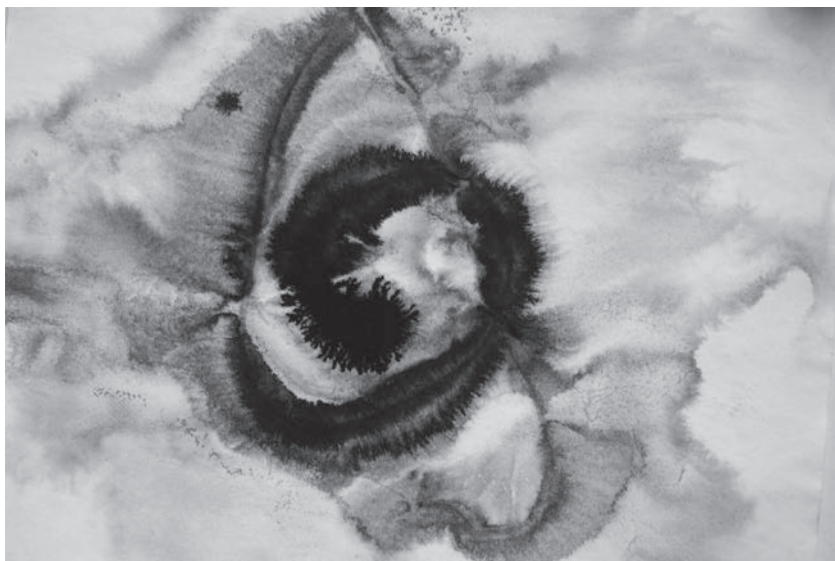
rul Berenicei / ninge pulberi efemere / de raze în stingere // sticlirile nopții / dau să se spargă / în tropotul uitaților centauri / curând luceafărul de ziuă / va înmiresma lumina”.

O dominantă tematică a poemelor lui Alexandru Lungu este cea a stingerii. Presimțirea sfârșitului, înfiorarea melancolică a morții imprimă versului un halou de grație ascetică, de nostalgică întoarcere spre sine, într-un elan al decepției ritualizate, al ceremoniei ce stilizează trăirea, îi atribuie un contur hieratic sau, mai degrabă, hieratizant. Vibrația afectivă e, așadar, una cât se poate de reținută, expusă într-un regim al semitonului, din care însă resursele reflexivității nu sunt cu totul absente. Ecoul trăirii e transferat în reveria suavă ori în tânguirea sumară, în care extaza iluminării ontice se preface în ritual frust al melancoliei. Sacrul și cotidianul stau în consonanță, într-o cumpănă a „neprihanei” și a concretului frust. Nici măcar cuvântul, cu magia sa evocatoare, cu puterea lui de a restaura trecutul și de a reda ființei conturul ei adânc, nu mai are forța și șansa de a transcrie taina semnelor lumii: „oase fumegânde aștern / țărnul însingurării / cei duși prisosesc / întâinuirea trecerii / semnele nedezlegate // în pândă zadarnică / se strâng stoluri cuvintele / jinduind amintirea / aripa neagră adie / neuitarea și preajma / din nici o zare nici un cocor / nu se mai întoarce / în ocolul însingurării” (*Întâinuirea trecerii*). Sau, cu un sunet al zădărniceii și al neputinței mult mai bine precizat, ca în *Frunzișuri zădărnice* („arborele răstignit / pe creasta lepădării de sine / băntuit de vânturi străine // uitările cresc / frunzișuri zădărnice / prin rătăcirea privirii // podidit de umbre / adânci și amarnice / pe firul subțire al timpului / auzul șerpuiește / adieri fără întoarcere”).

Poemele lui Alexandru Lungu au un timbru singular, în ciuda ecurilor blagiene care au fost semnalate de critici. Singularitatea acestor versuri provine din învestirea cuvântului cu o aură de vechime și de irealitate, de taină și de regresivitate spre adâncurile limbii și ale ființei. Frecvența cu care transpar, în pagină, cuvintele cu încărcătură arhaizantă este mai mult decât semnificativă: „fulgul unui sunet / uitat într-un frunziș nevăzut / își caută pasărea // nefoșnită bate aripa / văzduhului nestatornic / nouri călătorind / fuioare de temeie neostoite / unde rătăcești / pasăre / de apă de foc / în care surpăt al tăcerii?”. Dincolo de acest aspect, care ține de expresia strict lexicală, există și o simbolistică a limitei pusă în scenă de poet. Ființa lirică știe că trăiește la marginea de tot fragilă a văzutului și nevăzutului, știe că fragilitatea sa e pe măsura ambiției de a cerne, în clepsidrele versului, enigmele lumii, știe că în dialectica subtilă a aproapelui și departelui i se consumă destinul, sub zodia efemerului și a unei transmutații în vers a propriilor neliniști („departe muntele măslinilor / involburat de cuvântul / necurmăteii fâgăduințe // aproape mireasma amăruie / a frunzelor purtătoare / de soliile duhului // rodul se înalță / dincolo de vremile fructului / străluminând mântuirea / din pretutindeni”). Există însă și o altă față a acestui lirism în care străfulgerarea candorii întâlnește melancolia difuză a umbrei. E prezentă și o dimensiune a abuliei, a neîncrederii în hierofanie, a scepticismului poetic, a reculului în obiectivarea rece, în mecanica gestului cotidian.

În poemul *Îngerești oseminte*, tentația desacralizării este dominantă, în versuri ce au un răsunset al eschatologicului mult mai apăsător: „împovărat de-o grea nemurire / rățacit în răspântii temute / îngerul aproapele / a murit răstignit / pe-o creastă opritoare de timp // nori înălțați / poartă o raclă subțire / de aer tremurător / din care osemintele îngerești / împrăștie-n uitările luminii / adânci mirozno de neprihană” sau, în *Nici o aripă*, cu o foarte expresivă metaforă a așteptării zadarnice: „amarnice izbeliși / sparg ochiul / și năucesc privirea // rostu-i pierdut / pe dâmburile frunții / lumea-i prinsă / în zbateri orbitoare / de-o neagră strâmbătate // și nu se-arată-n zare / nici o aripă de înger / s-o îndrepte”.

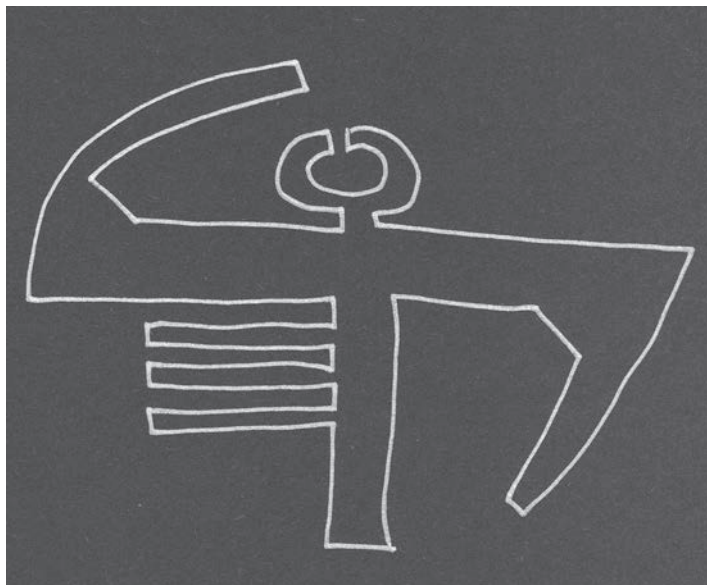
Versuri ce își extrag expresivitatea și tensiunea lăuntrică din dialectica văzutului și a nevăzutului, din apropierea oximoronică a luminii și a întunericului, din atingerea antinomică a tăcerii și a cuvântului, versurile lui Alexandru Lungu sunt, dincolo de preeminența imaginilor declinante și a metaforelor decepției, și o provocare a așteptării, a aspirației spre „nevăzut”. Jindul spre lumină, propensiunea către misterele lumii, reprezentările beatitudinii de a trăi, ale extazului cunoașterii universului de taină și de reculegere al unei firi abia bănuite sunt la fel de îndreptățite în unele poeme ale lui Alexandru Lungu: „a cui mână nevăzută / adună împotrivițiile vremii / în neîntruparea nădejzii? // ce ochi ar fi să împrăștie / aspra dihonie / din răscurci și din patimi? // aripile nopții neiertătoare / cumpănesc așteptarea // prea departe pâlpaie / lumina jinduită din nevăzut”. Poet reflexiv și melancolic, Alexandru Lungu ne oferă, în cartea sa, dovada unei exemplare continuități. De toposuri, de viziune și de enunț. Nu e, pur și simplu, repetiție, nu e impuls tautologic, e, mai degrabă, mărturia trăinicieii unor obsesii, a robusteții unor trăiri și gânduri îndelung meditate.

Desen de Al. Lungu

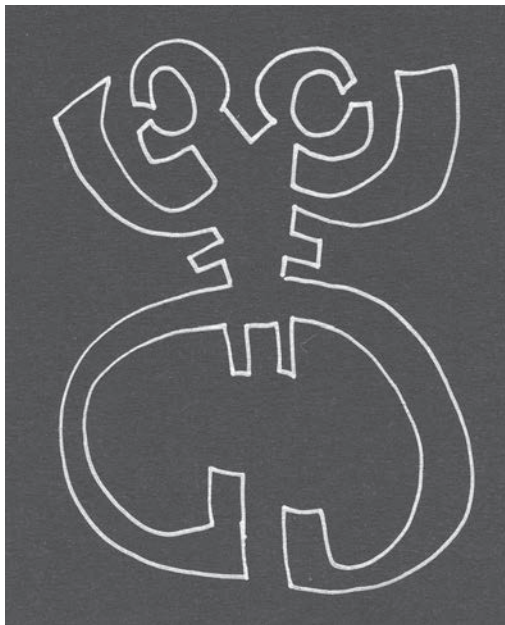
Sorin ANCA
NEUMBRIȚA ORĂ 25

Iată-mă pus într-o ipostază de suspensie totală, dezarmat în fața acestui gest teribil de-a scrie despre iubitul Alexandru Lungu. Gândurile încep să se destrame spre a-l întru-chipa întreg, așa cum l-am cunoscut, așa cum mi se arăta ochiului ascuns dincolo de frunte. Știu că e nevoie de mult curaj spre a putea destăinui mirificul, nu doar pe-nțele-sul păsărilor. Voi încerca deci să descriu un sentiment, o stare de grație și-un delir fecund care s-a întrerupt prin căderea trupului în sus, acum câțva timp, undeva la Bonn, într-o lume de sine stătătoare, și care va rămâne pentru mine într-o continuă persistență. N-a fost un context de împrejurări cotidiene generând întâlnirea mea cu această ființă adorabilă, ci „poemul” în carne și oase – această îndeletnicire fatală cu însingurarea, deci cu sinele în anihilare până la trezie. Am intrat în acest joc cu reguli

Desene de Sorin Anca din *O carte și doi autori*
 în căutarea unui titlu de Alexandru Lungu

schimbătoare când nu se mai putea altfel, când mijlocit de-un apel telefonic, vocea lui impunătoare și sigură a intrat în horă cu vocea mea timidă și subțire. În câteva fraze a fost spus totul. Știam că nu mai există scăpare și jubilam, fiind prins în superbe sale mreje. Simțeam că va urma un cânt de sirenă, și m-am înșelat; ce-a urmat a fost un uragan al nuntirii întru creație. Alexandru Lungu avea o predilecție pentru tensiunea maximă a poemului și a exploziei grafice, totul se desăvârșea prin travaliul impulsului – raportare doar la sine însuși, doar sieși echivalent, de parcă înaintea și-n urma sa n-ar exista / coexistă nimic. Actul creativ ca o șerpuire abia bănuită, descătușând însă o forță

neînchipuită. Misterul devenea realitate fără luptă, lipsit de încoresetăți. Cred că mâna lui nu ardea când scria, ci curgea ca un râu molcom de munte, sigur de destinație și iubindu-și izvorărea. Până și pe patul morții muncea la desăvârșire, neputându-și imagina că ea s-a-ntâmplat de mult, chiar de la începuturi. La ultima convorbire telefonică a noastră, câteva ore înainte de trecerea în neumbrire, mă străfulgera gândul că el nu a reușit doar a merge cu ochii închiși, într-un echilibru fenomenal, pe sârma întinsă, ci mult mai mult de atât (însă numai când nu-l vedeau ceilalți), mergea cu capul în jos spre a sfida împământenirea, spre a demonstra că ceea ce și-a promis a împlinit și că gravitația e doar o iluzie nemernică, nedemnă de-a fi băgată în seamă. Nimic nu-l afecta cu adevărat, larma din jur îl făcea doar să zâmbească trist și înțelept, să mai tragă un fum de pipă, să mai tolereze vreo tâmpenie contemporană. Mereu preocupat nu de „profesia” sa, ci de „meseria” lui ca artist, pentru a nu se abate cumva din calea aripei. Am realizat împreună multe proiecte, multe „trăsnași”, cum le numea, le-am dat câte un nume, și de fiecare dată parcă era pentru întâia oară o închipuire a începutului de timp și de lume. Psalmi îi erau epistolele, litere cu bufnițe albe pe umeri – cerneală de sânge care nu doarme niciodată. M-a cutremurat gândul că ele deodată nu vor mai veni, că s-a-ntâmplat ceva ciudat; n-a fost așa, mai vin și azi, neîntârziate, deoarece n-a fost niciodată un moft intelectual, ci o decizie definitivă, asumată și mai presus de toate unică și absolut sinceră. El nu făcea poezie, ci era poezie mai presus de poezia, chiar dacă balanța timpului se înclină a suspiciune, și oricine și oricând – mai ales în aceste vremi – își ia nerușinatul drept de-a scrie versuri fără a conștientiza inefabilul acestui gest. Unii scriu poezie, el era poezie – un adevăr de care sunt absolut sigur când îi rostesc numele.

Iulian NAVIGÂND PRINTRE **FILIP** COROANELE POETULUI

Alexandru Lungu s-a născut odată cu părinții mei (cu care eu știu sigur că am fost și rămân contemporan) și are ce are cu o mahala din Sofia mea... „Cele câteva localități de altădată, din care mi-am însușit cândva locurile mele basarabene, merită totuși a fi amintite: Cetatea Albă, Bugaz, Chișinău și Bădiceni (Soroca).” Cei din mahalaua Bădiceni au descins la întemeierea Sofiei din Bădicenii Sorociei, unde a ajuns poetul Alexandru Lungu.

După capcanele dulci întinse, consecvent, de prietenul (că cine te bagă în capcane și apoi se preface că te scoate?) Mihai Stan, după sugestiile-ghionturile distinsului Barbu Cioiculescu să întregesc panorama *ACASEI poetice basarabene*, cuprinzând și poeți mai tineri pentru eventuala ediție a 3-a a antologiei poezilor contemporani basarabeni, am ajuns la categoria delicată a poezilor basarabeni *risipiți de acasă*: Eugenia Bulat ajunsă la Veneția și Iurie Bojoncă ajuns la Veneția, Aura Cristi – la București, Alexandru Lungu ajuns la București, apoi la Bonn, apoi la cele veșnice, dar... contemporan cu ceilalți poeți basarabeni și cu Acasa lor poetică...

Îi datorez scriitorului Andrei Burac, dialogurilor sale și, îndeosebi, relației de amiciție cu Gabriela Melinescu și Alexandru Lungu, această convingere târzie că poetul și graficianul Cetăților Albe trebuie *pus la lucru* și în acest proiect de fixare a temeiurilor noastre spiritual-identitare.

„Pentru mine 28 iunie 1940 nu este data la care s-a consumat un «eveniment istoric», ci ziua în care a fost comisă una dintre crimele din lungul lanț al fărâdelegilor ce au bântuit și au martirizat Europa veacului nostru. O crimă din vremea în care verigile acestui lanț erau făcute semnul diabolice înțelegeri dintre cei doi mari călăi. Înainte de a se răfui între ei, cei doi campioni ai morții își împărțeau prada, asemenea tâlharilor la drumul mare. Numai că prada lor erau popoarele Europei. Dacă mi-aduc aminte ziua aceea? Mă aflu la Năsăud, care și el urma să fie «cedat». Cu două luni și câteva zile în urmă fusesem, pentru ultima oară, la Chișinău; mu-

rise bunica din partea tatălui. Mormântul era amintire din Basarabia. Bunicul era singur la Chișinău. Va veni ori va rămâne singur acolo? Nimeni nu avea cum să știe. S-a rupt sfâșiat de locul său și a venit chiar cu ultimul tren de «refugiați» către noi.” E mărturia din 1994 când dialoga cu A. Burac pentru revista *Columna*. Și unul, și altul porneau să devină medici, și-au dus crucea în spitalele cu mai multă suferință *legiferată*, apoi au trecut la alte instrumente, la alt fel de disecări, de radiografii. (Amănuntul acesta biografic paralel mă determină să alătur unui fragment din poezia *Ora 25* și un fragment *Dintr-un jurnal de spital*.) Andrei m-a întrebat, în timpul pregătirii acestor pagini *lungi*, dacă mi-s de folos cărțile ce mi le-a împrumutat și s-a oferit să-mi pună la dispoziție și alte ediții, în care grafica lui Alexandru Lungu e de altă stilistică decât în această ediție bibliofilă, în numai 120 de exemplare. *Ziditor de umbre înălțând zădărnicii* se intitulează volumul-bibelou cu specificarea *o sută douăzeci și șase versuri treizeci și șase desene cu un cuvânt înaintemergător de Gabriela Melinescu*.

Personalitatea lui Alexandru Lungu în calitatea sa tridimensională (cel puțin) mă fascinează prin simbolistica unei viziuni zguduitoare, exprimate fie în limbaj plastic, fie prin cel verbal sau prin modul de a-și conserva și onora identitatea artistică exilându-se.

Alexandru Lungu ne-a părăsit înspre zorii zilei de marți, 24 Cireșar 2008, în ziua de Sânziene, când se spune din vechime că „cerurile se deschid” peste noi. Sunt lacrimări solare de pe o *coroană* de la Sibiu (Mihai Posada).

Alexandru Lungu a plecat din Țară în 1973, după ce a trebuit să înfrunte două perioade de tăcere literară, fiecare de aproape douăzeci de ani, un total de patru decenii de viață dureroasă pentru orice scriitor: prima, după 1947, când refuză să mai publice în literatura de sub ocupație comunistă, și după câțiva ani, a doua, de interzicere impusă de regimul comunist bine instalat în România, până la rotația din '89, când revine în viața literară a limbii părintești pe care, mărturisește, nu a părăsit-o niciodată. O confirmă volumele numeroase de poezie care nu vădesc *vacanțe*: *Dresoarea de fluturi* (1968), *Timpul oglinzilor* (1968), *Altceva decât umbra* (1969), *Ninsoarea neagră* (1970), *Armura de aer* (1973), *Elegii malteze* (1980), *Clavicula mundi* (1983), *Judecata fără de apoi* (1984), *Litera și legământul* (1986), *Steaua neizbucnită* (1986), *Fuga din privești* (1987), *Stigmat și lauri* (1993), *Auzeliști* (1996), *Teascul de taină* (1999), *Scorbura Melancoliei* (2006) etc.

Se pare ca a fost ultimul mare poet din cercurile literare de avant-gardă de dinainte de război!

...Acum încerc imposibilul – să selectez textele care-l *prind mai mult* dintre cele care mă copleșesc, înalt apreciate și de Vladimir Streinu, Barbu Cioculescu, Perpesicius, Nicolae Țone, Grigore Grigurcu, Nicolae Manolescu, Ion Caraion, I. Negoiteșcu, Titu Popescu, Mihai Posada, George Vulturescu, Mircea V. Diaconu, Mircea Zăciu, Dumitru Mureșan, Iulian Boldea, dar și dintre mai noile creații. Iar gestul nu e decât un îndemn ilustrat (o porțiță provocator întredeschisă, îndeosebi pentru basarabienii mai tineri) la mai *îndelungi* navigări pe apele cu izvoare și cu *ieșire la mare* ale poetului și ale pictorului Alexandru Lungu de la Cetatea Albă.

Alexandru ORA 25
LUNGU (*fragment*)

E ora 25,
pe lângă care voi treceți opaci,
căreia nu-i observați prezența,
dar pe care eu o simt
ca pe un curent electric.
E ora 25
străbătându-mă,
ca o devastare, ca un dezastru
și mă desfigurează
ca pe o păpușă de cârpă
și mă face frumos,
așezându-mi o transfigurare enigmatică
pe față,
pe mâini,
în ochii cu pupile unice, arzând ca un fluture.
E ora cea mai periculoasă aceasta,
când amintirile sunt niște flăcări
care ard degetele acestei mâini însângerate
care pipăie forma acestor obraji
și se agață de umeri ca de un cuier,
când amintirile organizate ca o armată subterestră
ies câte una la suprafață.
Profitând de ceața ca un gaz fumigen,
de seara care a ocupat cartierul
și trag cu pistolul în bucata de suflet care ne-a rămas.
E ora de cea mai cumplită singurătate
în odaia rece ca un fior
evadat prin vertebre
și sunt singur
ca trenul luminii
unui om care se sinucide acum
la capătul celălalt al lumii.

DINTR-UN JURNAL DE SPITAL

(fragment)

În fiecare dimineață
un havuz amăru
îmi inundă cerul gurii
vestindu-mi încă o zi
consumată la nivelul acesta ciudat
unde viața și moartea
ca-ntr-un flux și reflux
oscilează perpetuu alături,
în fiecare dimineață deschid ochii
în mijlocul acestui ocean
în care lângă scoicile albe ale halatelor
plutește verde-gălbuie
ca o iarbă marină
flora puroiului
printre curenți de cloroform
și valuri imense de liniște
succedate de valurile dezolante prelungi
ale geamătului
în fiecare dimineață
cu carnea încă umedă
de roua proaspătă a visului
direct din somn
intru în sala de pansamente
și-mi astup cu amândouă mâinile
ochii inimii –
rănilor ca niște flori cariate
peste fiecare noapte
au mai mușcat din trup
din fiecare os,
ne-nconjoară
ca o iarbă marină
verde-gălbuie
flora puroiului,
dar luptăm mecanic
cu aceste răni
cu aceste priveliști
strivim rând pe rând
petalele morții
presate sub zăpada tifonului

ca-n foile unui ierbar halucinant,
 sora Lavinia
 cu ochii ei magnetici
 straniu arzând
 sub fosforul lent al morfinei
 îmi spune plictisită
 că în noaptea care a trecut
 n-au murit decât doi,
 printre curenții de cloroform
 toată dimineața prin sala de pansamente
 rănilor acestea deschise
 plutesc ca niște flori cariate
 pe valurile dezolante prelungi
 ale geamătului...

PREVIZIUNI

Prin coasta timpului buimacă
 din sineși noaptea se adună
 ca o femeie care se dezbracă
 hipnotic sprijinindu-se de lună.
 Din părul ei de năruire oarbă
 omizi și greieri vor ploua mistere
 crescând pe suflete o iarbă
 cu adieri și rost de alte ere.
 Din șoldul ei vor naște fiare
 neliniștind văzduhul blând
 ascuns în sugrumata-nsângerare
 a vieților pierdute rând pe rând.

NICĂIERI

nicăieri nu mă mai aflu
 am plecat demult de peste tot –
 nici un loc nu-mi prinde urma
 undeva foarte departe
 croncănitul corbului
 dă în floare
 spaimile trandafirului negru
 în nevăzut

ÎNAINTE DE POTOP

am dezvățat să topesc
neliniștea mârșavă din nori

grindini cad neiertătoare
pe creștete
tresărind fără milă uitările
din depărtări
se înalță amenințarea
celui de-al doilea potop

unde-i lemnul ales
al plutirii izbavnice?

ARIPA BATE VÂRSTELE

aripa timpului
bate vârstele frunzei
până-n măduva ruginii

o mireasmă de ploi întomnate
își ridică boarea
din pădurea uitării
cine aude în somn
timpul despicăndu-se lin
prin tristețile frunzei?

SOMNUL SINGURĂCIUNII

în straie de cenușă
din nicăeri se ivește
îngerul întristării

rostrile dedemultului
s-au lăsat mistuite
de focuri adânci și străine

singurăciunea e semnul
pe care-l înscrie
pe fruntea piezișă
șarpele năpârlit de ispită

ȘOAPTA PANDOREI

șoapta pandorei
o brumă neagră așterne
pe timpul oglinzilor
nimic nu lasă
ocolit în privirea sortită

undeva departe-n nemărginire
dincolo de văz
țipătul păsării tricefale
sparge necurmarea timpului

PE NEȘTIUTE

n-am urechea timpului
să ascult în tăria nopților
cum crește pe neștiute
iarba pe morminte

n-am ochiul șoaptelor
să privesc pe geana zării
dezghiocarea tainelor

de auzeliști pământene străin
aud foșnetul de aripi îngerești
întrezăresc pulberi de stea căzătoare.

*

pe lună plină umbrele se-adună-n sâmburii de mătrăgună

*

coborât în plop ochi adânc aruncă lumini îngerului ciclop

190 Limba ROMÂNĂ

*

răscoala clipei bate timpul până-n miezul orelor târzii

*

pietre visătoare în bătaia lunii par a tresări

*

pe ape frunza verde nu se mai pierde chemând lumina s-o dezmierde

*

printre norii ce mă poartă călător îngerul pieziș mi-aține calea

*

vulturul nopții dă ocol stelelor căzute în fântâni

*

niciun înger nu mai stă de strajă rătăcirilor din labirint

*

bătrânul înger trece purtând pe umeri poverile luminii

*

fac umbră lungă pământului zidind zădărnicii

*

din înnegurarea norilor cad ninsori întrebătoare

*

prinși în focul lepădărilor de sine ard copacii pe coline

*

în mirifica livadă merele de aur stau să cadă

*

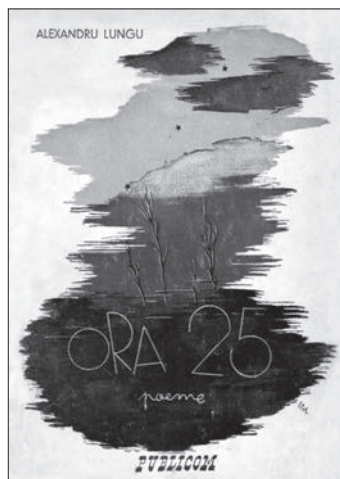
în crucea nopții la mijloc salamandra-nghite foc

*

sufierea de căderi și frângeri adie spaimete prin îngeri

Dan **VEȘNICUL ARGONAUT** DĂNILĂ

Printre raritățile din biblioteca mea se află și *Ora 25*, volumul de debut al lui Alexandru Lungu, apărut la Editura Publirom în 1946. Aflăm de la pagina 5 că „Poemele acestei cărți au fost scrise la Scorei – Făgăraș, Dobridor – Dolj, Bodo – Severin și București în anii 1944 și 1945, manuscrisul fiind distins cu Premiul Ion Minulescu 1945 de către următorul juriu: Claudia Millian, Vladimir Streinu, Șerban

Cioculescu, Perpessicius și Adrian Maniu”. Coperta și cele 12 ilustrații din text sunt semnate de Dina Stavăr.

Sunt stabilit în Germania din anul 1990 și am început corespondența cu Alexandru Lungu în 1993; Wolf von Aichelburg îmi trimisese adresa revistei „Argo” din Bonn, al cărei editor, sponsor și inițiator a fost regretatul poet împreună cu doamna Micaela, și mă sfătuia să iau neapărat legătura cu Bonnul pentru a trimite versuri. Am inițiat un schimb de scrisori neîntrerupt, iar începând cu „Argo” nr. 8 și până la ultimul număr am fost publicat cu generozitate în fiecare revistă.

Generozitate, iată un cuvânt esențial când e vorba de caracterul lui Alexandru Lungu, alături de multe-multe altele, delicatețe, discreție, tact, diplomație și o mare dragoste pentru artă și artiștii de toate genurile. Poetul era și un iscusit și inspirat grafician, păstrează cu sfințenie zecile de cromografii sub formă de cărți poștale ilustrate pe care mi le-a trimis de-a lungul anilor. Niciodată nu am simțit la el nici un fel de resentimente, nu mi s-a plâns în vreun fel de persecuțiile regimului comunist, nici măcar când l-am

vizitat la Bonn și când am avut, vreme de două zile, ocazia să discutăm pe îndelete. De fapt, nici nu l-am întrebat despre motivele tăcerii dintre 1946 și 1964, am simțit că era departe de lumea aceea și am discutat exclusiv despre literatură, poezie, reviste și poeți. Am fost primit de soții Lungu cu o mare ospitalitate și le-am admirat atunci locuința plină de obiecte de artă, discuri, cărți și mai ales de o atmosferă deosebit de plăcută, deschisă dialogului și creației. Poetul avea prieteni vechi și credincioși și colaboratori pe toate meridianele lumii și ducea o corespondență vastă. Mircea Zăciu se număra printre ei, am avut și eu privilegiul să port o corespondență susținută cu profesorul clujean. Când primea cărți noi apărute, Alexandru Lungu scria despre ele în „Argo”, iar numeroasele sale volume de poezie (peste 30), majoritatea apărute în regim propriu și cu tiraje discrete, erau trimise prietenilor cu alese dedicații.

Cred că era mai puțin cunoscut în țară (dar cu atât mai mult în diaspora) datorită faptului că nu publicase în revistele românești decât între 1964 și 1973, precum și în ultimii ani, după căderea lui Ceaușescu, când vechii lui prieteni scriitori din țară îl invitau și îl căutau mai des. Nu știu cât este astăzi de cunoscut în Basarabia, mai ales după primirea unor premii literare și publicării în România a unor antologii, dar U.S.R. a încercat într-un fel să repare din răul făcut de comuniști, să-l recupereze și să-l cinstească pe acest important poet al exilului.

Au fost foarte mulți intelectuali români cu o soartă asemănătoare lui Alexandru Lungu, care au ales calea exilului în Germania sau Franța, care au scris și s-au exprimat mai departe în românește; diferența a fost că el nu a simțit nevoia să facă valuri, să acuze, să scrie pamflete sau să apară din răzbunare pe la posturile de radio. Și-a păstrat calmul necesar profesiei de medic și creației, a rămas credincios poeziei și unor principii care excludeau răzbunările de orice fel. Într-un interviu, acordat în anul 2000 postului de radio Deutsche Welle, poetul declara: „Am fost plecat geografic și administrativ, dar n-am fost plecat din limba română nicio clipă. Patria mea, unică, adevărată și adâncă, este limba română și poezia românească”.

Întreaga viață a poetului a stat sub semnul peregrinării și al exilului perpetuu, între Cetatea Albă, Buzău, Sibiu, Brașov, Cluj, Năsăud, București, Bad-Münster am Stein, Raubach și Bonn. În aceste porturi, ancoră de nădejde i-au fost poezia și epistolele primite sau scrise prietenilor din toate colțurile lumii.

Cred că există un anume gen de educație umanistă, o predispoziție care tine, poate, de o anume generație, pentru cultul clasic al prieteniei și al artei epistolare. Alături de Alexandru Lungu, cei mai buni și mai credincioși în schimburile de scrisori au fost pentru mine mereu personalitățile mai în vârstă, cum ar fi Wolf von Aichelburg, Georg Scherg, Mircea Zăciu sau Hans Bergel, de care m-a legat și mă leagă o mare prietenie și recunoștință.

Pentru Alexandru Lungu, scrisul frumos e sfințenie, cuvintele alese au valențe magice care redau lumii pacea și frumusețea originară. Textele lui sunt sublimate, lipsite de orice balast declamativ, grija pentru aceste ființe gingașe, cuvintele, este fundamentală, dar poetul se ferește de precizări, de limite decise. Inefabilul

poetic reiese tocmai din imprecizia fenomenală a înseși existenței, o ceață fină îndulcește imaginile și sporește taina. „Unși împotriva muritoarei lumi / chemați să moșim beznele – / cui să-i fie dat / sâmburul cuvântului dintâi / întâmpinarea lui neștiută?”

În ultimii ani de viață, Alexandru Lungu scria tot mai greu scrisori, scrisul lui tot mai tremurat apărea mai mult pe dedicațiile ultimelor cărți pe care mi le trimitea, dar ne căutam, din când în când, la telefon.

La moartea poetului, de care, prins cu viața, am aflat relativ târziu, am scris, neconsolat, aceste versuri:

ALEXANDRU LUNGU

Despre ora 25 am aflat foarte târziu
dar scrisorile colorate încă mai veneau,
de acum doar ninsorile negre vor scrie
tot mai tremurate poeme - eu sunt
încă pe punte, argo e la fel de ușoară,
lângă mine văd chipuri cunoscute,
căpitanul are insomnie, întoarce
clepsidra oarbă și numără stelele,
dresoarea de fluturi își poartă elegant
altceva decât umbra, armura de aer,
sub steaua neizbucnită e o veșnică
fugă din prveliști, corabia înaripată
zboară ca o pană între cetatea albă bonn
sibiu leonberg satu-mare bucurești
pe ea strălucește o rouă de apocalips
când își poartă litera și legământul
spre cina luminată, zi și noapte
îmi apari alături, îmi vorbești
nu numai din auzeliști, prietene,
aștept mereu să sune telefonul...

Andrei **REQUIEM** **FISCHOF** **PENTRU UN MARE POET**

La 24 iunie 2008 am primit de la poetul și redactorul Sorin Anca din Augsburg / Germania un mesaj electronic cu o veste amară: „Cu mare tristețe vă aduc la cunoștință că azi, 24 iunie 2008, înspre zori, s-a stins din viață iubitul nostru prieten, Alexandru Lungu. Îndurerat, Sorin Anca”.

Vestea m-a șocat, deși știam că poetul este bolnav de mai multă vreme. Cu doar două zile înainte primisem de la el ultimele două cărți, drept semn de despărțire, precum s-au dovedit a fi: *Îngerul și îngera* (Editura Vinea) și *Clepsidra oarbă* (Editura Galateea), ultima fiind încă o plachetă din seria celor numerotate și dedicate (în acest caz 111), eu beneficiind de exemplarul nr. 37. Schița biografică pe care o invocăm vădește un destin al poetului împlinit în mai multe sensuri.

Poetul Alexandru Lungu s-a născut în 1924 la Cetatea Albă, iar după absolvirea Facultății de Medicină din București (1949) a desfășurat o bogată activitate de cercetări în domeniul biologiei, publicând cărți și numeroase lucrări. În 1973 se stabilește în Germania unde activează ca medic până în 1989, când se strămută la Bonn și se dedică exclusiv scrisului.

A debutat în revista „PREPOEM” (1939) și a publicat, apoi, în revistele de prestigiu ale vremii, fiind în anii '90 și redactor al unora dintre acestea: de la „Zarathustra”, împreună cu Ion Caraion, până la caietele „Argo”, în care tipărea cu regularitate poeme ale scriitorilor israelieni de limba română. Poezia fiindu-i interzisă în România și după o absență de două decenii din viața literară românească, Al. Lungu reapare în paginile revistelor literare de prestigiu de la noi: „România literară”, „Apostrof”, „Poesis”, „Convorbiri literare” și altele.

La prima cântare, la prima vista, poezia lui Alexandru Lungu pare întunecată, încrâncenată, precum o permanentă luptă cu propriile metafore, din care totdeauna iese

învingător, dar pentru care se pregătește mereu, ca și cum ar fi, de fiecare dată, o nouă față a existenței, a supraviețuirii. „Delicatețea imaginii – scrie criticul Al. Cistelean – se încarcă pe nesimțite, ca de o rouă, de un dramatism insidios, în care fiorul se resoarbe într-o seninătate funciară”. Uimit de redescoperirea timpului în firele de nisip ale clepsidrei, poetul vede în căderea acestora „adâncul uitărilor / vegheat //...// de o clepsidră spartă / pustie și oarbă” (*Clepsidra oarbă*). Ideea timpului apare, și la acest mare poet, ca esență a existenței, căci „în adâncuri ninge / pulbera vremilor / fără de întoarcere” (*Alchimie 2*). Și iată cum amenințarea immanentului sfârșit găsește în poezia lui Alexandru Lungu o extrapolare a pământescului spre cele ale minții și ale sufletului: „alaiul îngeresc / umbră cu umbră / se-ntunecă / în vedenia ochiului // să fie oare amurgul / ori timpul / săvârșindu-și lucrarea?” (*Îngerii stinși*). Ca un testament, ca o ultimă dorință, scrie poetul: „îngera ocrotitoare /.../ urcă-mi rugăciunea / la picioarele tronului /.../ cuvintele cad / o ploaie înlăcrimată /.../ iartă păcatele dincolo de spusa / ale robului tău / alexandru” (*Rugăciune*). Găsim, între aceste gânduri „de dinainte”, o *ars poetica* încununând înțelepciunea lirică și pământeană a poetului, scripind ca firele de aur descoperite în șuvoiul apei de munte: „pecetea literei / se face cărare / pășită orbește / de îngerul neiertător” (*Pecetea literei*).

Prin creația sa, Alexandru Lungu își descoperă continuu propriile forțe, „ca un corb rătăcit / din sălbăticie / mi-acoperă fruntea / îndelung despărțindu-mă / de lumea cuvintelor” (*Corb rătăcit*).

Peisajul biblic și regăsirea spirituală îi sunt cuib și pavază, născând într-însul adâncă pace a pâinii împărțită cu cei cărora le lipsește în ceasurile grele: „pe apa cărei tiberiade / în lumina de misterii / dat mi-a fost și-mi este / să pescuiesc / semnele și taina? //...// coboară înserări târzii / în întâmpinarea cinei / ceasul așteaptă / frângerea pâinii” (*Ceas așteptat*).

Vom încheia acest requiem referindu-ne la poezia intitulată *Un tăciune* și care închide în ea toată viața poetului cu ce a fost bun, dar și cu pericolele pe care le-a cunoscut, în trecerea sa, deschizând-o în alte dimensiuni: „un tăciune / stingându-și soarta / pe neauzite / la nesfârșit / precum amurgirea / zeilor în care am crezut // și-un cărbune / împietrit / în tresărirea vremii / ascunzând sieși / stigmatul ereziilor / prin care-am trecut”.

S-a stins nu numai un mare poet român, ci și un mare prieten al Israelului.

Un prieten pe care mulți l-am crezut al nostru. Și pe drept cuvânt.

Lucian **MI L-AM ASUMAT**
VASILIU CA PE UN COLEG MAI MARE

1. Deși constrâns să se retragă, geografic vorbind, din viața literară românească (fiindu-i confiscat din librării și topit chiar volumul de debut), poetul Alexandru Lungu a continuat să scrie, devenind un creator prolific, am spune. Regretabil însă, a rămas aproape necunoscut în Țară, dar și în Basarabia. Cum l-ați cunoscut Dumneavoastră pe Alexandru Lungu și ce revelații v-a produs această personalitate?

– Pe Alexandru Lungu l-am citit, mai întâi, în admirabila revistă „Poesis”, de la Satu Mare, publicație animată de prietenul, poetul „costoboc” George Vulturescu. Astfel l-am și cunoscut, pe Alexandru Lungu, la una dintre edițiile „Poesis”, în anii ’90. De la prima vedere mi l-am asumat ca pe un coleg mai mare, un scriitor rafinat, un boier cultural de stirpe junimist-moldavă, un delicat conviv...

2. Cine dintre scriitorii români are un destin asemănător celui al poetului Alexandru Lungu?

– Anii 1989-1990 au fost, cu adevărat, miraculoși, pentru noi, cei rămași în viață după nefericitul al doilea război, după cortina de fier. Am avut ocazia, de pildă, de a-l revedea pe Mihai Ursachi revenit în Iașii Țicăului lui Ion Creangă. Am avut prilejul de a-l cunoaște pe eruditul Paul Miron de la Universitatea din Freiburg. L-am regăsit, la el „acasă”, la Paris, pe Matei Vișniec. Am cunoscut o sumă de valoroși scriitori basarabeni, bucovineni, chinezi sau americani...

3. La capitolul prietenie, se pare că Alexandru Lungu poate fi comparat cu Nichita Stănescu. Al. Lungu nu a avut puține prietenii și, pe deasupra, adevărate! Ați cunoscut această ipostază a poetului?

În dorința de a oferi o imagine cât mai amplă și diversă a ilustrului poet Alexandru Lungu publicăm câteva răspunsuri la chestionarul lansat de către redacția noastră.

– Mi-aș fi dorit să mă număr printre prietenii lui Alexandru Lungu, dar drumurile noastre culturale nu s-au întâlnit decât de două ori. În schimb, îi expediam, în mod regulat, revista „Dacia literară” și comunicam în cel mai bun registru spiritual.

4. Situația poeților și, în general, a creatorilor din exil, termen pe care nu-l putem evita, este una multispectuală. Dar ea merită poate mai mult să fie pusă în discuție atunci când se află în raport direct cu creațiile acestora. Care este impactul în opera lui Alexandru Lungu asupra acestui act de coerciție?

– Mitul poetului exilat Ovidiu continuă să anime lumea contemporană. În fond, poezia este tot un fel de exil, o ieșire din cotidian, clișee, osificare...

5. Care sunt configurația, spiritul și pulsul, spațiile prin care ne poartă lectura poemelor lui Alexandru Lungu?

– Poezia lui Alexandru Lungu e una de tip alchimic, de rafinată esență.

6. Despre actul Creatorului universal poetul spunea: „Lumea nu a fost făcută de Creator înlăuntrul Său. Dumnezeu, pentru a avea un spațiu în care să așeze după voie Lumea, și-a schimbat pretutindenea (fără a și-o micșora) retrăgându-se în Sine.” Dacă raportăm această idee la actul creației poetice, care poezie sau vers credeți că reține / conține inima și sinele lui Alexandru Lungu?

– Mai multe versuri și mai multe poezii. Într-un cuvânt: opera poetică. Sub semn eminescian: „Nu credeam să învăț a muri vreodată...”

Iași, august, 2008

**Titu O RETRAGERE
POPESCU NOBILIARĂ**

1. Cîțiva scriitori ai exilului literar românesc și-au compensat izolarea specifică diasporei prin crearea unor organe de prelungire publică a operei: Alexandru Lungu a scos caietul de poezie și desen intitulat „Argo”, Ion Dumitru a înființat cea mai prolifică editură de carte românească din anii exilului său anticomunist, deși, după propria-i mărturisire, a vrut la început doar să-și tipărească lucrările. Despre „Argo” auzisem la puțin timp de la strămutarea mea în R.F.G. (1987): era o publicație selectă, elevată, care cuprindea doar poezie și desen, făcută la Bonn de poet, ajutat de doamna Micaela, soția lui. Nepusă în vânzare, ea era trimisă doar celor care își manifestau dorința de a o citi. Mi-am manifestat și eu această dorință și am început să o primesc, la fiecare apariție. Revista domnului Lungu nu era polemică și nu se angaja în dezbateri politice explicite: poziția sa politică era implicită, în sensul că respecta scrupulul axiologic, referențial pentru autori și exemplar opus politicii din țară de pervertire propagandistică a mesajului artistic. Era, într-adevăr, făcută cu un gust elitar, dînd prin aceasta o soluție valorică statutului ingrat al minorității aflate în exil politic.

Nu numai că am început să primesc revista, ci și invitația de a colabora. Și astfel am publicat număr de număr comentarii despre cărți de poezie ale autorilor români, din țară și din exil. Îi trimiteam poetului și cărțile care îmi apăreau, pe care avea grijă să le comenteze în publicație, ca un răspuns omagial la gestul meu de a-l ține la curent.

Personal nu ne cunoșteam, pînă cînd am participat împreună la vernisajul de la Bonn al expoziției de pictură a lui Martin Frei, originar tot din România. Era însoțit de doamna Micaela și formau un cuplu distinct în adunarea pestriță a vernisajului. Am observat atunci că distincția elitară a revistei era caracteristică omului care o făcea – un fel de retragere nobiliară pe care o marca, la vernisaj, însăși prezența lor la o margine a publicului, dar cu o participare intensă, transmisă prin ochi și bunăvoință.

2. Destinele scriitorilor din exil au multe puncte comune, avînd în vedere situația specifică de minoritari, ceea ce an-

trenează aspecte asemănătoare: lipsa unei rețele de difuzare a operelor, ignorarea lor ca scriitori de altă limbă decât cea statal oficială, răspîndirea largă și în grupuri necompacte a cititorilor etc. Scriitorii adevărați au a face față și veleitarismului încurajat de situarea în exil: mulți și-au descoperit doar aici o vocație grafomană, devenind în special autori de lucrări memorialistice sau jurnaliști. Scriitorii născuți iar nu făcuți sunt nevoiți să accepte izolarea, pentru a se proteja ca atare. Este cazul poetului Alexandru Lungu, dar și a scriitoarei Mirela Roznoveanu, din America, despre care am scris o monografie și dintr-o pornire compensatoare, nemărturisită.

3. Ipostaza prieteniei acordate nu am cunoscut-o direct, deoarece locuiam la o apreciabilă distanță: dînsul la Bonn, eu la München. Dar întîmplarea a făcut să primesc cîteva scrisori de la fostul meu profesor la Filologia clujeană, domnul Mircea Zaciuc, stabilit și dînsul la Bonn (după ce, cum mi-a mărturisit epistolar, a pierdut orice speranță de îndreptare a lucrurilor din Țară, după năvala minerilor). Scriindu-mi despre viața pe care o duce, îmi evoca și lungile plimbări pe care le făcea, aproape zilnic, în compania poetului, de-a lungul Rinului, în care cei doi își regăseau, în mic, atmosfera colocvială cu prietenii din Țară. Ceea ce îi unea era discernămîntul situației sociale și marea lor experiență de viață culturală. Aveau, desigur, ce-și povesti, în lungile lor peregrinări, prin care fiecare își compensa solitudinea. Îi mai apropia și temperamentul intelectual, disjunct de promovarea interesată a valorilor și ferm în judecări. Aș fi făcut, desigur, o carte incitantă dacă le-aș fi putut înregistra convorbirile din plimbările lor riverane. Dar pînă la Bonn este o distanță apreciabilă...

4-5. La Alexandru Lungu, perpetuarea lui ca poet în condițiile ingrate ale exilului s-a concentrat asupra felului de a scrie poezie, ceea ce a însemnat un act obstinat de a-și proteja înzestrarea. Concentrîndu-se compensator asupra actului poetic, el a elaborat o poezie dusă la limita inteligibilității: trebuie să fii atent la fiecare vers, la construcția neașteptată a lui, la asocierile insolite, care aduc lucruri de departe pentru a le pune în relație, pentru a naște o imagine care să se impună. Concentrarea poeziei favorizează și ea această implozie. Ea te coboară la originea sensului poetic, la elementarul construcției artistice, la cuvînt, căci economia de cuvinte înseamnă esențializare. Trebuie pătruns dincolo de aparența de abstractizare, de ireconciliabilitate, de gratuitate a apropiierilor lexicale, pentru a ajunge la esența pe care poetul o urmărea cu îndrîjire. Scriitorul își refuza programatic previzibilul poetic, inflația de cuvinte, discursivitatea, preferînd întotdeauna șocul, ceea ce dă întregii lui creații o statornică tentă suprarealistă. Antiretorismul lui îl duce la limita esoterismului prin accelerările de ritm interior pe care le produce, fapt care suscită efortul de aprofundare a melodiei interioare, a ritmului lăuntric profund.

6. Această tendință spre esențializare îl apropie de marele maestru al parcimoniei lexicale, Bacovia. De aceea, la întrebarea Dumneavoastră „Care poezie sau vers credeți că reține / conține inima și sinele lui Alexandru Lungu?”, voi reproduce, ca răspuns, poezia intitulată *Bacoviană*, din volumul *Îngerul și ingera* (București, Editura Vinea, 2008): „în plin miez de ziuă / amurgesc violet / precum Bacovia // cerul e de o seninătate / copleșitoare și grea – / dar pe dinlăuntru / n-am cum opri / ploaia vineție a melancoliei / adierea necurmatului asfințit / așternîndu-mi pe frunte / nimbul trist al neocolitei treceri // și plouă temător / și ninge o sfîrșeală lină – / amurgesc în roua întunecîndu-se / în miezul de ziuă”.

**Mihai POSADA INVITAȚIE LA NEMURIRE
PRIN ZARIȘTEA CEA PLINĂ DE ÎNGERI ȘI
ÎNGERE A POEZIEI LUI ALEXANDRU LUNGU**

1. Mărinimia internațional cunoscută și recunoscută de cei pe care îi răsfața, publicându-i în foaia de literatură și desen scoasă pe speze proprii, inspirată și elaborată în atelierul domestic generos, împreună cu distinsa-i soție, doamna Micaela Lungu, și cărora le dăruia apoi revista „Argo”, autointitulată „Caiet solstițial de poezie și desen” – ca o jertfire de sine în folosul literaturii – cred eu că este una dintre revelațiile pe care personalitatea lui Alexandru Lungu mi le-a produs.

Necunoscut în Țară le putea fi tuturor celor care nu cercetaseră cât de cât mișcarea românească de avangardă. Desigur, „cunoscut” masei de cititori sau, altfel spus, „consumatorilor de literatură”, însemna că scriitorul aparține generațiilor mai tinere, adică șazeciștilor sau promoțiilor și grupurilor succesive, ori că poartă nume contemporane scriitorului despre care vorbim, însă evoluând sub auspicii oarecum mai binevoitoare, cum erau, bunăoară, Florin Mugur ori Gellu Naum.

Astăzi, după seria de volume editate de autorul însuși, după apariția ediției de „opere definitive” la Editura Vinea, numele lui Alexandru Lungu nu mai este deloc necunoscut. Nici nu mai contează dacă editurile i-au scos cărțile din inițiative editoriale ferme sau dacă a fost nevoie de susținerea financiară venită tot din partea autorului.

Contribuțiile mele – prin cele câteva articole de întâmpinare, recenziile sau interviul realizat între Sibiu și Bonn și publicat de Alexandru Lungu în volumul său *Misterul poeziei. Între turnul de fildeș și zgomotul istoriei* (Paralela 45, 2003) pot fi catalogate cinstit ca tot atâtea încercări de a face mai cunoscut numele poetului, în patria limbii românești. Așa cum și poetul făcuse efortul de a mă celebra în paginile revistei sale.

L-am cunoscut pe Alexandru Lungu prin bunăvoința prietenului poet, plastician, traducător etc. Dan Dănilă, stabilit de asemenea în Germania. Alexandru Lungu mi-a trimis o carte, am scris despre ea. Poetul m-a abonat la revista pe care o trimitea, numai prin dăruire, celor aleși de Domnia Sa. Am avut prilejul să ne vedem față către față abia în anul

de grație 1999, când Alexandru Lungu primea premiul pentru *opera omnia*, oferit la Satu Mare, în cadrul Zilelor Poesis. Am profitat de ocazie, rugându-l pe George Vulturescu să mă invite la festivalul de poezie din nordul României și astfel am ajuns să dau mâna cu poetul, cu doamna sa Micaela, dar și cu prietenul poetului, criticul Gheorghe Grigurcu, cel care scrisese elogios despre un volum al meu de versuri și pe care de asemenea nu îl cunoșteam personal. Păstrez câteva fotografii de atunci și amintirea unor întâlniri fericite, de substanță deosebită.

După încetarea apariției revistei „Argo”, tradiția ei s-a continuat prin colaborarea între generații, paradoxalul „război” dintre poetul vârstnic Alexandru Lungu și mult mai tânărul poet, în persoana multivalentului Sorin Anca, a dus la apariția, până nu demult, a splendidei reviste „Galatea”, care antrenase la un moment dat chiar și o editură omonimă, chiar și un studio de înregistrări muzicale... Dar, așa cum știm că se întâmplă de cele mai multe ori, neavând ceea ce se cheamă „rude la Ierusalim”, ci, dimpotrivă, am putut constata cu amărăciune că și inițiativele tânărului poet s-au izbit de indiferența, ingratitudea, rea-voința celor în măsură să inițieze sprijinul laudabilelor eforturi, iar „Galatea” și-a sfârșit zborul înalt început, asemeni „războinicului furtunii”, pescărușul, în nămolul nepăsării noastre vinovate, cum spune versul cântecului: „printre moluște”. Colaborarea poetului Alexandru Lungu cu alumnul său Sorin Anca a dus la continuarea unui efort editorial și la o afirmare culturală ce stau de acum în istoria noastră literară sub emblema definitivă a lucrului bine făcut, până acolo unde a fost omenește posibil. *Nota bene*: comportamentul acesta de vrednicie, stimulat de personalitatea lui Alexandru Lungu, are meritul exemplarității, dacă tot se mai plânge oarecine de lipsa modelelor pe care cei tineri vor a le urma.

2. Bianca Marcovici, stabilită în Haifa, Israel, sensibilitate cultivată, de altfel, de Alexandru Lungu, în „Argo”. Cu diferența că poeta nu a simțit nevoia să scoată, cel puțin până în prezent, și o revistă sau editură pentru limba românească, așa cum nici nu i-a fost trimisă vreo carte la topit.

Altfel, destin de scriitor refuzat de un regim cultural-politic ostil au avut destui în literatura română, de-acum intrați în istoria contestatarilor răzbuții sau nu, după căderea respectivelor regimuri. Caragiale, de numele căruia se leagă trista noastră comedie de felurite moravuri, ce ne fac în continuare de râsul lumii întregi, când spunem că este aplaudată opera unui dramaturg de geniu și nu tarele unui popor, se retrăgea scârbit la Berlin. Petre Țuțea se declara pe sine turc, retras adică aporetic în fața monstruoasei ignoranțe morale de dimensiuni grobiene a confrăților săi români. Năzdrăvanul Tristan Tzara dădea fuga să afirme o nouă mișcare literară, la Paris. Fabulosul Panait Istrati era adulat de francezi, dar muera deziluzionat de marota comunismului universal, la fel ca mult prea sincerul naiv comunist, esenianul nostru etern adolescent și genial poet Nicolae Labiș. Ionesco, Cioran, Eliade și toți ceilalți la fel cu ei sunt acum pentru că au refuzat să dispară atunci. Dar tradiționalistul Beniamin Fundoianu alias Benjamin Fondane, refugiat în Paris, însă răpit și ucis de hitleriști la Auschwitz, cum scrie istoricul literar G. Călinescu? Ca să nu mai vorbim de soarta unui scriitor de os domnesc, fundamentalul nostru Dimitrie Cantemir, însuși refugiat din Țară, spre a scăpa

cu viață, sau de pleiada scriitorilor întemnițați sau uciși în pușcăriile oficiale ori în libertatea închisorii generalizate a României totalitare de nu demult...

Că scriitorul – în primul rând și la urma urmei, un *zoon politikon* și el – nu poate renunța la scris așa cum nu poate renunța să respire, oricâte stavile ideologice i s-ar pune, și chiar dacă nu consemnează, asemeni lui Procopius din Cezareea, crimele puternicilor zilei, o demonstrează cu de asupra de măsură și opera bogată de poet, plastician și editor a lui Alexandru Lungu.

3. Prietenii unei vieți dedicate scrisului și scriitorilor pe care i-a cultivat în grădina sufletească numită „Argo” – așa cum a respins printr-un gest de aristocrație a spiritului, timp de o viață, războiul indigen cu opozanți culturnici, dar dedicându-și energiile creatoare credinței că poezia pură poate salva lumea – sunt multe. Ca un patriarh al literelor vremii sale, a știut să fie factorul coagulant al câtorva generații, începându-și cu precocitate de ființă aleasă de zei vocația de editor, încă din timpul studiilor liceale, când editează împreună cu Ion Caraion caietul de poezie „Zarathustra”, iar după revenirea în viața literară, corabia de hârtie „Argo”. A știut să păstreze cu grație vechile prietenii și să lege altele noi.

Mă consider prieten al poetului Alexandru Lungu, autentificat pur și simplu ca atare în fața cititorilor noștri prin dedicațiile scrise de mâna sa pe propriile cărți dăruite mie, din care aleg trei: „Am văzut glasul îngerului” (Enoch) ... iar eu am văzut glasul poetului Mihai Posada: o floare mușcând adierile timpului...” (*Auzeliști*, 1996); sau: „Urma unei patimi poetice de-o viață – poetului ales Mihai Posada – cu îndrăgitoare prețuire” (și ce alta decât semn de prietenie poate fi acceptarea considerațiilor mele scrise despre poezia dumisale, cuprinse între referințele critice semnate de nume mari ale vieții literare românești, în „edițiile definitive” scoase de Nicolae Țone: *Ninsoarea neagră*, 2 vol., în anul rotund 2000?), ori: „Un joc (ne-?) vinovat împletitor de chipuri și cuvinte – poetului ales Mihai Posada cu afectuoasă prețuire – Alexandru Lungu / Zodia Berbecului 2004” (*Himere în amurg*).

4. Statul monarhic România a fost prima patrie geopolitică de adopție a poetului născut la Limanul Nistrului, în Cetatea Albă a Basarabiei (astăzi în Ucraina vecină), de unde ai lui s-au retras în fața invaziei sovieticilor. Acel stat a devenit România „democrațiilor populare” urmând modelul bolșevismului rusesc, apoi stat comunist satelit-independent în cadrul marelui „lagăr socialist” condus de la Moscova. Fără a agreea starea conflictuală generată de semanticele cuvintelor „exil” și/sau „diaspora”, înclin să aleg, în cazul experienței trăite de Alexandru Lungu, termenul exil, ca pe unul mai potrivit în înțelesul său omenesc, deci politic, pentru contextele potrivnice afirmării (citește libertății de expresie artistică) a scriitorului în țara lui de obârșie lingvistică. O patrie numai geografic mărginită de granițe impuse dinafară, pentru că țara înaltă, inalterabilă ideologic și estetic, i-a fost lui Alexandru Lungu și i-a rămas, pentru totdeauna, fără nici o îndoială, Limba Românească.

Coerciția autoimpusă nu poate fi nici ea trecută cu vederea, în cazul poetului Alexandru Lungu, adică „tăcerea literară, refuzând să participe la direcția realist-socialistă” la care se supune pe sine autorul, între anii 1946-1964, așa cum scrie prietenul său, regretatul Mircea Zăciu, în fișa de autor din *Dicționarul biografic al*

literaturii române, scos în anul 2006, la Paralela 45, de profesorul Aurel Sasu de la Cluj. Poetul nu a încetat să scrie, cum spuneam, dar exilul interior l-a obligat să nu publice, iar de aici, probabil, izvorăște abundenta producție ulterioară ridicării restricțiilor impuse și autoimpuse, căreia abia i-au făcut față editorii...

5. De bună inspirație kabbalistă în lumina splendorilor *Cărții Zohar*, a *Cărții Bahir*, sau dacă vreți influențat organic, așa zice, de lunga tradiție literară elaborată de poeții, filozofii și sacerdoții Poporului Cărții, poezia avangardistului incurabil Alexandru Lungu, convivul mesei îngerilor și auzitorul cu privirea sufletului, este arta unui spirit educat și autoeducat să cutureiere spații inițiatice de altitudine ori de adâncime, ne la îndemâna oricărui cititor de versuri, necum a cenzorilor puterii din toate timpurile. Opera sa poetică vastă, de la debutul poetic din 1946, cu volumul *Ora 25*, al cărui manuscris fusese cu un an înainte distins cu Premiul „Ion Minulescu”, și până la *Clepsidra oarbă*, din 2008, o dovedește cu prisosință. La așa influențe culturale, orice bun creștin și cu atât mai mult oricare cititor de poeme nu se cade să rămână indiferent.

Or, să nu uităm, poeții-filozofi-sacerdoți de care aminteam erau, totodată, ca și poetul nostru, șamani în accepțiunea culturală rânduită de Mircea Eliade, adică tămăduitori, medici, doctori ai trupurilor și sufletelor comunității. Alexandru Lungu, poetul și medicul, și-a dedicat ani întregi din viață studiilor de endocrinologie, biometeorologie, biocronologie și cibernetică biologică și medicală, așa cum o atestă calitatea sa de membru al Academiei de Științe din New York, al Societății Internaționale de Biometeorologie și volumele științifice: *Orologiile biologice*, sau manualul de endocrinologie *Hormonii și viața*.

Poezia lui Alexandru Lungu foșnește inefabil în graiul eternității lirice, începând cu debutul său avangardist, adică protestatar și revoltat – așa cum limpezește noțiunea de „avangardă” un bun prieten al poetului, criticul basarabean la origine Gheorghe Grigurcu, în două numere ale „României literare” – și încheind cu atmosfera păcii interioare regăsite cu înțelepciunea vârstei: unică și eternă iubire exprimată, afirmată exemplar, printre și dincolo de fireștile tribulații esențiale oricărei existențe lucide. Textul său, scriitura și ecurile poeziei lui Alexandru Lungu, seamănă foarte mult, cum spuneam undeva, cu un vin vechi și nobil, de culoarea rubinie a sângelui „oxigenat” în spații extramundane, în văz-duhul populat cu serafi și heruvimi. Ea are, în răspărul tuturor modelor și „trendurilor” literare efemere prin definiție, splendoarea eternă a tainelor vieții și morții, întrevăzute de bună seamă la ceas de evlavie, cum constată Abatele Bremont. O evlavie pentru unii naivă, dar care ține, pentru poet, cât viața. O viață frumos dedicată, egal, în cazul poetului Alexandru Lungu, iubirii de semeni și poeziei sale.

6. Shekkinah este înțelepciunea lui Dumnezeu în exil, iar citatul ales de Dumneavoastră confirmă actul divin autogenerator, pentru că Sinele în care Dumnezeu se retrage pentru a zidi Creația nu este decât pretutindenea dumnezeirii. De aici, mai departe, poemele lui Alexandru Lungu sunt imnuri, când semețite tinerește, când matur cutremurate, ale lecturării acestei Creații divine. O relectură cu alte cuvinte fiind literatura întreagă, în ciuda fermecătorilor atei contestatari și furioși, tulburi și tulburători. „Citirea pe aer”, bunăoară, le era oarecum obișnuită poezilor-vraci

veterotestamentari și erudiți ai *Kabbalei*, de care vorbeam mai înainte, sau celor de dinainte. *Fascinans*, cu toată îngăduința pentru necredincioși a lui Rudolf Otto, rămâne, în definitiv, una din dimensiunile receptării Creației în athanorul creatorilor de poezie care o descriu, fiecare, după chipul și asemănarea lor.

Cu greu aş putea izola, aşadar, un vers emblematic ori un catren reprezentativ dintr-un compact poem simfonic, așa cum ne-a rămas opera poetică a lui Alexandru Lungu, în întregul ei: armonie dantescă în cifru personal. O fac totuși cu sfială, la îndemnul anchetei revistei „Limba Română”:

CEASUL VĂZAUZIT

La ceasul fără timp în care mâna Nimănui
trimite neocolitele furtuni pe creștetele lumii
roua de apocalips pe tâmple-mi se-mplinește

Din corturile nerostirii
oracole cândva pierdute
auzul vuitor ca marea-n spaima scoicii
Îl umplu cu răstaine.
Căzând codate stele
la margine de cer sparg închisori de plâns
din care-n aer dau năvală cu aripile frânte
cohortele de îngeri duși una cu pământul

Lungi tropote de jale
bat grindine asupra-mi
sunt caii de jăratec fugind pe orizonturi
și lacrimi împietrite uitate prin durata
atâtor amăgiri.
Întors amarului surghiun
străluminând osânda din ape și văzduhuri
cuvântul se despică puterii arătate

Din năruiri și moarte
din zările strivite
înrouat și viu se-nalță tânjitul Rusalim

(Din volumul: *Fuga din priveriști*, Raubach, 1987,
reluat în culegerea: *Roua de Apocalips*, Albatros, 1998).

S-A STINS DIN VIAȚĂ UN MARE PRIETEN AL BASARABIEI

În dimineața zilei de 3 iulie a trecut la cele veșnice Dumitru Irimia, eminent pedagog și om de știință, cunoscut și apreciat profesor de lingvistică, stilistică și poetică de la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, membru al colegiului de redacție al revistei noastre din anul fondării publicației (1991).

Dumitru IRIMIA

(21.10.1939, Roman – 3.07.2009, Iași)

Dumitru Irimia s-a născut la 21 octombrie 1939 în orașul Roman, județul Neamț. După absolvirea în 1962 a Universității „Al. I. Cuza” din Iași cu lucrarea de licență *Concepția lui Eminescu despre artă*, s-a aflat până la sfârșitul vieții în slujba acestei vechi și prestigioase instituții de învățământ din România în calitate de lector, profesor, decan al Facultății de Litere (1990-1992) și de conducător de doctorat (specializarea Stilistică și Poetică). A reușit să se facă cunoscut, de asemenea, ca lector de limba și literatura română la Universitățile din Torino și Milano (1972-1974), visiting professor la Universitățile din Napole și Salerno (1994), profesor de limba și literatura română la Universitatea „Ca’Foscari” din Venezia, profesor invitat la Bălți, Cernăuți, Chișinău etc.

Profesorul Dumitru Irimia a editat pe parcursul vieții mai multe volume monografice, între care *Structura gramaticală a limbii române. Verbul* (Iași, Junimea, 1976, 306 p.); *Lim-*

bajul poetic eminescian (Iași, Junimea, 1979, 460 p.); *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa* (Iași, Junimea, 1983, 264 p.); *Structura stilistică a limbii române contemporane* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, 264 p.); *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul* (Iași, Junimea, 1987, 214 p.); *Morfo-sintaxa verbului românesc* (Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1997, 410 p.); *Introducere în stilistică* (Iași, Polirom, 1999, 279 p.); *Gramatica limbii române* (Iași, Polirom, 1997, 1999, 2000, 2004, 2005, 543 p., ediția 2008, revizuită, 605 p.); *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume* (2002, vol. I-II, 1048 p.); *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor postume* (2006, vol. I-IV, 2375 p.); *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice* (vol. I, *Arte*, 2005; vol. II, *Elemente*, 2005, 245 p.; vol. III, *Elemente primordiale*, 2007, 296 p.).

Dumitru Irimia a fost unul dintre primii oameni de știință din România care după 1990 s-a implicat activ în procesul de elucidare și promovare a identității românilor basarabeni. Cu susținerea lui nemijlocită a fost inaugurată Conferința Națională „Limba română azi”, desfășurată concomitent la Iași și Chișinău, ajunsă în 2006 la cea de-a zecea ediție.

Profund cunoscător și excelent interpret al creației lui Eminescu, Dumitru Irimia a văzut și înțeles destinul Basarabiei pornind de la concepția eminesciană despre unitatea românilor de pretutindeni. Dumitru Irimia susținea că: „Poporul român este unul singur, cu aceleași rădăcini, cu aceeași identitate spirituală fixată definitiv în / prin limba și cultura lui într-o unitate pe care organizarea statală nu a ignorat-o în Evul Mediu și pe care nu a putut și nu o poate distruge în timpurile moderne, indiferent de forța și ticăloșia agresiunii manipulatorilor istoriei, constructori de state artificiale, îndreptată împotriva românității Basarabiei, începând cu anul 1812 și intensificându-se după 1944. Există astăzi două state românești: România și Republica Moldova, dar există un singur popor român, care vorbește una și aceeași limbă, limba română, în care și-a construit și și-a apărât ființa națională.”

A fost oaspete frecvent la universitățile din Chișinău și Bălți, a prezentat prelegeri la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, Uniunea Scriitorilor din Moldova, precum și la alte instituții de cultură din Republica Moldova. Doctor honoris causa al Universității de Stat „Al. Russo” din Bălți (2 iunie 2005) și al Universității de Stat din Moldova (27 septembrie 2007). A fost unul dintre cei mai activi și mai apreciați autori ai revistei „Limba Română” de la Chișinău. În persoana lui Dumitru Irimia Basarabia a pierdut un mare prieten, un sincer susținător și apărător al patrioniului lingvistic, literar și cultural românesc.

Colegiul de redacție al revistei „Limba Română”

Cu prilejul conferirii titlului de doctor honoris causa al Universității de Stat din Chișinău, revista „Limba Română” i-a dedicat ilustrului lingvist un grupaj de articole, purtând genericul *Dumitru Irimia – promotor al identității românilor*. Despre personalitatea omului de știință și pedagogului Dumitru Irimia au scris Anatol Ciobanu, *Profesorul Dumitru Irimia – înainte-mergătorul*; Solomon Marcus, *Omagiu unui cercetător pasionat al limbii române*; Rodica Marian, *Eminescolog consacrat*; Valeria Guțu Romalo, *Tradiție și modernitate în cercetările gramaticianului*; Irina Condrea, *Dumitru Irimia la Chișinău*; Adina Vukovic, *Exigența și noblețea dascălului*; Mioara Kozak, *Erudiție, talent și dăruire*; Lucia Cifor, *Un profesor iubit și respectat*; Diana Vrabie, *O figură emblematică a culturii românești* (revista „Limba Română”, nr. 1-2, 2008, p. 10-69).

AUTORI

Sorin ANCA, poet, grafician, artist plastic și compozitor român cu domiciliul în Germania.

Ana BANTOȘ, conf. univ. dr., critic literar, colaborator științific coordonator la Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Vladimir BEȘLEAGĂ, scriitor, Chișinău.

Iulian BOLDEA, prof. univ. dr., decan al Facultății de Științe și Litere, Universitatea „Petru Maior”, redactor al revistei „Vatra”, Târgu-Mureș.

Vladimir BULAT, scriitor și publicist, Republica Moldova.

Marin BUTUC, doctorand la Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică, Facultatea de Litere, U.S.M., Chișinău.

Petru BUTUC, doctor în filologie, profesor, U.P.S. „Ion Creangă”, Chișinău.

Mihail Gh. CIBOTARU, scriitor și publicist, ex-Ministru al Culturii din Republica Moldova.

Mihai CIMPOI, critic și istoric literar, filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ș.M., membru de onoare al Academiei Române, Președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar, dr. hab. în filologie, cercetător științific principal, Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Theodor CODREANU, critic literar, prozator și eseist; profesor, Huși.

Nicolae CORLĂTEANU (n. 14 mai 1915 – d. 21 octombrie 2005), lingvist, academician, Chișinău.

Dan DĂNILĂ, scriitor, Germania.

Anatol EREMIA, lingvist, dr. hab. în filologie, cercetător științific coordonator, Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Victoria FEDORENCO, dr. în studiul artelor, teatrolog, Institutul Patrimoniului Cultural al A.Ș.M., Chișinău.

Iulian FILIP, scriitor și publicist, Chișinău.

Andrei FISCHOF, scriitor, Israel.

Dumitru IRIMIA (n. 21 octombrie 1939 – d. 3 iulie 2009), prof. univ. dr., lingvist, eminescolog, Iași.

Nicolae MĂTCAȘ, lingvist, poet, publicist, prof. univ. dr., București, ex-Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova.

Vlad POHILĂ, scriitor și publicist, Chișinău.

Titu POPESCU, scriitor și publicist, Germania.

Mihai POSADA, scriitor și publicist, Sibiu.

Adrian Dinu RACHIERU, prof. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara.

Nicolae RUSU, prozator, publicist, Chișinău.

Andrei STRÂMBEANU, scriitor și publicist, Chișinău.

Constantin ȘCHIOPU, conf. univ. dr., U.P.S. „Ion Creangă”, Chișinău.

Constantin TĂNASE, ziarist, redactor-șef al revistei „Timpul”, Chișinău.

Roman TOLICI, artist plastic, București.

Lucian VASILIU, scriitor, director al revistei „Dacia literară”, Iași.

Ion UNGUREANU, actor și regizor, ex-Ministru al Culturii și Cultelor din Republica Moldova.

Irina UVAROVA, critic de artă, doctor honoris causa al A.Ș.M., Moscova.

ISSN 0235-9111

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ